

f o l i a

t o r u

niensia

Ministerstwo **Kultury** i Dziedzictwa Narodowego.

Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury
i Dziedzictwa Narodowego pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury

Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Dofinansowano z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego

f o l i a

t o r u

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
KSIĄŻNICA KOPERNIKAŃSKA
W TORUNIU

UNIwersytet
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

niensia

T O R U Ń 2 0 2 0

K

omitet Redakcyjny

Doc. PhDr. Olga Fejtová (Archiv hlavního města Prahy), Prof. Dr. phil. Habil. Helmut Flachenecker (Julius-Maximilians-Universität Würzburg), Dr. Dieter Heckmann (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin), Prof. dr hab. Krzysztof Mikulski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Prof. dr hab. Waldemar Rozynkowski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Redaktor naczelny: Prof. dr hab. Janusz Tandecki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska)

Redaktor tematyczny: Dr Mariusz Balcerek (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu)

Redaktor tematyczny: CLN, MLIS Ngozi Perpetua Osuchukwu (Nnamdi Azikiwe University, Awka, Nigeria)

Sekretarz redakcji: Dr Mariusz Balcerek (Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, Polska)

Redaktor językowy: Mgr Mirosława Buczyńska (j. polski)

Redaktor językowy: Mgr Agnieszka Chabros (j. angielski)

Redaktor językowy: Dr Lilianna Lewandowska (j. niemiecki)

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Lech Tadeusz Karczewski

pISSN 1641–3792

eISSN 2657–4837

DOI <http://dx.doi.org/10.12775/FT>

Adres redakcji:

Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

87–100 Toruń, ul. Słowackiego 8

<http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/FT/index>

e-mail: tandecki@umk.pl; m.balcerek@ksiaznica.torun.pl; folia.toruniensia@gmail.com

Redakcja informuje, że prezentowana wersja czasopisma (papierowa) jest wersją pierwotną (referencyjną).

Czasopismo jest wydawane na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Opublikowane teksty są dostępne online na Akademickiej Platformie Czasopism (apcz.umk.pl) oraz w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (<http://cejsh.icm.edu.pl>).

All the texts in this journal are indexed and abstracted in their entirety in Library & Information Science Source (EBSCO).

Nakład 350 egz.

Skład, druk i oprawa:

druk-24h.com.pl
DRUKARNIA CYFROWA
15-523 Białystok, Grabówka
ul. Szosa Baranowicka 77
tel. 85 653-78-04
e-mail: biuro@partnerpoligrafia.pl

S pis treści

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Artykuły

Katarzyna Setkowicz <i>Accounts of events, lampoons and lies: the Madrid infosphere in 1598–1627</i>	9
Zdzisław Gębołyś <i>Bibliotekarze bibliotek uniwersyteckich, dworskich i miejskich na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871 wobec udostępniania zbiorów</i>	29
Kamila Kłudkiewicz <i>Kwestia zbiorów ikonograficznych Copernicus Verein für Kunst und Wissenschaft oraz Städtisches Museum (Muzeum Miejskiego) w Toruniu</i>	49
Dovilė Troskovaitė <i>The Karaites communities: harnessing the multi-lingual linguistic strategies for nationalism</i>	73
Anita Lidia Has-Tokarz <i>Cookbooks for children in the USA in the second half of the 19th and 20th centuries – tendencies and development trends</i>	91
Grażyna Lewandowicz-Nosal <i>Legendy i żywoty świętych. Publikacje dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1949</i>	119
Stanisława Kurek-Kokocińska <i>Kształtowanie kultury e-booków: analiza przekazu internetowego firm funkcjonujących na rynku książki</i>	141
Ngozi P. Osuchukwu, Victor Wagwu <i>The Library and Information Science educator: nurturing for strategic learning experiences</i>	165

Materialy

Julia Możdżeń <i>Stare druki i rękopisy weterynaryjne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Katalog</i>	181
---	-----

Recenzje

Hanna Gawęł <i>Zarządzanie informacją, Seria: Nauka – Dydaktyka – Praktyka, red. W. Babik</i>	235
--	-----

Kronika

Hanna Gawęł <i>Międzynarodowa Konferencja Naukowa w Katowicach: „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań”</i>	243
---	-----

List of contents

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Articels

Katarzyna Setkowicz , <i>Accounts of events, lampoons and lies: the Madrid infosphere in 1598–1627</i>	9
Zdzisław Gębołyś , <i>Librarians of university, court and city libraries in German lands in the years 1789–1871 and the access to book collections</i>	29
Kamila Kludkiewicz , <i>The issue of the Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst iconographic collections and the Städtisches Museum (City Museum) in Toruń</i>	49
Dovilė Troskovaitė , <i>The Karaites communities: harnessing the multi-lingual linguistic strategies for nationalism</i>	73
Anita Lidia Has-Tokarz , <i>Cookbooks for children in the USA in the second half of the 19th and 20th centuries – tendencies and development trends</i>	91
Grażyna Lewandowicz-Nosal , <i>Legends and lives of saints : Publications for children and youth in Poland in 1945–1949</i>	119
Stanisława Kurek-Kokocińska , <i>Shaping e-book culture: analyzing the Internet message of companies operating on the book market</i>	141
Ngozi Perpetua Osuchukwu, Victor Wagwu , <i>The Library and Information Science educator: nurturing for strategic learning experiences</i>	165

Materials

Julia Możdżeń , <i>Old prints and veterinary manuscripts in the collections of the University Library in Toruń. Catalogue</i>	181
--	-----

Reviews

Hanna Gawel , <i>Information management, Series: Science – Didactics – Practice, ed. W. Babik</i>	235
--	-----

Reports

Hanna Gawel , <i>International Scientific Conference in Katowice: “The future of research in the light of copyright, ethical codes of scientists and research quality assessment criteria”</i>	243
---	-----

I nhaltsverzeichnis

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

Beiträge

Katarzyna Setkowicz , <i>Ereignisberichte, Schmäh- und Lügenschriften: die Madrider Infosphäre in den Jahren 1598–1627</i>	9
Zdzisław Gębołyś , <i>Bibliothekare der Universitäts-, Hof- und Stadtbibliotheken auf den deutschen Gebieten 1789–1871 angesichts der Benutzung von Beständen</i>	29
Kamila Kludkiewicz , <i>Die ikonografischen Bestände des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst sowie des Städtischen Museums in Thorn</i>	49
Dovilė Troskovaityė , <i>Die karitativen Gemeinschaften: Nutzung der mehrsprachigen Sprachstrategien für den Nationalismus</i>	73
Anita Lidia Has-Tokarz , <i>Kochbücher für Kinder in den USA in der zweiten Hälfte des 19. und im 20. Jahrhundert – Richtungen und Entwicklungstendenzen</i>	91
Grażyna Lewandowicz-Nosal , <i>Legenden und Heiligenleben. Publikationen für Kinder und Jugendliche in Polen in den Jahren 1945–1949</i>	119
Stanisława Kurek-Kokocińska , <i>Die Gestaltung der E-Book-Kultur, die Analyse der Internetwebseiten von Firmen, die auf dem Buchmarkt tätig sind</i>	141
Ngozi Perpetua Osuchukwu, Victor Wagwu , <i>Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information: die Bemühung um die strategischen Bildungserfahrungen</i>	165

Materialien

Julia Możdżeń , <i>Die alten Drucke und Handschriften zur Tiermedizin in den Beständen der Universitätsbibliothek in Torun. Ein Katalog</i>	181
--	-----

Rezensionen

Hanna Gawęł , <i>Zarządzanie Informacją [Informationsverwaltung]. Die Reihe: Nauka – Dydaktyka – Praktyka [Wissenschaft – Didaktik – Praxis], hrsg. v. W. Babik</i>	235
--	-----

Chronik

Hanna Gawęł , <i>Internationale Wissenschaftliche Tagung in Katowice: „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań“ [Die Zukunft der wissenschaftlichen Untersuchungen angesichts des Urheberrechts, der ethischen Kodizes der Wissenschaftler sowie der Kriterien zur Bewertung von der Forschungsqualität]</i>	243
--	-----

Katarzyna Setkowicz

University of Wrocław, Faculty of Philology

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

A

Accounts of events, lampoons and lies: the Madrid infosphere in 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Katarzyna Setkowicz, PhD, is a graduate of Spanish Philology. In 2018, she defended her doctoral dissertation in the field of literary studies at the Faculty of Philology of the University of Wrocław (hereinafter: UWr). Currently, she works as an assistant professor at the Institute of Scientific Information and Library Science of the University of Wrocław. She conducts research in the field of the sociology of literature, book history and popular literature, focused on the countries of the Spanish-speaking area, and above all - Spain. In 2020, she became a laureate of the "Monographs" competition of the Foundation for Polish Science.

K

Keywords: infosphere; city space; public opinion; Madrid; 17th century

A

Abstract: At the beginning of the 17th century in Madrid one deals with a specifically functioning infosphere that influences the formation of the first public opinion. The author describes the phenomena related to the acquisition, dissemination and commenting of information in the city space. In her analysis she uses literary works, dictionaries and chronicles, along with preserved documents of social life. The article shows in a cross-sectional way the nature of the changes taking place in the society of Madrid between the year 1598 - Philip III's accession to the throne- and the year 1627, when Philip IV issued a regulation prohibiting the free circulation of informative publications, such as reports from events, letters, sermons, etc.

The turn of the 16th and 17th centuries is the beginning of the history of Spanish journalism. It was then that circles of recipients of journalistic news began to form; they were interested not only in reading, but also in commenting and evaluating the information received. The fact is that it has been a long time since the scientists have been using the term "public opinion" in the context of seventeenth-century society¹. The article presents the infosphere of seventeenth-century Madrid on the

¹ See e.g. M. Olivari, *Avisos, pasquines y rumores. Los comienzos de la opinión pública en la España del siglo XVII*, Madrid 2014; R. Chartier, C. Espejo (eds.), *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid 2012; A. Castillo Gómez, J. S. Amelang (eds.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Madrid 2010; et al.

basis of literary texts and the notes of contemporary chroniclers. It shows how the inhabitants obtained and disseminated information, and how the habit of exchanging opinions about the news heard or read in the city space came into being.

In 1598, Philip III ascended the throne of Spain. His rule brought a qualitative change in the way of exercising power compared to the reign of Philip II. It was expressed, i.e., in a significant increase in the free flow of information, easing censorship criteria and relative tolerance for texts of a political nature or directed ad personam, against a given official. During the reign of harsh Philip II, even anonymous publication of a lampoon entailed risk of dying on the gallows. Meanwhile, officials of Philip III often withdrew from looking for the guilty, and this lack of motivation was primarily due to royal indulgence. The ban on staging theatrical performances introduced by Philip II in the last months of his life was lifted, and judging by the significant increase in the production of *avisos* from the beginning of the 17th century², they no longer struggled with the programmatic distrust of the rulers.

In 1621, Philip IV ascended the throne. Six years later, in 1627, he announced a new law on the publishing market. It restored the requirement to obtain authorization for all kinds of publications, including leaflets, accounts of events, letters, sermons, etc., thus inhibiting the previously free circulation of information among the public. Hence, I decided to limit the timeframe of the presented period to the first stage of the relatively free development of the information market.

The city space played a significant role in the circulation of information. The street was common property for the Spaniards and performed primarily social functions; therefore it is not surprising that it also became a typical space to publish and announce all kinds of messages. In Sebastian Covarrubias' dictionary, published for the first time in 1611, we find the following definition of the word *street*, Spanish: *calle*:

*"We say about the street that it belongs to the king, therefore you cannot forbid anyone from walking on it [...]. To go out on the streets with business, to make something public, although it should be kept secret"*³. Publishing was closely related to the recognition of space as "common utility", under the protection of authorities. After all, no one could give himself any prerogative over what belonged to the king. Nobody had any special privileges over the streets. The last sentence of the definition reads: *"When something is very public we say- 'People talk in the streets'"*⁴, which clearly shows that the fact that a given piece of information appeared in the area of the street made it public information. The city space spoke, as it was expressed by Francisco de Quevedo, who referred to the pamphlets and lampoons on display as "attached tongues of gates and street corners"⁵.

Naturally, along with the streets, the square played the role of spreading information, which also, according to the Covarrubias' dictionary, was "a public place

² M. Dolores Sáiz, *Historia del periodismo en España*, vol. 1, Madrid 1996, p. 35.

³ S. de Covarrubias, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid 1611, fol. 177v. Unless otherwise indicated, the translation was made by the author.

⁴ Ibidem.

⁵ F. de Quevedo, *Obras políticas: históricas y críticas*, Madrid 1893, p. 142.

where supplies were sold and neighbors and inhabitants of the region gathered”⁶. In the *Diccionario de autoridades*, published by Real Academia Española over a hundred years later, under the entry *plaza*/ English: square, one could find the following phraseology: ‘Put on the square. Make public and broadcast something that was hidden or that nobody knew’⁷. In the squares, apart from the unofficial circulation, information of an official nature was also published - this is where the town crier most often made an official reading of the announcement dictated by the authorities. This ritual had the driving force, as only after being read out loud was the document considered binding.

It is important to emphasize the close bond linking the public nature of certain spaces with enabling the public to obtain information there-news from the court/the world, official information, news about new laws and regulations. The collective attention, which the rulers often deliberately attracted, was a condition for judgment: unanimous or not, positive or negative, but it was also a condition for discussions triggered by news that interested the significant audience. However, also those who decided to confront power with lampoons and pamphlets relied on the same information-judgment dynamics and similarly sought the collective audience in public places. In both cases, attempts to reach the audience took into account the oral message - reading aloud made it possible for illiterate people to get acquainted with the information.

As professor Antonio Castillo Gómez accurately stated, Madrid - the country’s capital and seat of the court since 1561 – was then considered the “Babylon of Information”⁸. The change on the Spanish throne significantly influenced the monarch’s exposure. The rulers were the subject of constant interest from their subjects, who most often felt reverently towards them. Their gestures, words, clothes – everything that was exposed to the light of the day, was observed. Young Philip III and his even younger wife (born in 1584) meant a nice change for the people. They brought energy to the court that swept away the sense of royal isolation typical of his predecessor. The monarchs left the palace with uproar and splendor, showing themselves to the people of Madrid, organizing grand ceremonies and public audiences.

Thus, vivid words circulated the streets and squares of both Madrid and other 17th-century cities, taking various forms. Anyone who wanted to know the latest news knew perfectly where to go. In most Spanish cities, there were places called by the Spaniards *el mentidero*, or “gossip mill”⁹. As the name suggests, they did not enjoy a good reputation. They were rather associated with a place where women indulged in gossip, as the well-known proverb went: *Yendo las mujeres*

⁶ S. de Covarrubias, op. cit., fol. 590r.

⁷ *Diccionario de autoridades*, [online] <http://web.frl.es/DA.html>, [access: 05.05.2020].

⁸ A. Castillo Gómez, *El placer de los libros inútiles y otras lecturas en los Siglos de Oro*, Madrid 2018, p. 65.

⁹ *Mentidero* is literally a “liars’place”. Spanish: *mentir*, meaning “to lie”. The suffix *-dero* in the case of nouns means “the place where the action indicated by the verb in the stem is performed” (see *Diccionario de la Real Academia Española*, <https://dle.rae.es/-dero>, [access: 09/04/2020]).

Javier Castro Ibaseta writes more about Madrid lies and their political importance in his doctoral thesis *Monarquía satírica: poética de la caída del conde Duque de Olivares*, defended in 2008 at the Universidad Autónoma in Madrid (access possible via the AMU repository: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/1281>). See above all pp. 221-270.

al hiladero, van al mentidero¹⁰ (Eng. “When a woman goes to the spinning mill, she goes to the gossip mill”). In the already mentioned *Diccionario de autoridades*, under the entry *mentidero*¹¹, we find the following definition: “A place where idle people gather to talk. Its name comes from the fact that people usually tell made up stories and lies there”¹².

To support the definition, the authors of the dictionary cite an excerpt from a comedy by the seventeenth-century playwright Manuel de León Marchante:

What are you doing alone in Madrid?
I hardly ever leave the gossip mill
I do it only for dinner, which means never or just for a while
I dine quickly in the house of my tailor friend
To my knowledge, to go to the tailor’s shop
Is as if you had never left the gossip mill¹³.

Manuel de León Marchante’s work is not the only one that mentions the existence of gossip mill. The *mentidero* institution was widely known. There, you could get familiar with the latest information, rumors and even news from the underworld. In 1622, after the murder of the controversial Count of Villamediana, numerous epicedia¹⁴ and sonnets circulated in Madrid’s gossip mill, the authors of which demanded that the perpetrators of the crime be exposed, but also expressed their own opinions on this matter. In one of them, attributed to Luis de Góngora, *A la muerte violenta que le dieron al Conde de Villamediana sin saber quien* (English: “To the violent death inflicted on Count of Villamediana by an unknown perpetrator”), begins with the words: “Gossip mill of Madrid; / Tell us who killed the Count?”¹⁵ only to accuse the king of ordering to kill the aristocrat in the last verse.

There were three *mentideros* in the Spanish capital. The first of them, called Las Losas del Palacio, was located in front of the Royal Alcazar. It was attended primarily by courtiers and royal officials, which gave it mainly a political nature. This is what Gabriel Pérez del Barrio Angulo, a 17th-century official and author of a textbook for those who wanted to learn the complicated art of service at the court, wrote about it in his *Secretario y Consejero de señores y ministros* (English: *Secretary and Counselor of Lords and Ministers*):

Melancholy has led me this afternoon to the mentidero of pretenders and courtiers, and since those who are afflicted by misfortune are emboldened by the complaints of others, at first they shouted and cursed, and there were so many dissatisfied, sad and disconsolate people that in order to soothe their emotions and wipe away their tears they opened their hearts wrapped in words of competition and jealousy of those who were better off, so that

¹⁰ The proverb appears in the work by the sixteenth-century paremiologist Hernan Nuñez, published in 1555: *Refranes o proverbios en romance*. The quote comes from the first edition (Salamanca 1555, fol. 131r; available on Google Books: https://books.google.pl/books?id=-4dNAAAACAAJ&hl=es&source=gbs_navlinks_s).

¹¹ The entry *mentidero* appears in volume 7 of the dictionary, published in 1734.

¹² *Diccionario de autoridades*, op. cit.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Epicedium - a piece of literary work written in honor of the deceased.

¹⁵ L. de Góngora, *Todas las obras de Don Luis de Gongora: en varios poemas*, Madrid 1654, fol. 65r.

both made me feel in their position, showing the results of both fates: some sail joyfully among the sounds of trumpets and sing praises of Sejanus: others, grumpy, tormented by storms, call Saint Elmo, drifting at sea, trying to cope with their lives [...].¹⁶

Another *mentidero*, dominated by people associated with the theatre world, was called Mentidero de Comediantes. It was located on the corner of Calle de León and Santa María, in a small square of Plazuela de León. In other words, as the famous playwright Pedro Calderón de la Barca pointed out in his play *El astrólogo fingido* (*Fake Astrologer*), it was marked by the corners of Calle del Lobo and Calle del Prado. Don Antonio tells about how quickly rumors spread and evolved in the community of comedians in the aforementioned play:

An expert and authority
in the art of astrology
by all men you are known to be.
In all Madrid there is not yet
a single man whom I have met
to whom I have not also said
a thousand things both wrong and right.
By God, lying is sheer delight! (...)
From there I then went on a ways
to where the actors stage their plays
and where it's known that in effect
the darkest secret won't be kept.
I walked on to where Lobo Street
and Prado Street both cross and meet.
There their four corners form a place,
which a lady with wit and grace
has named the Tattle Hall of Fame
of men of great and noble name.
I started off to speak of you
and then, you won't believe it's true,
there was a man who knew you were
a real live astrologer.
Then, though non knew better than I,
as truth they told me my own lie.
But wait, the best is still to come!
In a pool parlor was someone,
who mentioned things he saw you do.
I can't help laughing, I tell you.
When I no longer could stand it,
I now began to contradict
all this nonsense and foolish stuff.
He then stood up all in a huff
and told me right to my own face:
"You don't know him in the first place!

¹⁶ G. Pérez del Barrio, *Secretario y Consejero de señores y ministros*, Madrid 1645, fol. 238r.

I do and what you hear from me
I have on good authority,
for he my pal happens to be."
That's how Madrid enforces news!
I had to swallow my own ruse! ¹⁷.

The third *mentidero*, the most universal and heterogeneous one, was located on the stairs in front of the Convent of Saint Philip on Puerta del Sol. There, too, one could get acquainted with a variety of information from the country and the world, both information containing a part of the truth or two truths, and information which was completely made up. It is about this gossip mill that another 17th-century author, Francisco Santos, writes in his costumbrista¹⁸ work *Día y Noche de Madrid* (English: *Day and Night in Madrid*):

Why do you call a holy place, said Onufry, a mentidero?

- I don't treat the place indecently; those who lie there, even though it is a holy place, are called liars, because by profaning the place, they make it a lie; and among them more lies are told than between tailors and women. And to let you know what is going on in this noisy place pay attention to this man who has just finished reading the letter, and you will see how much fuss he makes.

Hardly had he folded the letter and put it away when he pulled out another one, with more lines than the other had letters, and as he went up the stairs, he stopped as if reading it, and during that time more than twenty people gathered around him. One said, "What's new, Mr. Jonson?" Another one asked: "Do we have some good news?" Another one asked if it was a letter from the Army. Another said: "Captain, take us out of our doubts." Another, in a voice so loud that it stood out above the rest, said, "This letter is sure to tell the truth." Eventually they all lined up and he started reading it in the middle, and people everywhere flew towards him like flies.

It took him over an hour to read the letter [...]. Some people left the circle, some saying goodbye, others pulling their eyebrows, others biting their lips, and others clenching their fists and kicking; when other people saw it, they asked what news had come. He finished reading the letter [...] and there he was, surrounded by curious people, talking about the deployment of the army, preventive actions and the siege of the enemy, expressing opinions on how people during the invasion should be managed and how it should be led.

- Can you see this man? - said Johnny-. In his whole life he has not left Madrid, and the Captain they call him and you can hear him talk about over five hundred wounds they inflicted on him in the war; [...]. And I bet the letter he read he had written in his home so that today it amazes a hundred fools who get excited about hearing such lies¹⁹.

A 17th-century resident of Madrid not only listened to but also read news from home and the world. He used what by Antonio Castillo Gómez was referred to as "urban graphosphere"²⁰. In the famous scene from *Don Quixote*, the narrator

¹⁷ P. Calderón de la Barca, *Fake Astrologer: A Critical Spanish Text & English Translation* (transl. and ed. by Max Oppenheimer), Bern 1994, pp. 155-157.

¹⁸ Costumbrism - a trend in Spanish art, focusing on reflecting the customs of society in a given region (hence the name, from the Spanish *costumbre* - custom). Although costumbrism is associated primarily with the Romanticism, it had its precursors already in the Baroque period, such as Juan Zabaleta or Francisco Santos.

¹⁹ F. Santos, *Día y noche de Madrid*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 14:2010, pp. 729-730.

²⁰ A. Castillo Gómez, op.cit., p. 48.

tells us that he likes to “read anything, even scraps of paper lying in the gutter”²¹. What scraps of paper could be found on the streets of a 17th-century city? Official prints, the content of which was prepared by officials, or unofficial ones - those created by residents. Among them there were completely harmless papers, such as advertisements, the content of which miraculously reached our times, recorded as part of the search and inventory of the contents of confiscated trunks²². It was this form of an advertisement on street corners that was chosen by Don Quixote so that the inhabitants of Madrid could see his challenge to a duel for all those who would not consider Queen Zenobia the most beautiful in the world²³. Despite being reluctant to this idea, Sancho buys a little glue and first hangs the poster on the court’s door, to which the curious *alguazil*²⁴ reacts immediately, suspecting that it is an advertisement for the play: “What are you hanging here, brother? Are you a servant of some comedians?”²⁵.

In the streets, there also appeared leaflets containing pamphlets and lampoons aiming at specific people, social groups (e.g. converts) or political or religious authorities. Pamphlets were hung on the doors of churches and other institutions, on the walls of the Inquisition’s seat, in squares, streets, or on the doors of people who were described in them. They were also spread freely in public places so that people could reach for them and read them, or listen to them when they were read aloud²⁶. Yet, there were also those who tore them off the walls to use paper to roll cigarettes²⁷.

In pamphlets and lampoons, along with caricatures depicting ridiculed or criticized characters, a frequent recourse were nursery rhymes to make texts easier to remember. Many were put into circulation simply in the form of couplets (Spanish *coplas*), i.e. popular works composed of quatrains, used to defame and slander public figures and ordinary citizens accused of the loss of honor, adultery, cryptojudaism, etc. In order to strengthen their overtones, they were usually hung on the walls of institutions or houses belonging to the criticized. Hence, lampoons directed against the king or his officials were hung on the gates of the Royal Palace, those criticizing the clergy - on the door of churches, and those slandering private persons - on the doors of their houses.

On the other hand, edicts and decrees were officially published. Many government regulations could be adapted for private reading and distributed in the form

²¹ M. Cervantes, *Don Quixote*, trans. by John Rutherford, London 2003, p. 74.

²² The content of one of the advertisements for an offer to sell two plots of land on the streets of Jesús and San Pedro in Madrid, was recorded as part of the research who was the author of pamphlets hung at the gates of the Royal Alcazar, among the papers of the historian Gabriel Lobo Lasso de la Vega. See F. Bouza, *Papeles y opinión. Políticas de publicación en el Siglo de Oro*, Madrid 2008, p. 103.

²³ The passage comes from the apocryphal continuation of *Don Quixote* from 1614 by Alonso Fernández de Avellaneda.

²⁴ Alguazil - in Spanish alguacil, then - police officer.

²⁵ A. Fernández de Avellaneda, *Segundo tomo del Ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, que contiene su tercera salida y es la quinta parte de sus aventuras*, available [online] w Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/segundo-tomo-del-ingenioso-hidalgo-don-quijote-de-la-mancha-0/html/ff3baa00-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html#l_0_ (chapter 6), [accessed: 10.04.2020].

²⁶ See more about pamphlets and lampoons in the 16th and 17th centuries in Spain in: T. Egido López, *Sátiras políticas de la España Moderna*, Madrid 1973; J. M. Díez Borque, *Literatura en la calle. Prosa y poesía en las paredes: pasquines del Siglo de Oro español (I)*, Bulletin of Hispanic Studies, n.4 (72): 1995, pp. 365-384; F. Bouza, *Escribir en monopolio. De los libelos de vecinos a las críticas al rey*, [in :] Idem, *Corre manuscrito: una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid 2001, pp. 109-136; et al.

²⁷ A. Castillo Gómez, op. cit., p. 34.

of printed notebooks, aimed mainly at lawyers and officials, but their announcement had to be public. The act of publication was conducted in a specific way; it was announced by the town crier, and from the 15th century the announcement involved hanging the document in various public places. This method gained importance over time so much so that in Sebastian de Covarrubias' dictionary we can find the following definition of the word *edicto*:

It is commonly understood as texts placed in public places, announcing certain things for everybody to know and understand, and to direct to the right place those who may be interested or obliged to answer them²⁸.

The thematic scope of the published Madrid edicts was unique in comparison to other cities in Spain, as many of edicts dealt with particular problems arising from the presence of a court and from functioning in a large city. They could inform about how to dress, how to hunt, or how to issue a license to own a carriage.

From the mid-16th century onwards, edicts, previously rather handwritten, began to be printed, but retained the structure of their predecessors. Some even had a handwritten signature to give them more official power. They used various advantages of typographic art²⁹. Such efforts can be seen in the organization of the graphic space or the use of small caps in the appropriate places, the interchangeable use of various typefaces, which increased the readability of the text, as well as the introduction of commonly known emblems and iconographic motifs - especially in the case of edicts issued by ecclesiastical institutions. They were read during the most important masses, hung on the doors of churches and monasteries, as well as in other public places, depending on the document. The publishing of the edict had additional goals: to visualize the authority from which they originated an important symbolic role, thanks to which, apart from the informational purpose, they also played a symbolic role in the graphic materialization of the voice of the authority³⁰.

From a typographic point of view, the richest and most complex type of announcements were posters announcing literary competitions and debates on dissertations defended at universities. In the case of the former, the upper part was reserved for the title of the competition and for the person in whose honor it was held. Then followed a preamble explaining the reason for the ceremony in more detail. The middle part contained a description of the professions and features that a given work of art should display (language, rhythm, content) in each of the disciplines. While in the remaining parts the text was composed to the full width of the page, this part was often divided into columns. At the bottom, there were detailed rules for the competition, jurors, date and form, in which the pieces to take part in the competition had to be delivered³¹. There were also all kinds of restrictions,

²⁸ S. de Covarrubias, op. cit., fol. 333r.

²⁹ See: A. Castillo Gómez, *Edictos, carteles y pasquines. Papeles efímeros y comunicación urbana en la sociedad hispana de la temprana Edad Moderna*, La Bibliofilia 2019, n. 2, pp. 207-236.

³⁰ A. Castillo Gómez, *Edictos...*, p. 216.

³¹ Comp. Francisco Martínez's notebook with notes, in which the author has included several posters of this type (digitized by Biblioteca Digital Hispánica) <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000012204>. See also: A. Castillo Gómez, *El placer...*, p. 56 and following.

e.g. that one of the copies of the work should not be signed or that it could not be written in honor of a woman.

As we read in the anonymous *Noticias de Madrid* (English: *News from Madrid*), in the entry of March 9, 1622:

On that day, the fathers of the Society of Jesus, in order to initiate the celebration of the canonization of Saint Ignatius and Saint Francis Xavier, brought out one hundred and sixty banners and the same number of young men on horseback, aged twelve to fourteen, who started to post information about the literary competition in which great prizes were offered for those who would compose the best poetry in honor of the Saints. They hung posters on the door of the Palace, on the Convent of the Poor Clares and on the Main Square³².

Another area in which wall typography predominated were the already mentioned advertisements concerning the defense of university theses. Initially, these posters were handwritten, but then the printed form was used more often. The advertisement contained a dedication with the image of a chosen saint or the coat of arms if the defense was dedicated to secular or clergy personages. Next came the name of the student and his studies, the degree to which he aspired and the conclusions he was to defend publicly³³; the place of discussion, authorities presiding the ceremony, the day and time. In the case of this type of advertisements, we also deal with typographically diverse texts, with the use of small caps and italics for better readability, decorated with embellishments on the margins and ornate initials. The text was composed on the full width of the page, although it happened that the defended conclusions were arranged in two columns³⁴. The content of the advertisements was written in Latin, therefore, the group of their recipients was much narrower. They were hung on the doors of academic institutions and, if they concerned theological issues, on the gates of the most important churches.

The traditional, but still very important, communication tool were sermons that could later be read in printed or handwritten versions. Undoubtedly, at the beginning of the 17th century, the preaching service still retained many of its original features, but due to the generally occurring convergence of information channels, this one, which was one of the oldest, became part of modern forms that increased the range of influence. As Michele Olivari showed, the success of a given preacher

³² *Noticias de Madrid 1621–1627*, ed. A. González Palencia, Madrid 1942, p. 24 Diego Duque de Estrada writes about the same professions in his autobiography: "I was present at the canonization of Saint Ignatius and wrote many works in his honor, which were very well received by the public, and at [...] a poetry competition they gave me a silver cup and a doublet woven with golden threads as a prize".

D. Duque de Estrada, *Comentarios del desengañado de sí mismo, prueba de todos estados y elección del mejor de ellos, con la vida del mismo autor*, Madrid 1860, p. 44. Available online: <https://archive.org/details/memorial-histri12realuoft/page/n7> [accessed: 02/01/2020].

³³ As for the standards of the defense of the so-called Conclusions, a very interesting document is the preserved, sixteenth-century regulations from the University of Salamanca. See P. Valero García, *Documentos para la historia de la Universidad de Salamanca*, Cáceres 1989, pp. 143-144.

³⁴ On the PARES portal (Portal de Archivos Españoles, pares.mcu.es), two seventeenth-century advertisements for the defense of the conclusions are available in a digital form, one from the University of Alcalá de Henares from 1676 (defense of Francisco Ignacio del Barrio, in the file reference number ES (28079.AHN/5.1.3//CODICES, L.1499), and the second from the University of Salamanca from 1601 (defense of Francisco Sancho Castillo, reference number INQUISICIÓN, MPD.338).

Both documents were digitized by the Archivo Histórico Nacional in Madrid. In the case of the former, judging from the notes on the back of the poster, it later served as a notebook for an Irish student studying at the university's Colegio Menor de San Jorge.

often depended on advertising measures that guaranteed a larger audience³⁵. Cristobal Suárez de Figueroa, in his costumbrista work *El pasajero* (1617), describes the example of a person offering this kind of promotional service. Researchers believe that Suárez de Figueroa had in mind the activities of Andres de Almansa y Mendoza, at that time a popular author of reports on events and letters like proto-newspapers, today considered one of the precursors of journalism in Spain³⁶.

He was said to have always provided a great audience, not from the commoners, but from the most eminent figures, and that he began his preparations eight days before the sermon. To oblige the invitees and to avoid any excuses they might make, whether based on business interests or reluctance to get up early, he insisted that the sermon should take place late and offered a comfortable place so that inconvenience would not spoil his efforts³⁷.

Almansa y Mendoza knew everyone and was everywhere; his best friend, as the author of *El Pasajero* assures, was the Madrid town crier. He created a network of contacts and controlled various information channels. His services were used by various groups in society from the arts down to the clergy³⁸. He then quoted the best excerpts from the sermons in his accounts of events (product placement!), thus promoting the activity of a given preacher. It is worth mentioning that the speakers, in order to make their sermons more attractive, often referred to events that warmed up the public opinion at a given moment, and sometimes, if they were brave enough, they pointed to the abuse of power or bad habits of the courtiers³⁹.

At that time, only theatrical plays had an impact comparable to sermons. The development of theatre in Spain coincides with the development of public opinion and the impact of this medium on society cannot be overestimated. The great success of this form of entertainment, which attracted representatives of all social classes, contributed to the fact that theatrical performances became an extremely important form of communication. The shift towards folk themes and the popular trend made theatre become not only a link between the two worlds – the intelligentsia and the people. Theatre was also a way of informing poorly educated or even illiterate audiences. If, for example, in England, the press usurped the role of an interpreter of reality that had been previously reserved for theatre, then in Spain theatre was the main form of manifesting social unrest and problems⁴⁰.

Some playwrights made only faint allusions to the world of politics. However, there were also those who, taking advantage of the ambiance of relative tolerance prevailing under the rule of Philip III, decided to do much more, as Guillén de Castro did in his play *Allá van leyes, donde quieren reyes* (English: *There come the laws*), in which he condemned the tendency of rulers to interpret the applicable law in their

³⁵ M. Olivari, op. cit., p. 187.

³⁶ See footnote 279 in C. Suárez de Figueroa, *El pasajero*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 22: 2018, p. 465.

³⁷ Ibidem, p. 464.

³⁸ We know about Almansa's activities, among others from Lope de Vega's comments: "[...] Mendoza is the best man of preachers; he rides in carriages with gentlemen, knows all the ladies, listens to all comedies among poets, evaluates sermons, consults sonnets; he is a discreet ambassador of Your Majesty at the court, envoy of the Puerta de Guadalajara, Mercury of the news and the satire of this Kingdom". F. Lope de Vega, *Cartas*, ed. N. Marín, Madrid 1985, p. 185.

³⁹ M. Olivari, op. cit., pp. 193-194.

⁴⁰ R. Chartier, *Inscribir y borrar. Cultura escrita y literatura*, Buenos Aires 2006, p. 110.

favor. “(...) Like a plow after oxen, there lie laws where the Kings wish”⁴¹. Probably most of the inhabitants of Madrid easily picked up the allusions to Duke of Lerma in the play. When, however, the matter concerned not a ruler or a royal favorite, but rather inferior representatives of the privileged class, the authors were not in the habit of limiting themselves to subtlety. Apart from the Church, which deserved special protection, no government officials were able to escape virulent criticism. The plays referred to ethical and political principles officially promoted by monarchs, yet so contradictory to the unlawful conduct they condemned.

In addition to what could be heard in the streets, squares and corrals, or read from the papers hung on the walls, information could also be purchased. Although booksellers, printers, wandering merchants and stallholders were involved in the sale of all kinds of printed matter, it was *ciegos*, i.e. the blind who were primarily associated with information trade and even its production⁴². The blind were information brokers of the time, like town crier in the case of official proclamations, or like more or less random newscasters in *mentideros*. As we read in *Avisos* by Jerónimo de Barrinuevo: “The Queen of France is also notified that she is pregnant, although it can be concluded without notice. Great things are said about her entry into Paris, which the blind from this Court will surely publish”, and also: “The news of the capture of Turin has not only been confirmed, but even published by the blind from this Court, along with the report I enclose”⁴³.

The fact that the trade in leaflets and the dissemination of information was reserved for the blind is evidenced by the fact that some claimed to be blind in order to be able to participate in this activity. The attitude of both real and pretended blind people, was contested by the moralists of the time, including a soldier and doctor, Cristóbal Pérez de Herrera⁴⁴ (1558–1620), in whose work, under the highly significant title *Discursos del amparo de los legítimos pobres* (English: *Speech in defense of the real poor*), we will find the chapter “Let the blind not sing nor sell couplets about imaginary events”. It reads as follows:

It is imperative that Your Majesty curb the ways of earning money by some blind men and others who only pretend to be blind despite having a very good eyesight, who line up in the squares and main streets of large towns in this kingdom to sing to the accompaniment of the guitar and other instruments, printed couplets, and sell them, despite the fact that they speak of apocryphal events, completely unbelievable, and sometimes even outrageous; on

⁴¹ G. de Castro, *Allá andan las leyes*, Madrid 1662. Digitized and available on the website: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/alla-van-leyes-donde-quieren-reyes/> [accessed: 08/05/2020].

⁴² As Abel Iglesias Castellano states, the blind author is a figure mostly found in the context of the 16th century. In the 17th century, the blind dealt mainly with the distribution of leaflets (p. 473). It is worth adding that in the 18th century institutions such as the Hermandad de Nuestra Señora de la Visitación de Madrid, under the auspices of which they operated, received the exclusive privilege of street sale of entertainment prints, including reports from events (p. 468). A. Iglesias Castellano, *Los ciegos: profesionales de la información. Invención, producción y difusión de la literatura de cordel (siglos XVI–XVIII)*, [w:] *La invención de las noticias: las relaciones de sucesos entre la literatura y la información (Siglos XVI–XVIII)*, red. G. Ciappelli, V. Nider, Trento 2017, pp. 467–490.

⁴³ J. de Barrinuevo, *Avisos (1654–1658)*, vol. 4, Madrid 1892, p. 311.

⁴⁴ In his work, Cristóbal Pérez de Herrera emphasized the urgent need to distinguish the real poor from those who pretended to be homeless in order to extort money, steal and live a non-Christian life, and even work as scouts for other kingdoms. Cf. C. Pérez de Herrera, *Discursos del amparo de los legítimos pobres*, [online], http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/discursos-de-amparo-de-los-legitimos-pobres-y-reduccion-de-los-fingidos-0/html/feea42-82b1-11df-acc7-002185ce6064_8.htm, passim [accessed: 13/01/2020].

imaginary examples, they teach uneducated people and people with evil inclinations, things from which then their boldness results, because they encourage them to commit similar crimes those about which they have sung; and as many people gather to listen to them, numerous thefts are committed in the crowd [...]⁴⁵.

However, the trade of all kinds of leaflets, couplets and other editorial products was not well perceived at all by intellectuals of the time. Pedro de Valencia (1555–1620), humanist and chronicler of Philip III, divided the professions into useful, useless and harmful. The last group included women practicing harlotry, comedians and “stallholders selling couplets, engravings and prophecies, along with other traders of this type of goods”⁴⁶.

In the 17th century, a kind of proto-newspapers were sold, which were at that time referred to as *relaciones de sucesos* (accounts of events), *avisos* (from Italian *avvisi*) or simply *gacetas*. The former grew on the basis of other press genres, primarily the so-called *cartas de relación* (i.e. letters describing the events) – in terms of content – and *copla*, in terms of the form of the composition. While *Cartas de relación* were more private in nature and addressed specific individuals and institutions, *relaciones de sucesos* were a step forward, as they became public texts at a time when, as we have seen, all social classes were thirsty for information⁴⁷.

The Spanish “accounts of events” is a controversial genre as it has always balanced on the margin of news and stall literature. They were aimed not only at informing, but also moving the recipient and providing them with entertainment. They could refer to events of a historical and political nature, e.g. the course of an important battle, holidays and celebrations, natural disasters, but also the so-called unusual events. In *Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos*⁴⁸ you can find numerous examples of accounts of every type, including, for example, a story published in Madrid in 1611 by “a Franciscan father” about the miracles performed by two figures of Christ that came to life to heal a good Christian and to punish a bad one⁴⁹.

Cartas de relación also derive from the so-called *avisos*, but they exhibit distinct characteristics. While *relaciones de sucesos* covered a single event on several pages, *avisos* usually contained a bundle of different, summarized messages, presented in no more than a paragraph or two. Contrary to the accounts of events, *avisos* were written in a formal style, devoid of rhetorical means. In addition, they often had a handwritten circulation, becoming a carrier of important or confidential information in certain official and court circles⁵⁰. Therefore, it can be said that at the

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ P. de Valencia, *Discurso contra la ociosidad*, Madrid 1993, p. 170.

⁴⁷ See more about the typology of early press genres in Spain: H. Ettinghausen, *Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»*, [in:] *Studia aurea: actas del III Congreso de la AISO* (Toulouse, 1993), I. Arellano Ayuso, C. Pinillos Salvador, et al. (eds.), Pamplona 1996, pp. 51–66; C. Espejo Cala, *Gacetas y relaciones de sucesos en la segunda mitad del XVII*, [in:] *Géneros editoriales y relaciones de sucesos en la Edad Moderna*, PM Cátedra García, ME Díaz Tenia (eds.), Salamanca 2013, pp. 71–88.

⁴⁸ *Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos*, <https://www.bidiso.es/CBDRS/> [accessed 05.05.2020].

⁴⁹ *Aquí se contienen tres maravillosos casos que dos santos Christos obraron...*, Miguel Serrano, Madrid 1611.

⁵⁰ See C. Espejo, *Un marco de interpretación para el periodismo europeo en la primera edad moderna*, [in:] *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, ed. C. Espejo, R. Chartier, Madrid 2012, pp. 103–126. Particularly the sub-chapter referring to *avisos*, pp. 106–113.

beginning of the 17th century, those genres which were intended for the mass and popular audience – e.g. reports from events – coexisted on the information market along with the genres whose target readers came from slightly more selected circles.

Naturally, the main source of information of a political nature was the court and all its branches. In this context, a very interesting figure was Luis Cabrera de Córdoba, secretary of Margaret of Austria, wife of Philip III. Being a regular visitor at the palace, during his long service, he managed to create the richest and most important chronicle from this period, containing first-hand news interwoven with the information found in letters and *avisos*. Importantly, in the context of this article, Cabrera also used to write down information on various texts that appeared in the street circulation. For example, in the report of August 2, 1608, the secretary wrote:

Fifteen days ago, certain papers similar to lampoons or pamphlets appeared at the gates of the Palace, at Puerta de Guadalajara, at the gates of the Royal Prison, and at Puerta del Sol, the content of which I shall present roughly, urging the public to wake up, because the favorite-tyrant⁵¹ who rules, has full authority over the king and the kingdom. Much has been done to find the author, but it has not been possible to identify him; if found, he would receive an exemplary punishment⁵².

On June 6, 1609, Cabrera informed about the successful investigation and the arrest of Francisco de Mendoza on charges of offending majesty and treason. The reason for his detention, he wrote, was the anonymous, defamatory memorial sent to the king a year earlier, in which he “condemned the present government”. Later, however, “there appeared on the corners of this city [Madrid – K.S.] papers repeating the contents of that memorial, the authorship of which is attributed to him”⁵³. In fact, during the search of the admiral’s home, two boxes of papers were confiscated as final evidence⁵⁴.

Francisco Bermúdez de Pedraza wrote about how much the Spanish court was involved in gossip and how the people around it were fed with rumor, in a very popular, at that time, treatise on the duty of the royal secretary (*El Secretario del Rey*, first edition: 1620). Arriving at the royal court in the second decade of the 17th century, Bermúdez de Pedraza was disturbed by what he found there. Therefore, he decided to warn the king against the dangers of the “outflow” of information. According to him, one of the main duties of the secretary, as the name of the office suggests, is “la observancia del secreto” (“keeping the secret”). As owing to a secret:

[...] the subjects’ love and respect for the ruler is born. Since the reasons and grounds for decisions made by the King, when they are uncertain and unknown to the people, are more respected by them; for when the minister reveals why it was resolved this way and not

⁵¹ It refers to the favorite of the time, Spanish valido, Duke of Lerma.

⁵² L. Cabrera de Córdoba, *Relaciones de las cosas sucedidas en la Corte de España, desde 1599 hasta 1614*, Madrid 1857, pp. 344–345. I quote the first printed edition available at Biblioteca Digital Hispánica.

⁵³ *Ibidem*, p. 371.

⁵⁴ The trial against the admiral is described by F. Bouza, *Quién escribe dónde. Autoría y comercio. Escritos a propósito de unos pasquines madrileños de 1608 y el proceso del Almirante de Aragón*, [in:] *Formas de historia cultural*, S. Gayol, M. Madero (eds.), Buenos Aires 2007, pp. 47–60.

otherwise, or what motives made him punish one and forgive the other, or grant or deny the grace, then there will appear many personal judgments, vivid discussions and arguments that would refute these reasons, causing contempt for the royal decisions and arousing aversion to the King among the people⁵⁵.

At the court and in its surroundings, at the academies in the palaces of the mighty, during the tertulias of intellectuals, in bookstores, pharmacies, and finally - in the *mentideros*, streets and squares of the city, the same names resounded and the same things were commented. The English queen, the unrest in France, the intrigues of the Italians, the daily activities of the rulers and members of their retinue, the affairs of the great noble families, the problem of the Moriscos⁵⁶, all kinds of important government decisions as part of domestic and international politics... All this created a range of common interests for the public, who commented on these topics. Of particular interest were appointments to high-ranking officials (along with the issues of nepotism and the influence of Prince Lerma). These interested the public for two reasons: some were interested in being informed about vacancies in clerical positions, both in Spain and, perhaps most importantly, in the New World; the uneducated, on the other hand, liked to bet on who would get the job and who would be dismissed. As Lope de Vega wrote: "Nothing new is happening here, except for what is told by the people who appoint temporary ministers and archbishops every now and then"⁵⁷.

How ordinary citizens participated in the circulation of information was described e.g. by Jerónimo de Alcalá y Yáñez, in his 1624 novela picaresca, *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso, mozo de muchos amos*:

For several days I listened with pleasure to news from Italy, from Constantinople, from India, and also the talks about how to behave in the Royal Palace or how to rule the whole Kingdom well; the poor talk about all these things in hospitals and taverns, [...]⁵⁸.

As has already been mentioned, the reign of Philip III meant an increase in tolerance and leniency for published texts. The permeability of censorship filters increased in relation to all kinds of proto-press; many types of publications circulated without the need for prior authorization. The king even used his influence to ease the censorship of Santo Oficio. Thanks to this, genres such as political satire, magazines promoting voluntarism or regalistic legislation hostile to ecclesiastical aspirations to power flourished at the beginning of the 17th century⁵⁹.

⁵⁵ F. Bermúdez de Pedraza, *El Secretario del Rey*, Madrid 1620, fol. 61r–61v.

⁵⁶ Moriscos – Christian inhabitants of the Iberian Peninsula with Muslim roots. Their ancestors were forced to convert by a decree of 1502. The so-called The „Moriscan problem“ continued throughout the 16th century, as this community did not want to humbly accept being cut off completely from the culture of their ancestors. Social unrest eventually led to the expulsion of the Moriscos from Spain (1609).

⁵⁷ F. Lope de Vega, *Cartas, Documentos y Escrituras del Dr. Frey Lope Felix de Vega Carpio (1562–1635)*, vol. 1, red. K. Sliwa, Newark 2007, p. 199.

⁵⁸ G. de Alcalá Yáñez y Rivera, *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso mozo de muchos amos*, Madrid 1788, p. 120.

⁵⁹ J. Pérez Guzmán, *De la libertad de imprenta y de su legislación en España*, Revista de España, vol. 135: 1873, p. 364.

The intellectuals' sensitivity to public opinion also increased. One of the vivid and widely commented cases among the erudites was the social reaction to the devaluation of money, which reached its peak under the rule of Philip III, although it continued throughout the whole 16th century. Despite the opposition of the Cortes⁶⁰, in 1602 Philip III decided to remove the remnants of silver from minted coins, so that the coin, if you still could refer to it this way, contained only copper⁶¹. In response to this, and in line with the prevailing belief in society, the rebellious Jesuit Juan de Mariana wrote a treatise in which he accused the rulers of devaluing the coin in order to finance state expenditure. In the prologue to *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón* (English: *Treatise and Speech on Coin*), he justified his boldness in addressing the topic:

[...] I will not say anything that is my individual opinion, the whole kingdom screams and laments crushed by burdens; the old and the young, the rich and the poor, the educated and the ignorant; it is no wonder that among so many people someone has dared to write what is spoken about in squares and what you hear in groups, in corners and streets⁶².

Juan de Mariana listened carefully to the opinions of the public. He did not do it, however, to advise the king, but to sharply criticize the plunder policy of the ruling class. Therefore, using rhetorical means, he transformed the protests from streets and squares into a collective denunciation with which many of his readers could identify. In fact, Juan de Mariana played the role of an intermediary between the city's discourse and the discourse of the elite who used to participate in political and intellectual debates. In this case, neither the king nor his valido, Duke of Lerma, turned out to be lenient - Father Mariana spent a year and a half in prison, which constituted the punishment for his publication⁶³.

The state administration noticed the threats resulting from free trade in information. This caused that in 1627 the announcement of the pragmatics mentioned in the introduction was issued; it prohibited the free circulation of printed matter without appropriate permits:

[...] it is forbidden to print and copy reports, letters, apologies, panegyrics, newspapers and news, sermons, speeches and other papers (...), even if they concern trivial matters and have few lines, unless they have been previously checked and approved of at the Court by one of the members of the Council, who would have the title of Commissioner for these matters [...]⁶⁴.

The 19th-century Spanish historian and journalist Juan Pérez de Guzmán said, not without exaggeration, that the regulation caused that "the press in Spain

⁶⁰ Cortes - an institution of a parliamentary nature, state representative assembly, separate until the eighteenth century for each kingdom included in the Crown. In the 17th century, they had almost exclusively fiscal policy powers.

⁶¹ J. I. García de Paso, *El Análisis de la Política Monetaria de Felipe IV y el Conde-Duque de Olivares por Don Francisco de Quevedo y Villegas*, <http://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee104.pdf>, p. 6.

⁶² J. de Mariana, *Obras de Padre Mariana*, ed. F. Pi y Margall, Madrid 1854, p. 37.

⁶³ See A. Feros, *El Duque de Lerma: realeza y privanza en la España de Felipe III*, Madrid 2002, pp. 399-402.

⁶⁴ *Observancia de las leyes precedentes; y absoluta prohibición de imprimir papeles algunos sin las licencias que se previenen*, <http://www.filosofia.org/cod/nv081609.htm>, [accessed: 08.05.2020].

died for a while"⁶⁵. This event should certainly not be underestimated in the history of Spanish journalism. It is worth remembering that the same pragmatics also completely forbade the publication of books "unnecessary or useless, dealing with subjects which they neither should nor could address in response to an appeal from the Council of Castile in 1625 calling for a ban on comedy and short stories. From then on, the information inconvenient for the rulers returned to the oral and handwritten circulation, and the ambiance was definitely more repressive. Changes in the prevailing legislation meant that the so-called official journalism, or propaganda dictated by the mighty Count-Duke of Olivares, the first minister of King Philip IV, started to play a more significant role.

References

Alcalá Yáñez y Rivera, G. De. 1788. *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso mozo de muchos amos*. Madrid: Benito Cano.

Barrionuevo, J. De. 1892. *Avisos (1654–1658)*. 4. Madrid: Manuel Tello.

Bermúdez de Pedraza, F. 1620. *El Secretario del Rey*. Madrid: Luis Sánchez.

Bouza, F. 2008. *Papeles y opinión. Políticas de publicación en el Siglo de Oro*. Madrid: CSIC.

Bouza, F. 2007. "Quién escribe dónde. Autoría y comercio. Escritos a propósito de unos pasquines madrileños de 1608 y el proceso del Almirante de Aragón." In *Formas de historia cultural*, eds. S. Gayol, M. Madero, 47–60. Buenos Aires: Universidad Nacional de General Sarmiento.

Cabrera de Córdoba, L. 1857. *Relaciones de las cosas sucedidas en la Corte de España, desde 1599 hasta 1614*. Madrid: Imprenta de J. Martín Alegría.

Calderón de la Barca, P. 1641. *Segunda parte de las comedias de don Pedro Calderon de la Barca*. Madrid: María de Quiñones.

Castillo Gómez, A., Amelang, J. 2010. *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Madrid: Trea.

Castillo Gómez, A. 2018. *El placer de los libros inútiles y otras lecturas en los Siglos de Oro*. Madrid: CSIC.

Castillo Gómez, A. 2019. „Edictos, carteles y pasquines. Papeles efímeros y comunicación urbana en la sociedad hispana de la temprana Edad Moderna”. *La Bibliofilia* 2: 207-236.

Castro, G. de. 1662. *Allá andan las leyes*. Madrid: Melchor Sanchez.

Castro Ibaseta, J. 2008. *Monarquía satírica: poética de la caída del conde Duque de Olivares*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid [PhD thesis].

Cervantes, M. 2015. *Przemysłny szlachcic Don Kichot z Manczy*. translated by W. Charchalis. Poznań: Rebis.

Chartier, R. 2006. *Inscribir y borrar. Cultura escrita y literatura*. Buenos Aires: Katz.

Covarrubias, S. de. 1611. *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid: Imprenta de Luis Sanchez.

⁶⁵ J. Pérez Guzmán, op. cit., p. 364.

Duque de Estrada, D. 1860. „Comentarios del desengañado de sí mismo, prueba de todos estados y elección del mejor de ellos, con la vida del mismo autor”. In *Memorial histórico español*, ed. P. Gayangos, 1–515. Madrid: Imprenta Nacional.

Espejo Cala, C. 2012. „Un marco de interpretación para el periodismo europeo en la primera edad moderna”. In *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, eds. C. Espejo, R. Chartier, 103–126. Madrid: Marcial Pons.

Espejo Cala, C. 2013. „Gacetas y relaciones de sucesos en la segunda mitad del XVII”. In *Géneros editoriales y relaciones de sucesos en la Edad Moderna*, eds. P. M. Cátedra García, M. E. Díaz Tenia, 71–88, Salamanca: SEMYR.

Ettinghausen, H. 1996. „Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»”. In *Studia aurea: actas del III Congreso de la AISO (Toulouse, 1993)*, eds. I. Arellano Ayuso, C. Pinillos Salvador, et al., 51–66. Pamplona: Universidad de Navarra.

Fernández de Avellaneda, A. 1614. *Segundo tomo del Ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, que contiene su tercera salida y es la quinta parte de sus aventuras*. Tarragona: Casa de Felipe Roberto.

Feros, A. 2002. *El Duque de Lerma: realeza y priveranza en la España de Felipe III*. Madrid: Marcial Pons.

García de Paso, J.I. 2001. *El Análisis de la Política Monetaria de Felipe IV y el Conde-Duque de Olivares por Don Francisco de Quevedo y Villegas*, June 3, 2020. <http://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee104.pdf>.

Góngora, L. de. 1654. *Todas las obras de Don Luis de Gongora: en varios poemas*. Madrid: Imprenta Real.

González Palencia, A. ed. 1942. *Noticias de Madrid 1621–1627*. Madrid: Sección de Cultura e Información.

Iglesias Castellano, A. 2017. „Los ciegos: profesionales de la información. Invención, producción y difusión de la literatura de cordel (siglos XVI–XVIII)”. In *La invención de las noticias: las relaciones de sucesos entre la literatura y la información (Siglos XVI–XVIII)*, ed. G. Ciappelli, V. Nider, 467–490. Trento: Università degli Studi di Trento.

Lope de Vega, F. 2007. *Cartas, Documentos y Escrituras del Dr. Frey Lope Felix de Vega Carpio (1562–1635)*, vol. 1, ed. Krzysztof Sliwa. Newark: Juan de la Cuesta.

Mariana, J. de. 1854. *Obras de Padre Mariana*, ed. F. Pí y Margall. Madrid: M. Rivadeneyra.

Núñez, H. 1555. *Refranes o proverbios en romance*. Salamanca: Casa de Juan de Canova.

Observancia de las leyes precedentes; y absoluta prohibición de imprimir papeles algunos sin las licencias que se previenen, June 3, 2020. <http://www.filosofia.org/cod/nv081609.htm>.

Olivari, M. 2014. *Avisos, pasquines y rumores. Los comienzos de la opinión pública en la España del siglo XVII*. Madrid: Cátedra.

Pérez de Herrera, C. 1598. *Discursos del amparo de los legítimos pobres*. Madrid: Luis Sánchez.

Pérez del Barrio, G. 1645. *Secretario y Consejero de señores y ministros*. Madrid: Francisco García de Arroyo.

Pérez Guzmán, J. 1873. *De la libertad de imprenta y de su legislación en España*, Revista de España, n. 135.

Quevedo, F. de. 1893. *Obras políticas: históricas y críticas*. Madrid: Viuda de Hernando y Compañía.

Real Academia Española. 1726–1739. *Diccionario de autoridades*, June 3, 2020. <http://web.frl.es/DA.html>.

Sáiz, M. D. 1996. *Historia del periodismo en España*, vol. 1. Madrid: Alianza.

Santos, F. 2010. *Día y noche de Madrid*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 14, 629-796.

Suárez de Figueroa, C. 2018. *El pasajero*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 22, 355-648.

Valencia, P. de. 1993. *Discurso contra la ociosidad*. Madrid: Publicaciones de la Universidad de León.

Valero García, P. 1989. *Documentos para la historia de la Universidad de Salamanca*. Cáceres: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Extremadura.

Received: 11 V 2020

Accepted: 28 VIII 2020

Katarzyna Setkowicz

Uniwersytet Wrocławski. Wydział Filologiczny

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

Dr Katarzyna Setkowicz jest absolwentką filologii hiszpańskiej. W 2018 r. obroniła rozprawę doktorską z zakresu literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej: UWr). Obecnie pracuje na stanowisku adiunkta w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UWr. Prowadzi badania w obszarze socjologii literatury, historii książki i literatury popularnej, skupione na krajach obszaru hiszpańskojęzycznego, a przede wszystkim – Hiszpanii. W 2020 r. została laureatką konkursu „Monografie” Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

Relacje z wydarzeń, paszkwile i kłamalnie: madrycka infosfera w latach 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

S

łowa kluczowe: infosfera; przestrzeń miasta; opinia publiczna; Madryt; XVII w.

S

treszczenie: Na początku XVII w. w Madrycie mamy do czynienia ze specyficznie funkcjonującą infosferą, która wpływa na kształtowanie się pierwszej opinii publicznej. Autorka opisuje zjawiska związane ze zdobywaniem, rozpowszechnianiem i komentowaniem informacji w przestrzeni miasta. Czyni to na podstawie dzieł literackich, słowników i ówczesnie spisanych kronik, a także zachowanych dokumentów życia społecznego. Artykuł w sposób przekrojowy pokazuje charakter zmian zachodzących w społeczeństwie madryckim między rokiem 1598 – wstąpieniem na tron Filipa III, a rokiem 1627, kiedy Filip IV wydał rozporządzenie zakazujące swobodnego obrotu drukami informacyjnymi, takimi jak: relacje z wydarzeń, listy, kazania, etc.

Katarzyna Setkowicz

Universität Breslau. Philologischen Fakultät

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

Dr. Katarzyna Setkowicz absolvierte den Studiengang Spanische Philologie. 2018 erlangte sie den Doktorgrad der Literaturwissenschaft an der Philologischen Fakultät der Universität Breslau. Zurzeit ist sie wissenschaftliche Mitarbeiterin im Institut für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft derselben Universität. Ihr Forschungsfeld umfasst die Literatursoziologie, die Buchgeschichte und die Geschichte der Trivalliteratur vor allem in den spanischsprachigen Ländern, und zwar besonders in Spanien. 2020 war sie Preisträgerin im Wettbewerb „Monografie“ [„Monografien“] der Stiftung für die polnische Wissenschaft.

Ereignisberichte, Schmäh- und Lügenschriften: die Madrider Infosphäre in den Jahren 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Infosphäre; Stadtraum; öffentliche Meinung; Madrid; 17. Jh.

Z **usammenfassung:** Am Anfang des 17. Jahrhunderts haben wir es in Madrid mit einer spezifischen Infosphäre zu tun, die auf die erste öffentliche Meinungsbildung Einfluss nahm. Aufgrund von den literarischen Werken, Wörterbüchern und zeitgenössischen Chroniken sowie den erhaltenen Dokumenten des sozialen Lebens schildert die Autorin jene Erscheinungen, die damit verbunden sind, verschiedene Informationen in einem Stadtraum zu gewinnen, verbreiten und kommentieren. Der Beitrag zeigt bereichsübergreifend den Charakter der Änderungen in der Madrider Gesellschaft aus der Zeitspanne zwischen 1598 (Thronbesteigung von Philipp III.) und 1627, als Philipp IV. eine Anordnung zum Verbot vom freien Umsatz von Informationsdrucken, wie etwa Ereignisberichte, Briefe, Predigten etc., erließ.

Zdzisław Gębołyś

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Instytut Filozofii

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-6322-478X

B

ibliotekarze bibliotek uniwersyteckich, dworskich i miejskich na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871 wobec udostępniania zbiorów

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.002>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr hab. Zdzisław Gębołyś, prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (dalej: UKW) w Instytucie Filozofii UKW. Główne zainteresowania naukowe: zawód bibliotekarza – historia, współczesność, problemy etyki zawodu bibliotekarza; bibliografia – metodyka i teoria; organizacja i zarządzanie w bibliotekach; biblioteki mniejszości polskiej na Litwie i w Republice Czeskiej oraz biblioteki mniejszości niemieckiej w Polsce. Autor ok. 300 publikacji naukowych, m.in. *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871* (2002); *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej* (2012). Współredaktor pierwszej na świecie kompletnej antologii narodowych kodeksów etyki bibliotekarskiej (2008), 2012 – wersja anglojęzyczna. Tłumacz i redaktor wydania krytycznego *Katechizmu biblioteki* Paula Ladewiga (2016) na język polski, angielski i słowacki. Autor kilku bibliografii, w tym: *Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku* (2015). Redaktor *Kroniki* w „Przeglądzie Bibliotecznym” (2005–2009). Członek wielu stowarzyszeń zawodowych, i naukowych, polskich i zagranicznych. Stypendysta niemieckich fundacji. Udział w konferencjach, wyjazdach studyjnych, wyjazdach naukowych i dydaktycznych w ramach programu Erasmus. Członek polsko-niemiecko-czeskiego Zespołu Bibliografii Historii Śląska (1987–), członek zespołu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich ds. opracowania kodeksu etyki zawodowej bibliotekarza i pracownika informacji (2005).

S

Słowa kluczowe: biblioteki dworskie; biblioteki miejskie; biblioteki uniwersyteckie; Niemcy; udostępnianie zbiorów; bibliotekarze; 1789–1871

S

Streszczenie: Wiek XIX przyniósł liczne zmiany w życiu politycznym, społecznym i ekonomicznym, które odcisnęły piętno również na bibliotekach. Widać to zwłaszcza na przykładzie bibliotek od dawna działających, służących zarówno nauce, jak i tak zwanej szerokiej publiczności. Na przykładzie niemieckich bibliotek dworskich, uniwersyteckich i miejskich z lat 1789–1871 pragniemy pokazać, jak zmiany te wpłynęły na stan udostępniania zbiorów. Do

typowych problemów na tym polu należały: krótki czas otwarcia bibliotek, wąski, ograniczony do wyższych warstw krąg użytkowników; limitowanie czasu i liczby wypożyczanych jednorazowo książek, czemu winny był szereg czynników, między innymi niedostateczny personel i/lub środki finansowe. Do 1871 r. wpływ na stan udostępniania zbiorów miał nadmierny indywidualizm, brak współpracy, różnorodność rozwiązań organizacyjnych w niemieckich bibliotekach. Świadomość braków i ograniczeń, paradoksalnie, co pokazały następne dziesięciolecia, doprowadziły do podjęcia współpracy na tym polu.

Wprowadzenie

Efekty pracy bibliotekarzy można dostrzegać poprzez dzieła wydane w druku, tj. katalogi, książki i artykuły dotyczące bibliotek. Namacalnym dowodem uznania ich działalności były też nadawane tytuły i godności, np. radcy dworu, czy też odznaczenia państwowe. Mniej trwałe i mniej spektakularny charakter miały wyniki osiągnięte w codziennej pracy, aczkolwiek to one właśnie decydowały o obliczu biblioteki i na ich podstawie kształtowany był wizerunek bibliotekarza wśród użytkowników. Właściwą i obiektywną podstawą analizy dokonań bibliotekarzy wydają się funkcje realizowane przez biblioteki, czyli gromadzenie, opracowanie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów. Jest to miara mająca zastosowanie do wszystkich bibliotek, niezależnie od różnic wynikających z typu, wielkości biblioteki i innych czynników. Większość określających ją czynników miała charakter obiektywny, np. niedostateczne środki finansowe, krótki czas pracy. Jak zawsze jednak, niezmiernie dużo zależało od człowieka, a zwłaszcza od jego zaangażowania w wykonywane obowiązki. To ostatnie pomagało przezwyciężać piętzące się trudności.

Przedmiotem naszego artykułu uczyniliśmy biblioteki dworskie, uniwersyteckie i miejskie na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871. Zarówno wybór bibliotek, jak i zasięg chronologiczny nie były dziełem przypadku. Nie będziemy tu dokonywać charakterystyki tych bibliotek z uwagi na fakt, że to poboczny wątek wobec głównego tematu¹. Chcielibyśmy jednak w kilku zdaniach uzasadnić ten wybór. Został on podyktowany co najmniej kilkoma względami. Po pierwsze, determinantą był typ bibliotek, i związany z nim zwykle szeroki profil gromadzonych zbiorów oraz wąski, ograniczony do wybranych grup, krąg użytkowników. Po drugie, biblioteki tu omawiane różniły się od siebie wielkością zasobów, zatrudnienia i środków finansowych przeznaczanych na zakup książek, czasopism i zbiorów specjalnych, także, co nie było bez znaczenia, statusem, co uwidaczniało się w różnej podległości organizacyjnej (uniwersytet, miasto) oraz w zwierzchnictwie (książe, król). Wiele je jednak łączyło ze sobą – profil zbiorów, metody i narzędzia pracy, status bibliotekarza (zazwyczaj traktowany jako poboczne zajęcie) itd. W naszym opracowaniu skupimy się na udostępnianiu zbiorów. Chcielibyśmy się zająć jednak

¹ Zainteresowanych odsyłamy do bogatej literatury przedmiotu na ten temat – zob. E. Mehl, K. Hannemann, *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, Berlin 1956; J. Vorstius, S. Joost, *Grundzüge der Bibliotheksgeschichte*, 8 Aufl. Wiesbaden 1980; K. H. Weimann, *Bibliotheksgeschichte*, München 1975; *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, Begründet von F. Milkau 2 verm. und verbes. Aufl., hrsg. von G. Leyh., Bd. 1–3, Wiesbaden 1952–1961; G. Leyh, *Die deutschen Bibliotheken von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Wiesbaden 1956; L. Buzás, *Deutsche Bibliotheksgeschichte der neuesten Zeit (1800–1945)*, Wiesbaden 1978; W. Schmitz, *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, Frankfurt am Main 2007.

zarówno stroną teoretyczną udostępniania zbiorów (regulaminy), jak i realizacją praktyczną tych reguł. Nie będą natomiast tematem tekstu katalogi².

Regulaminy

Do zgoła najtrudniejszych zadań należało opracowanie regulaminu bibliotecznego. Podejmowali się tego nieliczni bibliotekarze, ale też m.in. dlatego, że decydujące słowo w tej sprawie należało do rektora uniwersytetu, panującego władcy lub rady miejskiej³. Spośród bibliotekarzy dworskich autorami lub inicjatorami powstania regulaminów udostępniania zbiorów byli bibliotekarze bibliotek dworskich: Johann Erich Biester (BD⁴ Berlin), Helfrich Bernhard Wenck (BD Darmstadt), Johann Christoph Adelung (BD Drezno), Friedrich Adolf Ebert (BD Drezno), Eduard Förstemann (BD Drezno), Goswin Joseph von Buininc (BD Düsseldorf), Heinrich August Erhard (BD Efrurt), Johann Andreas Schmeller (BD Monachium), Helfrich Bernhard Hundeshagen (BD Wiesbaden). Regulamin J. E. Biestera z 1790 r. przeszedł do historii Biblioteki Królewskiej w Berlinie jako wyjątkowo restrykcyjny. Radykalnie ograniczał dostępność użytkowników do zbiorów, w tym dni otwarcia biblioteki dla publiczności i krąg użytkowników⁵. O wiele bardziej liberalny charakter miały regulaminy H. B. Wencka oraz J. Ch. Adelunga. Adelung był tym, który przyczynił się do otwarcia biblioteki drezdeńskiej dla publiczności (1 stycznia 1788)⁶. Nie doczekały się natomiast realizacji projekty regulaminów wykonane przez F. A. Eberta (1828), E. Förstemanna (1865) i J. A. Schmellera (1843). E. Förstemann chciał zdjąć z drezdeńskiej biblioteki odium instytucji wypożyczającej literaturę rozrywkową⁷. Pragnął wprowadzić zasadę, że biblioteka służy do celów zawodowych, naukowych, urzędowych, artystycznych i praktycznych. Udało mu się jednak jedynie, co też było sukcesem, odnotować wzrost liczby użytkowników⁸. Memoriał Schmellera z 11 lutego 1843 r. w szczegółowy sposób określał organizację udostępniania zbiorów w 29 punktach, a w niej wzajemne relacje między bibliotekarzami a użytkownikami. Jedyna satysfakcja Schmellera polegała na wprowadzeniu do obiegu bibliotecznego proponowanej przez niego karty wstępu. Trzeba przyznać, że niektóre z jego pomysłów były nierealne, jak np. czas otwarcia biblioteki od 8 rano do następnego rana. Za nieskuteczność wystąpienia Schmellera

² Zob. Z. Gębołyś, *Udostępnianie zbiorów w niemieckich bibliotekach uniwersyteckich w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Prace bibliotekoznawcze*, t. 8, red. J. Jarowiecki, Kraków 1996, s. 47–60.

³ Regulamin biblioteki uniwersyteckiej w Lipsku zaprojektował w 1819 r. rektor uniwersytetu Gottfried Hermann, zresztą były kustosz biblioteki. Zob. G. Loh, *Geschichte der Universitätsbibliothek Leipzig von 1543 bis 1832*, Leipzig 1987, s. 98.

⁴ Biblioteki dworskie.

⁵ Oznaczał ponad pięciokrotne obniżenie tygodniowego czasu udostępniania z 65 (1783) na 12 godzin oraz przyznawał prawo do korzystania z biblioteki książętom domu panującego, tajnym ministrom stanu i generałom; dawał możliwość wypożyczania do domu innym osobom tylko za zgodą szefa biblioteki. Zob. F. Wilken, *Geschichte der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1828, s. 123–125.

⁶ Adelung był przypuszczalnie autorem pierwszego regulaminu udostępniania, który ustanawiał otwarcie biblioteki przez 4 godziny w tygodniu oraz czytelnię. Zob. Ch. Hebig, *Johann Christoph Adelung. Zu seinem Amtsantritt vor 200 Jahren in Dresden*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1987, H. 11, s. 505.

⁷ Mówiono o niej za poprzednika Förstemanna, Gustava Klemma, ironicznie "Königliche Leihbibliothek". Zob. M. Mühlner, *Begeisterung war die Signatur meiner Tätigkeit: die Reform der Königlichen Öffentlichen Bibliothek in Dresden unter Ernst Wilhelm Förstemann*, [w:] *Studien zum Buch- und Bibliothekswesen*, Bd. 5, Leipzig 1987, s. 81–88.

⁸ Drezdeńska biblioteka była wyposażona w starą instrukcję udostępniania zbiorów z 1796 r. – zob. M. Mühlner, op. cit., s. 88.

był odpowiedzialny dyrektor biblioteki Philipp Lichenthaler, który niełatwo oswajał się z myślami, które nie wychodziły od niego samego⁹.

Przemożny wpływ na regulaminy udostępniania niemieckich bibliotek dworskich i uniwersyteckich wywarły regulaminy: biblioteki uniwersyteckiej w Getyndze (1761)¹⁰, Biblioteki Królewskiej w Berlinie (1813)¹¹ i biblioteki uniwersyteckiej w Lipsku¹². Regulamin getyński zachował ważność do drugiej połowy XIX w. Statuty z 1813 i 1830 r. wiernie odzwierciedlają stare ustawy z 1761 r. Myli się Alfred Hessel, podając, że Christian Gottlob Heyne opracował nowy regulamin biblioteczny (1783), konserwując mimo wszystko istniejące już reguły, tj. krótki czas otwarcia (4 h dziennie), niski limit wypożyczanych książek, krótki czas wypożyczeń¹³. Faktycznie polecił on przedrukować jeszcze raz wyciąg z regulaminu Johanna Davida Michaelisa¹⁴.

Błędne jest też przypisanie wyłącznego autorstwa regulaminu wrocławskiej biblioteki uniwersyteckiej (1815) jej nadbibliotekarzowi Johannowi Gottlobowi Schneiderowi¹⁵. Rzeczywistym twórcą tego dokumentu, a właściwie jego redaktorem był radca stanu Johan Wilhelm Süvern, wzorujący się na regulaminie Friedricha Schleiermachera¹⁶. Pod wpływem getyńskim tworzyli zapewne regulaminy biblioteczne, Gottlieb Christoph Harles w Erlangen (1789) oraz Johann Ernst Schmidt w Giessen (1808). Świadczy o tym m.in. data powstania obu regulaminów, w mniejszym stopniu nastawienie wobec użytkowników. Harles rozciągnął wprawdzie udostępnianie na dostojników i urzędników żyjących w Erlangen, ale utrzymywał pochodzący z 1760 r. wymóg poręczenia przez profesorów studentom chcącym pożyczać książki¹⁷. Regulamin BU Giessen wyróżniał się natomiast przez punkt mówiący o zaledwie 4-godzinnym w tygodniu czasie otwarcia biblioteki¹⁸. Za mało przyjazny dla użytkowników mógł uchodzić również regulamin udostępniania biblioteki uniwersyteckiej w Jenie z 1847 r. W istocie rzeczy niewiele się różnił od starego regulaminu z końca XVII w., a w postanowieniu dotyczącym godzin udo-

⁹ Zob. P. Ruf, *Schmeller als Bibliothekar*, [w:] *Festgabe der Bayerischen Staatsbibliothek Emil Gratzl zum 75. Geburtstag*, München 1953, s. 71.

¹⁰ Autorem regulaminu był Johann David Michaelis, bibliotekarz uniwersytecki. Zob. J. Dietze, *Die Universitätsbibliothek und die Öffentlichkeit. Die Benutzungsordnungen von Göttingen (1761), Berlin (1813) und Leipzig (1833)*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, 60: 1959, s. 809–815.

¹¹ Autorem berlińskiego regulaminu był Friedrich Schleiermacher, dyrektor departamentu naukowego nauki publicznej. Wzorował się na projekcie bibliotekarza dworskiego Philippa Buttmana, poddanym dodatkowej „obróbce” przez radcę państwowego, Alexandra von Uhdena. Zob. J. Dietze, op. cit., s. 811; zob. też G. Abb, *Schleiermachers Reglement für die Königliche Bibliothek zu Berlin vom Jahre 1811 und seine Vorgeschichte*, Berlin 1926.

¹² Impulsem do tego powstania było mianowanie nadbibliotekarzem Karla Gotthelpha Gersdorfa. Zob. J. Dietze, op. cit., s. 811.

¹³ Ibidem, s. 811.

¹⁴ Zob. A. Hessel, *Heyne als Bibliothekar*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1928, H. 9–10, s. 810.

¹⁵ K. Bader, *Lexikon deutscher Bibliothekare in Haupt- und Nebenamt bei Fürsten, Staaten und Städten*, Leipzig 1925, s. 232.

¹⁶ Zob. J. Dietze, op. cit., s. 811. Regulamin wrocławski wywarł z kolei wpływ na regulaminy bibliotek uniwersyteckich w Bonn (1819) i Halle (1823). Zob. F. Juntke, *Reglement für die Bibliothek der Universität zu Halle vom 20. Mai 1823*, [w:] *Bibliothek. Bibliothekar. Bibliothekswissenschaft. Festschrift Vorstius zum 60. Geburtstag dargebracht*, Mitwirk. J. Vorstius, hrsg. von H. Roloff, Leipzig 1954, s. 329–342. Autorami wcześniejszych przepisów dotyczących udostępniania w bibliotece uniwersyteckiej w Halle byli jej nadbibliotekarze: Johann Severin Vater i Johann Samuel Ersch. Zob. też *Reglement enthaltend die neuen Gesetze über den Gebrauch der Königlichen Bibliothek (Universitäts-Bibliothek) zu Göttingen*, Intelligenz-Blatt zum Serapeum, 1846, Nr. 14, s. 107–108, Nr. 15, s. 113–116.

¹⁷ Był to i tak pewien postęp. Najstarsza instrukcja z 1744 r. żądała poręczenia wzajemnego od profesorów i docentów prywatnych. Zob. A. Stählin, *Professoren und Studenten im Widerstand gegen die Benutzungsordnung der Universitätsbibliothek Erlangen im 19. Jahrhundert*, [w:] *Der Bibliothekar zwischen Praxis und Wissenschaft. Bernhard Sinogowitz zum 65. Geburtstag*, hrsg. von D. Schug, Wiesbaden 1986, s. 211–220.

¹⁸ G. Leyh, op. cit., s. 249.

stępniania w sobotę stanowił krok wstecz¹⁹. O tyle to dziwne, że jego autorem był wybitny bibliotekarz jenański Carl Wilhelm Göttling. Twórcą bardzo liberalnych, jak na owe czasy, przepisów udostępniania był nadbibliotekarz tybiński Robert von Mohl. Zawarł je w wydanej w 1836 r. instrukcji służbowej dla podbibliotekarza. W stosunku do instrukcji z 1820 r. oznaczało to istotny postęp. Liczba godzin udostępniania w czytelni została powiększona z 20 do 33 godziny (zimą) i 28 godzin (latem). Wypożyczalnia miała być otwarta odtąd 15 godzin tygodniowo, co oznaczało 3-krotny przyrost. W rezultacie nastąpił znaczny wzrost frekwencji użytkowników. Podczas gdy w 1830 r. wypożyczano rocznie 5–6 tysięcy tomów, to w 1842 r. – 20 tys. tomów²⁰. Cechą charakterystyczną XIX-wiecznych regulaminów udostępniania zbiorów była ich długotrwałość. Za przykład niech posłuży Monachium. Pierwsze przepisy korzystania ze zbiorów tamtejszej biblioteki uniwersyteckiej pochodzą z 1828 r.²¹, kolejne zostały opracowane dopiero za kadencji Paula Rotha (1863–1890). Wpływ bibliotekarzy miejskich na uchwalanie regulaminów udostępniania zbiorów z pewnością nie był mały. Same regulaminy nie odegrały jednak podobnej, do wcześniej omówionych, roli w dziejach bibliotekarstwa niemieckiego. Trudno też określić wkład ówczesnej populacji bibliotekarzy miejskich w opracowanie regulaminów. Bezdyskusyjne jest to w co najmniej jednym przypadku. Chodzi o Emila Roberta Wilhelma Naumanna, bibliotekarza miejskiego z Lipska, autora nowego regulaminu udostępniania²². Najważniejsze zasady udostępniania zawarte w regulaminie z 1848 r., to: otwarcie biblioteki trzy razy w tygodniu w godzinach od 14.00 do 16.00 i prawo do korzystania wyłącznie dla osób wykształconych; możliwość wypożyczenia 6 książek na 4 tygodnie²³. Jeszcze bardziej restrykcyjne reguły udostępniania panowały w hanzeatyckim Hamburgu. Biblioteka była tam otwarta w 1844 r. tylko dwa razy w tygodniu po 2 godziny, a prawo do korzystania z niej bez konieczności wniesienia kaucji ograniczono do wyższych urzędników, profesorów oraz absolwentów gimnazjum akademickiego²⁴.

Godziny otwarcia bibliotek

Liberalizacja praw czytelniczych postępowała zwykle w mniej radykalny, zgoła ewolucyjny sposób. Reformy na tym polu miały bardzo różny zakres. Najbardziej spektakularną oznaką zmian było zwiększenie liczby godzin otwarcia biblioteki dla

¹⁹ Skrócono je do 1 godziny – zob. *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena 1549–1945*, [Bearb. von einer Arbeitsgemeinschaft wissenschaftlicher Bibliothekare der Universitätsbibliothek Jena], Weimar 1958, s. 458. Autorem wcześniejszej instrukcji udostępniania był Heinrich Karl Abraham Eichstädt. Nie wiadomo jednak, czy weszła ona w życie.

²⁰ Zob. P. M. Ehrle, *Bibliothekspolitik im Vormärz. Robert von Mohl und die Universitätsbibliothek Tübingen*, [w:] *Bibliotheken im gesellschaftlichen und kulturellen Wandel des 19. Jahrhunderts. Referate des 1. Jahrestreffens des Wolfenbütteler Arbeitskreises für Bibliotheksgeschichte, vom 24. bis 26. April 1980 in der Herzog August Bibliothek*, hrsg. von G. Liebers und P. Vodosek, Hamburg 1982, s. 27–28; K. Geiger, *Robert Mohl als Vorstand der Tübinger Universitätsbibliothek (1836–1844)*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1900, H. 11, s. 178–179; H. Widmann, *Die Zugänglichkeit der Universitätsbibliothek Tübingen (Bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts)*, [w:] *Aus der Welt des Bibliothekars. Festschrift für Rudolf Juchhoff zum 65. Geburtstag*, hrsg. von K. Ohly und W. Krieg. Köln 1960, s. 224–225.

²¹ Zob. L. Buzás, *Geschichte der Universitätsbibliothek München*, Wiesbaden 1972, s. 156–157.

²² Zob. H.-Ch. Mannschatz, *Zur Erinnerung an Robert Naumann (1809–1880)*, Bibliothekar, 1990, H. 3, s. 157–160.

²³ Zob. *Regulativ für die Benutzung der Stadtbibliothek in Leipzig*, Intelligenzblatt zum Serapeum, 1849, Nr. 1, s. 1–6.

²⁴ *Reglement für die Benutzung der Hamburgischen Stadt-Bibliothek*, Intelligenz-Blatt zum Serapeum, 1845, Nr. 2, s. 11–14.

publiczności. Doprowadzili do tego w swoich bibliotekach m.in. H. B. Wenck (BD Darmstadt), Ludwig Karl Bethmann (BD Wolfenbüttel), F. A. Ebert (BD Drezno), Georg Heinrich Pertz (BD Berlin), Friedrich Wilhelm Ritschl (BU²⁵ Bonn), Georg Gottlieb Güldenapfel (BU Jena), Karl Wilhelm Götting (BU Jena), R. von Mohl (BU Tybinga), Heinrich Rump (BM Brema), Friedrich Wilhelm Ghillany (BM²⁶ Norymberga). Najczęściej zmiany te miały charakter kosmetyczny i nie odpowiadały oczekiwaniom użytkowników. Tak można określić na przykład istotę reform F. W. Ritschla i F. A. Eberta. F. W. Ritschl w Bonn zwiększył liczbę godzin udostępniania zbiorów w 1855 r. z 8 do 12 tygodniowo²⁷. Nie miały też nazbyt radykalnego charakteru innowacje F. A. Eberta w Dreźnie. W 1826 r. poszerzył on udostępnienie zbiorów z 20 do 24 godzin tygodniowo.

W roku 1830, nie zmieniając wolumenu czasowego, przesunął jedynie godziny otwarcia biblioteki na godziny przedobiadowe (9.00–13.00)²⁸. Ebert usiłował ponadto zaprowadzić otwieranie biblioteki w miesiącach letnich od godziny 8 rano. Pomysł ten napotkał jednak na opór współpracowników. W jego urzeczywistnieniu przeszkodził też nawał prac porządkowych. Jego autor miał pełną świadomość sprzeczności występującej w tym względzie między interesami użytkowników a biblioteki. Wysuwając na plan pierwszy bibliotekę, miał nadzieję, że w przyszłości będzie ona bardziej dostępna użytkownikowi. Tak między innymi można zrozumieć jego zapis pozostawiony w pamiętniku: „Dotąd były mianowicie te godziny (otwarcia) poświęcane jednocześnie bieżącym zajęciom wydawania i odbioru książek, opiekowania się czytelną, oprowadzaniu zwiedzających, ustawianiu na miejsce więcej nie używanych książek i prowadzeniu dzienników, tak że nie tylko wyżej wymienione zajęcia mogły być uprawiane w sposób przerywany i dorywczy, ale nawet niemniej konieczne prace wewnętrzne musiały na tym cierpieć. Jedną z najpilniejszych potrzeb zakładu jest mianowicie katalog realny (systematyczny), przy którego zakończeniu niżej podpisany pracował od 1814 r. wprawdzie bardzo ochoczo, ale bez niczyjej pomocy [...]. W ten sposób prace natychmiastowe i trwałe pozostają ze sobą w sprzeczności, co powinno zostać usunięte przez odpowiadające tak potrzebom publiczności, jak zakładu urządzenie i podział godzin otwarcia oraz zwiększenie tychże w semestrze letnim”²⁹. Dylemat ten pozostał nie rozwiązany także przez następców Eberta, Konstantina Karla Falkensteina i G. F. Klemma³⁰. Sam Ebert doświadczył tego jeszcze w czasie pierwszego swojego zatrudnienia w drezdeńskiej Królewskiej Bibliotece Publicznej (1813–1822). Karty jego dziennika

²⁵ Biblioteka uniwersytecka.

²⁶ Biblioteka miejska.

²⁷ Biblioteka była otwarta codziennie (sześć dni w tygodniu) od godz. 14.00 do 16.00. Zob. W. Erman, *Geschichte der Bonner Universitätsbibliothek (1818–1901)*, Halle 1919, s. 197 i nast.; H. Lohse, *Friedrich Ritschl und die Bonner Universitätsbibliothek. Ein Beitrag zum Berufsbild des Professoren-Bibliothekars im 19. Jahrhundert*, [w:] *Bibliotheken im gesellschaftlichen und kulturellen Wandel des 19. Jahrhunderts*, hrsg. von G. Liebers, Hamburg 1982, s. 47.

²⁸ Przed 1826 r. biblioteka była otwarta cztery dni w tygodniu w godzinach przed- (10.00–12.00) i popołudniowych (15.00–17.00) oraz dwa dni w tygodniu w godzinach przedpołudniowych (10.00–12.00). Korekta Eberta polegała na rozszerzeniu udostępniania o cztery godziny tygodniowo oraz przesunięciu przedpołudniowego czasu otwarcia na wcześniejsze godziny (9.00–11.00) – zob. F. Nestler, *Friedrich Adolf Ebert und seine Stellung im nationalen Erbe der Bibliothekswissenschaft*, Leipzig 1969, s. 108.

²⁹ *Ibidem*, s. 108–109.

³⁰ Zob. T. Bürger, *Wandel und Kontinuität in 450 Jahren. Von der kurfürstlichen Leberey zur Sächsischen Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden, 2006, Jg. 55, H. 1–2, s. 33–35.

pracy są pełne wyrazów zniecierpliwienia z powodu odciążania od prac porządkowych przez konieczność wypożyczania książek. Na przykład 7 kwietnia 1814 r. Ebert skarżył się: „Po południu musiałem, ponieważ pan [Christian August – Z.G.] Semler nie mógł przyjść, pozostać w ekspedycji (dział udostępniania zbiorów), co mnie oczywiście cofnęło w moich pracach”³¹.

Krokiem, wprawdzie nie milowym, ale wychodzącym naprzeciw życzeniom publiczności, była też decyzja G. H. Perta w Bibliotece Królewskiej w Berlinie, zwiększająca dostęp do czytelni. Wnioskując o jej zatwierdzenie do władz zwierzchnich 31 stycznia 1844 r., tak ją motywował: „Aby zmniejszyć możliwie powstające z wypożyczania i dłuższej nieobecności książek w zakładzie – tak dla książek, jak i użytkowników – niedomogi, oraz by spowodować częstsze odwiedzanie mało użytkowanej czytelni, byłoby celowe rozciągnąć czas odwiedzin w czytelni także na godziny przedpołudniowe, przy czym godziny popołudniowe od 16–17 zostałyby zlikwidowane. Regulę tę można wprowadzić bez nowego obciążenia urzędników”³². Akceptował to nowy regulamin udostępniania z 1844 r., ważny do 1878 r.³³. Powyżej napisano już o dokonaniach w tym zakresie R. von Mohla. Warto zaznaczyć motywy, którymi się kierował Mohl w Tybindze, reorganizując udostępnianie zbiorów. Rozszerzył on godziny otwarcia biblioteki na ranne z dwóch głównych powodów: „[...] gdyż personel jest wtedy dostępny [...]”³⁴ oraz z uwagi na użytkowników: „[...] mniej kradnące czas publiczności [...]”³⁵. W Jenie liberalizacja warunków udostępniania nastąpiła dzięki wspólnym wysiłkom Johanna Wolfganga Goethego i G. Güldenapfela. Jeszcze do 1817 r. tamtejsza biblioteka akademicka była czynna dwa dni w tygodniu (środa, sobota) przez jedną względnie dwie godziny dziennie. Od 1824 r. biblioteka była dostępna użytkownikom już codziennie przez kilka godzin³⁶. Nawet jednak przed tą datą biblioteka starała się wyjść naprzeciw potrzebom użytkowników, a zwłaszcza profesorów. Güldenapfel, wówczas bibliotekarz uniwersytecki, przedłużał swój pobyt w bibliotece ponad regulaminowy czas (do godz. 14.00) – by jak pisał – „tym panom profesorom i studentom, którzy o 13.00 mieli wykłady, nie pozwolić odejść nie zaspokojonymi”³⁷.

Racjonalizacja udostępniania zbiorów

Przedsięwzięcia racjonalizacyjne takich bibliotekarzy, jak G. H. Pertz, F. W. Ritschl, Friedrich Wilken, R. von Mohl, F. A. Ebert, J. W. Goethe i K. Göttling uwzględniały całokształt spraw związanych z udostępnianiem zbiorów. Niewątpliwie największą liczbę zmian wprowadził G. H. Pertz, poczynając od momentu swojego zatrudnienia

³¹ F. A. Ebert, *Diarium über meine Arbeiten auf der Akademischen Bibliothek zu Leipzig und der Königlichen Bibliothek zu Dresden: 1813–1822*, Dresden 1990, s. 47.

³² *Deutsche Staatsbibliothek 1661–1961*, [Red.: H. Kunze, W. Dube und G. Froschner; unter Mitarbeit von R. Gollmitz und R. Lohmann], Leipzig 1961, s. 186.

³³ Zob. G. H. Pertz, *Die Königliche Bibliothek zu Berlin in den Jahren 1842 bis 1867*, Berlin 1867 – regulamin ustanawiał codzienne otwarcie biblioteki od 9.00 do 16.00, z wyjątkiem soboty (9.00–15.00).

³⁴ K. Geiger, op. cit., s. 172.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Zob. R.-M. Kiel, *Goethe und das Bibliothekswesen in Jena und Weimar*, Bibliothek und Wissenschaft, 1981, Bd. 15, s. 57; K. Marwinski, *425 Jahre Universitätsbibliothek Jena: 1558–1983*, Jena 1983, s. 25.

³⁷ *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena...*, s. 370–372.

w 1842 r. w berlińskiej Bibliotece Królewskiej. W 1842 r. on właśnie, po zakończeniu prac na parterze budynku głównego, polecił urządzić czytelnię w południowym skrzydle obok pomieszczeń pracowniczych³⁸. Rok później kazał kustoszom i pomocnikom położyć kres braku kontroli wydawanych w czytelni książek³⁹. W 1844 r. ułatwił ich zamawianie, rezygnując z tymczasowego kwitu zamówienia⁴⁰. W 1850 r. spowodował przeniesienie czytelni i czytelni czasopism do nowego, jasnego, a przy tym przestronniejszego lokalu⁴¹. Ale na tym nie koniec. W 1852 r., polecając ustawić w czytelni pewną liczbę dzieł specjalnie nadających się do codziennego użytku, których biblioteka posiadała dublety, stworzył podstawy pod czytelniany księgozbiór podręczny⁴². W latach 50. XIX w. Pertz jakby spuścił w tym względzie z tonu. Należy odnotować jeszcze dwie inne innowacje pochodzące z tego okresu. W 1853 r. na jego wniosek ministerstwo zatwierdziło międzynarodowe wypożyczanie międzybiblioteczne⁴³, a w roku akademickim 1856/1857 za zgodą senatu polecił zawiesić skrzynkę na zamówienia także na budynku uniwersyteckim⁴⁴. Osiągnąć Perta nie można oczywiście rozpatrywać w oderwaniu od tego, co zrobił jego poprzednik F. Wilken. Katalog przedsięwzięć Wilkena jest na pewno nie tak liczny, za to – z punktu widzenia użytkownika – bardzo istotny. Wzorem monachijskiej biblioteki dworskiej zaproponował on urządzenie, zwłaszcza dla potrzeb profesorów uniwersytetu i członków Królewskiej Akademii Nauk, czytelni czasopism. Ministerstwo przychyliło się do tej propozycji i 3 stycznia 1820 r. nastąpiło jej otwarcie⁴⁵. F. Wilken zapisał się w historii swojej biblioteki także regulacją zamawiania i wydawania książek. Pod tym określeniem kryje się uproszczenie użytkowanego do 1821 r. systemu. Przedtem użytkownik, chcąc wypożyczyć książkę, musiał ją najpierw wypisać na kartce i przekazać służącemu. Służący oddawał następnie kartkę bibliotekarzowi lub pomocnikowi, by jeden z nich sprawdził zamówienie w katalogach, a następnie szukał w różnych miejscach. Pokwitowania były wydawane dopiero przy odbiorze książek. Wilken rozdzielił operacje zamówienia i wydawania książek. Zamówienia miano wrzucać do skrzynki zamówień w poniedziałek albo w czwartek o godzinie 11.00. Realizacja zamówień następowała na następny dzień, tj. we wtorek lub piątek. Organizacja ta utrzymała się aż do 1841 r., a zmienił ją dopiero Pertz na jeszcze bardziej korzystne dla użytkownika urządzenie⁴⁶. Ministerstwo namawiało Perta, by wycofał się z tego, obawiając się, aby nie ucierpiały wskutek tego prace katalogowe. Pertz uparcie i skutecznie bronił swojego stanowiska: „[...] w interesie miasta nie byłoby pożądanym [...] utrudniać użytkownika Biblioteki Królewskiej [...]”⁴⁷.

³⁸ Chodzi oczywiście o przeniesienie czytelni.

³⁹ Zob. *Deutsche Staatsbibliothek 1661–1961...*, s. 186.

⁴⁰ Ibidem, s. 189.

⁴¹ Ibidem, s. 185–186.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, s. 192.

⁴⁴ Ta ostatnia nowinka dotyczy oczywiście biblioteki uniwersyteckiej w Berlinie, w której Pertz pełnił równoległe obowiązki nadbibliotekarza. Zob. K. Friese, *Geschichte der Königlichen Universitätsbibliothek zu Berlin*, Berlin 1910; V. Gardthausen, *Handbuch der wissenschaftlichen Bibliothekskunde*, Bd. 1–2, Leipzig 1920, s. 118–121.

⁴⁵ Zob. *Deutsche Staatsbibliothek...*, s. 186.

⁴⁶ Zamawianie i wydawanie książek rozciągnięto na wszystkie dni tygodnia. Zamówienie należało wrzucić do skrzynki do godz. 9.00 rano, a realizacja zamówienia następowała około 11.00. Zob. *Deutsche Staatsbibliothek...*, s. 189.

⁴⁷ Zob. ibidem, s. 189.

Celem planu reform F. W. Ritschla w BU Bonn, od początku jego urzędowania mocno wspieranym, było użytkowanie biblioteki. Krótco po objęciu stanowiska, w lipcu 1854 r., przeprowadził pierwszą od chwili utworzenia biblioteki akcję powszechnego zwrotu książek, w czasie której zaśląnął żelazną konsekwencją⁴⁸. W semestrze zimowym roku akademickiego 1854/1855 opublikował do wiadomości nauczycieli akademickich i studentów wyciąg z regulaminu dotyczący korzystania ze zbiorów⁴⁹. Śladem swojego poprzednika Friedricha Gottlieba Welckera ograniczał udostępnianie zbiorów cudzoziemcom⁵⁰. Bynajmniej nie sprowadzał swoich reform do restrykcyjnych posunięć. Między innymi znacznie ułatwił zamawianie książek, wprowadzając – po pierwsze – drukowane formularze wypożyczeń, a po drugie – księgę dezyderatów rezerwacji książek do wypożyczeń, z zastrzeżeniem pierwszeństwa dla nauczycieli akademickich⁵¹. Istotnym dla użytkowników novum było oddzielenie czytelni od wypożyczania przez stworzenie osobnej wypożyczalni⁵². Wykaz dokonani Mohla i Eberta byłby niepełny, gdyby nie wspomnieć o zainstalowaniu przez Mohla skrzynki zamówień na budynku uniwersyteckim oraz urządzeniu przez Eberta w 1826 r. czytelni⁵³.

Reformy J. W. Goethego, wielkiego niemieckiego pisarza, jednocześnie sprawującego wspólnie z Christianem Gottlobem Voigtem nadzór nad saksońskimi bibliotekami w obrębie Dyrekcji Generalnej Zbiorów Naukowych i Dziel Sztuki, nie były wprawdzie tak rozległe, ale miały bodaj największy zasięg terytorialny, gdyż dotyczyły dwóch nadzorowanych przezeń bibliotek: Biblioteki Książęcej w Weimarze i Biblioteki Uniwersyteckiej w Jenie. Goethe w pierwszych latach swojego urzędowania w Weimarze zajął się prawie całkowicie zmianą regulaminu udostępniania. Przede wszystkim starał się uporządkować wieloletnie zaniedbania w zakresie rejestrowania wypożyczeń⁵⁴. 12 stycznia 1798 r., ogłoszeniem w „Weimarische Wöchentliche Anzeigen” zapoczątkował, firmowaną przez komisję biblioteczną, akcję zwrotu książek, wypożyczonych przed dniem św. Michała (29 września) 1797 r⁵⁵. W tym samym roku Goethe polecił dokładne prowadzenie księgi wypożyczeń, założonej wprawdzie w 1792 r., ale niedokładnie prowadzonej przez Johanna Christopha Spilker⁵⁶. Poeta interesował się również regulaminem udostępniania. Zapewne był on inicjatorem jego kolejnych modyfikacji w kolejnych latach: 1810, 1813 i 1817 r.⁵⁷ Goethe, pomimo naruszeń regulaminu przez niesumienne użytkowników, jawił się jako przeciwnik ograniczania możliwości wypożyczania zbiorów. Miał tego domagać się, aby „publiczności ustawy biblioteczne na nowo przywieść do pamięci”⁵⁸. W tym właśnie duchu znalazł rozwiązanie w 1799 r. Na skargi ówczesnego rejestratora

⁴⁸ W. Erman, op. cit., s. 196.

⁴⁹ Ritschl był przeciwnikiem wydawania nowego regulaminu. Uważał dotychczasowy, pochodzący z 1819 r., za wystarczający. Nowy regulamin został opracowany dopiero w 1881 r. przez Karla Schaarschmidta. Zob. W. Erman, op. cit., s. 197; *Reglement für die Königliche und Universitäts-Bibliothek zu Breslau*, *Intelligenz-Blatt zum Serapeum*, 1845, Nr. 13, s. 97–100; Nr. 14, s. 105–108; Nr. 15, s. 113–114; Nr. 16, s. 121–124; Nr. 17, s. 129–131.

⁵⁰ Zob. W. Erman, op. cit., s. 198–199.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Zob. H. Lohse, op. cit., s. 47.

⁵³ Zob. P. M. Ehrle, op. cit., s. 27; F. Nestler, op. cit., s. 109.

⁵⁴ Książę Carl August, jego krewni i dworacy wypożyczali książki bez pokwitowania, co wkrótce doprowadziło do powstania znacznych luk w księgozbiorze. Zob. R.-M. Kiel, op. cit., s. 32.

⁵⁵ Zob. *ibidem*, s. 33.

⁵⁶ J. Ch. Spilker, bibliotekarz BD Weimar (1770–1805). Zob. K. Bader, op. cit., s. 251.

⁵⁷ Zob. R.-M. Kiel, op. cit., s. 35.

⁵⁸ Z listu J. W. Goethego do Vogta z 13 X 1813 r. Zob. R.-M. Kiel, op. cit., s. 35.

bibliotecznego Christiana Augusta Vulpiusa o zaleganiu wielu użytkowników ze zwrotami książek, zareagował iście w duchu naszych czasów. Przychylił się mianowicie do wydrukowania nowego formularza wypożyczeń, na którym miały się znajdować skrótowo zapisane postanowienia względem wypożyczającego⁵⁹. Racjonalizacją udostępniania zbiorów w Jenie Goethe zajął się poważnie dopiero w 1817 r., tj. po scaleniu księgozbiorów dotychczas oddzielonych od siebie. W 1818 r. polecił Vulpiusowi i Christianowi Ernstowi Friedrichowi Wellerowi założenie na wzór biblioteki zamkowej w Jenie księgi wypożyczeń, przez co, jak stwierdził: „bezpieczeństwo wypożyczonych książek jest zapewnione, a zwłaszcza przegląd dłużników ułatwiony”⁶⁰. W tymże roku poeta reaktywował księgę odwiedzin (*Fremdenbuch*, *Gästepuch*)⁶¹. Te dwie ostatnie nowinki przypisuje się także ówczesnemu bibliotekarzowi uniwersyteckiemu K. W. Göttlingowi, co o tyle nie jest błędem, iż był on wykonawcą poleceń Goethego. Wyłącznie na konto Göttlinga musi być zapisana inna innowacja, z 1865 r., a więc już po śmierci Goethego. Chodzi o obowiązek uzyskiwania poświadczeń o zwrocie książek, jaki wprowadził wobec absolwentów uniwersytetu⁶². Troskę o rejestrację użytkowników przejawiali również inni bibliotekarze: Joseph Viktor von Scheffel (BD Donaueschingen), Adolf Heinrich Friedrich Schlichtegroll (BD Gotha), Georg Heinrich Ludwig Nicolovius (BD Królewiec), Friedrich Rehm (BU Marburg)⁶³. G. H. L. Nicolovius założył w królewieckiej bibliotece zamkowej w 1808 r. rejestr wypożyczeń; wcześniej brak było podobnej księgi⁶⁴.

Zwrot książek

Innym działaniem, prowadzącym do większego poszanowania przez użytkowników regulaminu udostępniania, były przeprowadzane zazwyczaj nieregularnie akcje zwrotu książek, przetrzymywanych często latami przez niepokornych czytelników. Wykorzystywano w tym celu między innymi lokalne gazety. Tak postąpili m.in. G. H. L. Nicolovius i J. W. Goethe. Nicolovius aż trzykrotnie w 1807 r. zamieszczał w „Hartungsche Zeitung” stosowne wezwanie do zwrotu wszystkich wypożyczonych książek i to z dobrym skutkiem⁶⁵. Decyzja Goethego o rozpoczęciu podobnej akcji w 1789 r. była podyktowana niesubordynacją użytkowników. Ekstremalny był przypadek Johanna Gottfrieda Herdera, weimarskiego superintendenta, osoby wszechstronnych talentów, filozofa, pisarza, pastora, a przede wszystkim poety i przyjaciela Goethe-

⁵⁹ Treść zobowiązania brzmiała następująco: „Tym samym potwierdzam, ja, niżej podpisany, że m... z Biblioteki Książęcej wydano (książki) które to obiecuję najpóźniej przed upływem kwartału oddać czyste i nie uszkodzone oraz zobowiązuję się jednocześnie do pełnego pokrycia szkód”. Zob. R.-M. Kiel, op. cit., s. 34–35.

⁶⁰ Zob. R.-M. Kiel, op. cit., s. 55. Wypożyczenia rejestrowano przy zapisach użytkowników ułożonych według porządku alfabetycznego. W 1823 r. Güldenapfel wniósł drobną, aczkolwiek istotną zmianę. Zaczął rejestrować wypożyczenia pod nazwiskami autorów wypożyczonych książek. Informację o osobie wypożyczającego umieścił w dodatkowej szpalcie. Zob. *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena...*, s. 47–48.

⁶¹ Wprowadził ją jako pierwszy w 1759 r. jenański bibliotekarz uniwersytecki, Johann Gottfried Müller, lecz wkrótce poszła ona w zapomnienie. Zob. *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena...*, s. 47–48; L. Bohmüller, K. Marwinski, *Bibliotheksalltag: Aus den Diensttagebüchern des Jenaer Universitätsbibliothekars*, Jena 1988, s. 94.

⁶² Zob. L. Bohmüller, K. Marwinski, op. cit., s. 25.

⁶³ Wszyscy oni zaprowadzili w swoich bibliotekach dzienniki wypożyczeń. Zob. F. Jacobs, F. A. Ukert, *Beiträge zur älteren Litteratur oder Merkwürdigkeiten der Herzogl. öffentlichen Bibliothek zu Gotha*, Bd. 1. Leipzig 1835, s. 44–46; E. Kuhnert, *Geschichte der Staats- und Universitäts-Bibliothek zu Königsberg. Von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*, Leipzig 1926, s. 236–237; G. Zedler, *Geschichte der Universitätsbibliothek zu Marburg 1527–1887*, Marburg 1896, s. 90.

⁶⁴ E. Kuhnert, op. cit., s. 236–237.

⁶⁵ Ibidem.

go z okresu „Burzy i naporu”. Zalegał on ze zwrotem bibliotece 500 książek, które przetrzymywał od ponad 10 lat. Na usilną prośbę Goethego zwrócił je, przepelniony odtąd do niego wielką urazą⁶⁶.

Uporczywą walką z dłużnikami biblioteki uniwersyteckiej we Fryburgu Bryzgowijskim wykazali się jej dwaj nadbibliotekarze: Karl Zell (1829–1836) i Heinrich Joseph Wetzer (1840–1843). Zell zwrócił się do senatu akademickiego dopiero wtedy o pomoc, gdy nie skutkowały wysłane profesorom upomnienia. W rezultacie 20 kwietnia 1833 r. komisja biblioteczna zobowiązała bibliotekarza Georga Adama Eisengreina, by nie wypożyczał książek nikomu z początkiem każdego nowego semestru, jeśli nie zwrócił tych wypożyczonych w semestrze poprzednim⁶⁷. Wykonalność tego postanowienia musiała pozostawić jednak wiele do życzenia, skoro w maju 1845 r. nadbibliotekarz Wetzer wystosował do senatu podobną skargę na dwóch profesorów, tj. Antona Baumstarka i Maxa Webera – ojca socjologii. W odpowiedzi senat uchwałą z 20 maja 1846 r. powtórzył postanowienie 1833 r., dodając do niego pobieranie od niesumiennych użytkowników kar za każdorazowe upomnienie⁶⁸.

Chyba nikt jednak nie prześcignął w rygorystycznym egzekwowaniu zwrotów F. W. Ritschla. Akcję powszechnego zwrotu książek rozpoczął od wydrukowania ogłoszenia w lokalnym tygodniku. Następnym krokiem było rozesłanie do docentów drukowanych upomnień. Po 4 daremnych upomnieniach wysłał Ritschl do dłużnika ultimatum, jednocześnie powiadamiając kuratorium uniwersyteckie. Co więcej, Ritschl w egzekwowaniu zwrotów nie zważał na personalia dłużnika⁶⁹.

Rezultatem tych wszystkich regulacji był stopniowy przyrost liczby użytkowników i liczby wypożyczanych rokrocznie książek. Największe przyrosty były możliwe oczywiście tam, gdzie nie tylko zwiększono godziny otwarcia biblioteki, ale również stworzono użytkownikom odpowiednie warunki do korzystania ze zbiorów, w rodzaju urządzenia czytelni czy też ogrzewania jej.

Widać to wyraźnie na przykładach R. von Mohla, F. W. Ritschla, G. H. Pertz, G. H. L. Nicoloviusa, J. Ch. F. Bähra. F. W. Ritschl dzięki swoim reformom osiągnął w ciągu 11 lat swojego urzędowania dwukrotny wzrost liczby książek wypożyczanych na zewnątrz oraz blisko czterokrotny udostępnianych na miejscu⁷⁰. J. Ch. F. Bähr podwoił zasięg udostępniania w ciągu blisko 40 lat (1833–1871/1872)⁷¹. G. H. Pertz przyczynił się w Berlinie do wzrostu wypożyczeń przede wszystkim w czytelni i czytelni czasopism. W wypożyczeniach na zewnątrz odnotował natomiast pewien spadek⁷². Nic w tym dziwnego, zważywszy na przeciążenie bibliotekarzy pracami porządkowymi. Taka sama sytuacja występowała w Dreźnie. Okres rządów F. A. Eberta oznaczał niewielki przyrost wypożyczeń do domu i ponad dwukrotny wzrost, gdy

⁶⁶ R.-M. Kiel, op. cit., s. 32.

⁶⁷ Zob. J. Günther, *Die Universitätsbibliothek Freiburg i. Br. 1823–1849*, Bibliothek und Wissenschaft, Bd. 9, 1975, s. 125.

⁶⁸ Ibidem, s. 126–127.

⁶⁹ W. Erman, op. cit., s. 196.

⁷⁰ Wypożyczenia na zewnątrz: 1854 r. – 10 668 jednostek; 1865 r. – 22 008 jednostek; Czytelnia: 1854 r. – 2487 jednostek, 1858 r. – ponad 9000 jednostek – zob. W. Erman, op. cit., s. 200–201.

⁷¹ W 1833 r. – 7718 tomów, w 1871/72 r. – 17 084 tomów – zob. H. Vogeler, *Johann Christian Felix Bähr als Oberbibliothekar der Universitätsbibliothek Heidelberg (1832–1872)*, Bibliothek und Wissenschaft, 1970, Bd. 7, s. 109.

⁷² Czytelnia (1857 r. – 11 839 dzieł; 1867 r. – ok. 20 000 dzieł); Czytelnia czasopism (1830 r. – 336 tytułów; 1845 r. – 450 tytułów; 1870 r. – 700 tytułów); Wypożyczenia miejscowe (1843 r. – 28 767 dzieł; 1871 r. – 24 000 dzieł). Zob. *Deutsche Staatsbibliothek...*, s. 186, 187, 190.

chodzi o udostępnianie w czytelnictwie⁷³. Rekordzistą, gdy chodzi o wzrost wypożyczeń, okazał się bibliotekarz królewiecki Nicolovius. W ciągu trzech lat swojego krótkiego urzędowania (1807–1810) nastąpił ponad 40-krotny wzrost wypożyczeń⁷⁴. Imponujący rezultat osiągnął też w tym względzie jenajski bibliotekarz uniwersytecki, G. Güldenapfel. Pięciokrotny przyrost uważał całkiem słusznym za powód do dumy: „[...] że dalej wielokrotnie ułatwiałem korzystanie z biblioteki, to poświadcza pilne użytkowanie, które się od objęcia przeze mnie urzędu nie podwoiło, ale nawet pięciokrotnie [...]”⁷⁵. Złożyło się na to kilka przyczyn. Po pierwsze, przeszukiwanie przez Güldenapfela katalogów na żądanie użytkownika, co było tym ważniejsze, gdyż, jak on stwierdzał: „przy stanie naszych katalogów książkę może odnaleźć tylko wtajemniczony”⁷⁶. Po drugie, „że szczególnie księgozbiór Christiana Gottlieba Budera⁷⁷ został otwarty do użytku”⁷⁸. Po trzecie, „że jeśli żądana książka nie istniała, zamiast niej proponowałem inną, istniejącą książkę na ten sam temat”⁷⁹. Po czwarte, dzięki ułatwieniu i propagowaniu użytkowania księgozbioru Johanna Jakoba Griesbacha⁸⁰. Po piąte, z powodu przyrostu liczby studiujących.

Zakończenie

Wiek XIX, zważywszy na zakres i tempo zmian w technice, nauce, w życiu gospodarczym, a także w życiu codziennym, w dziejach bibliotek, przynajmniej do ostatniego ćwierćwiecza tego stulecia, nie przyniósł jakichś rewolucyjnych zmian. Biblioteki funkcjonowały, można rzec, według starych, utrwalonych reguł, jako świątynie wiedzy, ukrytej w skarbach (książki, na których strażą stał bibliotekarz, pilnie chroniący przechowywane tam zbiory przed naporem czytelników). Ów konserwatyzm był widoczny zwłaszcza w obszarze udostępniania zbiorów. Wyrazem tego były: krótki wymiar czasu otwarcia bibliotek, ograniczanie w prawach do wypożyczeń szerokich, poza uprzywilejowanymi (uczni, wyższe warstwy) klas użytkowników oraz limitowanie liczby wypożyczanych książek. Z drugiej strony trzeba przyznać, że stopniowo owe bariery były przełamywane pod wpływem zmian politycznych (Wiosna Ludów), ale również innowacji technicznych (światło gazowe, centralne ogrzewanie). Udostępnianie zbiorów było tym odcinkiem pracy bibliotek, na którym sukcesy bibliotekarzy byłyby praktycznie niemożliwe, gdyby nie zbiorowy wysiłek wszystkich pracowników biblioteki oraz przychylność, także finansowa, władz zwierzchnich. Był to zarazem obszar działalności, na którym stosunkowo łatwo – dzięki uprzejmości i liberalizmowi wobec użytkowników – można było zdobywać laury.

⁷³ Wypożyczenia poza bibliotekę (1827 r. – 5489 dzieł; 1831 r. – 6555 dzieł); Wypożyczalnia w bibliotece (1827 r. – 8460 dzieł; 1829 r. – 11 200 dzieł; 1831 r. – 18 215 dzieł). Zob. F. Nestler, op. cit., s. 236–239.

⁷⁴ 1808 r. – 66 tomów; 1809 r. – 491 tomów; 1810 r. – 2811 tomów. Zob. E. Kuhnert, op. cit., s. 236–239.

⁷⁵ *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena...*, s. 370–372.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Christian Gottlieb Buder (1693–1763) – niemiecki prawnik, historyk i bibliotekarz Biblioteki Uniwersyteckiej w Jenie – zob. K. Bader, op. cit., s. 29.

⁷⁸ *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena...*, s. 370–372.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ H. Seesemann, *Griesbach, Johann Jakob*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, hrsg. von der historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd. 7, Berlin 1996, s. 62–63.

Patrząc z perspektywy ponad 200 lat, niektóre z rozwiązań, abstrahując od archaiczności, mogą budzić sprzeczne uczucia, od uśmiechu po irytację. Nie zapominajmy jednak, że były one świadectwem swoich czasów. Problemy, które przyszło wówczas pokonywać bibliotekarzom, bynajmniej nie znikły z bibliotek (kary, czas otwarcia, dostępność do zbiorów).

Bibliografia

[Arbeitsgemeinschaft wissenschaftlicher Bibliothekare der Universitätsbibliothek Jena, bearb. von.]. 1958. *Geschichte der Universitätsbibliothek Jena 1549–1945*. Weimar: Böhlau.

[Naumann, Emil Robert Wilhelm]. 1845. „Reglement für die Benutzung der Hamburgischen Stadt-Bibliothek.” *Intelligenz-Blatt zum Serapeum* 2: 11–14.

[Naumann, Emil Robert Wilhelm]. 1849. „Regulativ für die Benutzung der Stadtbibliothek in Leipzig.” *Intelligenzblatt zum Serapeum* 1: 1–6.

Abb, Gustav. 1926. *Schleiermachers Reglement für die Königliche Bibliothek zu Berlin vom Jahre 1811 und seine Vorgeschichte*. Berlin: M. Breslauer.

Bader, Karl. 1925. *Lexikon deutscher Bibliothekare in Haupt- und Nebenamt bei Fürsten, Staaten und Städten*. Leipzig: O. Harrasowitz.

Bohmüller, Lothar, und Konrad Marwinski. 1988. *Bibliotheksalntag: Aus den Diensttagebüchern des Jenaer Universitätsbibliothekars Georg Gottlieb Güldenapfel und seiner Mitarbeiter*. Jena: Universitätsbibliothek.

Bürger, Thomas. 2006. „Wandel und Kontinuität in 450 Jahren. Von der kurfürstlichen Leberey zur Sächsischen Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden.” *Wissenschaftliche Zeitschrift der Technischen Universität Dresden* 55 (1–2): 33–35.

Buzás, Ladislaus. 1972. *Geschichte der Universitätsbibliothek München*. Wiesbaden: Reichert.

Buzás, Ladislaus. 1978. *Deutsche Bibliotheksgeschichte der neuesten Zeit (1800–1945)*. Wiesbaden: Reichert.

Dietze, Joachim. 1959/60. „Die Universitätsbibliothek und die Öffentlichkeit. Die Benutzungsordnungen von Göttingen (1761), Berlin (1813) und Leipzig (1833).” *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*: 809–815.

Ebert Friedrich, Adolf. 1990. *Diarium über meine Arbeiten auf der Akademischen Bibliothek zu Leipzig und der Königlichen Bibliothek zu Dresden: 1813–1822*. Dresden: Sächsische Landesbibliothek.

Ehrle, Peter Michael. 1982. „Bibliothekspolitik im Vormärz. Robert von Mohl und die Universitätsbibliothek Tübingen.“ *W Bibliotheken im gesellschaftlichen und kulturellen Wandel des 19. Jahrhunderts: Referate des 1. Jahrestreffens des Wolfenbüttel Arbeitskreises für Bibliotheksgeschichte, vom 24. bis 26. April 1980 in der Herzog August Bibliothek*, hrsg. von G. Liebers und P. Vodosek, 19–33. Hamburg: Hauswedell.

Erman, Wilhelm. 1919. *Geschichte der Bonner Universitätsbibliothek (1818–1901)*. Halle: Karras.

Friese, Karl, 1910. *Geschichte der Königlichen Universitätsbibliothek zu Berlin*, Berlin: Reimer.

Gardthausen, Viktor. 1920. *Handbuch der wissenschaftlichen Bibliothekskunde* 1–2. Leipzig: Quelle & Meyer.

Gębołyś, Zdzisław. 1996. „Udostępnianie zbiorów w niemieckich bibliotekach uniwersyteckich w pierwszej połowie XIX wieku.” W *Prace bibliotekoznawcze*, red. J. Jarowiecki, 8, 47–60. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Geiger, Karl. 1900. „Robert Mohl als Vorstand der Tübinger Universitätsbibliothek (1836–1844).” *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 17: 161–191.

Günther, Johannes. 1975. „Die Universitätsbibliothek Freiburg i. Br. 1823–1849.” *Bibliothek und Wissenschaft* 9: 37–133.

Hebig, Christel. 1987. „Johann Christoph Adelung. Zu seinem Amtsantritt vor 200 Jahren in Dresden.” *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 11: 502–507.

Hessel, Alfred. 1928. „Heyne als Bibliothekar.” *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 9–10: 255–270.

Jacobs, Friedrich, und Ukert Friedrich August. 1835. *Beiträge zur ältern Litteratur oder Merkwürdigkeiten der Herzogl. öffentlichen Bibliothek zu Gotha*, Bd. 1. Leipzig 1835.

Juntke, Fritz. 1954. „Reglement für die Bibliothek der Universität zu Halle vom 20. Mai 1823.” W *Bibliothek. Bibliothekar. Bibliothekswissenschaft. Festschrift Vorstius zum 60. Geburtstag dargebracht*, Mitwirk. J. Vorstius, hrsg. von H. Roloff, 324–342. Leipzig: Harrasowitz.

Kiel, Rainer-Maria. 1981. „Goethe und das Bibliothekswesen in Jena und Weimar.” *Bibliothek und Wissenschaft* 15: 11–82.

Kuhnert, Ernst. 1926. *Geschichte der Staats- und Universitäts-Bibliothek zu Königsberg. Von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*. Leipzig: K. W. Hiersemann.

Kunze, Horst, Werner Dube, und Günter Fröschner, hrsg. von. 1961. *Deutsche Staatsbibliothek 1661–1961*. Leipzig: VEB Verlag für Buch- und Bibliothekswesen.

Leist von, J. C. 1846. „Reglement enthaltend die neuen Gesetze über den Gebrauch der Königlichen Bibliothek (Universitäts-Bibliothek) zu Göttingen.” *Intelligenz-Blatt zum Serapeum* 14: 107–108.

Leist von, J. C. 1846. „Reglement enthaltend die neuen Gesetze über den Gebrauch der Königlichen Bibliothek (Universitäts-Bibliothek) zu Göttingen.” *Intelligenz-Blatt zum Serapeum* 15: 113–116.

Leyh, Georg. 1956. *Die deutschen Bibliotheken von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Wiesbaden: Harrasowitz.

Loh, Gerhard. 1987. *Geschichte der Universitätsbibliothek Leipzig von 1543 bis 1832*, Leipzig: Bibliogr. Inst.

Lohse, Hartwig. 1982. „Friedrich Ritschl und die Bonner Universitätsbibliothek. Ein Beitrag zum Berufsbild des Professoren-Bibliothekars im 19. Jahrhundert.” W *Bibliotheken im gesellschaftlichen und kulturellen Wandel des 19. Jahrhunderts*, 35–53. Hamburg: Hauswedell.

Mannschatz, Hans-Christian. 1990. „Zur Erinnerung an Robert Naumann (1809–1880).“ *Bibliothekar* 3: 157–160.

Marwinski, Konrad. 1983. *425 Jahre Universitätsbibliothek Jena: 1558–1983*. Jena: b.w.

Mehl, Ernst, und Hannemann, Kurt. 1956. *Deutsche Bibliotheksgeschichte*. Berlin: E. Schmidt.

Milkau, Fritz, und Georg Leyh. 1962–1961. *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, 1–3. Wiesbaden: Harrasowitz.

Mühlner, Manfred, 1987. „Begeisterung war die Signatur meiner Tätigkeit: die Reform der Königlichen Öffentlichen Bibliothek in Dresden unter Ernst Wilhelm Förstemann.“ *Studien zum Buch- und Bibliothekswesen* 5: 81–88.

Nestler, Friedrich. 1969. *Friedrich Adolf Ebert und seine Stellung im nationalen Erbe der Bibliothekswissenschaft*. Leipzig: Bibliographisches Institut, VEB.

Pertz, Georg Heinrich. 1867. *Die Königliche Bibliothek zu Berlin in den Jahren 1842 bis 1867*. Berlin: b.w.

Ruf, Paul. 1953. „Schmeller als Bibliothekar“. W *Festgabe der Bayerischen Staatsbibliothek Emil Gratzl zum 75. Geburtstag*, 9–95. München: Harrasowitz.

Schmitz, Wolfgang. 2007. *Deutsche Bibliotheksgeschichte*, Frankfurt am Main: Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Seesemann, Heinrich. 1996. „Griesbach, Johann Jakob.“ W *Neue Deutsche Biographie*, hrsg. von der historischen Kommission bei der bayerischen Akademie der Wissenschaften, 7: 62–63. Berlin: Ducker & Humblot.

Stählin, Agnes. 1986. „Professoren und Studenten im Widerstand gegen die Benutzungsordnung der Universitätsbibliothek Erlangen im 19. Jahrhundert.“ W *Der Bibliothekar zwischen Praxis und Wissenschaft. Bernhard Sinogowitz zum 65. Geburtstag*, hrsg. von D. Schug, 211–220. Wiesbaden: Harrasowitz.

Vogeler, Helmut. 1970. „Johann Christian Felix Bähr als Oberbibliothekar der Universitätsbibliothek Heidelberg (1832–1872).“ *Bibliothek und Wissenschaft* 7: 40–137.

Vorstius, Joris, und Joost Siegfried. 1980. *Grundzüge der Bibliotheksgeschichte*, 8. Wiesbaden: Harrasowitz.

Weimann, Karl Heinz. 1975. *Bibliotheksgeschichte*, München: Verlag Dokumentation.

Widmann, Hans. 1960. „Die Zugänglichkeit der Universitätsbibliothek Tübingen (Bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts).“ W *Aus der Welt des Bibliothekars. Festschrift für Rudolf Juchhoff zum 65. Geburtstag*, hrsg. von K. Ohly und W. Krieg, 215–229. Köln: Greven Verlag.

Wilken, Friedrich. 1828. *Geschichte der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin: Duncker und Humblot.

Zedler, Gottfried. 1896. *Geschichte der Universitätsbibliothek zu Marburg 1527–1887*. Marburg: N. G. Elwert.

Przystłany: 30 VI 2020

Zaakceptowany: 28 VIII 2020

Zdzisław Gębołyś

Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Department of the Institute of Philosophy

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-6322-478X

Dr hab. Zdzisław Gębołyś, profesor of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz (hereinafter: KWU) at the Department of the Institute of Philosophy of KWU. Main research interests: librarian's profession – history, modern times, problems of the ethics of the librarian's profession; bibliography – methodology and theory; organization and management of libraries; libraries of the Polish minority in Lithuania and the Czech Republic, and libraries of the German minority in Poland. Author of about 300 scientific publications, incl. *Librarian profession in Germany in the years 1789–1871* (2002); *Libraries of the German minority in the Second Polish Republic* (2012). Co-editor of the world's first complete anthology of national codes of library ethics (2008), 2012 – English version. Translator and editor of the critical edition of Paul Ladewig's *Catechism of the library* (2016) into Polish, English and Slovak. Author of several bibliographies, including: *Bibliography of prints in Polish published in Lithuania from 1944 to 2014* (2015). Editor of the *Chronicle in Przegląd Biblioteczny* (2005–2009). Member of many professional and scientific associations, both Polish and foreign. Scholarship holder of German foundations. Participation in conferences, study trips, research and teaching trips under the Erasmus program. Member of the Polish-German-Czech Team for the Bibliography of the History of Silesia (1987–); member of the team of the Association of Polish Librarians for developing a code of professional ethics for a librarian and information worker (2005).

Librarians of university, court and city libraries in German lands in the years 1789– 1871 and the access to book collections

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.002>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Keywords: court libraries; city libraries; university libraries; Germany; sharing of collections; librarians; 1789–1871

Summary: The 19th century brought numerous changes in political, social and economic life, which also left a mark upon libraries. This can be seen especially in the case of libraries that had been operating for a long time, serving both scientists and the so-called general public. Using the example of the German court, university and city libraries of 1789–1871, we will show how these changes influenced the condition of the access to the collections. Typical problems in this field included: short opening times of libraries, a narrow circle of users limited to the upper-class; limiting the time and number of books borrowed at one

time, which was caused by a number of factors, including insufficient staff and / or financial resources. Until 1871, the condition of the access to collections was influenced by excessive individualism, a lack of cooperation, and a variety of organizational solutions in German libraries. The awareness of the shortcomings and limitations, as demonstrated by the next decades, paradoxically led to cooperation in this field.

Zdzisław Gębołyś

Kazimierz-Wielki-Universität in Bromberg. Institut für Philosophie

e-mail: zdzislaw.gebolys@ukw.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-6322-478X

Dr. habil. Zdzisław Gębołyś, Professor an der Kazimierz-Wielki-Universität in Bromberg im Institut für Philosophie. Zu seinen Forschungsschwerpunkten gehören: das Berufsbild Bibliothekar/in – Geschichte, Gegenwart, Fragen der Berufsethik; die Bibliografie – Methodik und Theorie; die Organisation und Verwaltung in den Bibliotheken; die Bibliotheken der polnischen Minderheit in Litauen und der Tschechischen Republik sowie die Bibliotheken der deutschen Minderheit in Polen. Er ist Autor von ca. 300 wissenschaftlichen Publikationen, darunter: *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871* [Das Berufsbild Bibliothekar/in in den deutschen Ländern 1789–1871] (2002); *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II Rzeczypospolitej* [Die Bibliotheken der deutschen Minderheit in der Zweiten Republik Polen] (2012); Mitredaktor der ersten vollständigen Anthologie von nationalen Kodizes der bibliothekarischen Berufsethik (2008), 2012 – in der englischen Sprache; Übersetzer und Redaktor einer kritischen Ausgabe von „Katechizm biblioteki“ [Der Bibliothekskatechismus] von Paul Ladewig (2016), herausgegeben in der polnischen, englischen und slawischen Sprache; Autor von Bibliografien, darunter: *Bibliografia druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku* [Die Bibliografie der polnischen Drucke aus Litauen 1944–2014] (2015); Redaktor von *Kronika* [Die Chronik] in der Zeitschrift „Przegląd Biblioteczny“ (2005–2009); Mitglied von zahlreichen polnischen und ausländischen Berufs- und Wissenschaftsvereinen; Stipendiat deutscher Stiftungen; Teilnehmer von Tagungen, Studienaufenthalten, wissenschaftlichen und didaktischen Aufenthalten im Rahmen des Erasmus-Programms; Mitglied der polnisch-deutsch-tschechischen Arbeitsgruppe zur Vorbereitung einer Bibliografie zur Geschichte Schlesiens (1987–); Mitglied der Arbeitsgruppe des Verbands Polnischer Bibliothekare zur Bearbeitung vom Kodex der Berufsethik eines Bibliothekars und Informationsmitarbeiters (2005).

Bibliothekare der Universitäts-, Hof- und Stadtbibliotheken auf den deutschen Gebieten 1789–1871 angesichts der Benutzung von Beständen

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.002>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S

tichworte: Hofbibliotheken; Stadtbibliotheken; Universitätsbibliotheken; Deutschland; Bereitstellung von Beständen; Bibliothekare; 1789–1871

Z

zusammenfassung: Das 19. Jahrhundert bewirkte zahlreiche Änderungen im politischen, gesellschaftlichen und ökonomischen Leben, die ebenfalls die Bibliotheken beeinflussten. Es ist vor allem am Beispiel der seit langem tätigen Bibliotheken wahrzunehmen, die sowohl der Wissenschaft als auch der Öffentlichkeit dienten. Am Beispiel der deutschen Hof-, Universitäts- und Stadtbibliotheken 1789–1871 wird dargestellt, auf welche Weise diese Änderungen die Bereitstellung von Beständen beeinflusst haben. Zu den typischen Schwierigkeiten in diesem Bereich gehörten: kurze Öffnungszeiten der Bibliotheken, ein enger, nur auf höhere Schichten begrenzter Benutzerkreis, die Begrenzung von der Ausleihzeit und der Anzahl von ausgeliehenen Büchern, was auf eine Reihe von Faktoren zurückzuführen war, u.a. auf die nicht ausreichende Zahl an Mitarbeitern und/oder auf ungenügende Finanzmittel. Die Bereitstellung von Beständen stand bis 1871 unter dem Einfluss vom übermäßigen Individualismus, von fehlenden Kooperationsmöglichkeiten und von der Vielfalt organisatorischer Lösungen in den deutschen Bibliotheken. Das Bewusstsein von Mängeln und Begrenzungen führte überraschenderweise zur Entstehung der Zusammenarbeit, was erst in den darauffolgenden Jahrzehnten zu beobachten war.

Katarzyna Setkowicz

University of Wrocław. Faculty of Philology

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

A

Accounts of events, lampoons and lies: the Madrid infosphere in 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Katarzyna Setkowicz, PhD, is a graduate of Spanish Philology. In 2018, she defended her doctoral dissertation in the field of literary studies at the Faculty of Philology of the University of Wrocław (hereinafter: UWr). Currently, she works as an assistant professor at the Institute of Scientific Information and Library Science of the University of Wrocław. She conducts research in the field of the sociology of literature, book history and popular literature, focused on the countries of the Spanish-speaking area, and above all - Spain. In 2020, she became a laureate of the "Monographs" competition of the Foundation for Polish Science.

K

Keywords: infosphere; city space; public opinion; Madrid; 17th century

A

Abstract: At the beginning of the 17th century in Madrid one deals with a specifically functioning infosphere that influences the formation of the first public opinion. The author describes the phenomena related to the acquisition, dissemination and commenting of information in the city space. In her analysis she uses literary works, dictionaries and chronicles, along with preserved documents of social life. The article shows in a cross-sectional way the nature of the changes taking place in the society of Madrid between the year 1598 - Philip III's accession to the throne- and the year 1627, when Philip IV issued a regulation prohibiting the free circulation of informative publications, such as reports from events, letters, sermons, etc.

The turn of the 16th and 17th centuries is the beginning of the history of Spanish journalism. It was then that circles of recipients of journalistic news began to form; they were interested not only in reading, but also in commenting and evaluating the information received. The fact is that it has been a long time since the scientists have been using the term "public opinion" in the context of seventeenth-century society¹. The article presents the infosphere of seventeenth-century Madrid on the

¹ See e.g. M. Olivari, *Avisos, pasquines y rumores. Los comienzos de la opinión pública en la España del siglo XVII*, Madrid 2014; R. Chartier, C. Espejo (eds.), *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid 2012; A. Castillo Gómez, J. S. Amelang (eds.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Madrid 2010; et al.

basis of literary texts and the notes of contemporary chroniclers. It shows how the inhabitants obtained and disseminated information, and how the habit of exchanging opinions about the news heard or read in the city space came into being.

In 1598, Philip III ascended the throne of Spain. His rule brought a qualitative change in the way of exercising power compared to the reign of Philip II. It was expressed, i.e., in a significant increase in the free flow of information, easing censorship criteria and relative tolerance for texts of a political nature or directed ad personam, against a given official. During the reign of harsh Philip II, even anonymous publication of a lampoon entailed risk of dying on the gallows. Meanwhile, officials of Philip III often withdrew from looking for the guilty, and this lack of motivation was primarily due to royal indulgence. The ban on staging theatrical performances introduced by Philip II in the last months of his life was lifted, and judging by the significant increase in the production of *avisos* from the beginning of the 17th century², they no longer struggled with the programmatic distrust of the rulers.

In 1621, Philip IV ascended the throne. Six years later, in 1627, he announced a new law on the publishing market. It restored the requirement to obtain authorization for all kinds of publications, including leaflets, accounts of events, letters, sermons, etc., thus inhibiting the previously free circulation of information among the public. Hence, I decided to limit the timeframe of the presented period to the first stage of the relatively free development of the information market.

The city space played a significant role in the circulation of information. The street was common property for the Spaniards and performed primarily social functions; therefore it is not surprising that it also became a typical space to publish and announce all kinds of messages. In Sebastian Covarrubias' dictionary, published for the first time in 1611, we find the following definition of the word *street*, Spanish: *calle*:

*"We say about the street that it belongs to the king, therefore you cannot forbid anyone from walking on it [...]. To go out on the streets with business, to make something public, although it should be kept secret"*³. Publishing was closely related to the recognition of space as "common utility", under the protection of authorities. After all, no one could give himself any prerogative over what belonged to the king. Nobody had any special privileges over the streets. The last sentence of the definition reads: *"When something is very public we say- 'People talk in the streets'"*⁴, which clearly shows that the fact that a given piece of information appeared in the area of the street made it public information. The city space spoke, as it was expressed by Francisco de Quevedo, who referred to the pamphlets and lampoons on display as "attached tongues of gates and street corners"⁵.

Naturally, along with the streets, the square played the role of spreading information, which also, according to the Covarrubias' dictionary, was "a public place

² M. Dolores Sáiz, *Historia del periodismo en España*, vol. 1, Madrid 1996, p. 35.

³ S. de Covarrubias, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid 1611, fol. 177v. Unless otherwise indicated, the translation was made by the author.

⁴ Ibidem.

⁵ F. de Quevedo, *Obras políticas: históricas y críticas*, Madrid 1893, p. 142.

where supplies were sold and neighbors and inhabitants of the region gathered”⁶. In the *Diccionario de autoridades*, published by Real Academia Española over a hundred years later, under the entry *plaza*/ English: square, one could find the following phraseology: ‘Put on the square. Make public and broadcast something that was hidden or that nobody knew’⁷. In the squares, apart from the unofficial circulation, information of an official nature was also published - this is where the town crier most often made an official reading of the announcement dictated by the authorities. This ritual had the driving force, as only after being read out loud was the document considered binding.

It is important to emphasize the close bond linking the public nature of certain spaces with enabling the public to obtain information there-news from the court/the world, official information, news about new laws and regulations. The collective attention, which the rulers often deliberately attracted, was a condition for judgment: unanimous or not, positive or negative, but it was also a condition for discussions triggered by news that interested the significant audience. However, also those who decided to confront power with lampoons and pamphlets relied on the same information-judgment dynamics and similarly sought the collective audience in public places. In both cases, attempts to reach the audience took into account the oral message - reading aloud made it possible for illiterate people to get acquainted with the information.

As professor Antonio Castillo Gómez accurately stated, Madrid - the country’s capital and seat of the court since 1561 – was then considered the “Babylon of Information”⁸. The change on the Spanish throne significantly influenced the monarch’s exposure. The rulers were the subject of constant interest from their subjects, who most often felt reverently towards them. Their gestures, words, clothes – everything that was exposed to the light of the day, was observed. Young Philip III and his even younger wife (born in 1584) meant a nice change for the people. They brought energy to the court that swept away the sense of royal isolation typical of his predecessor. The monarchs left the palace with uproar and splendor, showing themselves to the people of Madrid, organizing grand ceremonies and public audiences.

Thus, vivid words circulated the streets and squares of both Madrid and other 17th-century cities, taking various forms. Anyone who wanted to know the latest news knew perfectly where to go. In most Spanish cities, there were places called by the Spaniards *el mentidero*, or “gossip mill”⁹. As the name suggests, they did not enjoy a good reputation. They were rather associated with a place where women indulged in gossip, as the well-known proverb went: *Yendo las mujeres*

⁶ S. de Covarrubias, op. cit., fol. 590r.

⁷ *Diccionario de autoridades*, [online] <http://web.frl.es/DA.html>, [access: 05.05.2020].

⁸ A. Castillo Gómez, *El placer de los libros inútiles y otras lecturas en los Siglos de Oro*, Madrid 2018, p. 65.

⁹ *Mentidero* is literally a “liars’place”. Spanish: *mentir*, meaning “to lie”. The suffix *-dero* in the case of nouns means “the place where the action indicated by the verb in the stem is performed” (see *Diccionario de la Real Academia Española*, <https://dle.rae.es/-dero>, [access: 09/04/2020]).

Javier Castro Ibaseta writes more about Madrid lies and their political importance in his doctoral thesis *Monarquía satírica: poética de la caída del conde Duque de Olivares*, defended in 2008 at the Universidad Autónoma in Madrid (access possible via the AMU repository: <https://repositorio.uam.es/handle/10486/1281>). See above all pp. 221-270.

al hiladero, van al mentidero¹⁰ (Eng. “When a woman goes to the spinning mill, she goes to the gossip mill”). In the already mentioned *Diccionario de autoridades*, under the entry *mentidero*¹¹, we find the following definition: “A place where idle people gather to talk. Its name comes from the fact that people usually tell made up stories and lies there”¹².

To support the definition, the authors of the dictionary cite an excerpt from a comedy by the seventeenth-century playwright Manuel de León Marchante:

What are you doing alone in Madrid?
I hardly ever leave the gossip mill
I do it only for dinner, which means never or just for a while
I dine quickly in the house of my tailor friend
To my knowledge, to go to the tailor’s shop
Is as if you had never left the gossip mill¹³.

Manuel de León Marchante’s work is not the only one that mentions the existence of gossip mill. The *mentidero* institution was widely known. There, you could get familiar with the latest information, rumors and even news from the underworld. In 1622, after the murder of the controversial Count of Villamediana, numerous epicedia¹⁴ and sonnets circulated in Madrid’s gossip mill, the authors of which demanded that the perpetrators of the crime be exposed, but also expressed their own opinions on this matter. In one of them, attributed to Luis de Góngora, *A la muerte violenta que le dieron al Conde de Villamediana sin saber quien* (English: “To the violent death inflicted on Count of Villamediana by an unknown perpetrator”), begins with the words: “Gossip mill of Madrid; / Tell us who killed the Count?”¹⁵ only to accuse the king of ordering to kill the aristocrat in the last verse.

There were three *mentideros* in the Spanish capital. The first of them, called Las Losas del Palacio, was located in front of the Royal Alcazar. It was attended primarily by courtiers and royal officials, which gave it mainly a political nature. This is what Gabriel Pérez del Barrio Angulo, a 17th-century official and author of a textbook for those who wanted to learn the complicated art of service at the court, wrote about it in his *Secretario y Consejero de señores y ministros* (English: *Secretary and Counselor of Lords and Ministers*):

Melancholy has led me this afternoon to the mentidero of pretenders and courtiers, and since those who are afflicted by misfortune are emboldened by the complaints of others, at first they shouted and cursed, and there were so many dissatisfied, sad and disconsolate people that in order to soothe their emotions and wipe away their tears they opened their hearts wrapped in words of competition and jealousy of those who were better off, so that

¹⁰ The proverb appears in the work by the sixteenth-century paremiologist Hernan Nuñez, published in 1555: *Refranes o proverbios en romance*. The quote comes from the first edition (Salamanca 1555, fol. 131r; available on Google Books: https://books.google.pl/books?id=-4dNAAAACAAJ&hl=es&source=gbs_navlinks_s).

¹¹ The entry *mentidero* appears in volume 7 of the dictionary, published in 1734.

¹² *Diccionario de autoridades*, op. cit.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Epicedium - a piece of literary work written in honor of the deceased.

¹⁵ L. de Góngora, *Todas las obras de Don Luis de Gongora: en varios poemas*, Madrid 1654, fol. 65r.

both made me feel in their position, showing the results of both fates: some sail joyfully among the sounds of trumpets and sing praises of Sejanus: others, grumpy, tormented by storms, call Saint Elmo, drifting at sea, trying to cope with their lives [...].¹⁶

Another *mentidero*, dominated by people associated with the theatre world, was called Mentidero de Comediantes. It was located on the corner of Calle de León and Santa María, in a small square of Plazuela de León. In other words, as the famous playwright Pedro Calderón de la Barca pointed out in his play *El astrólogo fingido* (*Fake Astrologer*), it was marked by the corners of Calle del Lobo and Calle del Prado. Don Antonio tells about how quickly rumors spread and evolved in the community of comedians in the aforementioned play:

An expert and authority
in the art of astrology
by all men you are known to be.
In all Madrid there is not yet
a single man whom I have met
to whom I have not also said
a thousand things both wrong and right.
By God, lying is sheer delight! (...)
From there I then went on a ways
to where the actors stage their plays
and where it's known that in effect
the darkest secret won't be kept.
I walked on to where Lobo Street
and Prado Street both cross and meet.
There their four corners form a place,
which a lady with wit and grace
has named the Tattle Hall of Fame
of men of great and noble name.
I started off to speak of you
and then, you won't believe it's true,
there was a man who knew you were
a real live astrologer.
Then, though non knew better than I,
as truth they told me my own lie.
But wait, the best is still to come!
In a pool parlor was someone,
who mentioned things he saw you do.
I can't help laughing, I tell you.
When I no longer could stand it,
I now began to contradict
all this nonsense and foolish stuff.
He then stood up all in a huff
and told me right to my own face:
"You don't know him in the first place!

¹⁶ G. Pérez del Barrio, *Secretario y Consejero de señores y ministros*, Madrid 1645, fol. 238r.

I do and what you hear from me
I have on good authority,
for he my pal happens to be."
That's how Madrid enforces news!
I had to swallow my own ruse! ¹⁷.

The third *mentidero*, the most universal and heterogeneous one, was located on the stairs in front of the Convent of Saint Philip on Puerta del Sol. There, too, one could get acquainted with a variety of information from the country and the world, both information containing a part of the truth or two truths, and information which was completely made up. It is about this gossip mill that another 17th-century author, Francisco Santos, writes in his costumbrista¹⁸ work *Día y Noche de Madrid* (English: *Day and Night in Madrid*):

Why do you call a holy place, said Onufry, a mentidero?

- I don't treat the place indecently; those who lie there, even though it is a holy place, are called liars, because by profaning the place, they make it a lie; and among them more lies are told than between tailors and women. And to let you know what is going on in this noisy place pay attention to this man who has just finished reading the letter, and you will see how much fuss he makes.

Hardly had he folded the letter and put it away when he pulled out another one, with more lines than the other had letters, and as he went up the stairs, he stopped as if reading it, and during that time more than twenty people gathered around him. One said, "What's new, Mr. Jonson?" Another one asked: "Do we have some good news?" Another one asked if it was a letter from the Army. Another said: "Captain, take us out of our doubts." Another, in a voice so loud that it stood out above the rest, said, "This letter is sure to tell the truth." Eventually they all lined up and he started reading it in the middle, and people everywhere flew towards him like flies.

It took him over an hour to read the letter [...]. Some people left the circle, some saying goodbye, others pulling their eyebrows, others biting their lips, and others clenching their fists and kicking; when other people saw it, they asked what news had come. He finished reading the letter [...] and there he was, surrounded by curious people, talking about the deployment of the army, preventive actions and the siege of the enemy, expressing opinions on how people during the invasion should be managed and how it should be led.

- Can you see this man? - said Johnny-. In his whole life he has not left Madrid, and the Captain they call him and you can hear him talk about over five hundred wounds they inflicted on him in the war; [...]. And I bet the letter he read he had written in his home so that today it amazes a hundred fools who get excited about hearing such lies¹⁹.

A 17th-century resident of Madrid not only listened to but also read news from home and the world. He used what by Antonio Castillo Gómez was referred to as "urban graphosphere"²⁰. In the famous scene from *Don Quixote*, the narrator

¹⁷ P. Calderón de la Barca, *Fake Astrologer: A Critical Spanish Text & English Translation* (transl. and ed. by Max Oppenheimer), Bern 1994, pp. 155-157.

¹⁸ Costumbrism - a trend in Spanish art, focusing on reflecting the customs of society in a given region (hence the name, from the Spanish *costumbre* - custom). Although costumbrism is associated primarily with the Romanticism, it had its precursors already in the Baroque period, such as Juan Zabaleta or Francisco Santos.

¹⁹ F. Santos, *Día y noche de Madrid*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 14:2010, pp. 729-730.

²⁰ A. Castillo Gómez, op.cit., p. 48.

tells us that he likes to “read anything, even scraps of paper lying in the gutter”²¹. What scraps of paper could be found on the streets of a 17th-century city? Official prints, the content of which was prepared by officials, or unofficial ones - those created by residents. Among them there were completely harmless papers, such as advertisements, the content of which miraculously reached our times, recorded as part of the search and inventory of the contents of confiscated trunks²². It was this form of an advertisement on street corners that was chosen by Don Quixote so that the inhabitants of Madrid could see his challenge to a duel for all those who would not consider Queen Zenobia the most beautiful in the world²³. Despite being reluctant to this idea, Sancho buys a little glue and first hangs the poster on the court’s door, to which the curious *alguazil*²⁴ reacts immediately, suspecting that it is an advertisement for the play: “What are you hanging here, brother? Are you a servant of some comedians?”²⁵.

In the streets, there also appeared leaflets containing pamphlets and lampoons aiming at specific people, social groups (e.g. converts) or political or religious authorities. Pamphlets were hung on the doors of churches and other institutions, on the walls of the Inquisition’s seat, in squares, streets, or on the doors of people who were described in them. They were also spread freely in public places so that people could reach for them and read them, or listen to them when they were read aloud²⁶. Yet, there were also those who tore them off the walls to use paper to roll cigarettes²⁷.

In pamphlets and lampoons, along with caricatures depicting ridiculed or criticized characters, a frequent recourse were nursery rhymes to make texts easier to remember. Many were put into circulation simply in the form of couplets (Spanish *coplas*), i.e. popular works composed of quatrains, used to defame and slander public figures and ordinary citizens accused of the loss of honor, adultery, cryptojudaism, etc. In order to strengthen their overtones, they were usually hung on the walls of institutions or houses belonging to the criticized. Hence, lampoons directed against the king or his officials were hung on the gates of the Royal Palace, those criticizing the clergy - on the door of churches, and those slandering private persons - on the doors of their houses.

On the other hand, edicts and decrees were officially published. Many government regulations could be adapted for private reading and distributed in the form

²¹ M. Cervantes, *Don Quixote*, trans. by John Rutherford, London 2003, p. 74.

²² The content of one of the advertisements for an offer to sell two plots of land on the streets of Jesús and San Pedro in Madrid, was recorded as part of the research who was the author of pamphlets hung at the gates of the Royal Alcazar, among the papers of the historian Gabriel Lobo Lasso de la Vega. See F. Bouza, *Papeles y opinión. Políticas de publicación en el Siglo de Oro*, Madrid 2008, p. 103.

²³ The passage comes from the apocryphal continuation of *Don Quixote* from 1614 by Alonso Fernández de Avellaneda.

²⁴ Alguazil - in Spanish alguacil, then - police officer.

²⁵ A. Fernández de Avellaneda, *Segundo tomo del Ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, que contiene su tercera salida y es la quinta parte de sus aventuras*, available [online] w Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes: http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/segundo-tomo-del-ingenioso-hidalgo-don-quijote-de-la-mancha-0/html/ff3baa00-82b1-11df-acc7-002185ce6064_2.html#l_0_ (chapter 6), [accessed: 10.04.2020].

²⁶ See more about pamphlets and lampoons in the 16th and 17th centuries in Spain in: T. Egido López, *Sátiras políticas de la España Moderna*, Madrid 1973; J. M. Díez Borque, *Literatura en la calle. Prosa y poesía en las paredes: pasquines del Siglo de Oro español (I)*, Bulletin of Hispanic Studies, n.4 (72): 1995, pp. 365-384; F. Bouza, *Escribir en monopolio. De los libelos de vecinos a las críticas al rey*, [in :] Idem, *Corre manuscrito: una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid 2001, pp. 109-136; et al.

²⁷ A. Castillo Gómez, op. cit., p. 34.

of printed notebooks, aimed mainly at lawyers and officials, but their announcement had to be public. The act of publication was conducted in a specific way; it was announced by the town crier, and from the 15th century the announcement involved hanging the document in various public places. This method gained importance over time so much so that in Sebastian de Covarrubias' dictionary we can find the following definition of the word *edicto*:

It is commonly understood as texts placed in public places, announcing certain things for everybody to know and understand, and to direct to the right place those who may be interested or obliged to answer them²⁸.

The thematic scope of the published Madrid edicts was unique in comparison to other cities in Spain, as many of edicts dealt with particular problems arising from the presence of a court and from functioning in a large city. They could inform about how to dress, how to hunt, or how to issue a license to own a carriage.

From the mid-16th century onwards, edicts, previously rather handwritten, began to be printed, but retained the structure of their predecessors. Some even had a handwritten signature to give them more official power. They used various advantages of typographic art²⁹. Such efforts can be seen in the organization of the graphic space or the use of small caps in the appropriate places, the interchangeable use of various typefaces, which increased the readability of the text, as well as the introduction of commonly known emblems and iconographic motifs - especially in the case of edicts issued by ecclesiastical institutions. They were read during the most important masses, hung on the doors of churches and monasteries, as well as in other public places, depending on the document. The publishing of the edict had additional goals: to visualize the authority from which they originated an important symbolic role, thanks to which, apart from the informational purpose, they also played a symbolic role in the graphic materialization of the voice of the authority³⁰.

From a typographic point of view, the richest and most complex type of announcements were posters announcing literary competitions and debates on dissertations defended at universities. In the case of the former, the upper part was reserved for the title of the competition and for the person in whose honor it was held. Then followed a preamble explaining the reason for the ceremony in more detail. The middle part contained a description of the professions and features that a given work of art should display (language, rhythm, content) in each of the disciplines. While in the remaining parts the text was composed to the full width of the page, this part was often divided into columns. At the bottom, there were detailed rules for the competition, jurors, date and form, in which the pieces to take part in the competition had to be delivered³¹. There were also all kinds of restrictions,

²⁸ S. de Covarrubias, op. cit., fol. 333r.

²⁹ See: A. Castillo Gómez, *Edictos, carteles y pasquines. Papeles efímeros y comunicación urbana en la sociedad hispana de la temprana Edad Moderna*, La Bibliofilia 2019, n. 2, pp. 207-236.

³⁰ A. Castillo Gómez, *Edictos...*, p. 216.

³¹ Comp. Francisco Martínez's notebook with notes, in which the author has included several posters of this type (digitized by Biblioteca Digital Hispánica) <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000012204>. See also: A. Castillo Gómez, *El placer...*, p. 56 and following.

e.g. that one of the copies of the work should not be signed or that it could not be written in honor of a woman.

As we read in the anonymous *Noticias de Madrid* (English: *News from Madrid*), in the entry of March 9, 1622:

On that day, the fathers of the Society of Jesus, in order to initiate the celebration of the canonization of Saint Ignatius and Saint Francis Xavier, brought out one hundred and sixty banners and the same number of young men on horseback, aged twelve to fourteen, who started to post information about the literary competition in which great prizes were offered for those who would compose the best poetry in honor of the Saints. They hung posters on the door of the Palace, on the Convent of the Poor Clares and on the Main Square³².

Another area in which wall typography predominated were the already mentioned advertisements concerning the defense of university theses. Initially, these posters were handwritten, but then the printed form was used more often. The advertisement contained a dedication with the image of a chosen saint or the coat of arms if the defense was dedicated to secular or clergy personages. Next came the name of the student and his studies, the degree to which he aspired and the conclusions he was to defend publicly³³; the place of discussion, authorities presiding the ceremony, the day and time. In the case of this type of advertisements, we also deal with typographically diverse texts, with the use of small caps and italics for better readability, decorated with embellishments on the margins and ornate initials. The text was composed on the full width of the page, although it happened that the defended conclusions were arranged in two columns³⁴. The content of the advertisements was written in Latin, therefore, the group of their recipients was much narrower. They were hung on the doors of academic institutions and, if they concerned theological issues, on the gates of the most important churches.

The traditional, but still very important, communication tool were sermons that could later be read in printed or handwritten versions. Undoubtedly, at the beginning of the 17th century, the preaching service still retained many of its original features, but due to the generally occurring convergence of information channels, this one, which was one of the oldest, became part of modern forms that increased the range of influence. As Michele Olivari showed, the success of a given preacher

³² *Noticias de Madrid 1621–1627*, ed. A. González Palencia, Madrid 1942, p. 24 Diego Duque de Estrada writes about the same professions in his autobiography: "I was present at the canonization of Saint Ignatius and wrote many works in his honor, which were very well received by the public, and at [...] a poetry competition they gave me a silver cup and a doublet woven with golden threads as a prize".

D. Duque de Estrada, *Comentarios del desengañado de sí mismo, prueba de todos estados y elección del mejor de ellos, con la vida del mismo autor*, Madrid 1860, p. 44. Available online: <https://archive.org/details/memorial-histri12realuoft/page/n7> [accessed: 02/01/2020].

³³ As for the standards of the defense of the so-called Conclusions, a very interesting document is the preserved, sixteenth-century regulations from the University of Salamanca. See P. Valero García, *Documentos para la historia de la Universidad de Salamanca*, Cáceres 1989, pp. 143-144.

³⁴ On the PARES portal (Portal de Archivos Españoles, pares.mcu.es), two seventeenth-century advertisements for the defense of the conclusions are available in a digital form, one from the University of Alcalá de Henares from 1676 (defense of Francisco Ignacio del Barrio, in the file reference number ES (28079.AHN/5.1.3//CODICES, L.1499), and the second from the University of Salamanca from 1601 (defense of Francisco Sancho Castillo, reference number INQUISICIÓN, MPD.338).

Both documents were digitized by the Archivo Histórico Nacional in Madrid. In the case of the former, judging from the notes on the back of the poster, it later served as a notebook for an Irish student studying at the university's Colegio Menor de San Jorge.

often depended on advertising measures that guaranteed a larger audience³⁵. Cristobal Suárez de Figueroa, in his costumbrista work *El pasajero* (1617), describes the example of a person offering this kind of promotional service. Researchers believe that Suárez de Figueroa had in mind the activities of Andres de Almansa y Mendoza, at that time a popular author of reports on events and letters like proto-newspapers, today considered one of the precursors of journalism in Spain³⁶.

He was said to have always provided a great audience, not from the commoners, but from the most eminent figures, and that he began his preparations eight days before the sermon. To oblige the invitees and to avoid any excuses they might make, whether based on business interests or reluctance to get up early, he insisted that the sermon should take place late and offered a comfortable place so that inconvenience would not spoil his efforts³⁷.

Almansa y Mendoza knew everyone and was everywhere; his best friend, as the author of *El Pasajero* assures, was the Madrid town crier. He created a network of contacts and controlled various information channels. His services were used by various groups in society from the arts down to the clergy³⁸. He then quoted the best excerpts from the sermons in his accounts of events (product placement!), thus promoting the activity of a given preacher. It is worth mentioning that the speakers, in order to make their sermons more attractive, often referred to events that warmed up the public opinion at a given moment, and sometimes, if they were brave enough, they pointed to the abuse of power or bad habits of the courtiers³⁹.

At that time, only theatrical plays had an impact comparable to sermons. The development of theatre in Spain coincides with the development of public opinion and the impact of this medium on society cannot be overestimated. The great success of this form of entertainment, which attracted representatives of all social classes, contributed to the fact that theatrical performances became an extremely important form of communication. The shift towards folk themes and the popular trend made theatre become not only a link between the two worlds – the intelligentsia and the people. Theatre was also a way of informing poorly educated or even illiterate audiences. If, for example, in England, the press usurped the role of an interpreter of reality that had been previously reserved for theatre, then in Spain theatre was the main form of manifesting social unrest and problems⁴⁰.

Some playwrights made only faint allusions to the world of politics. However, there were also those who, taking advantage of the ambiance of relative tolerance prevailing under the rule of Philip III, decided to do much more, as Guillén de Castro did in his play *Allá van leyes, donde quieren reyes* (English: *There come the laws*), in which he condemned the tendency of rulers to interpret the applicable law in their

³⁵ M. Olivari, op. cit., p. 187.

³⁶ See footnote 279 in C. Suárez de Figueroa, *El pasajero*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 22: 2018, p. 465.

³⁷ Ibidem, p. 464.

³⁸ We know about Almansa's activities, among others from Lope de Vega's comments: "[...] Mendoza is the best man of preachers; he rides in carriages with gentlemen, knows all the ladies, listens to all comedies among poets, evaluates sermons, consults sonnets; he is a discreet ambassador of Your Majesty at the court, envoy of the Puerta de Guadalajara, Mercury of the news and the satire of this Kingdom". F. Lope de Vega, *Cartas*, ed. N. Marín, Madrid 1985, p. 185.

³⁹ M. Olivari, op. cit., pp. 193-194.

⁴⁰ R. Chartier, *Inscribir y borrar. Cultura escrita y literatura*, Buenos Aires 2006, p. 110.

favor. "(...) Like a plow after oxen, there lie laws where the Kings wish"⁴¹. Probably most of the inhabitants of Madrid easily picked up the allusions to Duke of Lerma in the play. When, however, the matter concerned not a ruler or a royal favorite, but rather inferior representatives of the privileged class, the authors were not in the habit of limiting themselves to subtlety. Apart from the Church, which deserved special protection, no government officials were able to escape virulent criticism. The plays referred to ethical and political principles officially promoted by monarchs, yet so contradictory to the unlawful conduct they condemned.

In addition to what could be heard in the streets, squares and corrals, or read from the papers hung on the walls, information could also be purchased. Although booksellers, printers, wandering merchants and stallholders were involved in the sale of all kinds of printed matter, it was *ciegos*, i.e. the blind who were primarily associated with information trade and even its production⁴². The blind were information brokers of the time, like town crier in the case of official proclamations, or like more or less random newscasters in *mentideros*. As we read in *Avisos* by Jerónimo de Barrinuevo: "The Queen of France is also notified that she is pregnant, although it can be concluded without notice. Great things are said about her entry into Paris, which the blind from this Court will surely publish", and also: "The news of the capture of Turin has not only been confirmed, but even published by the blind from this Court, along with the report I enclose"⁴³.

The fact that the trade in leaflets and the dissemination of information was reserved for the blind is evidenced by the fact that some claimed to be blind in order to be able to participate in this activity. The attitude of both real and pretended blind people, was contested by the moralists of the time, including a soldier and doctor, Cristóbal Pérez de Herrera⁴⁴ (1558–1620), in whose work, under the highly significant title *Discursos del amparo de los legítimos pobres* (English: *Speech in defense of the real poor*), we will find the chapter "Let the blind not sing nor sell couplets about imaginary events". It reads as follows:

It is imperative that Your Majesty curb the ways of earning money by some blind men and others who only pretend to be blind despite having a very good eyesight, who line up in the squares and main streets of large towns in this kingdom to sing to the accompaniment of the guitar and other instruments, printed couplets, and sell them, despite the fact that they speak of apocryphal events, completely unbelievable, and sometimes even outrageous; on

⁴¹ G. de Castro, *Allá andan las leyes*, Madrid 1662. Digitized and available on the website: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/alla-van-leyes-donde-quieren-reyes/> [accessed: 08/05/2020].

⁴² As Abel Iglesias Castellano states, the blind author is a figure mostly found in the context of the 16th century. In the 17th century, the blind dealt mainly with the distribution of leaflets (p. 473). It is worth adding that in the 18th century institutions such as the Hermandad de Nuestra Señora de la Visitación de Madrid, under the auspices of which they operated, received the exclusive privilege of street sale of entertainment prints, including reports from events (p. 468). A. Iglesias Castellano, *Los ciegos: profesionales de la información. Invención, producción y difusión de la literatura de cordel (siglos XVI–XVIII)*, [w:] *La invención de las noticias: las relaciones de sucesos entre la literatura y la información (Siglos XVI–XVIII)*, red. G. Ciappelli, V. Nider, Trento 2017, pp. 467–490.

⁴³ J. de Barrinuevo, *Avisos (1654–1658)*, vol. 4, Madrid 1892, p. 311.

⁴⁴ In his work, Cristóbal Pérez de Herrera emphasized the urgent need to distinguish the real poor from those who pretended to be homeless in order to extort money, steal and live a non-Christian life, and even work as scouts for other kingdoms. Cf. C. Pérez de Herrera, *Discursos del amparo de los legítimos pobres*, [online], http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/discursos-de-amparo-de-los-legitimos-pobres-y-reduccion-de-los-fingidos-0/html/feea42-82b1-11df-acc7-002185ce6064_8.htm, passim [accessed: 13/01/2020].

imaginary examples, they teach uneducated people and people with evil inclinations, things from which then their boldness results, because they encourage them to commit similar crimes those about which they have sung; and as many people gather to listen to them, numerous thefts are committed in the crowd [...]”⁴⁵.

However, the trade of all kinds of leaflets, couplets and other editorial products was not well perceived at all by intellectuals of the time. Pedro de Valencia (1555–1620), humanist and chronicler of Philip III, divided the professions into useful, useless and harmful. The last group included women practicing harlotry, comedians and “stallholders selling couplets, engravings and prophecies, along with other traders of this type of goods”⁴⁶.

In the 17th century, a kind of proto-newspapers were sold, which were at that time referred to as *relaciones de sucesos* (accounts of events), *avisos* (from Italian *avvisi*) or simply *gacetas*. The former grew on the basis of other press genres, primarily the so-called *cartas de relación* (i.e. letters describing the events) – in terms of content – and *copla*, in terms of the form of the composition. While *Cartas de relación* were more private in nature and addressed specific individuals and institutions, *relaciones de sucesos* were a step forward, as they became public texts at a time when, as we have seen, all social classes were thirsty for information⁴⁷.

The Spanish “accounts of events” is a controversial genre as it has always balanced on the margin of news and stall literature. They were aimed not only at informing, but also moving the recipient and providing them with entertainment. They could refer to events of a historical and political nature, e.g. the course of an important battle, holidays and celebrations, natural disasters, but also the so-called unusual events. In *Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos*⁴⁸ you can find numerous examples of accounts of every type, including, for example, a story published in Madrid in 1611 by “a Franciscan father” about the miracles performed by two figures of Christ that came to life to heal a good Christian and to punish a bad one⁴⁹.

Cartas de relación also derive from the so-called *avisos*, but they exhibit distinct characteristics. While *relaciones de sucesos* covered a single event on several pages, *avisos* usually contained a bundle of different, summarized messages, presented in no more than a paragraph or two. Contrary to the accounts of events, *avisos* were written in a formal style, devoid of rhetorical means. In addition, they often had a handwritten circulation, becoming a carrier of important or confidential information in certain official and court circles⁵⁰. Therefore, it can be said that at the

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ P. de Valencia, *Discurso contra la ociosidad*, Madrid 1993, p. 170.

⁴⁷ See more about the typology of early press genres in Spain: H. Ettinghausen, *Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»*, [in:] *Studia aurea: actas del III Congreso de la AISO* (Toulouse, 1993), I. Arellano Ayuso, C. Pinillos Salvador, et al. (eds.), Pamplona 1996, pp. 51–66; C. Espejo Cala, *Gacetas y relaciones de sucesos en la segunda mitad del XVII*, [in:] *Géneros editoriales y relaciones de sucesos en la Edad Moderna*, PM Cátedra García, ME Díaz Tenia (eds.), Salamanca 2013, pp. 71–88.

⁴⁸ *Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos*, <https://www.bidiso.es/CBDRS/> [accessed 05.05.2020].

⁴⁹ *Aquí se contienen tres maravillosos casos que dos santos Christos obraron...*, Miguel Serrano, Madrid 1611.

⁵⁰ See C. Espejo, *Un marco de interpretación para el periodismo europeo en la primera edad moderna*, [in:] *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, ed. C. Espejo, R. Chartier, Madrid 2012, pp. 103–126. Particularly the sub-chapter referring to *avisos*, pp. 106–113.

beginning of the 17th century, those genres which were intended for the mass and popular audience – e.g. reports from events – coexisted on the information market along with the genres whose target readers came from slightly more selected circles.

Naturally, the main source of information of a political nature was the court and all its branches. In this context, a very interesting figure was Luis Cabrera de Córdoba, secretary of Margaret of Austria, wife of Philip III. Being a regular visitor at the palace, during his long service, he managed to create the richest and most important chronicle from this period, containing first-hand news interwoven with the information found in letters and *avisos*. Importantly, in the context of this article, Cabrera also used to write down information on various texts that appeared in the street circulation. For example, in the report of August 2, 1608, the secretary wrote:

Fifteen days ago, certain papers similar to lampoons or pamphlets appeared at the gates of the Palace, at Puerta de Guadalajara, at the gates of the Royal Prison, and at Puerta del Sol, the content of which I shall present roughly, urging the public to wake up, because the favorite-tyrant⁵¹ who rules, has full authority over the king and the kingdom. Much has been done to find the author, but it has not been possible to identify him; if found, he would receive an exemplary punishment⁵².

On June 6, 1609, Cabrera informed about the successful investigation and the arrest of Francisco de Mendoza on charges of offending majesty and treason. The reason for his detention, he wrote, was the anonymous, defamatory memorial sent to the king a year earlier, in which he “condemned the present government”. Later, however, “there appeared on the corners of this city [Madrid – K.S.] papers repeating the contents of that memorial, the authorship of which is attributed to him”⁵³. In fact, during the search of the admiral’s home, two boxes of papers were confiscated as final evidence⁵⁴.

Francisco Bermúdez de Pedraza wrote about how much the Spanish court was involved in gossip and how the people around it were fed with rumor, in a very popular, at that time, treatise on the duty of the royal secretary (*El Secretario del Rey*, first edition: 1620). Arriving at the royal court in the second decade of the 17th century, Bermúdez de Pedraza was disturbed by what he found there. Therefore, he decided to warn the king against the dangers of the “outflow” of information. According to him, one of the main duties of the secretary, as the name of the office suggests, is “la observancia del secreto” (“keeping the secret”). As owing to a secret:

[...] the subjects’ love and respect for the ruler is born. Since the reasons and grounds for decisions made by the King, when they are uncertain and unknown to the people, are more respected by them; for when the minister reveals why it was resolved this way and not

⁵¹ It refers to the favorite of the time, Spanish valido, Duke of Lerma.

⁵² L. Cabrera de Córdoba, *Relaciones de las cosas sucedidas en la Corte de España, desde 1599 hasta 1614*, Madrid 1857, pp. 344–345. I quote the first printed edition available at Biblioteca Digital Hispánica.

⁵³ *Ibidem*, p. 371.

⁵⁴ The trial against the admiral is described by F. Bouza, *Quién escribe dónde. Autoría y comercio. Escritos a propósito de unos pasquines madrileños de 1608 y el proceso del Almirante de Aragón*, [in:] *Formas de historia cultural*, S. Gayol, M. Madero (eds.), Buenos Aires 2007, pp. 47–60.

otherwise, or what motives made him punish one and forgive the other, or grant or deny the grace, then there will appear many personal judgments, vivid discussions and arguments that would refute these reasons, causing contempt for the royal decisions and arousing aversion to the King among the people⁵⁵.

At the court and in its surroundings, at the academies in the palaces of the mighty, during the tertulias of intellectuals, in bookstores, pharmacies, and finally - in the *mentideros*, streets and squares of the city, the same names resounded and the same things were commented. The English queen, the unrest in France, the intrigues of the Italians, the daily activities of the rulers and members of their retinue, the affairs of the great noble families, the problem of the Moriscos⁵⁶, all kinds of important government decisions as part of domestic and international politics... All this created a range of common interests for the public, who commented on these topics. Of particular interest were appointments to high-ranking officials (along with the issues of nepotism and the influence of Prince Lerma). These interested the public for two reasons: some were interested in being informed about vacancies in clerical positions, both in Spain and, perhaps most importantly, in the New World; the uneducated, on the other hand, liked to bet on who would get the job and who would be dismissed. As Lope de Vega wrote: "Nothing new is happening here, except for what is told by the people who appoint temporary ministers and archbishops every now and then"⁵⁷.

How ordinary citizens participated in the circulation of information was described e.g. by Jerónimo de Alcalá y Yáñez, in his 1624 novela picaresca, *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso, mozo de muchos amos*:

For several days I listened with pleasure to news from Italy, from Constantinople, from India, and also the talks about how to behave in the Royal Palace or how to rule the whole Kingdom well; the poor talk about all these things in hospitals and taverns, [...]⁵⁸.

As has already been mentioned, the reign of Philip III meant an increase in tolerance and leniency for published texts. The permeability of censorship filters increased in relation to all kinds of proto-press; many types of publications circulated without the need for prior authorization. The king even used his influence to ease the censorship of Santo Oficio. Thanks to this, genres such as political satire, magazines promoting voluntarism or regalistic legislation hostile to ecclesiastical aspirations to power flourished at the beginning of the 17th century⁵⁹.

⁵⁵ F. Bermúdez de Pedraza, *El Secretario del Rey*, Madrid 1620, fol. 61r–61v.

⁵⁶ Moriscos – Christian inhabitants of the Iberian Peninsula with Muslim roots. Their ancestors were forced to convert by a decree of 1502. The so-called The „Moriscan problem“ continued throughout the 16th century, as this community did not want to humbly accept being cut off completely from the culture of their ancestors. Social unrest eventually led to the expulsion of the Moriscos from Spain (1609).

⁵⁷ F. Lope de Vega, *Cartas, Documentos y Escrituras del Dr. Frey Lope Felix de Vega Carpio (1562–1635)*, vol. 1, red. K. Sliwa, Newark 2007, p. 199.

⁵⁸ G. de Alcalá Yáñez y Rivera, *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso mozo de muchos amos*, Madrid 1788, p. 120.

⁵⁹ J. Pérez Guzmán, *De la libertad de imprenta y de su legislación en España*, Revista de España, vol. 135: 1873, p. 364.

The intellectuals' sensitivity to public opinion also increased. One of the vivid and widely commented cases among the erudites was the social reaction to the devaluation of money, which reached its peak under the rule of Philip III, although it continued throughout the whole 16th century. Despite the opposition of the Cortes⁶⁰, in 1602 Philip III decided to remove the remnants of silver from minted coins, so that the coin, if you still could refer to it this way, contained only copper⁶¹. In response to this, and in line with the prevailing belief in society, the rebellious Jesuit Juan de Mariana wrote a treatise in which he accused the rulers of devaluing the coin in order to finance state expenditure. In the prologue to *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón* (English: *Treatise and Speech on Coin*), he justified his boldness in addressing the topic:

[...] I will not say anything that is my individual opinion, the whole kingdom screams and laments crushed by burdens; the old and the young, the rich and the poor, the educated and the ignorant; it is no wonder that among so many people someone has dared to write what is spoken about in squares and what you hear in groups, in corners and streets⁶².

Juan de Mariana listened carefully to the opinions of the public. He did not do it, however, to advise the king, but to sharply criticize the plunder policy of the ruling class. Therefore, using rhetorical means, he transformed the protests from streets and squares into a collective denunciation with which many of his readers could identify. In fact, Juan de Mariana played the role of an intermediary between the city's discourse and the discourse of the elite who used to participate in political and intellectual debates. In this case, neither the king nor his valido, Duke of Lerma, turned out to be lenient - Father Mariana spent a year and a half in prison, which constituted the punishment for his publication⁶³.

The state administration noticed the threats resulting from free trade in information. This caused that in 1627 the announcement of the pragmatics mentioned in the introduction was issued; it prohibited the free circulation of printed matter without appropriate permits:

[...] it is forbidden to print and copy reports, letters, apologies, panegyrics, newspapers and news, sermons, speeches and other papers (...), even if they concern trivial matters and have few lines, unless they have been previously checked and approved of at the Court by one of the members of the Council, who would have the title of Commissioner for these matters [...]⁶⁴.

The 19th-century Spanish historian and journalist Juan Pérez de Guzmán said, not without exaggeration, that the regulation caused that "the press in Spain

⁶⁰ Cortes - an institution of a parliamentary nature, state representative assembly, separate until the eighteenth century for each kingdom included in the Crown. In the 17th century, they had almost exclusively fiscal policy powers.

⁶¹ J. I. García de Paso, *El Análisis de la Política Monetaria de Felipe IV y el Conde-Duque de Olivares por Don Francisco de Quevedo y Villegas*, <http://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee104.pdf>, p. 6.

⁶² J. de Mariana, *Obras de Padre Mariana*, ed. F. Pi y Margall, Madrid 1854, p. 37.

⁶³ See A. Feros, *El Duque de Lerma: realeza y privanza en la España de Felipe III*, Madrid 2002, pp. 399-402.

⁶⁴ *Observancia de las leyes precedentes; y absoluta prohibición de imprimir papeles algunos sin las licencias que se previenen*, <http://www.filosofia.org/cod/nv081609.htm>, [accessed: 08.05.2020].

died for a while"⁶⁵. This event should certainly not be underestimated in the history of Spanish journalism. It is worth remembering that the same pragmatics also completely forbade the publication of books "unnecessary or useless, dealing with subjects which they neither should nor could address in response to an appeal from the Council of Castile in 1625 calling for a ban on comedy and short stories. From then on, the information inconvenient for the rulers returned to the oral and handwritten circulation, and the ambiance was definitely more repressive. Changes in the prevailing legislation meant that the so-called official journalism, or propaganda dictated by the mighty Count-Duke of Olivares, the first minister of King Philip IV, started to play a more significant role.

References

Alcalá Yáñez y Rivera, G. De. 1788. *El donado hablador: vida y aventuras de Alonso mozo de muchos amos*. Madrid: Benito Cano.

Barrionuevo, J. De. 1892. *Avisos (1654–1658)*. 4. Madrid: Manuel Tello.

Bermúdez de Pedraza, F. 1620. *El Secretario del Rey*. Madrid: Luis Sánchez.

Bouza, F. 2008. *Papeles y opinión. Políticas de publicación en el Siglo de Oro*. Madrid: CSIC.

Bouza, F. 2007. "Quién escribe dónde. Autoría y comercio. Escritos a propósito de unos pasquines madrileños de 1608 y el proceso del Almirante de Aragón." In *Formas de historia cultural*, eds. S. Gayol, M. Madero, 47–60. Buenos Aires: Universidad Nacional de General Sarmiento.

Cabrera de Córdoba, L. 1857. *Relaciones de las cosas sucedidas en la Corte de España, desde 1599 hasta 1614*. Madrid: Imprenta de J. Martín Alegría.

Calderón de la Barca, P. 1641. *Segunda parte de las comedias de don Pedro Calderon de la Barca*. Madrid: María de Quiñones.

Castillo Gómez, A., Amelang, J. 2010. *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Madrid: Trea.

Castillo Gómez, A. 2018. *El placer de los libros inútiles y otras lecturas en los Siglos de Oro*. Madrid: CSIC.

Castillo Gómez, A. 2019. „Edictos, carteles y pasquines. Papeles efímeros y comunicación urbana en la sociedad hispana de la temprana Edad Moderna”. *La Bibliofilia* 2: 207-236.

Castro, G. de. 1662. *Allá andan las leyes*. Madrid: Melchor Sanchez.

Castro Ibaseta, J. 2008. *Monarquía satírica: poética de la caída del conde Duque de Olivares*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid [PhD thesis].

Cervantes, M. 2015. *Przemysłny szlachcic Don Kichot z Manczy*. translated by W. Charchalis. Poznań: Rebis.

Chartier, R. 2006. *Inscribir y borrar. Cultura escrita y literatura*. Buenos Aires: Katz.

Covarrubias, S. de. 1611. *Tesoro de la lengua castellana o española*. Madrid: Imprenta de Luis Sanchez.

⁶⁵ J. Pérez Guzmán, op. cit., p. 364.

Duque de Estrada, D. 1860. „Comentarios del desengañado de sí mismo, prueba de todos estados y elección del mejor de ellos, con la vida del mismo autor”. In *Memorial histórico español*, ed. P. Gayangos, 1–515. Madrid: Imprenta Nacional.

Espejo Cala, C. 2012. „Un marco de interpretación para el periodismo europeo en la primera edad moderna”. In *La aparición del periodismo en Europa: comunicación y propaganda en el Barroco*, eds. C. Espejo, R. Chartier, 103–126. Madrid: Marcial Pons.

Espejo Cala, C. 2013. „Gacetas y relaciones de sucesos en la segunda mitad del XVII”. In *Géneros editoriales y relaciones de sucesos en la Edad Moderna*, eds. P. M. Cátedra García, M. E. Díaz Tenia, 71–88, Salamanca: SEMYR.

Ettinghausen, H. 1996. „Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»”. In *Studia aurea: actas del III Congreso de la AISO (Toulouse, 1993)*, eds. I. Arellano Ayuso, C. Pinillos Salvador, et al., 51–66. Pamplona: Universidad de Navarra.

Fernández de Avellaneda, A. 1614. *Segundo tomo del Ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, que contiene su tercera salida y es la quinta parte de sus aventuras*. Tarragona: Casa de Felipe Roberto.

Feros, A. 2002. *El Duque de Lerma: realeza y priveranza en la España de Felipe III*. Madrid: Marcial Pons.

García de Paso, J.I. 2001. *El Análisis de la Política Monetaria de Felipe IV y el Conde-Duque de Olivares por Don Francisco de Quevedo y Villegas*, June 3, 2020. <http://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee104.pdf>.

Góngora, L. de. 1654. *Todas las obras de Don Luis de Gongora: en varios poemas*. Madrid: Imprenta Real.

González Palencia, A. ed. 1942. *Noticias de Madrid 1621–1627*. Madrid: Sección de Cultura e Información.

Iglesias Castellano, A. 2017. „Los ciegos: profesionales de la información. Invención, producción y difusión de la literatura de cordel (siglos XVI–XVIII)”. In *La invención de las noticias: las relaciones de sucesos entre la literatura y la información (Siglos XVI–XVIII)*, ed. G. Ciappelli, V. Nider, 467–490. Trento: Università degli Studi di Trento.

Lope de Vega, F. 2007. *Cartas, Documentos y Escrituras del Dr. Frey Lope Felix de Vega Carpio (1562–1635)*, vol. 1, ed. Krzysztof Sliwa. Newark: Juan de la Cuesta.

Mariana, J. de. 1854. *Obras de Padre Mariana*, ed. F. Pí y Margall. Madrid: M. Rivadeneyra.

Núñez, H. 1555. *Refranes o proverbios en romance*. Salamanca: Casa de Juan de Canova.

Observancia de las leyes precedentes; y absoluta prohibición de imprimir papeles algunos sin las licencias que se previenen, June 3, 2020. <http://www.filosofia.org/cod/nv081609.htm>.

Olivari, M. 2014. *Avisos, pasquines y rumores. Los comienzos de la opinión pública en la España del siglo XVII*. Madrid: Cátedra.

Pérez de Herrera, C. 1598. *Discursos del amparo de los legítimos pobres*. Madrid: Luis Sánchez.

Pérez del Barrio, G. 1645. *Secretario y Consejero de señores y ministros*. Madrid: Francisco García de Arroyo.

Pérez Guzmán, J. 1873. *De la libertad de imprenta y de su legislación en España*, Revista de España, n. 135.

Quevedo, F. de. 1893. *Obras políticas: históricas y críticas*. Madrid: Viuda de Hernando y Compañía.

Real Academia Española. 1726–1739. *Diccionario de autoridades*, June 3, 2020. <http://web.frl.es/DA.html>.

Sáiz, M. D. 1996. *Historia del periodismo en España*, vol. 1. Madrid: Alianza.

Santos, F. 2010. *Día y noche de Madrid*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 14, 629-796.

Suárez de Figueroa, C. 2018. *El pasajero*, ed. E. Suárez Figaredo, Lemir, 22, 355-648.

Valencia, P. de. 1993. *Discurso contra la ociosidad*. Madrid: Publicaciones de la Universidad de León.

Valero García, P. 1989. *Documentos para la historia de la Universidad de Salamanca*. Cáceres: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Extremadura.

Received: 11 V 2020

Accepted: 28 VIII 2020

Katarzyna Setkowicz

Uniwersytet Wrocławski. Wydział Filologiczny

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

Dr Katarzyna Setkowicz jest absolwentką filologii hiszpańskiej. W 2018 r. obroniła rozprawę doktorską z zakresu literaturoznawstwa na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej: UWr). Obecnie pracuje na stanowisku adiunkta w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UWr. Prowadzi badania w obszarze socjologii literatury, historii książki i literatury popularnej, skupione na krajach obszaru hiszpańskojęzycznego, a przede wszystkim – Hiszpanii. W 2020 r. została laureatką konkursu „Monografie” Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

Relacje z wydarzeń, paszkwile i kłamalnie: madrycka infosfera w latach 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

S

łowa kluczowe: infosfera; przestrzeń miasta; opinia publiczna; Madryt; XVII w.

S

treszczenie: Na początku XVII w. w Madrycie mamy do czynienia ze specyficznie funkcjonującą infosferą, która wpływa na kształtowanie się pierwszej opinii publicznej. Autorka opisuje zjawiska związane ze zdobywaniem, rozpowszechnianiem i komentowaniem informacji w przestrzeni miasta. Czyni to na podstawie dzieł literackich, słowników i ówczesnie spisanych kronik, a także zachowanych dokumentów życia społecznego. Artykuł w sposób przekrojowy pokazuje charakter zmian zachodzących w społeczeństwie madryckim między rokiem 1598 – wstąpieniem na tron Filipa III, a rokiem 1627, kiedy Filip IV wydał rozporządzenie zakazujące swobodnego obrotu drukami informacyjnymi, takimi jak: relacje z wydarzeń, listy, kazania, etc.

Katarzyna Setkowicz

Universität Breslau. Philologischen Fakultät

e-mail: katarzyna.setkowicz2@uwr.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-5972-7341

Dr. Katarzyna Setkowicz absolvierte den Studiengang Spanische Philologie. 2018 erlangte sie den Doktorgrad der Literaturwissenschaft an der Philologischen Fakultät der Universität Breslau. Zurzeit ist sie wissenschaftliche Mitarbeiterin im Institut für Wissenschaftliche Information und Bibliothekswissenschaft derselben Universität. Ihr Forschungsfeld umfasst die Literatursoziologie, die Buchgeschichte und die Geschichte der Trivalliteratur vor allem in den spanischsprachigen Ländern, und zwar besonders in Spanien. 2020 war sie Preisträgerin im Wettbewerb „Monografie“ [„Monografien“] der Stiftung für die polnische Wissenschaft.

Ereignisberichte, Schmäh- und Lügenschriften: die Madrider Infosphäre in den Jahren 1598–1627

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.001>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Infosphäre; Stadtraum; öffentliche Meinung; Madrid; 17. Jh.

Z **usammenfassung:** Am Anfang des 17. Jahrhunderts haben wir es in Madrid mit einer spezifischen Infosphäre zu tun, die auf die erste öffentliche Meinungsbildung Einfluss nahm. Aufgrund von den literarischen Werken, Wörterbüchern und zeitgenössischen Chroniken sowie den erhaltenen Dokumenten des sozialen Lebens schildert die Autorin jene Erscheinungen, die damit verbunden sind, verschiedene Informationen in einem Stadtraum zu gewinnen, verbreiten und kommentieren. Der Beitrag zeigt bereichsübergreifend den Charakter der Änderungen in der Madrider Gesellschaft aus der Zeitspanne zwischen 1598 (Thronbesteigung von Philipp III.) und 1627, als Philipp IV. eine Anordnung zum Verbot vom freien Umsatz von Informationsdrucken, wie etwa Ereignisberichte, Briefe, Predigten etc., erließ.

Dovilė Troskovaite

Vilnius University. Faculty of History
e-mail: dovile.troskovaite@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7328-1913

T

The Karaite communities: harnessing the multi-lingual linguistic strategies for nationalism

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.004>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Dr. Dovilė Troskovaite is an assistant professor at Vilnius University, Faculty of History. Her field of research focuses mainly (but is not limited to) on the history of East European Karaites, their relations with Rabbinite Jews and the dominating society through 18th–20th centuries. She is an author of the dissertation “Formation of Polish and Lithuanian Karaite identity in the 19th–20th centuries: between separation and adaptation” (2014) and a range of articles, conference presentations on the topic. In the recent years she was a member of several international projects, implementing research on Jewish history, Identity (trans) formations, and heritage of non-Christian communities in Eastern Europe.

K

Keywords: Karaites; Poland; language planning; Seraja Szapszal; Turkic language; Turkey

A

Abstract: The Karaite communities of former Polish – Lithuanian Commonwealth in the beginning of the 20th century started a discussion in their communal press on which language they should adopt as their communal or national language. This view remained important during the first half of 20th century. It was considered as a tool for social and cultural consolidation of the communities and as an important aspect of their social image in the eyes of Polish society. Karaite leaders tried several different strategies for establishment of national language, starting from traditional bilingualism (Hebrew – Turkic) to different combinations of Russian – Hebrew, Polish – Turkic and etc. These initiatives grew stronger after the World War 1, when ethnic nationalism was arising both in Karaite communities and in dominating Polish society. The analysis of these language strategies was done using a model language planning elaborated by Geoffrey Haig in Kurdish language in modern Turkey, under the politics of Kemal Ataturk (Mustafa Kemal Atatürk, 1881–1938). The article has highlighted these strategies, analyzed argumentation, and presented linguistic reforms implemented in the Karaite communities in the first half of the 20th century. It was argued that the social image of Karaites in the dominating society played an important role in decision making by Karaite leaders. It was also understood that language was not only an important aspect of Karaite cultural identity but also a tool for integration into dominating society.

Introduction¹

Language is undoubtedly one of the most important cultural markers of any cultural, ethnic or national group, which importance grows stronger in the modern times. It is still one of the most significant aspects to define one's identity. It is also of a crucial importance in constructing, developing and maintaining collective identity of a certain group. Non-dominating groups living in different cultural surrounding are of particular interest in this respect. They not only implement language planning strategies within the communities to maintain their distinct identities, but have to deal with the language(s) of dominating society. On the one hand, dominating language can be an obstacle for minority's ability to maintain their own language. But on the other hand, knowledge of language of the dominating group can be perceived an important factor of minority's integration. This article focused on language planning strategies, discussed and implemented in Karaite communities in the first half of the 20th century. Analysis was done using a model of language planning elaborated by Geoffrey Haig, in Kurdish language in modern Turkey, under the politics of Kemal Ataturk (Mustafa Kemal Atatürk, 1881–1938). Geoffrey Haig had observed² that there are two levels of language planning – textual, related to the forms of language (script, grammar, lexicon) and functional, which reveals itself through prescribing certain role, image or status for particular language or dialect. The author also coined a term *invisibilisation*, which can be defined as the deliberate removal or concealment of obvious signs of the existence of a particular culture in order to make this culture invisible. Having illustrated three aspects of *invisibilisation* which are physical, virtual, and devaluation, the functional relocation of Turkish, Kurdish and Arabic languages became one of the key elements of language reforms in Ataturk's Turkey, which strongly affected the language planning process among Polish Karaites³.

The strategies for language planning are distinctive to minority communities because of the need to adapt to the environment of the dominating culture(s). As we will see later, the example of Polish Karaite community suggests that the smaller the community is, the more intensive language planning strategy it implements. The fact that Polish Karaites were geographically mobile was shown in the ethnic group's migration between different linguistic environments – Polish, Ukrainian, Russian, Tatar (Turkic) and Lithuanian. This made them to easily integrate in these places economically, speaking in the different languages on daily basis. Besides, 20th century Polish Karaite communities maintained historical traces and family relations in neighboring countries, becoming a fusion of Eastern European Karaites. On the basis of these two aspects different possible strategies of language planning are suggested.

¹ The article is a part of the project Development of non-Christian identity in Lithuania in 19th–20th centuries, funded by the Lithuanian Research Council under the state program Dissemination of Lithuanistic research 2016-2024 (Valstybinė liuanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programa), contract No. S-LIP-18-33.

² G. Haig, *The Invisibilisation of Kurdish: the other side of language planning in Turkey*, [in:] *Die Kurden: Studien zu ihrer Sprache, Geschichte und Kultur*, ed. S. Conermann, G. Haig, Schenefeld, 2004, p. 121.

³ Ibidem.

Eastern European Karaites have some important features that make the analysis of their linguistic politics of particular interest. This innumerable communities, professing non-Rabbinic Judaism shifted to the Grand Duchy of Lithuania and Poland about the beginning of the 15th century which despite intensive religious and administrative relationship with Jews⁴ on one hand and integration into Christian society⁵ on the other hand, remained unassimilated. Living in small communities, earning from leasing, crafts and small trade, they shifted from one settlement to another while adopting the dominating vernacular, as one of those, used on daily basis. But then, they also managed to maintain sense of belonging to their original certain community. Such varieties of linguistic practices in a numerically small community suggests important scholarly insights about language politics and its planning.

Until the beginning of the 20th century, most of the community members were adherent to traditional bilingualism of Hebrew and Turkic, but then various combinations of Russian – Hebrew, Polish – Turkic appeared. It is noteworthy to mention that World War 1 changed the geopolitical situation in the Eastern Europe and brought Karaites to another stage of language planning. This phenomenon as a combination of several different processes was inspired and shaped first of all by modernization within Jewish environment. Inside Jewish tradition, Karaites experienced a growing impact of modernization, which had offered a possibility of combining traditional religiosity with the need to acculturate - a sort of compromise between assimilation and segregation. Later, the overwhelming impact of ethnic nationalisms in Eastern Europe brought an attempt of different ethnic groups to describe themselves by setting boundaries from other groups. This led to the emergence of Karaite national feelings, which brought a growing need to separate themselves from Rabbinic Jews. In the cultural sphere the process of nationalization revealed itself in search for national history, language, costume, cuisine, etc. Karaite community faced pressure from dominating society, which was offering a model of national ethnic self-identity on one hand, which after the establishment of national states, asked for a certain level of loyalty to it on the other. All these processes called for language reforms and shaped their planning strategies, implemented by Karaite elites in the 20th century. The article will deal with these strategies by analyzing the emergence of different language politics, the role of particular languages in the community in different historical periods, and the implementation of reforms to establish the national language of Polish Karaites.

⁴ Until 1765 Karaite communities in the Grand Duchy of Lithuania were administered by the Jewish Vaad institution. The aim of this administration was to collect state-imposed poll tax from all communities that professed Judaism, and Karaites felt upon Vaad's jurisdiction. More on this topic: A. Michałowska-Mycielska, *Sejm Żydów Litewskich (1623–1764)*, Warszawa, 2014.

⁵ Already in the second half of the 19th century Karaites in Russian Empire gained the same legal rights as local Orthodox believers, which meant recognition of uniqueness of Karaite faith and ethnicity by Imperial government. For more: D. Troskovaitė, „Lenkijos ir Lietuvos karaimų savivokos formavimas XIX a. vid. – XX a. pirmoje pusėje: tarp atsiskyrimo ir prisitaikymo“, (PhD thesis, defended at Klaipėda university, Klaipėda, Lithuania, 2014, supervisor dr. Darius Staliūnas), p. 33-45.

Between Turkic and Russian: the first attempts in search of a national language

The fact is that most Karaites were capable of using more than one language in their everyday life. However, in different historical periods, ideologically, the most important languages were two – Hebrew language which was used for religious purposes and literary works until the end of 19th century, and Turkic vernacular which was spoken by Eastern European Karaites.⁶ Before becoming a national Karaite language on the 1930s, the non-prestigious status was assigned to it, which encouraged attempts to reform it. But Karaites were not the only community in Eastern Europe that managed to implement the reform of Turkic vernacular. The first reforms of Turkic dialects appeared in Russian Empire in the 19th century and were initiated by Nikolaj Ilminski (1822–1891)⁷. He was a founder of so called “Ilminski system”, which accommodated language reform, education and region in spreading Orthodox faith in Russian Empire. By adopting Cyrillic script to Kazakh vernacular, N. Ilminski sought to increase the gap between this language and its speakers Kazakhs on the one hand and the Tatars and the influence of Islam to Khazak culture, on the other⁸. At the same time, it had to foster the acculturation of the Khazaks and deepen their involvement into Russian civilization by replacing of Arabic alphabet, usually used for Turkic dialects in the Central Asia and the Far East, with Cyrillic⁹. Other important aspects of the Ilminski’s system were also related to the use of language - Orthodox liturgical texts started to be translated into Turkic vernaculars, Kazakhs have been trained to serve as Orthodox clergy and local teachers¹⁰. N. Ilminski’s project attracted a number of followers who continued the activities after his death. The importance of Ilminski’s initiative cannot be overestimated. It shaped the attitude and policy of the Russian Empire towards its Muslim inhabitants and suggested ways of treating other minority languages in the Empire¹¹. In general, alphabet reforms featuring the replacement of one writing system by another was a fairly widespread practice in the Russian Empire for example after the 1864 uprising Cyrillic was introduced in Lithuania for writing in Lithuanian. It continued to be obligatory writing system until 1904.¹² However, all these initiatives originated outside the communities for which they were intended and adapted. This circumstance had important implications for their spread and establishment.

⁶ There were two dialects of it – Troki/Trakai – Luck and Crimean one. Due to the geographical distance of these communities and other reasons both dialects were developing independently.

⁷ He was a founder of the Brotherhood of Saint Guria (rus. Братство Святого Гурия), established in October 1867. The brotherhood aimed to work in Kazan diocese in spreading Orthodox faith among Muslims in Volga region and Siberia and in preventing already baptized local inhabitants from returning to Islam, which sometimes was a large-scale phenomenon. The N. Ilminski missionary activities were based on the use of local languages and local teachers to promote Orthodoxy and conversion to it among people who did not understand Russian language. For more: R. P. Geraci, *Window to the East. National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia*, Ithaca and London, 2009, pp. 47-85.

⁸ D. Staliūnas, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius, 2009, p. 386.

⁹ M. Ū. Tuna, *Gaspirali V. Il'minskii: Two Identity Projects For The Muslims Of The Russian Empire*, Nationalities Papers, vol. 30: 2002, No. 2, p. 270.

¹⁰ M. Ū. Tuna, op. cit., p. 268.

¹¹ Ibidem, p. 255.

¹² M. Dolbilov, *Imperijos biurokratija ir lietuvių kalbos lotyniškais rašmenimis draudimas 1864–1882 m.*, [in:] *Radžių draudimo metai*, ed. D. Staliūnas, Vilnius 2004, p. 111–138.

In the face of these reforms, Karaite community was rather an exception. First of all, contrary to the above-mentioned ethnic groups, the community voluntarily adopted Cyrillic alphabet for their spoken Turkic vernacular. This was followed by gradual shift to Russian language, which began after annexation of territories of the Grand Duchy of Lithuania, Poland and Crimea by Russian Empire in the end of the 18th century¹³. The peak of this acculturation movement among certain Karaites was the discussion on the use of Russian as native Karaite language in the late Tsarist Russia. It was launched in the pages of liberal communal newspaper *Karaite life* (rus. *Караимская жизнь*), published under editorship of V. Sinani in Moscow in 1911–1912¹⁴. Language planning was a part of broader question of Karaite national identity and community's role among European nations. The journal urged for establishment of Karaite national language. The idea of own language was characteristic to ethnic nationalisms in the region, and Karaites were not exception of this trend. On the other hand, the community had to search for native language because geographically distant Karaite settlements were dominated by different linguistic configurations of Hebrew, Turkic, Russian and, to smaller extent, other local languages and dialects dominating in their local dwelling places. The most eloquent in this context is the article by David Kokizov¹⁵, where the author encouraged Karaites to adopt Russian as “a civilized” language to their everyday life, education, and religious services, and abandon Tatar (that is, Turkic) which was said to be poor, uncivilized, and used by small number of people. It is important to note that according to D. Kokizov, the Hebrew language, though native for Russian Karaites, was already lost and he did not suggest any strategy to re-establish it in the community¹⁶. Such discussion was an echo of the growing ethnic nationalism among minority groups in the Empire – Lithuanians, Poles, Byelorussians and other ethnic groups which experienced the rise of national feelings and separateness from Russian environment¹⁷.

These ideas of language planning were welcomed in the liberal circles of Russian Karaites. However, it is hard to estimate their impact to the general Karaite population. On the one hand, we can state firmly, that Russian was broadly used by Karaites, because two most important Karaite journals *Karaite life* and its follower *Karaite word* (rus. *Караимское слово*)¹⁸ were published in Russian, besides, it was a *lingua franca* of Imperial Karaites in different communities, and the knowledge of Russian as well as other local languages was a feature, attributed to Russian Karaites

¹³ D. Shapira, *The Turkic languages and Literatures of East European Karaites*, [in:] *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources* (Handbook of Oriental Studies. Section 1: The Near and Middle East, vol. 73), ed. M. Polliack, 2003, pp. 657–658.

¹⁴ During two years of publishing, twelve issues of journal *Karaite Life* were released. Though published by communal leaders in Moscow, the journal was addressed mainly to Crimean communities, with the lesser contribution by the North Western Karaites. The fact that the first communal journal was published in Russian indicates that the initiators of it were affected by acculturation and accepted the language of the dominating society and were eager to integrate into surrounding environment.

¹⁵ D. Kokizov, *Ruskij ili tatarskij*, *Karaimskaia Zhizn'*, vol. 2: 1911, p. 35.

¹⁶ D. Kokizov, op. cit., p. 35.

¹⁷ On the nationalism of small nations, please refer to Miroslav Hroch, *Mažosios Europos tautos*, Vilnius 2012.

¹⁸ The journal was published in Vilnius in 1913–1914 by local Karaites as community's monthly on history and literature. During two years of publishing twelve issues of this journal were released (six in 1913 and three double issues in 1914). Three survived volumes of *Karaite word* are stored at S. Shapshal Karaim Ethnographic Museum in Trakai (Lithuania) but I was unable to identify locations of other issues.

by non-Karaites¹⁹. But on the other, besides afore mentioned text by D. Kokizov, no other texts refer to Russian as a possible national Karaite language. Despite the fact, that it was broadly used by Karaites, one source is not enough to make more reliable conclusions about the place of Russian language in the ideology of Karaite national project.

Turkic language: from uncivilized vernacular to national language

However, the end of the WW 1 was a turning point in Karaite language planning strategies. The pressure of nationalization was two-sided: the dominating Polish society re-established the statehood and the atmosphere was raising optimistic notions among minority groups, who were at the pressure under Tsarist rule²⁰; while inside Karaite community the nationalization strengthened the feeling of separate Karaite ethnicity and increased alienation with the Rabbinite Jews. The emerging Polish state was seen by Karaite leaders as an opportunity to establish community as a separate entity. Due to the impact of surrounding newly established states, Karaite elite adopted the model of ethno-linguistic nationalism. It means that neither Russian society, nor Jewish community maintained an important intellectual, cultural and social power in Karaite language planning, but Polish society and Poland as a state. This is an important shift from Russian language and orthography to Polish language and Latin alphabet, but it is also a revival of Turkic language, which was assessed negatively by Karaite elite but was widely spoken by most community members.

To analyze the development of Karaite language policy, the study of G. Haig²¹ is highly important. Using his concept of *invisibilisation*, the language planning strategies in Karaite community can be analyzed in three important aspects: 1) First is the role and place of Turkic language, 2) second, is the adoption of orthography for Karaite vernacular, and 3) third, is the role of Hebrew in the community's language strategy before the WWII.

As it was said, in the beginning of the 20th century Karaite elite perceived Russian language as culturally and intellectually developed, and encouraged to adopt it as national Karaite language²². The Turkic vernacular, spoken by most community members in everyday life, was assessed negatively as barbaric and uncivilized, inappropriate for intellectual activities of Karaite national revival. In 1919, after incorporation of Vilnius region to Polish state, Karaites became the subjects of this country. It was soon understood that attachment to anything related to former Empire was irrelevant and this perception affected language planning strategies in the community. Instead of integrative nature of this strategy, which would mani-

¹⁹ M. Kizilov, *The Sons of Scripture. The Karaites in Poland and Lithuania in the Twentieth Century*, Berlin 2015, p. 81.

²⁰ Polish Karaites warmly welcomed the change of power after 1919, when Vilnius region, inhabited by Karaite communities in the towns of Vilnius and Trakai, were attached to Poland. The public greetings were expressed, Polish language was adopted in communal use, the loyalty to Poland was demonstrated on every occasion.

²¹ G. Haig, *The Invisibilisation of Kurdish: the other side of language planning in Turkey*, [in:] *Die Kurden: Studien zu ihrer Sprache, Geschichte und Kultur*, ed. S. Conermann, G. Haig, Schenefeld, 2004, p. 121.

²² D. Kokizov, *Ruskij ili tatarskij*, Karaimskaia Zhizn', vol. 2: 1911, p. 35.

fest to the adherence to the language of dominating society, community's leaders were speaking for separate Karaite ethnicity. This was a turning point to a lesser integration and acculturation to the dominating society and opened the floor to the status planning of Turkic vernacular in the community.

The initiative of language planning belonged to the chief Karaite leader Seraja Szapszał (1873–1961)²³, who was elected to the position of the highest religious authority – hacham in 1927 and began his duties a year later. Before arriving to Poland, he was living in Turkey and belonged to the circle of modern intellectuals, following the agenda of Kemal Atatürk, who initiated a Turkish language reform by adopting Latin script, erasing traces of Arabic language and standardizing it. It seems that Szapszał followed these ideas and applied them for status planning of Turkic vernacular in Karaite community. It was for the first time when Turkic vernacular was standardized using already reformed Turkish language as an example: the Latin alphabet was adopted with Polish (in Poland), and Lithuanian (in Lithuania) diacritical signs, Hebrew words were replaced by Turkish ones, and the dialect was entitled Karaite language. The latter marked a turning point in the birth of Karaite national language – community started to associate themselves with this language, literary works, mainly poetry, was created and the national press was printed in Turkic. The first and the most important periodical in Turkic dialect was “Karaj Awazy” (Karaite voice), printed in Luck under editorship of Aleksandr Mardkowicz (1895–1944) from 1931 until 1838²⁴. It was the 1930s, when Karaite national press in Turkic dialect flourished – in Panevėžys (Lithuania) a journal “Onarmach” (Progress) appeared, while the Troki Karaites published “Dostu Karajyn” (Karaite friend). Though the latter were short lived, their existence contributed in entrenching the status of Karaite language in the ideology of Karaite nationalism and strengthening Karaite adherence to it.

The orthography of Karaite national language deserves separate attention. As Pierre Giorgio had stated, there is no necessary relation between the language and the way it is written down. One can adopt any orthographic system to a certain language. In the course of time, Karaites used Hebrew and Cyrillic scripts for Turkic vernacular. The decision to use Latin alphabet, taken in the 20th century, lied on such arguments as acculturation, secularization and dissociation from Jewishness²⁵.

Another stage of language planning strategy in Polish Karaite community was invisibilisation of Hebrew, which was broadly used by Karaites in religious life, intellectual activities, correspondence with other Karaite as well as Jewish communities, and etc. until the end of the 19th century. Though due to secularization and growing alienation with Jews, Karaite knowledge of Hebrew was decreasing, certain words indicating religious holidays, months, names of religious objects and rituals shifted to the Turkic vernacular, spoken by Karaites. It was these words,

²³ For more about S. Szapszał activities: D. Shapira, *A Jewish Pan-Turkist: Seraya Szapszał (Şapşaloğlu) and his work „Quirim Qaray Türkləri” (1928) (Judeo-Turkica XIII)*, Acta Orientalia Hungaricae, No. 58: 2005, pp. 349–380.

²⁴ A. Sulimowicz, *Karaimskie czasopisma, Awazymyz: pismo historyczno-społeczno-kulturalne Karamów*, Nr. 2–3, 1999, p. 13–14.

²⁵ P. G. Borbone, *Choice of Script as a Mark of Cultural or/and National Identity* [online], p. 14 [access 21 X 2019]. Available on the World Wide Web: http://www.academia.edu/539603/Choice_of_Script_as_a_Mark_of_Cultural_or_and_National_Identity.

which were changed or replaced in order to erase the signs of Hebrew language in it. The most vivid example is the modification of the title *hacham* (hebr. wise, skillful man) to *hachan*²⁶, by the already mentioned S. Szapszał in order to sound more Turkic (Turkic title *khan* means «leader, ruler»). After introduction of this modified term to the Ministry of Religious Affairs and Public Education in 1927, it was included into official use in legal documents, Karaite community's regulations and etc.²⁷ The similar *invisibilisation* policy was implemented in Turkey with the Kurdish aiming to diminish its status and visibility in the society²⁸. This reformed term also expressed Turkic ethnicity – the core element of modern Karaite identity and demonstrated a clear relation with pan-Turkism that prevailed mostly among Islamic groups of Turkic origin, like among local Polish Tatars, who were unsuccessful to adopt pan-Islamic ideas in beginning of the 20th century.

Another example illustrates *invisibilisation* of Hebrew on the one hand, and building up a prestigious status of Turkic which, according to Haig's concept, can be addressed as functional language planning, on the other. In October 1937 S. Szapszał presented a list of Karaite holidays to the Ministry of Religious Affairs and Public Education²⁹, where he indicated the titles and dates of Karaite holidays and explained their meaning by giving quotes from Torah, which is referred as the Old Testament in the source. (Table 1).

Table 1. List of holidays celebrated by Karaite community in 1937 as presented by S. Szapszał (Source: Ministry of Religious Affairs and Public Education, CAMR, sig. 1464)³⁰

No.	Holiday	Quotes from Old Testament	Dates	Remarks
1	Jilbasz ³¹ (New year)	Exodus XII, 2	1 artarych (2 April)	
2	Pascha (Easter ³²) Pascha (the last day of Easter)	Lewit. XXIII, 5	15 April (16 April) 21 artarych (22 April)	
3	Zielone Świąto	Lewit. XXIII, 16	6 baszkuszachan (5 June)	

²⁶ For example, The Central Archives of Modern Records (pol. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, hereinafter – CAMR), sig. 1462, Project of Legislation of Karaite community status in Poland, pp. 10–15 and other.

²⁷ CAMR, sig. 1462, Legislation of Karaite community status in Poland, 1933, Wilno/Vilnius, pp. 297–313.

²⁸ G. Haig, *The Invisibilisation of Kurdish: the other side of language planning in Turkey*, [in:] *Die Kurden: Studien zu ihrer Sprache, Geschichte und Kultur*, ed. S. Conermann, G. Haig, Schenefeld, 2004, p. 121–150.

²⁹ CAMR, sig. 1464, S. Szapszał to the Ministry of Religious Affairs and Public Education, 1937, Wilno/Vilnius, pp. 64–65.

³⁰ The table is given in an original form, as provided in the source, except of remarks, which are added from another source, also composed by S. Szapszał for unknown reasons and without indicated recipient (CAMR, sig. 1646, pp. 70–71). All explanations, given in the table in brackets, were originally presented in Polish, however, here are translated into English. All terms are left as given in the source even though they are misleading (for example, Old Testament instead of Torah).

³¹ Please note that all holidays are spelled according to the Polish language rules, where sz is used for sh, and written with Polish diacritical signs, like ł for Boszatłych kiuniu (bellow in the table).

³² S. Szapszał intencially used a stereotypical and misleading juxtaposition of Jewish Passover and Christian Easter.

Table 1 (continued)

4	Kuban (fasting)	moral, customary	9 ułahaj (5 August)	Fasting in commemoration of demolition of Jerusalem Temple
5	Terua	Lewit. XXIII, 24	1 ajrychsyaj (25 September)	
6	Boszatłych kiuniu	Lewit. XXIII, 27, XVI, 29 – 31	10 ajrychsyaj (4 October)	
7	Alaczych (the first day) Alaczych (the last day)	Lewit. XXIII, 34	15 ajrychsyaj (9 October) 21 ajrychsyaj (15 October)	
8	Bienczy Torayn	moral, customary	28 ajrychsyaj (22 October)	Holiday at the beginning of the readings of the Holy Scripture (pol. Pismo Święte). ³³

The document reveals not only *invisibilisation* of Hebrew language in the community but also the religious traditions associated with it – the names of religious holidays were presented by giving misleading association with Christian festivals. For example, the holiday, indicated by S. Szapszał as *Zielone Święto* looks like misspelled title of Pentecost (Pol. *Zielone Świątki*) – traditional Christian feast of the Descent of the Holy Spirit, whose genesis is associated with pre-Christian – pagan – fertile spring rites. However, originally this is *Shavuot* – Jewish holiday of Torah giving on the mount Sinai. Though both have symbolic relation with nature, planting and agriculture, but the meaning of both is completely different. The same can be said about misleading collation of Jewish Passover with Christian Easter (line 2, Table 1) or Torah and the Old Testament (column 2, Table 1), given by S. Szapszał in the document under discussion. No doubt, this was done intentionally as one of the steps of language planning strategies in Karaite community and a part of the Karaite national project.

The *devisualisation* of Hebrew content in Karaite religious holidays, presented in the S. Szapszał's list can be seen even more clearly if compared with Jewish (Rabbinite) holidays:

³³ In the Turkisized form of the holiday the term *Torah* was preserved, however, in the column *Remarks* S. Szapszał used the term The Holy Scripture.

Table 2. The comparison of Karaite and Jewish holidays

No.	Holiday (Rabbinic tradition)	Dates (Rabbinite/ Karaite)	Holiday (Karaite tradition)
1	Rosh HaShana (the first day)	1 Tishrei/ 1 Airuqhs ai	Terua
2	Jom Kipur	10 Tishrei/ 10 Airuqhs ai	Boszatlych kiuniu
3	Sukot (the first day)	15 Tishrei/ 15 Airuqhs ai 21 Tishrei/ 21 Airuqhs ai	Alaczycch
	Sukot (the last day)		
4	Simchat Tora	22 Tishrei/ 28 ³⁴ Airuqhs ai	Biency Torayn
5	Hanukkah (the first day)	25 Kislew	⁻³⁵
	Hanukkah (the last day)	29 Kislew	
6	Purim (the first day)	14 Adar	-
	Purim (the last day)	15 Adar	
7	Pesach (the first day)	15 Nisan/ 15 Artarykh ai	Pascha
	Pesach (the last day)	21 Nisan/ 21 Artarykh ai	
8	Shavuot	6 Sivan/ 6 Basz kuskan	Zielone Świąto

It was shown in the Table 2 that the majority of Karaite holidays are the same as celebrated in Rabbinite community but due to the instalment of Turkic titles instead of Hebrew ones in the 3rd decade of the 20th century, this similarity became invisible for the outsiders, while the nature of holidays inside community remained unchanged.

The different practice of language politics illustrates the sequence of Karaite holidays, published in the journal *Karaite word* (rus. Караимское слово) in 1914 (Table 3). All titles of religious holidays are given in Hebrew, likewise in Rabbinite tradition (Table 2, column 1). And the remnants of the use of Hebrew calendar were also preserved – the dates of fasting are given according it, while the dates of other holidays were originally indicated in Russian³⁶.

³⁴ There might be corrections in setting dates of certain holidays because of a) slight differences in Karaite and Rabbinite calendars; b) due to the leap year – there are 12 months, having 29 or 30 days in Jewish calendar year. There is a 19-year cycle, where the years 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19 are the leap year, with additional adar (Süinuc ai, Sujunc ai, Sävünc ai in Karaite tradition) month.

³⁵ Differently from Rabbinite Jews, Karaites do not recognize Hanukkah as holiday, because, according to Karaite's point of view, the Rabbis did not have the authority to establish a holiday.

³⁶ *The list of Holidays for the year 5674*, Karaimskoe Slovo, No. 7–8: 1914, p. 18.

Table 3. The calendar of Karaite holidays and fasting until the end of the year 5674 [1914]. (Source: The list of Holidays for the year 5674, *Karaimskoe Slovo*, No. 7–8: 1914, p. 18.)

Holiday (as given in the source)	Dates (as given in the source)
Purim	Wednesday and Thursday, 26–27 th February, 1914
Pesach	Saturday, 29 th March, 1914
Shevij-Aceret (7 th day of Pesah)	Friday, 4 th April, 1914
Shavuot	Sunday, 18 th May, 1914
Fasting	9 th Tamuz, 20 th June, 1914
Fasting	7 th Av, 17 th July, 1914
Fasting	10 th Av, 20 th July, 1914
Rosh – Hashana (year 5675)	Monday, 8 th September, 1914

The Table above shows that before the language planning reform, implemented by S. Szapszał in the 2nd–3rd decade of the 20th century, Karaites were used to Hebrew titles of religious festivals and names of the months. One more difference is visible when S. Szapszał's document is compared with the list of holidays, published in *Karaite word* (rus. *Караимское слово*) – the *Purim* holiday, celebrated in Karaite community in the beginning of the 20th century, which commemorates the saving of the Jewish people from Haman, an Achaemenid Persian Empire official who was planning to kill all the Jews, was not mentioned by S. Szapszał. Though the motives of such ignorance was not indicated in any documents of my knowledge, the fact itself also reflects the invisibilisation of Jewish tradition among Polish Karaites.

However, the most significant change in the Turkic language was textual changes, analogous to that of the Turkish language. This is a transition from the “sacred” that is Hebrew in the case of Karaites to “secular” that is Latin alphabet. With the refusal of the Hebrew alphabet, the Turkic language was completely secularized, separated from confession and completely disconnected from Jewishness. As in the case of the Turkish language, alongside textual changes of Turkic language, the functional reforms were implemented. The Hebrew language was tried to be removed from public life. In 1923 the representative of the Polish government in the Vilnius region indicated that the Turkic language, which he called the Tatar, “is still used in services by Karaites”³⁷, with no mention of Hebrew. In June 1927 The Vilnius Karaite community sent a letter to Vilnius voivoda, stating that “there is a lack of textbooks in Polish for teaching Karaite liturgy and language, which at the same time is also a language of praying and services”³⁸. Both quoted documents are probably the first official declaration of Karaite monolingualism. As early as in January 1920 a similar letter was sent by Halicz Karaites to the Ministry of Religious Affairs and Public Education, stating that the community assembly had decided to apply to the ministry for permission and support employ teachers of Karaite and

³⁷ CAMR, sig. 1461, Writing of the governmental representative in Wilno/Vilnius region, 1923, Wilno/Vilnius, p. 18.

³⁸ CAMR, sig. 1465, Karaite community to Wilno/Vilnius Voivode, 1927 m. Wilno/Vilnius, pp. 83–95.

Hebrew languages³⁹. It must be noted also, that the naming of the language in Karaite sources, especially those, addressed to the Polish officials – already from 1927 the Turkic vernacular was called Karaite language, making it look like the national language of mono-lingual ethnic group, which fits the framework of ethno-linguistic nationalism that prevailed in the region.

The Turkic vernacular, which became known as Karaite language, was not the only Turkic language, which adopted Latin alphabet in the 20th century. The scarce literary heritage of Lithuanian Karaites indicates, that community, whose members were dwelling in Panevėžys and its neighborhoods, did adopt Latin alphabet with Lithuanian diacritical signs for Turkic vernacular – it was used in the communal journal *Progress* (Turkic *Onarmach*)⁴⁰. In the 2nd decade of 20th century such practice was broadly used in the territories of Soviet Union and Central Asia⁴¹ – for example, in 1925 Latin alphabet was adopted to Azerbaijani language. Not to speak about Turkey – in 1928 after the nationalist language reform, implemented by Mustafa Kemal Atatürk, the Latin script was installed for Turkic language. This wave of Latinization can be estimated as an effort to gain more prestige for the native languages, and as a mean for Europeanization of particular nations and ethnic groups, which was closely related to the modernization projects within these groups.

Conclusion

Polish Karaite community experienced an intensive language planning through the first half of the 20th century. While implementing the reform of the Turkic language, the Latin alphabet was used to write it. The final and complete abandonment of the Hebrew alphabet coincided with secularization and construction of a secular national Karaite self-identity, based on the Turkic language. The Hebrew alphabet, which was previously used for writing in Turkic by Karaites, did not meet the ideological requirements for the newly created Karaite identity. On the other hand, the adaptation of the Latin alphabet with the Polish diacritical signs to the Karaite Turkic vernacular essentially meant that the community sought to integrate into the culture of the dominating society. Moreover, the prestige of the Latin alphabet in Polish culture was much greater than that of the foreign and incomprehensible Hebrew, which was associated with Jewish culture and perceived as one of its most striking features.

References

Author unknown. 1914. „The list of Holidays for the year 5674.” *Karaimskoe Slovo* 7–8:18.

³⁹ CAMR, sig. 1465, Karaite community to the Ministry of Religious Affairs and Public Education, 1920, Wilno/Vilnius, pp. 27–33.

⁴⁰ The journal was published in Panevėžys in 1934-1939, under the editorship of Mykolas Tinfovičius.

⁴¹ P. G. Borbone, *Choice of Script as a Mark of Cultural or/and National Identity*, [http://www.academia.edu/539603/Choice_of_Script_as_a_Mark_of_Cultural_or_and_National_Identity], p. 20; M. Sebba, *Ideology and Alphabets in the former USSR*, [in:] *Language Problems & Language Planning*, Vol. 30, No. 2, 2006, p. 102.

Borbone, Pier Giorgio. 2011. "Choice of Script as a Mark of Cultural or/ and National Identity." In *Myths, Heroes Gender and Identities. A CLIOHWORLD-CLIOHRES ISHA Reader 4*, comp. A. Popa, B. Rentea, 177–188. CLIOHWORLD.

Geraci, Robert P. 2009. *Window on the East: National and Imperial Identities in Late Tsarist Russia*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Haig, Geoffrey. 2005. „The Invisibilisation of Kurdish: the other side of language planning in Turkey.“ In *Die Kurden: Studien zu ihrer Sprache, Geschichte und Kultur*, ed. S. Conermann, G. Haig, 121–150. Schenefeld: EB-Verlag.

Hroch, Miroslav. 2012. *Mažosios Europos tautos*. Vilnius: Mintis.
<https://doi.org/10.1075/lplp.30.2.02seb>.

Jagodzińska, Agnieszka. 2008. *Pomiędzy. Akulturacja Żydów Warszawy w drugiej połowie XIX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kizilov, Mikhail. 2015. *The Sons of Scripture. The Karaites in Poland and Lithuania in the Twentieth Century*. Berlin: De Gruyter.

Kokizov, David. 1911. „Ruskij ili tatarskij.“ *Karaimskaia Zhizn'* 2:35.

Letter by Karaite community to Wilno/Vilnius Voivode. sig. 1465. The Central Archives of Modern Records, Poland.

Letter by Karaite community to the Ministry of Religious Affairs and Public Education. sig. 1465. The Central Archives of Modern Records, Poland.

Michałowska-Mycielska, Anna. 2014. *Sejm Żydów Litewskich (1623–1764)*. Warszawa: Dialog.

Pełtyn, Samuel. 1885. *Projekt reformy w judaizmie ze szczególnym uwzględnieniem jego strony etycznej*. Warszawa: Publisher not identified, typ. E. Skiwski.

Project of Legislation of Karaite community status in Poland. sig. 1462. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Poland.

Remarks by S. Szapszal for unknown reasons and without indicated recipient. sig. 1646. The Central Archives of Modern Records, Poland.

S. Szapszal to the Ministry of Religious Affairs and Public Education. sig. 1464. The Central Archives of Modern Records, Poland.

Sebba, Mark. 2006. "Ideology and Alphabets in the former USSR." *Language Problems and Language Planning*, vol. 30, no. 2, pp. 99–125.

Shapira, Dan. 2003. "The Turkic languages and Literatures of East European Karaites." In *Karaite Judaism. A Guide to its History and Literary Sources* (Handbook of Oriental Studies. Section 1: The Near and Middle East, vol. 73), ed. M. Polliack, 657–658, Leiden: Brill.

Shapira, Dan. 2005. "A Jewish Pan-Turkist: Seraya Szapszal (Şapşaloğlu) and his work „Quirim Qaray Türkləri“ (1928) (Judeo-Turkica XIII)." *Acta Orientalia Hungaricae*, 58: 349–380.

Staliūnas, Darius. 2009. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Troskovaitė, Dovilė. 2014. „Lenkijos ir Lietuvos karaimų savivokos formavimas XIX a. vid. – XX a. pirmoje pusėje: tarp atsiskyrimo ir prisitaikymo.“ PhD thiss., Klaipėda university.

Tuna, Mustafa Özgür. 2002. „Gaspirali v. Il'Minskii: Two Identity Projects for the Muslims of the Russian Empire.“ *Nationalities Papers* 20(2): 265–289. <https://doi.org/10.1080/00905990220140658>.

Writing of the governmental representative in Wilno/Vilnius region. sig. 1461. The Central Archives of Modern Records, Poland.

Received: 18 V 2020

Accepted: 7 IX 2020

Dovilė Troskovaite

Vilnius University. Faculty of History
e-mail: dovile.troskovaite@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7328-1913

Dr Dovilė Troskovaite jest adiunktem na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Wileńskiego. Jej obszar badań koncentruje się głównie (ale nie wyłącznie) na historii wschodnio-europejskich Karaimów, ich stosunkach z rabinicznym judaizmem oraz na społeczeństwie dominującym na przestrzeni XVIII–XX w. Jest autorką rozprawy *Kształtowanie się polskiej i litewskiej tożsamości karaimskiej w XIX–XX wieku: między separacją a adaptacją* (2014) oraz szeregu artykułów, wystąpień konferencyjnych na ten temat. W ostatnich latach uczestniczyła w kilku międzynarodowych projektach zajmujących się badaniami nad historią Żydów, formacjami tożsamościowymi i ich przekształceniami oraz dziedzictwem społeczności niechrześcijańskich w Europie Wschodniej.

Wspólnoty karaimskie: wykorzystanie wielojęzycznych strategii językowych dla nacjonalizmu

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.004>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Słowa kluczowe: Karaimi; Polska; planowanie językowe; Seraja Szapszal; język turecki; Turcja

Streszczenie: Już pod koniec XIX w. społeczności Karaimów dawnej Rzeczypospolitej zaczęły dyskutować w swojej prasie, jaki język wybrać, jako wspólny, czy też jak to zostało określone, język narodowy? Kwestia ta pozostała ważna w pierwszej połowie XX w. – uznano ją za narzędzie konsolidacji społecznej i kulturowej społeczności oraz ważny aspekt jej społecznego wizerunku w oczach polskiego społeczeństwa. Liderzy karaimscy próbowali kilku różnych strategii, począwszy od tradycyjnej dwujęzyczności (hebrajsko-tureckiej), po różne kombinacje rosyjsko-hebrajskiego, polsko-tureckiego itd. Inicjatywy te przybrały na sile na początku XX w., zwłaszcza po I wojnie światowej, kiedy etniczny nacjonalizm narodził się zarówno w środowisku karaimskim, jak i w dominującym społeczeństwie polskim. Analiza tych strategii językowych została przeprowadzona przy użyciu modelowego planowania językowego opracowanego przez Geoffreya Haiga w języku kurdyjskim we współczesnej Turcji, w ramach polityki Kemala Atatürka (Mustafa Kemal Atatürk, 1881–1938). W artykule zwrócono uwagę na te strategie, przeanalizowano argumentację oraz przedstawiono reformy językowe wdrożone w społeczności karaimskiej w pierwszej połowie XX w. Stwierdzono, że społeczny wizerunek Karaimów w dominującym społeczeństwie odgrywał ważną rolę w podejmowaniu decyzji przez karaimskich przywódców. Zrozumiano również, że język jest nie tylko ważnym aspektem karaimskiej tożsamości kulturowej, ale także narzędziem integracji z dominującym społeczeństwem.

Dovilė Troskovaite

Universität Vilnius. Fakultät für Geschichte

e-mail: dovile.troskovaite@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7328-1913

Dr. Dovilė Troskovaite ist wissenschaftliche Mitarbeiterin an der Fakultät für Geschichte der Universität Vilnius. Ihr Forschungsfeld umfasst vor allem (aber nicht ausschließlich) die Geschichte der osteuropäischen Karäer, ihre Beziehung zum rabbinischen Judentum sowie die Gesellschaft der Zeitspanne vom 18. zum 20. Jahrhundert. Sie ist Autorin der Abhandlung *Kształtowanie się polskiej i litewskiej tożsamości karaimskiej w XIX–XX wieku: między separacją a adaptacją* [Die Herausbildung der polnischen und litauischen Karäeridentität im 19.–20. Jahrhundert: zwischen Separation und Adaptation] (2014) sowie zahlreicher Beiträge und Tagungsvorträge zu diesem Thema. In den letzten Jahren beteiligte sie sich an einigen internationalen Projekten, die sich auf die Geschichte der Juden, die Identitätsgestaltung und ihre Änderung sowie auf die Erbschaft der nichtchristlichen Gesellschaften in Osteuropa bezogen.

Die karaitischen Gemeinschaften: Nutzung der mehrsprachigen Sprachstrategien für den Nationalismus

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.004>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Karäer; Polen; Sprachplanung; Seraja Szapszal; Türkisch; Türkei

Z **usammenfassung:** Schon am Ende des 19. Jahrhunderts begannen die Karäergemeinschaften der alten Republik Polen in ihrer Presse die Debatte darüber, welche Sprache als gemeinsam oder, wie man es bezeichnete, als Nationalsprache dienen sollte? Diese Frage war gültig noch in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Man hielt sie für das Mittel zur sozialen und kulturellen Konsolidierung der Gemeinschaft sowie für einen wichtigen Aspekt ihres gesellschaftlichen Bildes in den Augen der polnischen Gesellschaft. Die Anführer der Karäergemeinschaft bedienten sich einiger Strategien, angefangen mit der traditionellen (hebräisch-türkischen) Zweisprachigkeit bis auf verschiedene Varianten von Russisch-Hebräisch, Polnisch-Türkisch etc. Diese Initiativen nahmen am Anfang des 20. Jahrhunderts, vor allem nach dem Ersten Weltkrieg an Stärke, als der ethnische Nationalismus sowohl unter den Karäern als auch in der dominierenden polnischen Gesellschaft geboren wurde. Die Analyse dieser Sprachstrategien wurde mithilfe von der modellhaften Sprachplanung Geoffrey Haigs, bearbeitet in der kurdischen Sprache in der modernen Türkei im Rahmen der Politik Kemal Atatürks (Mustafa Kemal Atatürk, 1881–1938), durchgeführt. Im Beitrag wies man eben auf diese Strategien hin, analysierte die Argumentation und schilderte die

Sprachreformen der Karäergemeinschaft aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Man stellte fest, dass in der dominierenden Gesellschaft das Bild der Karäer eine wichtige Rolle im Entscheidungsprozess ihrer Anführer spielte. Man konnte bemerken, dass die Sprache nicht nur ein wichtiger Aspekt der kulturellen Identität der Karäer, sondern auch ein Mittel zur Integration mit der dominierenden Gesellschaft ist.

Anita Has-Tokarz

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Faculty of Political Science and Journalism

e-mail: a.hastokarz@poczta.umcs.lublin.pl

ORCID ID: 0000-0002-0552-3914

C

Cookbooks for children in the USA in the second half of the 19th and 20th centuries – tendencies and development trends

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.005>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Dr hab. Anita Has-Tokarz is a professor at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, a literary scholar, bibliologist and information scientist, employee of the Institute of Social Communication and Media Sciences. She is the head of the Department of Informatology, Book Studies and Media Education. She conducts research on the book market for children and adolescents, children as recipients of books and media, reading and media culture of the young generation, pop culture and children's culinary culture. A member of PS IBBY, the Polish Society for Media Education, the Polish Association of Culinary Tourism and others. Author of two monographs: *Horror in contemporary literature and film* (2010), *Cookery books and culinary books for children and teenagers in Poland in 1945–1989. Texts- functions – contexts* (2016) and numerous articles published in scientific journals and in collective works. She co-edited volumes: *Around the book, the library and information – current state – challenges – perspective. Studies and Essays* (2014), *Homo legens or homo consumens? A reader and a book in the 21st century* (2014), *Cultural and educational functions of public libraries. Theory and Practice* (2011). In 2009–2019, she was a scientific editor and member of the editorial board of the journal *Folia Bibliologica*.

K

Keywords: children's cookbooks; history of children's literature; children's book market in the 19th and 20th centuries; American children's literature; culinary culture

S

Summary. Thesis / Purpose: The aim of the article is to investigate the origins and development of cookbooks intentionally addressed to children published in the USA in the second half of the 19th and 20th centuries. The aim was to indicate specific types of these publications and to identify social and economic factors influencing their evolution.

R

Research method: The source material for the analysis was obtained from the digital resources of cookbook collections in the public domain, such as Ann Hertzler Children's Cookbook & Nutrition Literature Collection, Johnson & Wales University Culinary Arts Mu-

seum and others. In total, several dozen copies issued in the USA in the years 1876-1998 and other artifacts belonging to the area of children's culinary culture in this geographical area were analyzed.

Results/Conclusions: The history of cookbooks for children in the USA begins in 1876 and continues to this day. The genesis of the phenomenon is associated with the dissemination of Enlightenment ideas, especially the new model of upbringing and the psychosocial emancipation of the child along with the socio-economic changes, the expansion of the circle of readers, the emergence of a new group of buyers - middle-class children. Early American cookbooks for children took the form of literary culinary stories, the so-called cookstory or culinary story. They were used to teach girls to cook, they were a tool of socialization to act as a housewife. Since the beginning of the 20th century, we have been observing a dynamic development of new trends in these publications, such as verse cookbooks and brochures advertising well-known food brands, the so-called culinary ephemera. Cookbooks for boys appeared on the market in the mid-20th century. In the 1970s, there appeared guides aimed at adolescents promoting healthy lifestyle and diets (vegan and vegetarian), books related to the heroes of childhood readings and popular media icons for children. Nowadays, attention is drawn to the variety of formats and high editorial attractiveness of these publications and their strong relationship with the toy and media industry.

Research Sources for Early American Children's Cookbooks

Cookbooks intentionally addressed to children appeared in the United States in the last quarter of the 19th century. In the process of their genesis and development, an important part is played by factors that coincide with those that occurred at the same time in many European countries, especially in Germany, which is considered to be the world cradle of these publications¹. Among the reasons stimulating the evolution of the phenomenon, one should mention, first of all, the global spread of the ideas of the Enlightenment, which contributed to the psychosocial emancipation of children and childhood², including the idea of a new model of upbringing, treating the child as an entity subject to the thorough formation³. Significant stimuli were also socio-economic changes, including the transformation of the burghers' social class, the expansion of the circle of groups gaining education and reading books, and finally – the emergence of a new group of buyers, i.e. middle-class children. This favored the increase in the demand for specialized literature for the youngest readers, which developed exceptionally vividly in the second half of the 19th century. Prosperity also applied to the toy industry: toys, including miniature cookers for dolls, along with kitchen utensils, were very popular among children⁴. The fun of receiving guests and cooking was becoming more and more common,

¹ See A. Has-Tokarz, *Od zabawy w gotowanie do książeczek „dla małych kucharzy” – o proveniencji pierwszych książek kucharskich dla dzieci (prolegomena)*, [in:] *O literaturze i kulturze (nie tylko) popularnej*, ed. [A. Gemra, A. Mazurkiewicz], Łódź 2017, p. 181–194.

² A. Kubale, *Narodziny nowej postawy wobec dziecka*, [in:] *Obszary spotkań dziecka i dorosłego w sztuce*, red. [M. Tyszkowa, B. Żurkowski], Warszawa 1989, p. 34.

³ S. Hersh, *Children's cook books – Windows into social and economic change: A survey of children's cookery books published in the United States between 1870 and 1996*, Boston 1997, p. 11.

⁴ See: A. Has-Tokarz, *Creatively playing kitchen and cooking – reflections on contemporary cookbooks for children (selected examples)*, *Filoteknos*, vol. 10: 2020, p. 473–489.

which is documented by literary, diary and iconographic sources such as *The little housekeepers. Little worker series* – books with colorful lithographs, published by the New York publishing company McLoughlin Brothers NY in the years 1858-1920 [Fig. 1]. Often miniature toy cookers and accompanying small accessories were used as “teaching tools” within the then flourishing female education in home economics and cooking. It cannot be ruled out that the demand for cookbooks for children was a consequence of the processes of professionalization and gaining social prestige by new professional groups, including a cook, which took place in the second half of the 19th century⁵.

Fig. 1. An illustration showing a children’s game of “receiving guests”

Source: *The little housekeepers and other stories*, New York 1886?, [online], [accessed on June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://guides.lib.vt.edu/c.php?g=387039&p=3055961>.

An important achievement in the development of the tradition of cookbooks for children in the USA are the works of Ann A. Hertzler, who studies the history of the nutrition of families and children in this geographical area. The researcher, professionally associated with the Department of Human Nutrition Foods and Exercise of the Virginia Polytechnic Institute and the State University, treats cookbooks for

⁵ See: T. Czekalski, *Dziewiętnastowieczni mistrzowie sztuki kulinarnej – ewolucja zawodu i czynniki prestiżu*, [in:] *Historia naturalna jedzenia. Między antykiem a XIX wiekiem*, ed. [B. Możejko, cooperation. E. Barylewska-Szymańska], Gdańsk 2012, p. 365-366.

children as “culinary messages about the times”, a fundamental source of learning about the evolution of nutrition in the USA and the development of children’s culinary culture⁶. Upon her initiative, a special collection was created – “Ann Hertzler Children’s Cookbook & Nutrition Literature Collection”, including American cookbooks for children published in the years 1863–2001 (over 400 titles) and a number of other artifacts belonging to the children’s culinary culture in the USA such as: posters, leaflets, culinary brochures, food cards, also kitchen accessories for fun and learning to cook. Collection resources, digitally provided by the University Libraries Virginia Tech⁷, were used in the research for this article. Additional source material was obtained from the children’s cookbook collection provided by the Johnson & Wales University Culinary Arts Museum⁸. The verification of the data collected in this way was based on the monograph *Children’s cookery books ...* (1997) by Stephanie Hersh, a graduate of the Boston University Master of Liberal Arts in Gastronomy, who discusses the history of children’s cookbooks in the USA in the years 1870–1996, in the context of social and economic conditions⁹.

Cook story and culinary story – forms of the first American cookbooks for children

In the light of the above sources, *The Cooking Club of Tu-Witt Hollow*, published in Boston in 1876, is considered to be the first cookbook for children in the USA¹⁰. Its author was Ella Farman Pratt (1837–1907), a writer of novels for girls and editor of magazines for young readers, including the American edition of the “Little Folks”, “Wide Awake” and “Our Little Men and Women” popular at the turn of the 19th and 20th centuries. Pratt belonged to the group of the so-called “new writers”, trying to balance the educational and entertainment function of contemporary children’s literature. *The Cooking Club...* has the form of a moralizing literary story about young girls informally associated in the eponymous “cooking club”. Teenagers regularly meet at their homes, where, under the guidance of an adult hostess, they prepare traditional dishes from the culinary repertoire of mothers, grandmothers and aunts. The over two-hundred-page publication contains instructions on the rules of cooking and keeping the kitchen in order, along with several dozen recipes that are given descriptive form of practical lessons. According to Ann A. Hertzler, this book, illustrated with black and white prints, reflects the nutritional trends specific to American children’s cuisine of the time¹¹. Readers, or rather female readers, as

⁶ See: A. A. Hertzler, *Nutrition trends during 150 years of children’s cookbooks*, Nutrition Reviews 2005, vol. 63, nr 10, p. 347–351; eadem, “Nourishing books” for young children, Topics in Clinical Nutrition 2002, vol. 5, p. 28–34; eadem, *Children’s food patterns – a review: I food preferences and feeding problems*, Journal of the American Dietetic Association 1983, vol. 83, p. 551–554; eadem, *The sources and uses of children’s cookbooks*, Repast. Quarterly Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor, vol. 23: 2007, nr 1, 9–11.

⁷ See: *Infant, child&family nutrition resources. Ann Hertzler children’s cookbook&nutrition literature collection*, Ann A. Hertzler Collection, Ms2001-004, Special Collections, Virginia Tech, Blacksburg, Va., [online], [access 15.03. 2020]. Available at World Wide Web: <https://guides.lib.vt.edu/specialcollections/childrensnutrition>.

⁸ See: [online], [access 15.03.2020]. Available at World Wide Web: <https://culinaryartsmuseum.pastperfectonline.com/>.
⁹ See: S. Hersh, op. cit.

¹⁰ See: E. F. Pratt, *The cooking club of Tu-Witt Hollow*, Boston 1876, [online], [access 15.03. 2020]. Available at World Wide Web: <http://catalog.hathitrust.org>.

¹¹ A. A. Hertzler, *Nutrition trends during 150 years of children’s cookbooks*, Nutrition Reviews 2005, vol. 63, nr 10, p. 347.

the addressees of the publication were girls, will find recipes for unusual jellies with fruit, gingerbread cookies, cookies with cream and the so-called sandwiches, i.e. oblong sandwiches, which at that time became a children's treat, replacing ordinary home-made yeast bread.

The following year, a literary story about a children's cooking school, *Six little cooks, or Aunt Jane's cooking class* (1877)¹², appeared on the US children's book market. The author of the publication is Elizabeth Stansbury Kirkland (1828-1896), writer of textbooks and historical novels for children and adolescents¹³. This time the culinary history was divided into 15 chapters, in which the content consisted of recipes for children's delicacies. The subject index at the end of the booklet lists over 100 recipes relating to various - usually high-calorie - categories of dishes and snacks. Among them there are: sponge cakes, biscuits, jellies, creams, puddings and yoghurts, but also proposals for breakfast and lunch sets, containing recipes for the preparation of various variants of omelets, toasts, pancakes and original dishes made of potatoes and tomatoes [Fig. 2].

Fig. 2. The front sheet of the book *Six Little Cooks...* (1877) by E. S. Kirkland

Source: Elizabeth S. Kirkland, *Six little cooks, or, Aunt Jane's cooking class*, Chicago 1877 [online], [accessed June 18, 2020]. Available from the World Wide Web: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.SixLitCooks>.

¹² E. S. Kirkland, *Six little cooks, or, Aunt Jane's cooking class*, Chicago 1877, [online], [access 15 March 2020]. Also available at World Wide Web: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.SixLitCooks>.

¹³ See S. A. Inness, *Dinner roles. American women and culinary culture*, Iowa City 2001; eadem, *Kitchen culture in America. Popular representations of food, gender and race*, ed. [S. A. Inness], Philadelphia 2001.

The first American cookbooks for children were given the form of literary culinary stories, the so-called cook story or culinary story. Literary stories were used to teach girls basic housework, not only cooking, but also washing, shopping, sewing, the rules of caring for and raising children, etc. The idea of using the book to prepare the youngest for the expected social roles was not new, but in the 1880s it clearly escalated. The strategy of combining education with play, involving the activities of adult women that young girls experienced on a daily basis, combined with props typical of childhood (games, dolls and other toys) proved to be highly effective. An example of such an editorial solution can be the book *The little housekeepers and other stories* (1886). It was deceptively similar to the household management guides found in the home of every American housewife who wanted to be regarded as a “modern housewife”. The publications in question contained many colorful illustrations, which guaranteed them an attractive layout and ensured their market popularity [Fig. 3].

Fig. 3. Illustration of a little girl in the kitchen

Source: *The little housekeepers and other stories*, Illustrated, New York 1886? [online], [accessed on June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://guides.lib.vt.edu/c.php?g=387039&p=3055961>.

Raising a young woman as a housewife was a requirement of the times, which resulted from the reform program of the bourgeois society of the 19th and 20th centuries. It determined the educational nature of books included in the group addressing the so-called homemaking for children. In addition to the recipe segments, they contained chapters on housekeeping, in particular gardening, cleaning, washing, modern farm management, illustrating how to make a bed, decorate a table, prepare a meal for guests, organize Christmas, etc. Guides of this kind appeared in the USA during the Civil War, written as joint projects of women gathered in charity or religious organizations and women’s clubs. This type of activity was initiated by members of the Protestant churches in the North, allocating their proceeds from the sale of household books to help victims of the war and their families. A slightly later

example of such a compendium is *The settlement cook book* (1901), subtitled *The way to man's heart*. The book was written by women from the Milwaukee Jewish Mission, led by Lizzi Black Kander¹⁴. Other textbooks worth citing include: *Training the Little homemaker, by kitchen garden methods* (1912) by Keech Mabel Louise, *Housekeeping* (1916) and *Things girls like to Do* (1917) by Gilman Elizabeth Hale or *Other kinds of bread* (1917) by Ady E. Hunt¹⁵.

The process of giving children's cookbooks a literary form continued in the USA at the beginning of the 20th century. In 1905 in Boston there was published the book *A little cook book for a little girl*¹⁶ by Caroline French Benton (owned by Caroline Frances Burell), who was also a co-author of the guide *A little girl's cookery book* (1911), compiled in collaboration with Mary Florence Hodge. The publication contained recipes from "little Margaret", who is the protagonist of this culinary story. For the most part, it contains reprints of recipes previously published in the magazine *The Good Housekeeping*¹⁷. It consists of three separate segments, containing a total of over two hundred recipes. These included: *The things Margaret made for breakfast*, *The things she made for luncheon or supper*, including *Margaret school luncheons* and *The things she made for dinner*. The book is supplemented by the subject index of dishes presented in the following order: drinks, bread, cakes, candies, breakfast cereals, cheese, desserts, egg dishes, fish dishes, meat dishes, sweet cakes, potato dishes, salads, sandwiches, soups, vegetable dishes. The volume was dedicated to "all little girls who want to learn to cook".

In the same year, *Three Little Cooks* (1905) by Lucy (Hill) Crump, illustrated by Gerturde M. Bradley, was released. A more exclusive edition of this guide – with an elegant cover made of navy blue cloth – had been published a year earlier by Edward Arnold's London publishing house¹⁸. The first nine chapters of this didactic story are humorous stories about the kitchen adventures of three children, whose culinary guide through the meanders of the kitchen and dining room is the good-natured Mrs. Lucinda. The 10th section contains 30 recipes, many of which were originally written into individual stories, such as the story of baking apples, yeast rolls or ginger cookies.

¹⁴ L.B. Kander, *The settlement cook book*, Milwaukee: [S.N.] 1901, "The Historic American Cookbook Project" collection, [online], [accessed 15 March 2020]. Access on the World Wide Web: <http://digital.lib.msu.edu/projects/cookbooks/html/>. See A. Fritz, *Lizzie Black Kander & Culinary reform in Milwaukee*, Wisconsin Magazine of History, vol. 87, no. 3 (Spring 2004), pp. 36–49, [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://content.wisconsinhistory.org/cdm/compoundobject/collection>.

¹⁵ L. K. Mabel, *Training the little home maker, by kitchengarden methods*, J. B. Lippincott Company 1912, (chapter Kitchen work), [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.KeechTrain>; G.E. Hale, *Housekeeping*, Garden City, New York 1916 (chapter: *Cooking*) [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.GilmanHouse>; A. E. Hunt, *Other kinds of bread*, University of Wisconsin, Agricultural Extension Service, August 1917 [online], [accessed March 15, 2020]. Available on the World Wide Web: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.RSOther>.

¹⁶ C. F. Benton, *A little cook book for a little girl*, Boston 1905 [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://www.gutenberg.org/files/16514/16514-pdf.pdf>.

¹⁷ D. Harris, *Historical trends in children's cookbooks*, Repast. Quartely Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor, 2007, vol. 23, nr 1, p. 14.

¹⁸ L. Crump, *Three little cooks*, London 1905 [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: https://explore.library.leeds.ac.uk/special-collections-explore/357411/three_little_cooks?query=Three%20Little%20Cooks&browseQuery=Search&resultOffset=1.

In the discussed period, collections of culinary poems and rhyming recipes appeared incidentally. An example of such an edition is the illustrated volume *When mother lets us cook ...* (1908) by Constance Fuller (Wheller) Johnson, published in the educational series “When Mother Lets us Sew”. The book contains verse recipes for various sweets (omelettes, cakes, biscuits, gingerbread, soufflés), along with simple rhymes that allow you to remember the rules of working in the kitchen. The novelty of the guide was that cooking was presented here not in terms of children’s play, but as a kind of “privilege”¹⁹.

The early children’s cookbooks published in the USA were an innovative genre, but their message was not new. They disseminated the model of a woman-housewife, which had been reinforced for a long time in Europe, giving girls lessons on selfless and sacrificial service to the family and society. At the same time, they indicated that in the life of the local community, food was not an abstraction or an isolated construct, but a sphere strongly integrated with the rhythm of everyday life²⁰. An illustration of these trends is *Cookery for little girls* (1910) by Olive Hyde Foster, dedicated to “the two dearest little girls who never learned to cook”²¹. The book was designed as a guide for mothers planning to train their daughters in the art of cooking. The preface contains the author’s appeal to undertake conscious actions in the field of culinary education of girls, because there is nothing “more pathetic than a helpless woman unable to cook”. Foster believed that cooking had “great educational value”, guaranteeing excellent mental training and comprehensive development. For this reason, in her opinion every young girl should learn how to prepare meals, and the acquisition of these skills should be guided by an experienced woman²². The book consists of 17 chapters such as: “tasty items for breakfast”, snacks, daily soups, fresh and dried fish, meat and potato dishes, various types of vegetables, appetizers “for an unexpected guest”, rice and pasta, cakes and breads, desserts “perfect for summer”, gala dinner on the occasion of Thanksgiving, Christmas Dinner Party, homemade sweets, preserves, sandwiches and drinks along with exquisite desserts. It also contains instructions on the rules of hygiene during cooking (washing hands, putting on an apron, etc.), cleaning the dishes and the cooker, notes on maintaining safety rules in the kitchen, tips on decorating dishes and aesthetic serving. The message is enhanced by colorful illustrations of ready-made dishes, which additionally decorate the edition.

Among the books for “little cooks” published in the USA at the beginning of the 20th century, *Some little cooks and what they did* (1912) by Elisabeth Hoyt is worth noting. The richly illustrated book was published in the series for children “Happy Hour” [Fig. 4]²³. The publication is a collection of unrelated stories and

¹⁹ C. Fuller Johanson, *When mother lets us Cook: a book of simple receipts for little folk, with important cooking rules in rhyme, together with handy lists of the materials and utensils needed for the preparation of each dish*, New York 1908 [online], [accessed on 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://catalog.hathitrust.org/>.

²⁰ J. Longone, “As worthless as savorless salt?” *Teaching children to cook, clean, and (often) conform*, *Gastronomica*, 2003, nr 3, p. 104–110.

²¹ O. Hyde Foster, *Cookery for little girls*, New York 1910 [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://catalog.hathitrust.org/>.

²² *Ibidem*, p. 7.

²³ E. Hoyt, *Some little cooks and what they did*, il. J. Bruce, Boston-Chicago: W. A. Wilde 1912 [online], [accessed March 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rslf6a&view=1up&seq=9>.

poems on culinary topics. They present the stories of little girls who prepare meals for their dolls: cream cakes, cakes, desserts, but also complicated dishes, such as baked fish in sauce.

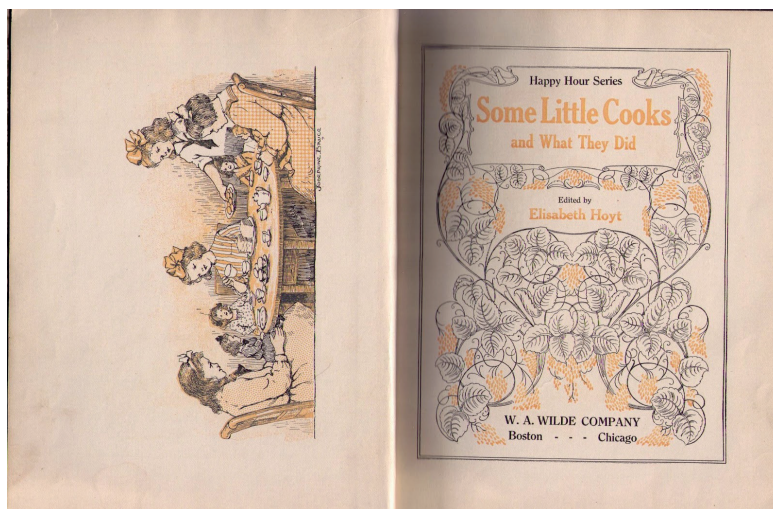

Fig. 4. The front page *Some little cooks and what they did* (1912) by E. Hoyt

Source: E. Hoyt, *Some little cooks and what they did*, il. J. Bruce, Boston-Chicago 1912 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rslf6a&view=1up&seq=9>.

At the same time, *The Mary Frances cook book ...* by Jane Earyre Fryer²⁴, dedicated to “a little girl whose great ambition was to help her mother”²⁵ was published. In narrative terms, the book consists of 26 chapters, illustrated by Jane Allen Boyes and Margaret G. Hays. Each of them is a story about cooking lessons given to the protagonist by anthropomorphized cookware (Tea Kettle, Sauce Pan, Aunte Rolling Pin). 40 recipes in a modern style are woven into the literary narrative: with precise proportions and comments on how to serve dishes, decorate the table and to furnish the dining room. There are recipes for dishes that are easy to prepare and that correspond to children’s tastes, such as coffee with milk, muesli, omelette, bread, butter, biscuits, as well as occasional menu suggestions, e.g. for a doll’s tea party²⁶. Fryer’s book promotes the religious and social ideals of the era - it includes, among others guidelines on women’s duties and numerous moral guidelines [Fig. 5].

²⁴ J. E. Fryer, *The Mary Frances cook book, or adventures among the kitchen people*, il. M. G. Hays and J. A. Boyer, Philadelphia 1912 [online], [accessed March 15, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://d.lib.msu.edu/fa/51#page/1/model/2up>.

²⁵ *Ibidem*, p. 5.

²⁶ After *When was the first cookery book for children published?* [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://www.theguardian.com/childrens-books-site/2012/nov/19/childrens-cookery-books>.

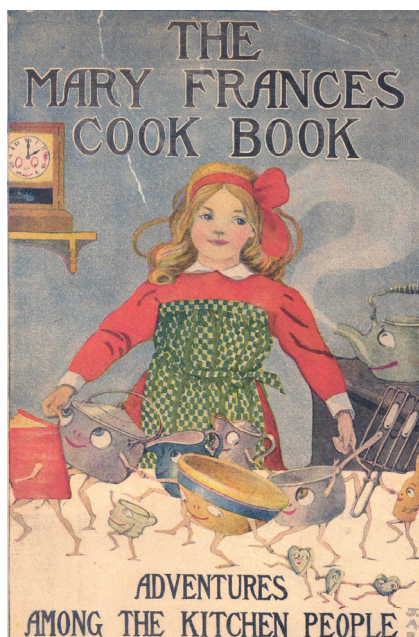

Fig. 5. The cover of *The Mary Frances cook book...* (1912) J. E. Fryer

Source: Jane E. Fryer, *The Mary Frances cook book, or adventures among the kitchen people*, ed. M. G. Hays and J. A. Boyer, Philadelphia 1912 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://d.lib.msu.edu/fa/51#page/1/mode/2up>.

Most likely, it played the role of a training manual for young girls preparing to fulfill their „adult role”. A similar function was performed by the other books included in the series, i.e. *The Mary Frances knitting and crocheting book*, *The Mary Frances sewing book: adventures among the thimble people*, *The Mary Frances house-keeper, or, adventures among the doll people* and *The Mary Frances garden book: adventures among the garden people*. After the end of World War I, a movement called Home Economics (abbreviated as „Home Ec” also „HE”) or Domestic Science evolved in the US. Its pioneers were the sisters Catherine and Harriet Beecher, who had promoted household teaching among wives and daughters of American farmers²⁷ since the mid-19th century. Soon, household studies became the subject of studies and education in vocational schools, high schools and universities (the current name is *Family and Consumer Science*).

In the second decade of the 20th century, as a result of the popularisation of the idea of this movement, compulsory manual labor classes were introduced in state schools. It was there that practical cooking lessons were held. Until the end of the 1930s, they applied almost exclusively to girls. The boys were separated and delegated to technical work. Elementary cooking classes were carried out from the first grade, and the teaching often used these mini-cookers-toys and cookbooks of popular science character.

²⁷ See C. M. Goldstein, *Creating consumers. Home economists in twentieth-century America*, Chapel Hill, NC2012, p. 13 and M. Walker, Home economics, [in:] *Historical dictionary of women's education in the United States*, ed. [L. Eisenmann], Greenwood Press 1998, pp. 201–206.

Cookbooks as a girl's culinary literacy tool

A model for such publications were the cooking coursebooks by the respected author of books for children Clara Ingram Judson (1879–1960). The first one was *Cooking without mother's help* (1920), released as part of the educational series „What I Can Do With My Hands”. It combined elements of literary narration with recipes constructed in a more formalized way than had been the case so far. The recipe was typographically distinguished in the text, and its structure included such elements as: ingredients, proportions and subsequent steps²⁸. The book's protagonist was ten-year-old Alice, participating in educational culinary talks with her mother, who gave her daughter comprehensive tips on cooking and meal preparation. The directives concern measuring the ingredients of dishes, procedures related to the performance of individual activities (peeling, cutting, cooking, frying), rules of nutrition, safety in the kitchen, maintaining a tidy workplace (e.g. cleaning the oven and dishes). The *cooperative* model of the mother and daughter in the kitchen presented in the publication, which involved the youngest siblings in basic activities, was to inspire young readers to cook independently.

The second cookbook by C. I. Judson – *Child life cook book* (1926) fully implemented the textbook model. It contained exact measures and weights of ingredients, information on the overall nutritional and caloric value of food, and descriptions of the use of well known food products. The content was supplemented with numerous tables and graphic figures [Fig. 6]²⁹.

Fig. 6. C. I. Judson's cookbook's covers

Source: C. I. Judson, *Cooking without mother's help: a story cook book for beginners*, New York 1920 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rsmcdf&view=1up&seq=12> and C. I. Judson, *Child life cook book*, Chicago 1926 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://catalog.hathitrust.org/Record/100565899?type=5B%5D=author&lookfor%5B%5D=%22Judson%2C%20Clara%20Ingram%2C%201879-1960.%22&ft=>

²⁸ C. I. Judson, *Cooking without mother's help: a story cook book for beginners*, New York 1920 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rsmcdf&view=1up&seq=12>.

²⁹ Eadem, *Child life cook book*, Chicago 1926 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://catalog.hathitrust.org/Record/100565899?type=5B%5D=author&lookfor%5B%5D=%22Judson%2C%20Clara%20Ingram%2C%201879-1960.%22&ft=>

The publication intended for independent use by the child (the parent appears here only when there is a need to turn on the oven) is the book *Kitchen fun...* (1932) by Louise Price Bell³⁰. For the first time, a graphic solution in the form of recipes illustrating the “step by step” preparation of dishes was used, which made the text understandable and useful for children who could not read yet. The volume contains 28 illustrated recipes in a full-page format, including recipes for bread, cookies, cakes, desserts, drinks, eggs, fish, salads and homemade candies. The edition was supplemented with a graphic presentation of useful kitchen accessories. At the end of the book, blank pages were left for small readers to write down recipes, which was an innovative typographic solution. The publication was very popular: it was re-published in 1946 as a series of interactive educational books intended for “preschoolers” – this time in a large format, with a soft cover and dust jacket [Fig. 7].

Culinary ephemers – cookbooks for children as an “advertising vehicle” of food products

From the beginning of the 20th century, cookbooks popularizing food products and kitchen appliances appeared on the children’s book market in the USA – they were usually distributed free of charge. Researchers at the Langone Center for American Culinary Research of the State University of Michigan refer to them as *culinary ephemers*³¹. One of the earliest publications of this type is the richly illustrated book *A Little Book for a little cook* (1905), advertising Pilsbury baking powder and flour³². Other examples are: brochures promoting “Crisco” brand baking and cooking fats, produced by The Smucker concern, e.g. *Tested Crisco recipe* (1912), also volumes popularizing “Jell-O” gelatine, commonly used in the USA to prepare desserts based on jellies, e.g. *The wanted Jell-O* (1910), *What six famous cooks say of Jell-O America’s most famous dessert* (1912), *The Jell-O girl entertains* (1925). The brand also promoted itself with an illustrated culinary brochure about the jelly monster from *Mr Gourmand’s strange dreams, Jell-O Company*, published between 1924 and 1926³³.

Culinary ephemers had the character of family publications: they proclaimed the involvement of adults and the youngest members of the family in household affairs and cooking³⁴. Their significant increase took place in the third decade of the 20th century, which was related to the flourishing of the capitalist economy and the food industry along with the popularization of the advertising market.

³⁰ L. P. Bell, *Kitchen fun. Teaches children to cook successfully*, il. J.W. Smith, Cleveland 1932.

³¹ K. Schafer, C. Thompson, *Children’s culinary ephemers at the Clements Library*, Repost. Quarterly Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor, 2007, vol. 23, nr 1, p. 12–13.

³² L. P. Hubbard, *A little book for a little cook*, Minneapolis: Pilsbury 1905 [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://www.basiccarpentrytechniques.com/Cookery>.

³³ *Mr Gourmand’s strange Dreams, Jell-O Company*, New York 1924–1926 [online], [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <https://archive.lib.msu.edu/>.

³⁴ A. Ross, *Children’s cookbooks*, The Journal of Antiques Collectibles [online], 2001, nr 12, [accessed 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://www.journalofantiques.com/Dec01/hearthdec.htm>.

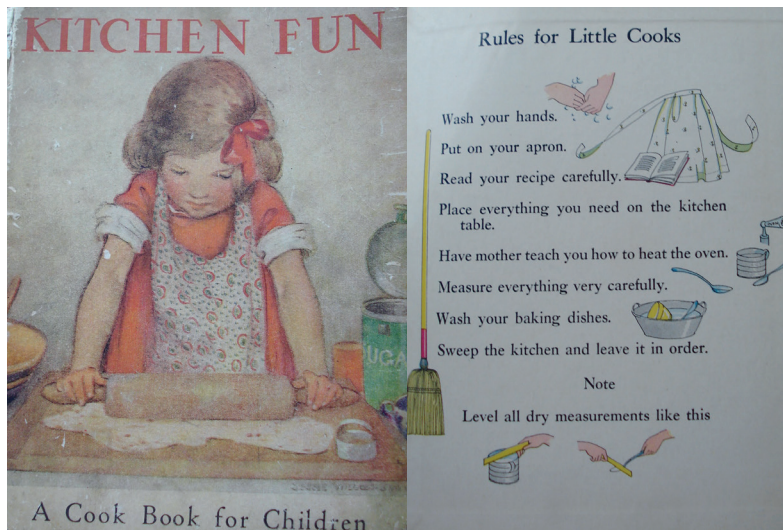

Fig. 7. The cover of *Kitchen fun...* (1932) and a pictorial presentation of the principles of working in the kitchen

Source: Louise P. Bell, *Kitchen fun. Teaches children to cook successfully*, il. by J.W. Smith, Cleveland 1932 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://vintagecookbookshelf.wordpress.com/2017/02/17/kitchen-fun/>.

The booklet *The little gingerbread man*, published in 1923, written by Ruth Plumly Thompson, offering a literary culinary history and rhyming recipes for occasional cookies (including gingerbread and muffins), in fact advertised baking powder for one of the leading American brands (so-called General Foods) – Royal Baking Powder Co. headquartered in New York³⁵. Adult booklet readers who accompanied the child's reading could obtain free copies of the New Royal cookbook by writing to the company following the directions on the last page of the story. In turn, in the illustrated guide on the organization of occasional children's parties, *The children's party book* by Marion Jane Parker, published in the same year, there were recipes of Hellen Harrington Downing, promoting the popular producer of flour and baking powder – Russel Miller Millich Co. [Fig. 8]³⁶.

At the turn of the 1920s and 1930s in the US publishing and bookstore market, as a result of the diversification of production by manufacturers of processed food for infants and children (e.g. Beech-Nut Nutrition Corporation, Gerber Products Co.), flour products (e.g. Rolston Purina) or canned food (eg Van Cam), educational books addressed to parents / guardians appeared. They promoted a new model of child nutrition based on semi-finished goods and organic substitutes. Thanks to them, information on food products for children, produced by well-known food producers, was disseminated.

³⁵ R. P. Thompson, *The little gingerbread man*, il. Ch.J. Coll, New York 1923. The copy stored at the New York Academy of Medicine's Library, „NYAM Fellow Margaret Barclay Wilson's" collection, [online] accessed March 15, 2020, <http://nyamcenterforhistory.org/>.

³⁶ M. J. Parker, *The children's party book*, il. F.T. Hunter, New York: Rogers&Company 1923.

Fig. 8. Sample culinary leaflets for children

Source: L. P. Hubbard, *A little book for a little cook*, Minneapolis 1905; R. P. Thompson, *The little gingerbread man*, il. Ch. J. Coll, New York 1923; *Mr Gourmand's strange dreams*, Jell-O Company, New York 1924-1926; M. Harland, S. T. Rorer, M. Lincoln, J. M. Hill, E. P. Telford, and C. T. Heric, *What six famous cooks say of Jell-O. America's most famous dessert*, Le Roy 1912 [online], [accessed on 15 March 2020]. Available on the World Wide Web: <http://nyamcenterforhistory.org/>.

In the cookbooks for children that had been published since then, one could observe a gradual departure from recipes for dishes rich in carbohydrates and all kinds of fats in favor of low-calorie, healthier dishes using various semi-products that were increasingly available on the market³⁷. The books by Louise Price Bell: *Jane Louise cook book*, *A cook book for children* (1930)³⁸ and *The alphabet that was good to eat* (1932)³⁹ can be considered pioneering in this regard.

³⁷ A. A. Hertzler, *Nutrition trends during...*, p. 347.

³⁸ L. P. Bell, *Jane Louise cook book. A cook book for children*, New York 1930 [online], [accessed March 15, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31822035086016&view=1up&seq=7>.

³⁹ Eadem, *The alphabet that was good to eat*, il. D. Whidden, New York 1932 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.worldcat.org/title/alphabet-that-was-good-to-eat/oclc/2080123>.

After World War II, *culinary ephemers* for children continued to develop in the United States. The following appeared: *Children and food* (1945) – advertising the maple syrup “Karo” by Corn Products Co. and *13 wonderful Knox recipes children love: tested for children and tested by children* – first published in 1953 to promote “Knox” gelatine⁴⁰. Producers of food products and manufacturers of modern household appliances (e.g. a microwave oven commercially available since 1947)⁴¹ considered this type of book as a fundamental tool for marketing communication and promotion. The premise of this tendency was the perception of the child as a rightful consumer and an excellent market partner. The commercialization of the market led to an explosion of goods and services intended for young buyers and the intensification of marketing and advertising activities, the aim of which was not only to directly influence decisions about the purchase of specific products, but also to create brand awareness among the youth.

The first cookbooks for boys

From the end of the 1940s, more and more boys were taught to cook. It was related to the consolidation of feminist ideas of gender equality. Among people who expressed their opinion on the matter was journalist Bertha Gagos who in 1949 published an article in the monthly *Parents* under the meaningful title *Children love to cook*, where she announced to parents and guardians that it was time for all children, regardless of their sex⁴², to help in the kitchen. However, suggestions to include boys in cooking lessons had come up before. This is evidenced by such titles as: *The fun of cooking. A story for girls and boys* (1915), *The young people's cook book or hoe the Dayton's cooked of home and in camp* (1925) by Inez N. McFee, *Adventure book of vockery* (1937) by Moira Meighn, which in the subtitle was addressed to young girls and boys (*For boys and girls between 9 and 14 and for anyone interested in cooking*)⁴³, or *Young America's cook book* (1938)⁴⁴, the cover of which showed a boy and a girl cooking together. However, such practices were implemented to a very limited extent⁴⁵.

B. Gagosz's manifesto changed this situation. It received a lively response from the writers, who from then on more often prepared books addressed exclusively to boys. In the 1950s, the market offer expanded to include the popular title *The first book of boys cooking* (1957) by Jerrold Beim, with black and white drawings by Dick Dodge. The book contained recipes for simple dishes (cinnamon toast, waffles, burgers, fries, boiled corn on the cob, etc.), the preparation of which was

⁴⁰ 13 wonderful Knox recipes children love: tested for children and tested by children, New York [online], [accessed 15 Mar 2020]. Available on the World Wide Web: <http://libcdm1.uncg.edu/cdm/compoundobject/collection/HENP/id/10199/rec/1>.

⁴¹ M. Symons, *Recipe*, [in:] *encyclopedia of food and culture*, vol. 3, ed. [Solomon H. Katz], Detroit 2003, p. 167–171.

⁴² J. Neuhauss, *Manly meals and mom's home cooking: Cookbooks and gender in modern America*, Baltimore 2012, p. 282.

⁴³ See M. Meighn, *Adventure book of cookery for boys and girls between nine and fourteen or for anyone interested in cooking*, Oxford 1937; B. Carrington, Introduction, [in:] *Feast or famine? Food and children's literature*, ed. [B. Carrington, J. Harding], Cambridge 2014, p. 9.

⁴⁴ See *Young America's cook book*, New York 1938.

⁴⁵ S. A. Inness, *Dinner roles. American women and culinary culture...*, p. 46.

easy for boys. The publication contained numerous technological references, e.g. a schematic description of the refrigerator structure and its operating principles⁴⁶. The whole kitchen was presented here in this technical way, corresponding to boys' interests. The room was described as – a “cooking laboratory”, while cooking was presented as a vital “efficiency” [Fig. 9].

Two years later, *Boy's cookbook* (1959) by Helena E. Brown and Philip S. Brown was published. The publication of the book by those two authors had been preceded by the research on the market of young consumers (the survey was addressed to 500 male respondents from all over the country), confirming the interest in cooking on the part of boys⁴⁷. While in cookbooks published in the USA before the Second World War, boys had been usually presented as observers or tasters of dishes (usually they were entrusted with the task of licking a bowl or mixing ingredients), in publications published since then, they were presented as active cooks⁴⁸.

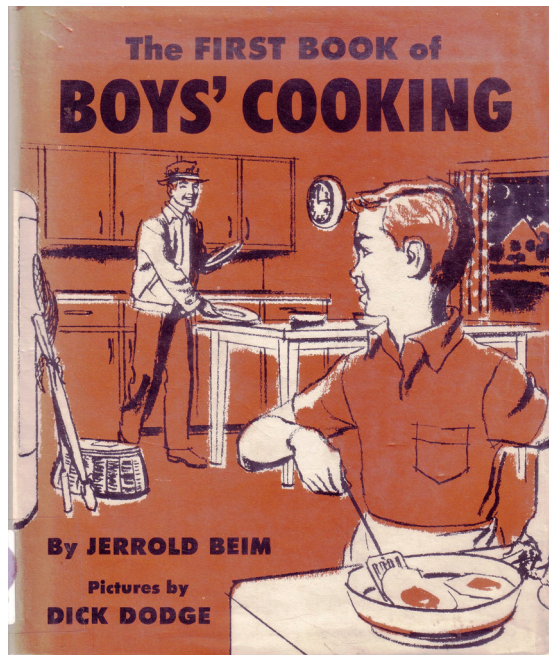

Fig. 9. Cover of the book *The first book of boys cooking* by Jerrold Beim from 1957

Source: J. Beim, *The first book of boys cooking*, il. D. Dodge, New York 1957 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: https://openlibrary.org/works/OL16050378W/The_first_book_of_boys'_cooking.

Regardless of the increase in the popularity of cookbooks for boys, in the 1950s in the USA, cookbooks promoting joint cooking of girls and boys continued to

⁴⁶ J. Beim, *First book of boys cooking*, il. D. Dodge, New York 1957 [online], [accessed June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: https://openlibrary.org/works/OL16050378W/The_first_book_of_boys'_cooking.

⁴⁷ H. E. Brown, P. S. Brown, *The boy's cookbook*, il. H. O. Diamond, New York, Garden City 1959.

⁴⁸ S. A. Inness, *Cooking lessons for girls and boys*, [in:] *Kitchen culture in America: Popular representations of food, gender and race*, ed. by S. A. Inness, Philadelphia 2001, p. 135.

be published, such as the cult *Junior cookbook* (1955)⁴⁹ published by Better Homes and Gardens. In the subtitle, the guide was addressed to “the Hostess & Host of tomorrow”. The book was published in a form rarely seen at that time – a cardboard binder, which consisted of 6 segments of illustrated recipes (Beverages, Breads and Sandwiches, Candy and Cookies, Desserts, Main dishes, Vegetables and Salads). The cult book *Betty Crocker’s cook book for boys and girls* (1957)⁵⁰, co-creating a system of products marked with the “Betty Crocker” trademark, was also worth mentioning. It was developed in 1921 by the consumer brand General Mills. It also included the US first culinary radio broadcast, *The Betty croker cooking school of the air*, broadcast by the NBC Radio since 1924.

Cookbooks for children in the second half of the 20th century – a variety of topics and forms

The progressive commercialization of the market of goods and services for children, but most of all the emergence of the lifestyle of the so-called new middle class in the 1970s, in which consumption, being the spiritus movens of a highly developed capitalist economy, became a fundamental strategy for building a social identity, significantly modified the Western publishing market for the young⁵¹. Completely new thematic trends and editorial forms appeared among cookbooks for children. The publishers’ offer was enriched by family cookbooks which, through the idea of cooking by children and parents / guardians together, promoted family integration and strengthening ties. The offer of books on healthy eating and fashionable diets (especially vegetarian and vegan) was significantly expanded. Such books were addressed mainly to teenagers.

The production of cookbooks sponsored by manufacturers of aluminum toy cookers (Miniature Electric Stove) also escalated, including Tacoma Metal Products and Kanner Products. These publications are illustrated by the toy book *Susie’s new stove, the little chef’s cookbook, a little golden book* (1950), by Annie North Bedford. The book was equipped with a washable plastic cover to protect it from getting wet and damaged⁵². In this form, it complemented the elegant “Little Chef” deluxe set, with a miniature electric cooker, which Tacoma Metal Products began producing at the end of World War II [Fig.10]. The book contained simple recipes for self-preparation on an electric stove, and its protagonist – a girl named Susie, accompanied by her brother Mike, and sometimes a friend, explained to the readers how to prepare cocoa, a sausage, scrambled eggs, boiled vegetables or canned soup.

The turn of the 1960s and 1970s was also the time of the inauguration of the cookbook related to works belonging to the canon of world literature for children

⁴⁹ *Better homes and gardens junior cook book: for the hostess and host of tomorrow*, Des Moines 1955.

⁵⁰ *Betty Crocker’s cook book for boys and girls*, New York 1957.

⁵¹ See G. Ritzer, *Magiczny świat konsumpcji*, trans. L. Stawowy, Warszawa 2001.

⁵² A. North Bedford, *Susie’s new stove. The little chef’s cookbook. little golden book*, New York 1950.

and youth⁵³. Its prosperity was justified by the emerging postmodernism, which postulated a departure in literature from the model of a work with a consistent compositional character, playing with artistic material, and finally a conscious focus on the commercial success due to the inability to create original works, in accordance with the assumption that everything had already occurred. The procession of model publications for this trend opens with *The Pooh Cook Book* (1969), inspired by the works of the British writer Alan A. Milne⁵⁴. Other original cooking guides related to best-selling literary cycles include *Mary Poppins in the kitchen. A cookery book with a story* (1975)⁵⁵, *The little house cookbook* (1979)⁵⁶, *The wonderful Wizard of Oz cookbook* (1981)⁵⁷, *The Anne of Green Gables cookbook* (1985)⁵⁸, *The official Narnia cookbook* (1998)⁵⁹ and others.

Fig. 10. Cooking toy set: *Susie's new stove*... from 1950

Source: A. N. Bedford, *Susie's new stove. The little chef's cookbook. Little golden book*, New York 1950 [online], [accessed on June 18, 2020]. Available on the World Wide Web: https://tparty.typepad.com/the_tcozy/2011/11/susies-new-stove.html.

Many of the US children's cookbook authors were already using the comic cartoon style at that time, relying more on visual diagrams and drawings than texts. Examples include the volumes *I am a cook book* by Em Riggs and Barbara Darpin-

⁵³ J. Slothower, J. Susine, *Delicious supplements. Literary cookbooks as additives to children's texts*, [in:] *Critical approaches to food in children's literature*, ed. by [K. K. Kelling, S. T. Pollard], Abingdon 2009, p. 37.

⁵⁴ V. Ellisan, *The Pooh cook book. Inspired by "Winnie-the-Pooh" and "The House at Pooh Corner" by A. A. Milne*, il. E. H. Shepard, New York 1969.

⁵⁵ P. L. Travers, *Mary Poppins in the kitchen. A cookery book with a story*, il. E. H. Shepard, New York 1975.

⁵⁶ B. M. Walker, *The little house cookbook. Frontier foods from Laura Inglass Wilder's classic stories*, il. G. Williams, Connecticut 1979.

⁵⁷ M. Bayley, *The wonderful Wizard of Oz cookbook*, il. W. W. Denslow, New York 1981.

⁵⁸ K. Macdonald, *The Anna of Green Gables cookbooks*, il. B. Dilella, Toronto 1985.

⁵⁹ D. Gresham, *The official Narnia cookbook. Foods from C. S. Lewis Chronicles of Narnia*, il. P. Baynes, London 1998.

ian (1977)⁶⁰ and *Pancakes for breakfast* (1978) by Tomie de Paola⁶¹, intended for children who had not been taught to read yet. They almost entirely consist of photos; the text parts only include the indications of the ingredients and their proportions. Post-modern cookbooks for children contain more and more interactive elements, such as tips, games, stickers, invitations, a separate space for drawings and notes of own recipes or menus. In many cases, the youngest readers have the option of personalizing the copies. As a result, cookbooks will become personal collections of recipes, encouraging to collect recipes individually.

Fig. 11. Cookbook covers as part of children's entertainment systems

Source: M. Bayley, *The wonderful Wizard of Oz cookbook*, il. W. W. Denslow, New York 1981; V. Ellisan, *The Pooh cook book. Inspired by "Winnie-the-Pooh" and "The House at Pooh Corner"* by A. A. Milne, il. E. H. Shepard, New York 1969; R. Davis, *The Star Wars cook book: Wookiee cookies and other galactic recipes*, San Francisco 1998; *Walt Disney's Mickey Mouse cookbook. Favorite recipes from Mickey and his friends*, New York 1975 [online], [accessed 15.03. 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.disneyfoodblog.com/tag/>.

⁶⁰ E. Riggs, B. Darpinian, *I am a cook book*, il. M. Weston, Los Angeles 1977.

⁶¹ T. de Paola, *Pancakes for breakfast*, Boston 1978.

The new quality of the publishing market for children and adolescents, the intensity of which can be observed in the USA since the beginning of the 1980s, became cookbooks, which were part of commercial entertainment systems for children. Such networks are built around globally recognizable media characters / icons for the child audience: protagonists of comics, cartoons, TV series, feature films, computer games. The book format is also used in this process of media repetitions⁶². There are many editorial efforts of this type. *Peanuts lunch bag cook book* (1970)⁶³, *The Mickey Mouse cookbook* (1975)⁶⁴, *DC super heroes super healthy cookbook* (1981)⁶⁵, *Mickey's Gourmet cookbook* (1994)⁶⁶, and the *Wookiee cookie cookbooks* trilogy (1998)⁶⁷, referring to the cult product "Star Wars", are just some of them [Fig. 11].

Many of these books are sold with sets of miniature toy utensils, pans, aprons, baking pans and other kitchen accessories. The phenomenon of gadgetomania, which the British sociologist Alan Bryman recognized as an immanent feature of the Disneyization of culture, which has been progressing since the 1950s, continues to this day. It is influenced by many factors: the development of the media industry, the commercialization processes taking place on the children's book market, but above all the induction of mechanisms of mass production and distribution, which are representative strategies for popular culture and the cultural industry.

A review of the development trends of cookbooks for children in the USA allows to draw the conclusion that the evolution of these publications was determined by social and educational ideas. At the same time, this segment of the children's book market reflects the evolution that took place in the 19th and early 20th centuries in the perception of children in society, their sensitivity, needs and relations with the adult world. Undoubtedly, the development of this book was influenced by the progress in the field of printing techniques and technologies, especially in the field of duplicating illustrations. For this reason, children's cookbooks in this geographical area are not only much more numerous, but also formally and visually varied.

References

13 wonderful Knox recipes children love: tested for children and tested by children, 1953. Jonstown N.Y.: Knox Gelatine Inc. <http://libcdm1.uncg.edu/cdm/compoundobject/collection/HENP/id/10199/rec/1>.

Bayley, Monica. 1981. *The wonderful Wizard of Oz cookbook*, ill. W. W. Denslow. New York: Mac Millian Publishing Co., Inc.

Bedford, A., North. 1950. *Susie's new stow. The little chef's cookbook. Little golden book*. New York: Simon and Schuster.

⁶² M. Kinder, *Playing with power in movies, television, and video games. From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*, Berkeley and Los Angeles 1991, p. 17.

⁶³ J. Dutton, Ch. M. Schulz, *Peanuts lunch bag cook book*, New York 1970.

⁶⁴ *Walt Disney's Mickey Mouse cookbook. Favorite recipes from Mickey and his friends*, New York 1975.

⁶⁵ M. Saltzman, J. Garlan, M. Grodner, *DC super heroes super healthy cookbook*, New York 1981.

⁶⁶ *Mickey's Gourmet cookbook. Most popular recipes from Walt Disney World&Disneyland*, New York 1994.

⁶⁷ R. Davis, *The Star Wars cook book. Wookiee cookies and other galactic recipes*, San Francisco 1998.

Beim, Jerrod. 1957. *First book of boys cooking*, ill. D. Dodge. New York: Franklin Watts. <https://openlibrary.org/>.

Bell, Louise Price. 1932. *The alphabet that was good to eat*, ill. D. Whidden. Cleveland, Ohio: The Harter Publishing Company. <https://www.worldcat.org/title/alphabet-that-was-good-to-eat/oclc/2080123>.

Bell, Price Louise. 1930. *Jane Louise cook book: A cook book for children*, New York: Coward, McCann, Inc. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31822035086016&view=1up&seq=7>.

Bell, Price Louise. 1932. *Kitchen fun. Teaches children to cook successfully*, ill. J. W. Smith. Cleveland: The Hatter Publishing Company. <https://vintagecookbookshelf.wordpress.com/2017/02/17/kitchen-fun/>.

Benton, French, Caroline. 1905. *A little cook book for a little girl*. Boston: The Page Company Publishers. <http://www.gutenberg.org/files/16514/16514-pdf.pdf>.

Better homes and gardens junior cook book: for the hostess and host of tomorrow. 1955. Des Moines, Iowa: Meredith Pub. Co.

Betty Crocker's cook book for boys and girls. 1957. New York: Simon and Schuster.

Brown, E. Hellen, and S. Philip Brown. 1959. *The boy's cookbook*, ill. H. O. Diamond. New York, Garden City: Doubleday&Company.

Bryman, Allan. 1999. "The Disneyization of Society." *The Sociological Review* 47: 25–47.

[Carrington B., and J. Harding ed.]. 2014. *Feast or famine? Food and children's literature*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Crump, Lucy. 1905. *Three little cooks*. London: Edward Arnold (collection "Cookery Camed A/CRU"). https://explore.library.leeds.ac.uk/special-collections-explore/357411/three_little_cooks?query=Three%20Little%20Cooks&browseQuery=-Search&resultOffset=1.

Czekalski, Tadeusz. 2012. „Dziewiętnastowieczni mistrzowie sztuki kulinarnej – ewolucja zawodu i czynniki prestiżu.” In *Historia naturalna jedzenia. Między antyką a XIX wiekiem*, ed. [B. Możejko, cooperation. E. Barylewska-Szymańska], 365-366. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Davis, Robin. 1998. *The Star Wars cook book. Wookie cookies and other galactic recipes*. San Francisco: Chronicle Books.

dePaola, Tommy. 1978. *Pancakes for breakfast*. Boston: HMH Books for Young Readers.

Dutton, June, and M. Charles Schulz. 1970. *Peanuts lunch bag cook book*. New York: Scholastic Book Services.

Ellisan, Virginia. 1969. *The Pooh cook book. Inspired by "Winnie-the-Pooh" and "The House at Pooh Corner" by A. A. Milne*, ill. E. H. Shepard. New York: Dutton.

Foster, Hyde Olive. 1910. *Cookery for Little Girls*. New York: Daffield&Company. <http://catalog.hathitrust.org/>.

Fritz, Ann. 2004. "Lizzie Black Kander&Culinary Reform in Milwaukee." *Wisconsin Magazine of History* 87(3): 36-49. <http://content.wisconsinhistory.org/cdm/compoundobject/collection>.

Fryer, Earyre Jane. 1912. *The Mary Frances cook book. Or adventures among the kitchen people*, ill. M. G. Hays, Boyer, J. Ann. Philadelphia: The John C. Winston Co., <https://d.lib.msu.edu/fa/51#page/1/mode/2up>.

Goldstein, M., Carolyn. 2012. *Creating consumers. Home economists in twentieth-century America*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Gresham, Douglas. 1998. *The official Narnia cookbook. Foods from C. S. Lewis Chronicles of Narnia*, ill. P. Baynes. London: Harper Collins.

Hale, Gilman, Elizabeth. 1916. *Housekeeping*. Garden City, New York: Doubleday, Page and Company. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.GilmanHouse>.

Harland, Marion, Sarah Tyson Rorer, Mary Lincoln, Janet McKenzie Hill, Emma Paddock Telford, and Christine Terhune Herric, 1912. *What six famous cooks say of Jell-O. America's most famous dessert*. Le Roy: Genesee Pure Food Company 1912 <http://nyamcenterforhistory.org/>.

Harris, David. 2007. "Historical trends in children's cookbooks." *Repast. Quartely Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor* 23(1): 12–16.

Has-Tokarz, Anita, 2020. "Creatively playing kitchen and cooking – Reflections on contemporary cookbooks for children (Selected Examples)." *Filoteknos* 10: 473–489.

Has-Tokarz, Anita. 2017. „Od zabawy w gotowanie do książeczek „dla małych kucharzy” – o proveniencji pierwszych książek kucharskich dla dzieci (prolegomena).” In *O literaturze i kulturze (nie tylko) popularnej*, ed. [A. Gemra, A. Mazurkiewicz], 181–194. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Hersh, Stephanie. 1997. *Children's cook books – Windows into social and economic change: A survey of children's cookery books published in the United States between 1870 and 1996*. Boston: Boston University Press.

Hertzler, A. Ann. 1983. "Children's food patterns – a review: I Food preferences and feeding problems." *Journal of the American Dietetic Association* 83: 551–554.

Hertzler, A. Ann. 2002. "Nourishing books' for young children." *Topics in Clinical Nutrition* 5: 28–34.

Hertzler, A. Ann. 2005. "Nutrition trends during 150 years of children's cookbooks." *Nutrition Reviews* 63(10): 347–351.

Hertzler, A. Ann. 2007. "The Sources and uses of children's cookbooks." *Repast. Quartely Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor* 23(1): 9–11.

Hoyt, Elisabeth. 1912. *Some little cooks and what they did*. ill. J. Bruce. Boston-Chicago: W. A. Wilde. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rsl-f6a&view=1up&seq=9>.

Hubbard, L., P. 1905. *A little book for a little cook*. Minneapolis: Pillsbury. <http://www.basiccarpentrytechniques.com/Cookery>.

Hunt, E. Ada. 1917. *Other kinds of bread*. University of Wisconsin, Agricultural Extension Service, August. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.RSOther>.

Inness Sherrie A. 2001. "Cooking lessons for girls and boys." W *Kitchen culture in America: popular representations of food, gender and race*, ed. Sherrie A. Inness, 119–138. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Inness, Sherrie, A. 2001. *Dinner roles: American women and culinary culture*. Iowa City: University Press Iowa City.

[Inness Sherrie A. ed.]. 2001. *Kitchen culture in America. Popular representations of food, gender and race*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Johnson, Fuller Constance. 1908. *When mother lets us cook. A book of simple receipts for little folk, with important cooking rules in rhyme, together with handy lists of the materials and utensils needed for the preparation of each dish*. New York: Moffat, Yard&Company. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rslzam&view=1up&seq=7>.

Judson, Ingram, Clara. 1920. *Cooking without mother's help. A story cook book for beginners*. New York: Nourse. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rsmdcf&view=1up&seq=12>.

Judson, Ingram, Clara. 1926. *Child life cook book*, Chicago: Rand McNolly. <https://catalog.hathitrust.org/Record/100565899?type%5B%5D=author&look-for%5B%5D=%22Judson%2C%20Clara%20Ingram%2C%201879-1960.%22&ft=>.

Kander, B. Lizzie. 1901. *The Settlement Cook Book*. Milwaukee: s.n. <http://digital.lib.msu.edu/projects/cookbooks/html/>.

Kinder, Marscha. 1991. *Playing with power in movies, television, and video games. From Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Kirkland, S. Elisabeth. 1877. *Six little cooks, or, Aunt Jane's cooking class, Chicago*: Jansen, McClurg. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.Six-LitCooks>.

Kubale, Anna. 1989. „*Narodziny nowej postawy wobec dziecka.*” In *Obszary spotkań dziecka i dorosłego w sztuce*, ed. [M. Tyszkowa, B. Żurkowski]. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Longone, Jan. 2003. „As worthless as savorless salt?’ Teaching children to cook, clean, and (often) conform.” *Gastronomica* 3: 104-110.

Mabel, Keech, Louise. 1912. *Training the little home maker, by kitchen garden methods*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company. <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/HumanEcol.KeechTrain>.

Macdonald, Kate. 1985. *The Anna of Green Gables cookbooks*, ill. B. Dilella. Toronto: Oxford UP.

Meighn, Moira. 1937. *Adventure book of cookery for boys and girls between nine and fourteen or for anyone interested in cooking*. Oxford: University Press.

Mickey's Gourmet cookbook. Most popular recipes from Walt Disney World&Disneyland. 1994. New York: Disney Editions.

Mr Gourmand's strange dreams, Jell-O Company. 1924–1926. New York: JELL-O Company, Inc. <https://archive.lib.msu.edu/>.

Neuhauss, Jessamyn. 2012. *Manly meals and mom's home cooking: Cookbooks and gender in modern America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Parker, Jane Marion. 1923. *The children's party book*, il. F.T. Hunter. New York: Rogers&Company.

Pratt, Farman Ella. 1876. *The cooking club of Tu-Witt Hollow*. Boston: D. Lothrop, <http://catalog.hathitrust.org>.

Riggs, Em., and Barbara Darpinian. 1977. *I am a cook book*, ill. M. Weston. Los Angeles: St. Martin's Press.

Ritzer, George. 2001. *Magiczny świat konsumpcji*, translated by L. Stawowy. Warszawa: Muza.

Ross, Ann. 2001. „Children`s Cookbooks.” *The Journal of Antiques Collectibles* 12. <http://www.journalofantiques.com/Dec01/earthdec.htm>.

Saltzman, Mark, Judy Garlan, and Michele Grodner. 1981. *DC super heroes super heatly cookbook*. New York: Random House INC.

Schafer, Kathy, and Carroll Thompson. 2007. “Children`s culinary ephemers at the Clements Library.” *Repost. Quartely Publication of the Culinary Historians of Ann Arbor* 23 (1): 12–13.

Slothower, Jodie, and Susine Jan. 2009. “Delicious supplements. Literary cookbooks as additives to children`s texts.” In *Critical approaches to food in children`s literature*, ed. [K. K. Kelling, S. T. Pollard], Abingdon: Routledge.

Symons, Michael. 2003. “Recipe.” W *Encyclopedia of food and culture*, vol. 3, ed. [Solomon H. Katz], 167–171. Detroit: Thomson-Gale.

The little housekeepers and other stories. 1886. New York: McLoughlin Bros. Czerwiec 18, 2020. <https://guides.lib.vt.edu/c.php?g=387039&p=3055961>

Thompson, Plumply Ruth. 1923. *The little gingerbread man*, ill. Ch. J. Coll, New York <http://nyamcenterforhistory.org/>.

Travers, L. Pamela. 1975. *Mary Poppins in the kitchen. A cookery book with a story*, ill. E. H. Shepard. New York: Harper Collins.

Walker, M., Barbara. 1979. *The little house cookbook: frontier foods from Laura Inglass Wilder`s classic stories*, ill. G. Williams. New York: Harper Collins.

Walker, Melissa. 1998. “Home Economics.” In *Historical dictionary of women`s education in the United States*, ed. [L. Eisenmann]. Connecticut: Greenwood Press 1998, s. 201–206.

Walt Disney`s Mickey Mouse cookbook. Favorite recipes from Mickey and his friends. 1975. New York: Golden Books/Western Publishing.

When was the first cookery book for children published? 2012. <http://www.theguardian.com/childrens-books-site/2012/nov/19/childrens-cookery-books>.

Young America`s cook book. 1938. New York: Home Institute of New York Herald Tribune.

Received: 18.IV.2020

Accepted: 28.VIII.2020

Anita Has-Tokarz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Politologii
i Dziennikarstwa

e-mail: a.hastokarz@poczta.umcs.lublin.pl

ORCID ID: 0000-0002-0552-3914

Dr hab. Anita Has-Tokarz jest profesorem UMCS w Lublinie, literaturoznawcą, bibliologiem i informatologiem, pracownikiem Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach. Pełni funkcję kierownika Katedry Informatologii, Bibliologii i Edukacji Medialnej. Prowadzi badania w zakresie rynku książki dla dzieci i młodzieży, dziecka jako odbiorcy książki i mediów, kultury czytelniczej i medialnej młodego pokolenia, popkultury oraz dziecięcej kultury kulinarnej. Członkini PS IBBY, Polskiego Towarzystwa Edukacji Medialnej, Polskiego Stowarzyszenia Turystyki Kulinarnej i in. Autorka dwóch monografii: *Horror w literaturze współczesnej i filmie* (2010), *Książki kucharskie i (około) kulinarne dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945-1989. Teksty – funkcje – konteksty* (2016) oraz licznych artykułów ogłoszonych na łamach czasopism naukowych i w pracach zbiorowych. Współredagowała tomy: *Around the book, the library and information – current state – challenges – perspective. Studies and Essays* (2014), *Homo legens czy homo consumens? Czytelnik i książka w XXI wieku* (2014), *Kulturotwórcze i edukacyjne funkcje bibliotek publicznych. Teoria i praktyka* (2011). W latach 2009–2019 redaktor naukowy i członek kolegium redakcyjnego czasopisma „Folia Bibliologica”.

Książki kucharskie dla dzieci w USA w drugiej połowie XIX i w XX wieku – nurty i tendencje rozwojowe

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.005>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Słowa kluczowe: książki kucharskie dla dzieci; historia literatury dla dzieci; rynek książki dla dzieci w XIX i XX w.; amerykańska literatura dla dzieci; kultura kulinarna

Streszczenie. Teza/Cel: Celem artykułu jest zbadanie genezy i rozwoju książek kucharskich intencjonalnie adresowanych do dzieci wydawanych w USA w drugiej połowie XIX i w XX w. Chodziło o wskazanie specyficznych typów tych publikacji oraz zidentyfikowanie czynników społecznych i gospodarczych mających wpływ na ich ewolucję.

Metoda badawcza: Materiał źródłowy do analizy pozyskano z zasobów cyfrowych kolekcji książek kucharskich udostępnionych w domenie publicznej takich, jak np. Ann Hertzler Children's Cookbook&Nutrition Literature Collection, Culinary Arts Museum Johnson&Wales

University i innych. W sumie analizie zawartości poddano kilkadziesiąt egzemplarzy wydanych w USA w latach 1876–1998 oraz inne artefakty należące do obszaru dziecięcej kultury kulinarnej tego obszaru geograficznego.

W

niensia

Wyniki/Wnioski: Historia książek kucharskich dla dzieci w USA rozpoczyna się w 1876 r. i trwa nieprzerwanie po dziś dzień. Geneza zjawiska wiąże się z upowszechnieniem idei oświeceniowych, zwłaszcza nowego modelu wychowania i psychospołeczną emancypacją dziecka, a także zmianami społeczno-gospodarczymi, poszerzaniem się kręgu ludzi czytających, pojawieniem się nowej grupy nabywców – dzieci z klasy średniej. Wczesne amerykańskie książki kucharskie dla dzieci miały formę literackich opowiadań kulinarnych tzw. *cook's story* czy *culinary story*. Wykorzystywano je, by uczyć dziewczynki gotowania, były narzędziem socjalizacji do pełnienia roli gospodyni domowej. Od początku XX w. obserwujemy dynamiczny rozwój nowych nurtów tych publikacji, takich jak wierszowane książki kucharskie i broszury reklamujące znane marki spożywcze tzw. *culinary ephemera*. Od połowy XX w. nowością na rynku były książki kucharskie adresowane do chłopców. W dekadzie lat 70. pojawiają się adresowane do nastolatków poradniki promujące zdrowy styl życia i diety (wegańska i wegetariańska), książki powiązane z bohaterami lektur dzieciństwa oraz popularnymi ikonami mediów dla dzieci. Współcześnie uwagę zwraca różnorodność formatów i wysoka atrakcyjność edytorska tych publikacji oraz ich silny związek z przemysłem zabawkarskim i medialnym.

Anita Has-Tokarz

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Politologii
i Dziennikarstwa
e-mail: a.hastokarz@poczta.umcs.lublin.pl
ORCID ID: 0000-0002-0552-3914

Dr. habil. Anita Has-Tokarz ist Professorin der Maria-Skłodowska-Curie-Universität in Lublin, Literaturwissenschaftlerin, Bibliologin und Informationswissenschaftlerin, Mitarbeiterin des Instituts für Kommunikations- und Medienwissenschaften. Sie erfüllt die Funktion des Leiters des Lehrstuhls für Informationswissenschaft, Bibliologie und Medienbildung, führt Untersuchungen zum Buchmarkt für Kinder und Jugendliche, zum Kind als Empfänger von Buch und Medien, zur Lese- und Medienkultur der jungen Generation, der Popkultur und der kulinarischen Kinderkultur durch. Sie ist Mitglied der Polnischen Sektion des Internationalen Kuratoriums für das Jugendbuch (IBBY), der Polnischen Gesellschaft für Medienbildung, des Polnischen Vereins für den Kulinarischen Tourismus und anderer; Autorin von zwei Monografien: *Horror w literaturze współczesnej i filmie [Der Horror in der modernen Literatur und im Film]* (2010), *Książki kucharskie i (około)kulinarne dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1989. Teksty – funkcje – konteksty* [Kochbücher und kulinarische Bücher für Kinder und Jugendliche in Polen in den Jahren 1945–1989. Texte – Funktionen – Zusammenhänge] (2016) sowie zahlreicher Beiträge in den wissenschaftlichen Zeitschriften und Sammelbänden. Sie ist Mitredaktorin der Bände: *Around the book, the library and information – current state – challenges – perspective. Studies and Esseys [Um das Buch, die Bibliothek und die Information herum – Istzustand – Änderungen – Perspektiven. Studien und Beiträge]* (2014), *Homo legens czy homo consumens? Czytelnik i książka w XXI wieku [Homo legens oder homo consumens? Der Leser und das Buch im 21. Jahrhundert]* (2014), *Kulturotwórcze i edukacyjne funkcje bibliotek publicznych. Teoria i praktyka [Kulturbildende und bildende Funktionen der öffentlichen Bibliotheken. Theorie und Praxis]* (2011); 2009–2019 wissenschaftliche Redaktorin und Mitglied des Redaktionskollegiums der Zeitschrift „Folia Bibliologica“.

Kochbücher für Kinder in den USA in der zweiten Hälfte des 19. und im 20. Jahrhundert – Richtungen und Entwicklungstendenzen

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.005>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S

tichworte: Kochbücher für Kinder; Kinderliteraturgeschichte; Buchmarkt für Kinder im 19. und 20. Jh.; amerikanische Kinderliteratur; Kochkultur

Z

Zusammenfassung. These/Ziel: Das Ziel des Beitrags ist die Ergründung der Genese und der Entwicklung von Kochbüchern, die an Kinder gerichtet waren und in den USA in der zweiten Hälfte des 19. und im 20. Jahrhundert herausgegeben wurden. Man wies auf besondere Typen dieser Publikationen hin sowie identifizierte soziale und wirtschaftliche Faktoren, die auf ihre Evolution Einfluss nahmen.

F

Forschungsmethode: Das analysierte Quellenmaterial stammt aus den Beständen der digitalen Sammlungen von Kochbüchern, die gemeinfrei zugänglich sind, darunter beispielsweise Ann Hertzler Children's Cookbook&Nutrition Literature Collection, Culinary Arts Museum Johnson&Wales University und andere. Insgesamt bezog sich die Inhaltsanalyse auf einige Dutzend Exemplare, die in den USA 1876–1998 herausgegeben wurden, sowie auf andere Artefakte, die zur Kinderkochkultur dieses geografischen Gebiets gehören.

E

Ergebnisse/Schlussfolgerungen: Die Geschichte der Kochbücher für Kinder in den USA beginnt 1876 und dauert ununterbrochen bis heute. Die Genese dieser Erscheinung geht auf verbreitete Aufklärungsideale, vor allem auf das neue Erziehungsmodell und die psychosoziale Emanzipation des Kindes und die sozialwirtschaftlichen Änderungen, die Erweiterung des Leserkreises und die Entstehung einer neuen Kundengruppe von Kindern aus der Mittelklasse zurück. Die frühesten amerikanischen Kochbücher für Kinder hatten die Form literarischer Kocherzählungen, der sog. *cook's story* oder *culinary story*. Man nutzte sie dazu, den Mädchen Kochkunst beizubringen, sie waren Mittel zur Sozialisierung, dank dem die Rolle der Hausfrau erlernt werden konnte. Seit dem Anfang des 20. Jahrhunderts beobachtet man eine dynamische Entwicklung von neuen Richtungen in diesen Publikationen, darunter die in Versform herausgegebenen Kochbücher und Broschüren, die sog. *culinary ephemera*, die für bekannte Lebensmittelmarken warben. Neu auf dem Markt waren seit der Mitte des 20. Jahrhunderts die an Jungen gerichteten Kochbücher. In den 1970er Jahren erschienen die für Jugendliche bestimmten Handbücher, die einen gesunden Lebensstil und eine solche (vegane und vegetarische) Diät verbreiteten, Bücher, die mit den Helden aus den Kinderlektüren sowie den populären Medienikonen für Kinder verbunden waren. Zurzeit bemerkt man die Vielzahl von Formaten und eine hohe editorische Attraktivität dieser Publikationen sowie ihre starke Bindung an die Spielzeug- und Medienindustrie.

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

L

Legendy i żywoty świętych. Publikacje dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr Grażyna Lewandowicz-Nosal jest pracownikiem Biblioteki Narodowej. Specjalista w zakresie bibliotek publicznych dla dzieci, literatury dla dzieci i młodzieży. Członek PS IBBY, kolegium redakcyjnego „Guliwera. Czasopisma o książce dla dziecka” i „Poradnika Bibliotekarza”. Juror ogólnopolskiej nagrody literackiej im. K. Makuszyńskiego. Główne publikacje to: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, młodzież – Internet – biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* (Warszawa 2015), *Ślady sacrum w literaturze dla dzieci i młodzieży* (Warszawa 2020).

Słowa kluczowe: święci; biografie; legendy; dzieci i młodzież; Polska; 1945–1949; historia

S **treszczenie. Teza/Cel:** Celem artykułu jest analiza legend i życiorysów świętych przeznaczonych dla dzieci, wydanych w Polsce w latach 1945–1949. W załączonej bibliografii zamieszczono 19 pozycji.

M **etoda badawcza:** Materiał analizowano z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej (zarejestrowanych w bibliografii polskiej Urzędowym Wykazie Druków „Przewodniku Bibliograficznym”).

W **yniki/Wnioski:** Najwięcej pozycji opublikowano w Krakowie i w Warszawie w latach 1947–1948. Ich autorami w większości byli znani i cenieni pisarze świeccy. Na uwagę zasługuje osoba Marii Kączkowskiej. Niektóre teksty miały swoje przedwojenne wydania. W legendach i biografiach zaprezentowano ponad 50 osób uznanych przez Kościół katolicki za świętych lub zmarłych w opinii świętości. Życiorysy, szczególnie życiorysy „świętych dzieci” miały stanowić wzór do naśladowania dla młodego czytelnika.

„Święty kocha Boga, życia mu nie szkoda” śpiewał przed kilku laty popularny dziecięcy zespół Arka Noego¹. I właśnie ta cecha jest najważniejsza w biografiami świętych adresowanych do najmłodszych. Sam termin „święty” jest używany na określenie osoby zmarłej, która przebywa w niebie (stąd uroczystość Wszystkich Świętych), a w węższym znaczeniu na określenie osoby oficjalnie ogłoszonej jako święty przez Kościół i otaczanej kultem.

Żyoty i legendy o świętych to jeden z ważniejszych nurtów książek religijnych dla dzieci. Katecheci i inni autorzy doskonale zdawali sobie sprawę z łańskiejszej zasady, że słowa pouczają, a przykłady pociągają. W opublikowanych tekstach można znaleźć wiele postaci świętych i ich biografii opisanych albo w zbiorach, np. legend, albo jako samodzielne publikacje. Przykłady z życia osób kanonizowanych przez Kościół lub żyjących i umierających w opinii świętości pojawiają się praktycznie we wszystkich tekstach adresowanych do najmłodszych publikowanych w latach 1945–1949 – pogadankach religijnych², katechizmach³, podręcznikach⁴, adoracjach, nowennach, nabożeństwach⁵, sztukach teatralnych.

W tych ostatnich najczęściej obecny był św. Mikołaj⁶. W innych tekstach autorzy odwoływali się najczęściej do patrona młodzieży św. Stanisława Kostki. Popularny był patron ministrantów św. Jan Berchmans i założyciel zgromadzenia salezjanów św. Jan Bosco oraz jego wychowanek św. Dominik Savio. Za wzór do naśladowania stawiano zarówno postaci z odległej przeszłości, swoistą „karierę” zrobiła postać rzymskiego chłopca Tarsycjusza (Tarzycjusza), jak i bardziej współczesne – mała Nelli (właściwie Ellen Organ), Krysia Hrabarówna, Wicia de Fontgallanda. Oprócz bohaterów dziecięcych opisywano postaci wybitnych uczonych, polityków, żołnierzy, zakonników. Stosunkowo niewiele jest postaci kobiecych. Z polskich świętych popularna była św. Kinga, z zagranicznych św. Teresa od Dzieciątka Jezus.

Opisany niżej zbiór został podzielony na dwie części. Część pierwsza obejmuje legendy z życia świętych, część druga ich biografie, w nomenklaturze kościelnej znane bardziej jako żywoty. Osobno zostały wyróżnione biografie napisane przez jedną autorkę Marię Kączkowską. Wszystkie teksty zostały opisane z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej (dalej: BN) i zarejestrowanych w Urzędowym Wykazie Druków „Przewodniku Bibliograficznym”.

¹ Arka Noego – dziecięcy zespół muzyczny powstały w roku 1999. Tekst piosenki *Święty uśmiechnięty* autorstwa Roberta Friedricha – jednego z założycieli zespołu. Zob.: *Arka Noego (zespół muzyczny)*, [w:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online], [dostęp 5 VIII 2020]. Dostępny w World Wide Web: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_\(zesp%C3%B3l_muzyczny\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_(zesp%C3%B3l_muzyczny)).

² Np. H. Wierzejska, *Pogadanki religijne dla małych dzieci*, Katowice 1946.

³ Np. J. Wojtukiewicz, *Pan Jezus z nami. Katechizm i biblijka*, Częstochowa 1946. W wydaniu kolejnym z 1947 r. zabrakło żywotów świętych.

⁴ Np. M. Białowas, J. Dajczak, *Pan Jezus wśród dzieci: podręcznik do nauki religii katolickiej w 3 kl. szkół podstawowych*, Nowa Ruda 1948.

⁵ Np. *Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli Młodzieży”*, [Kraków] 1946.

⁶ G. Lewandowicz-Nosal, *Zerwana nić. Religijne sztuki teatralne dla dzieci w latach 1945–1950. Na tropie cenzury*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 2016, t. 12, s. 86–102.

Legendy z życia świętych

„Legenda to epicki utwór literacki, którego fabuła jest osnuta wokół jakiegoś autentycznego wydarzenia lub faktów z życia znanych postaci, silnie nasycony pierwiastkami fikcji literackiej”⁷. Utwory o tematyce religijnej, związane z postaciami świętych oraz motywami zaczerpniętymi z ludowej tradycji, stanowią odrębną grupę legend⁸. Należy też dodać, że legendy były gatunkiem uprawianym zarówno w wersji wierszowanej, jak i prozatorskiej. I właśnie takie utwory zostaną zaprezentowane w niniejszym artykule.

Antonina Domańska, autorka znanych powieści historycznych dla dzieci, takich jak np. *Paziowie króla Zygmunta*, *Historia żółtej ciżemki* czy *Kryśka bezimienna*, spróbowała swoich sił, tworząc *Legendy z życia świętych*. Według *Bibliografii literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*⁹ pierwsze wydanie legend ukazało się w poznańskiej Księgarni św. Wojciecha w 1918 r. Natomiast zachowany w BN, bardzo zniszczony, pozbawiony strony tytułowej egzemplarz nosi, naniesioną ołówkiem, datę 1917 r.¹⁰ Wydanie przedwojenne zawiera cztery ilustracje – jedna przedstawia ucieczkę św. rodziny do Egiptu, druga cud św. Antoniego według obrazu Zaganeliego (Francesco da Cotignola), trzecia św. Jerzego walczącego ze smokiem oraz grobowiec św. Szymona z Lipnicy z kościoła św. Bernardyna w Krakowie. Wydanie powojenne z 1946 r. ukazało się w katowickim wydawnictwie Uniwersum z sześcioma ilustracjami Wandy Ostrowskiej, nawiązującymi do treści sześciu legend stanowiących zawartość książki. Cztery legendy zostały poświęcone świętym: Jerzemu i Antoniemu, dwie przedstawiają postacie osoby związane z Polską: św. Kingę¹¹ i błogosławionego Szymona z Lipnicy¹². Wybór Domańskiej nie dziwi. Autorka prawie całe życie była związana z Krakowem, dlatego też w opracowanych przez siebie legendach przywołała postacie krakowskich świętych.

Nowością na rynku wydawniczym była publikacja dwóch autorek Hanny Kadzińskiej i Wandy Kaczyńskiej *Święty roczek w przysłowiacz*. Książka ukazała się w 1947 r. w wydawnictwie S. Arcta z ilustracjami Wandy Romeykówny. Książka miała imprimatur Kurii Włocławskiej z 1946 r., natomiast drukowana była w drukarni W. L. Anczyca i spółki w Krakowie. Na jej treść składało się 18 wierszy i przysłów, które były poświęcone 17 świętym oraz Marii Pannie. Poszczególne święci byli patronami konkretnych miesięcy i zmian zachodzących w tym czasie w przyrodzie.

Całość rozpoczynała się 10 sierpnia od dożynek i święta św. Wawrzyńca („św. Wawrzyniec niesie z pola wieniec”), a kończyła się rok później, 26 lipca w dzień św. Anny. Autorki zebrały przysłowia dzisiaj już praktycznie нефункционujące w szerszym obiegu (np. właśnie o św. Wawrzyńcu, św. Idzim – 1 września). Najwięcej przysłów (po trzy) dotyczyło marca (św. Grzegorz – 12 marca, św. Józef – 19,

⁷ *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 214.

⁸ *Ibidem*.

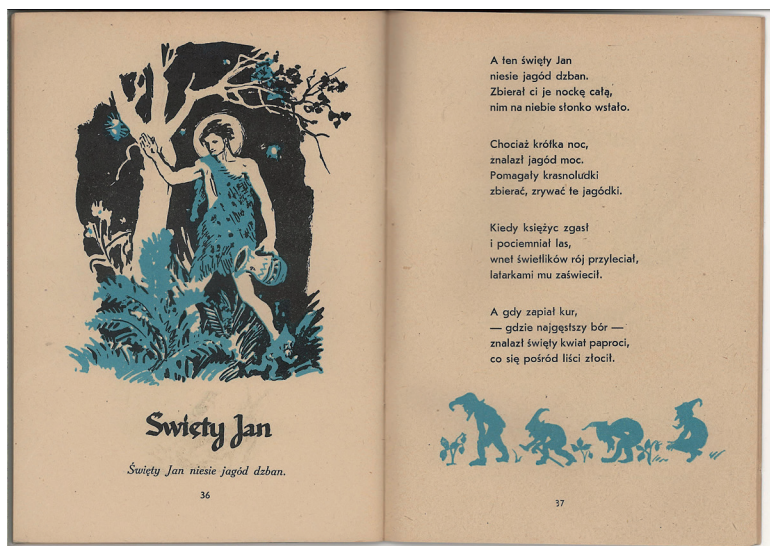
⁹ *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*, oprac. B. Krassowska i A. Grefkowicz, Warszawa 1995.

¹⁰ Natomiast *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917*, oprac. A. Gerfkowicz i in., Warszawa 2005 notuje, właśnie chyba na podstawie egzemplarza zachowanego w BN, datę 1917 r. W bibliotece cyfrowej Polona można odnaleźć skany *Legend* Domańskiej wydanych w 1917 r. w Księgarni św. Wojciecha, zob. Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: www.polona.pl.

¹¹ W wydaniu z 1917 r. Kinga występuje jeszcze jako św. Kunegunda królowa.

¹² Św. Szymon z Lipnicy był kanonizowany dopiero 3 VI 2007 r. przez papieża Jana Pawła II.

oraz uroczystość Zwiastowania – 25 marca) i czerwca (św. Antoni – 13 czerwca, św. Wit – 15 oraz św. Jan – 24 czerwca). Każdej postaci poświęcono dwie strony rozkładowe – na jednej zamieszczono ilustrację świętego oraz towarzyszące mu przysłowie, na drugiej krótki wiersz wraz z dodatkową ilustracją. Ilustracje były utrzymane w tonacji niebiesko-czarnej. Każdy utwór charakteryzował świętego wraz z przypisanymi mu atrybutami, np. zwierzętami (św. Franciszek z myszką, św. Agnieszka ze skowronkiem), i odpowiadającą mu porą roku.

Il. 1. Strony poświęcone św. Janowi z książki Hanny Kadzińskiej i Wandy Kaczyńskiej *Święty roczek w przysłowia*

Źródło: H. Kadzińska, W. Kaczyńska, *Święty roczek w przysłowia*, Warszawa 1947, s. 36–37.

W ilustracjach miesza się *sacrum* i baśń. Widać to szczególnie przy obrazie św. Grzegorza, gdzie na płynącej rzeką krze mamy obraz spersonifikowanej zimy przedstawionej jako staruszka z tobołkiem. Chodzący po lesie św. Jan Chrzciiciel ubrany jest, zgodnie z relacją Nowego Testamentu (dalej: NT) w skórę wielbłądzia, ale w ręku ma dzban, do którego zbiera jagody. Pomagają mu w tym krasnoludki, a sam święty podczas najkrótszej nocy w roku znajduje kwiat paproci. Inni święci też chodzą po polu, lesie lub ogrodzie. Św. Wojciech, patron wiosny, schodzi z nieba i rozmawia z ptakami i zwierzętami, podobnie św. Zofia, która w nocy ogrzewa swym tchnieniem pąki na drzewach. Święty Wit ucisza słowika („na święty Wit słowik cyt”), a św. Anna została przedstawiona jako doglądająca żniw gospodarna staruszka. W publikacji mamy do czynienia z tradycyjnym jeszcze obrazem św. Mikołaja przedstawiającym go jako biskupa z pastorałem i w mitrze. Interesujące może być zestawienie przylatującego na święto Zwiastowania bociana (25 marca, „na Zwiastowanie przybywaj bocianie”) porównanego do Archaniola Gabriela. Bocian mówi do Matki Boskiej „śpieszę na Twe słowo, Królowo aniołów i ptaków Królowo”.

Była to publikacja bardzo dopracowana od strony edytorskiej. Przynosiła zestaw przysłów połączonych z postaciami świętych. Jej odpowiednikiem dla nieco starszych dzieci były legendy zawarte w *Bożym roczku* Ewy Szelburg-Zarembiny¹³.

W 1948 r. w kieleckim wydawnictwie Jedność w nakładzie 5100 egzemplarzy z ilustracjami Włodzimierza Bartoszewicza ukazało się drugie wydanie książki Pii Górskiej *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*. Pierwodruk tej książki przypadł na rok 1919, a opublikowała ją wówczas warszawska firma Gebethnera i Wolffa. Oba wydania różniły się nie tylko wydawcą, osobą ilustratora (nie znamy ilustratora pierwszego wydania), lecz także treścią. W *Opowiadaniach i legendach...* Górską zawarła historie o następujących świętych: apostołach – Piotrze i Pawle, oparte na tekstach z *Dziejów Apostolskich*, następnie zaprezentowała postacie świętych: Marcina, Stanisława Szczepanowskiego, Franciszka z Asyżu, Elżbiety Węgierskiej, Jadwigi królowej, Kingi, Jana Kantego, Kazimierza królewicza, Stanisława Kostki i Wincentego à Paulo. W wydaniu pierwszym autorka zamieściła legendę z dziejów prześladowania unitów o Jozafacie Spusiu, której zabrakło w zbiorze powojennym. Ta historia o „niekanonizowanym, niemniej jednak świętym męczenniku sprawy została skreślona podług opowiadania naocznego świadka prześladowania unitów”¹⁴. Jozafat Spuś, włościanin z Rudna na Podlasiu zmarł około 1880 r., wracając po raz trzeci z Syberii, gdzie był zsyłany za szerzenie wiary. Ukrywany po chałupach, nauczał wiary, znał żywoty świętych i męczenników, a ludzie schodzili się, aby go słuchać i wyżalić się na działania Rosji¹⁵. Ta historia obrony wiary z XIX w. nie mogła pojawić się w zbiorze wydanym w 1948 r., znacznie „bezpieczniejsi” byli apostołowie i święci sprzed wielu wieków.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że autorka na 12 postaci (pomijając Jozafata Spusia), zaprezentowała sześciu polskich świętych oraz trzy kobiety. Najwięcej historii dotyczy życia apostołów – trzy legendy poświęcone są św. Piotrowi, pięć św. Pawłowi, pięć św. Franciszkowi, po trzy św. Elżbiecie Węgierskiej i św. Stanisławowi Kostce. Autorka czerpała swój materiał z różnych źródeł – NT, innych opracowań, wreszcie historii ustnych. Przed każdym tekstem dodano informację o życiu świętego oraz datę, kiedy w Kościele jest obchodzone wspomnienie. Mimo upływu prawie wieku od daty pierwodruku tekst P. Górskiej nie stracił swoich walorów literackich.

Barbara Żulińska (1881–1962), zakonnica ze Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego pochodziła z bardzo religijnej i patriotycznej lwowskiej rodziny. Jej stryj, Roman Żuliński, został stracony wraz z Romualdem Trauguttem na stokach Cytadeli Warszawskiej w 1864 r. Sama B. Żulińska była nauczycielką, członkiem Sodalicji Mariańskiej, pracowała z dziećmi w przedszkolach, ochronkach i szkołach. Przedwojenne władze oświatowe nawiązały współpracę z B. Żulińską, która opiniowała programy nauki religii dla szkół wszystkich typów. Ta współpraca

¹³ E. Szelburg-Zarembina, *Boży roczek*, Poznań 1949, s. 104.

¹⁴ P. Górską, *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*, Warszawa 1919, s. 208.

¹⁵ Historię Jozafata Spusia prawdopodobnie zaczerpnęła Górską z tekstu [Jadwiga Łubieńska] Ottonówna *Podlaskie „hospody pomytuju” 1872–1905 kronika 33 lat prześladowania unii przez naocznego świadka*, Kraków 1908, s. 119–158.

była kontynuowana także po wojnie. W latach 1945–1949 Ministerstwo Oświaty ponownie zleciło jej ocenę ukazujących się podręczników i katechizmów¹⁶.

W swoim bogatym dorobku piśmienniczym Barbara Żulińska ma również zbiór opowiadań o św. Franciszku z Asyżu¹⁷. Wydanie pierwsze opublikowano w 1926 r. we Lwowie nakładem Towarzystwa „Biblioteka Religijna”, natomiast wydanie drugie ukazało się w 1948 r. w Niepokalanowie w Wydawnictwie Milicji Niepokalanej. W 13 krótkich rozdziałach autorka zawarła najważniejsze fakty z życia świętego oraz towarzyszące mu legendy, np. o wilku z Gubio. Po raz pierwszy książka była wydana z okazji przypadającego wielkiego jubileuszu 700-lecia śmierci św. Franciszka i od przywołania tego faktu Żulińska rozpoczęła swoją przedmowę. Tekst powojenny opublikowano bez zmian w treści.

W 1948 r. lub rok wcześniej – w 1947 r. ukazała się w wydawnictwie Dobra Książka wierszowana legenda Janiny Porazińskiej. *Boża ścieżka Królowej Kingi. Historia i legenda* została opatrzona pięknymi, utrzymanymi w biało-czarno-niebieskiej tonacji ilustracjami Michała Byliny. Porazińska przedstawiła postać królowy, jej życiorys, historię, zasługi dla Małopolski. W utworze ważną cechą jest religijność Kingi, która modli się o dobrą decyzję przy wyborze drogi życiowej, modli się do Matki Bożej o sól, a także funduje kościół i klasztor w Starym Sączu, w którym

Il. 2. Strona z książki Ewy Szelburg-Zarembiny *Boży roczek*

Źródło: E. Szelburg-Zarembina, *Boży roczek*, Poznań 1949, s. 69.

¹⁶ Postać Żulińskiej przypominała w obszernym artykule Magdalena Olejniczak pt. *Barbara Żulińska – zapomniana autorka*, [w:] *Dzieciństwo i sacrum 2. Studia i szkice literackie*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, Warszawa 2000, s. 167–176.

¹⁷ B. Żulińska, *O świętym Franciszku z Asyżu. Opowiadania dla dzieci*, Niepokalanów 1948, s. 46.

mieszka po śmierci męża. W klasztorze odbywa nowicjat i spełnia zwykłe prace, sprząta, pasie krowy, stróżuje. W historię wplata autorka między innymi legendę o sprowadzeniu wody do klasztoru oraz o ucieczce sióstr w Pieniny przed Tatarami. Ta ostatnia opowieść ma wszelkie znamiona baśni. W czasie ucieczki, żeby opóźnić pogoń, Kinga rzuca za siebie różne przedmioty, wstęga powoduje spienienie fal Dunajca, laska – powstanie puszczy, a sznur różańca – równinę zamienioną w góry. Porazińska kończy legendę pochwałą ziemi sądeckiej, Pienin, Sokolicy, Starego Sącza i klasztoru klarysek.

Najbardziej znanym zbiorem legend jest, wspomniany wyżej, *Boży roczek* Ewy Szelburg-Zarembiny, którego nowe wydanie ukazało się po wojnie w 1949 r. w Wydawnictwie św. Wojciecha w Poznaniu w nakładzie 10 000 egzemplarzy. Na karcie tytułowej nazwisko autorki skrócono tylko do Zarembiny, całość ilustrował Edward Kuczyński. Pierwsza edycja przedwojenna z całostronicowymi czarno-niebieskimi ilustracjami Stanisława Bobińskiego ukazała się w 1931 r. w Towarzystwie Wydawniczym Bluszcz w nakładzie 5000 egzemplarzy.

Zbiór zawierał 15 legend i opowiadań związanych z rokiem kościelnym, kalendarzowym, postaciami świętych. Czarno-białe ilustracje zapowiadały poszczególne rozdziały, natomiast same tytuły rozdziałów, żywa pagina i numery stron zostały wyróżnione czerwoną czcionką.

Święci pojawili się w legendach dotyczących marca, maja, czerwca, lipca, września i października. Opowiadanie marcowe związane było z przysłowiem „na świętego Grzegorza idzie zima do morza”. Matka Boska prosiła świętego, aby skruszył lód na rzece i wyprawił zimę w dalekie zamorskie kraje. W historii majowej zimni ogrodnicy i ich poślanek, zapominalska sroka, nie wywiązali się z zdania przygotowania ziemi na zejście z nieba Matki Bożej. Sytuację uratowała dopiero św. Zofia („święta Zofija kwiaty rozwija”), bo maj, poświęcony Matce Bożej musi być najpiękniejszym ze wszystkich miesięcy. Patronem czerwca jest św. Wit (święto 15 czerwca) i związane z jego osobą przysłowie „na święty Wit słowik cyt”. Na prośbę ubogiej wdowy święty ucisza słowika, żeby policzyć ziarna zboża potrzebne na chleb dla ubogich. Lipiec został poświęcony św. Małgorzacie (święto 13 lipca). Legenda wyjaśnia nieznane dziś przysłowie „deszcz na świętą Małgorzatę, orzechom jest na stratę”. Święta, widząc ludzi zmęczonych pracą w polu, chce sprowadzić dla ich ochłody deszcz. Jednak mała wiewiórka prosi, żeby tego nie robiła, bo inaczej nie będzie orzechów. Małgorzata zgadza się pod warunkiem, że zwierzątko podzieli się na jesieni owocami z dziećmi. I tak się dzieje. Nieznaną, zapomnianą dziś świętą jest św. Tekla (święto przypada 23 września w pierwszy dzień jesieni). To właśnie ona daje pastuszkom w prezencie sól do pieczonych w ognisku ziemniaków. Patronami października są św. Szymon i św. Juda (święto 27 października), a listopad należy do Wszystkich Świętych, którzy w tym czasie, a szczególnie w Zaduszki zapalają na niebie gwiazdy. Podobnie czyni w niebie mała Marysia, widząc płaczącą nad jej grobem matkę. Dziewczynka zapala na niebie światło, dając w ten sposób matce znak świętych obcowania.

Mimo upływu lat legendy Szelburg-Zarembiny nie zestarzały się, także dziś mogą wprowadzać w klimat pór roku i związanych z nimi świąt¹⁸.

Innym tomem Szelburg-Zarembiny, tym razem poetyckim, była *Niedziela*. Zbiór zawierający 31 wierszy ukazał się w 1947 r. nakładem wydawnictwa Gebethner i Wolff z ilustracjami M. Podoskiej-Kochowej. Wiersze obejmowały cykl roczny, uwzględniały święta kościelne i ludowe, zjawiska przyrody¹⁹, a także świątecznych. Należeli do nich św. Jan z dzbanem malin, św. Franciszek brat wszystkich zwierząt, św. Regina rozpinająca po polach mgły wyprane w rzece, św. Urszula z perłami, św. Jadwiga patronka Śląska, oraz św. Barbara patronka górników.

Żywoty/Biografie

W odróżnieniu od legend, życiorysy świętych lub osób niekanonizowanych i jedynie zmarłych w opinii świętości są ich w różnym stopniu beletryzowanymi biografiami. Nie zawierają elementu cudowności, baśniowości, jak to się dzieje w przypadku opisanych wcześniej utworów.

Dwukrotnie po wojnie, w 1947 i 1949 r. krakowskie „Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuitów” opublikowało życiorys św. Jana Berchmansa, patrona ministrantów. Autorem książki był ks. F. Filarowski (właśc. Eugeniusz Reczek), przedmowę do obu wydań napisał ks. Józef Bok, który uzasadniał konieczność przedstawienia portretu świętego w latach młodości tak, aby jego przykład stanowił dla chłopców wzór do naśladowania. Młodzi mieli zobaczyć w Janku rówieśnika i kolegę i dzięki temu wypracować w sobie wspaniały charakter dzielnego katolika i Polaka. Książka składała się z trzech części. W pierwszej omówiono dziecięce lata urodzonego w Belgii 13 marca 1599 r. Jana Berchmansa. Przyszły święty został przedstawiony jako chłopiec grzeczny, który pięknie się modlił, dobrze uczył, a kiedy został ministrantem potrafił służyć rano nawet do trzech mszy św. Pierwszą Komunię św. przyjął w wieku 11 lat, swoje cierpienia (ból głowy) znosił dla Jezusa. W części drugiej opisano jego pragnienie zostania kapłanem, wzorem dla niego była postać starożytnego chłopca Tarsycjusza. Część trzecia to szczegółowy opis drogi świętego ku kapłaństwu. W 1616 r. Berchmans wstąpił do zakonu jezuitów, dwa lata później złożył śluby zakonne, a niedługo potem, w wieku 22 lat, zmarł. Został ogłoszony świętym w 1888 r., jego uroczystość przypada 26 listopada.

Obie edycje różniły się ilustracjami. Pierwsza, ilustrowana przez Tadeusza Bińkowskiego, miała białą kartonową okładkę, niebieskie napisy, rysunek i fotografię świętego. Druga miała okładkę autorstwa A. Żmudy²⁰, oraz inne ilustracje, sama pozycja była wydrukowana na lepszym papierze, z wyraźniejszą czcionką, zabrakło w niej zdjęcia świętego. Opublikowana została w nakładzie 3000 egzemplarzy.

Choć jej życie może służyć za wzór do naśladowania i zmarła w opinii świętości, nie jest świętą kanonizowaną przez Kościół katolicki. Kim była „Anielska dusza”

¹⁸ *Boży roczek* Szelburg-Zarembiny doczekał się wznowienia dopiero w 1990 r. w wyd. PAX, a w 1992 r. został nagrany w wersji dla niewidomych.

¹⁹ Cztery wiersze z tego zbioru: *W Palmową Niedzielę*, *W niedzielę rano*, *Cukrowy baranek* oraz *W Zielone Świątki* z ilustracjami Magdaleny Œwiertni ukazały się w 1996 r. w tomiku pt. *Cukrowy baranek* w Poznaniu w wydawnictwie Akwilon.

²⁰ Nie udało się rozwiązać skrótu imienia autora okładki.

Krysia de Nágy Kówes Hrabarówna? Historię życia małej dziewczynki spisał ks. Stanisław Szpetnar. Pierwsze wydanie książki ukazało się w 1937 r. w Krakowie w „Wydawnictwie WAM”, drugie, dziesięć lat później w 1947 r. również w tym samym wydawnictwie. Wydanie powojenne zostało zmienione i uzupełnione w stosunku do wydania pierwszego.

Krysia Hrabarówna urodziła się 19 grudnia 1919 r. w Poroninie, zmarła 5 października 1932 r. w Krakowie w wieku 13 lat. W książce zawarto głównie wspomnienia matki uzupełnione wypowiedziami innych osób – ojca, siostry, nauczycieli, koleżanek z klasy. Wszystkie układają się w historię życia dziewczynki, gdzie przeczytać można o jej cnotach i zaletach, ale też wadach. Jaka była Krysia? Przede wszystkim grzeczna, posłuszna, dbała o brata bliźniaka, umiała wyrzec się własnych przyjemności, np. atrakcyjnego spaceru, po to, żeby czuwać przy chorej matce. Inne cechy bohaterki to: wdzięczność, oszczędność, pracowitość, dbałość o porządek. Krysia była dziewczynką żywą, radosną, pełną energii i temperamentu, lubiła śpiewać, bawić się, śmiać. Jako uczennica była pilna, obowiązkowa, lubiła czytać książki, w tym także religijne, jak np. żywoty świętych, w tym te opisane w książce *Sługi Boże Pii Górskiej*. Z literatury świeckiej najbardziej lubiła *Krysię bezimienną* Antoniny Domańskiej i *Anię z Zielonego Wzgórza* Lucy M. Montgomery. Według relacji bliskich Krysia była dziewczynką bardzo religijną. W swoim pokoju, ale również w klasie szkolnej, urządziła ołtarzyk Matki Bożej, mocno przeżywała dzień Pierwszej Komunii świętej. W szkole przeprowadzała zbiórkę stemplowanych znaczków pocztowych, dochód z ich sprzedaży miał być przekazany na misje w Rodezji. Krysia była apostołką – biednym dzieciom, wśród których, było kilkoro żydowskich, czytała wspomnianą książkę Górskiej. Odpowiadając na pytania matki, że taką książkę czyta „żydóweczkom”, mówiła, że bardzo im się ta książka podoba. „A cóż ty im czytasz?, pytam zdziwiona tym, co słyszę. Właśnie czytam im «Sługi Boże» P. Górskiej. Jak to, żydóweczkom to czytasz? A tak, i bardzo im się ta książka podoba. To już im czytaj – rzekłam w końcu – ale to wygląda, jakbyś te żydóweczki nawracała. Oj mamusiu, bardzo bym tego pragnęła i nieraz sobie o tym myślę – powiada Krysia – a oczy zabłysnęły jej radosnym pragnieniem i twarz spłonęła rumieńcem. [...] Zdarzyło się, że Krysia naprawdę próbowała nawrócić jedną ze swych koleżanek-żydówek i miała wskutek tego wiele nieprzyjemności”²¹. To ostatnie zdanie, o nawracaniu koleżanki-żydówki zostało wykreślone w wydaniu powojennym. Podobnie wyeliminowano inny fragment dotyczący relacji dziewczynki z żydowskimi koleżankami. Pobożna Krysia założyła w klasie związek M.P.C. – Módl się! Pracuj! Cierp!, którego celem było ponoszenie ofiar dla Chrystusa. „Nie liczyła się też Krysia z niedopuszczalnością tajnych związków na gruncie szkoły, choćby one tak niewinny, a nawet wzniosły miały charakter, jak Krysi M.P.C. Związek ten nie rozwinął, zdaje się, żadnej znaczniejszej działalności. Wyniknął on raczej z potrzeb duchowych Krysi, niż ogółu klasy. Toteż M.P.C. rozplynął się po kilku posiedzeniach, zwłaszcza gdy zebrania i tajemnicze szepty członkiń między sobą wzbudziły podejrzliwość koleżanek-żydówek i gdy te, **przypisując związkowi najnieśluszniej ostrze antysemickie** [wyróżnienie G. L.-N.], doniosły o wszystkim gronu nauczy-

²¹ S. Szpetnar, *Anielska dusza*, Kraków 1937, s. 90–91.

cielskiemu. Dziewczynkom zakazano oczywiście zabawy w tajne związki i Krysia musiała pożegnać się ze swoim M.P.C., jego ruinę rzewnymi opłakawszy łzami²². W wydaniu powojennym wyeliminowano zaznaczony wcześniej pogrubioną czcionką fragment dotyczący koleżanek-żydówek donoszących gronu pedagogicznemu o rzekomo antysemitycznym związku dziewcząt, pozostały tylko ogólnie wspomniane koleżanki. Do końca życia Krysię cechowała ofiarność, myślała o innych i dzieliła się np. swoimi sukienkami, pieniędzmi, jedzeniem. Bardzo chora przeczuwała własną śmierć. Oprócz przywołanych wątków żydowskich, w wydaniu powojennym usunięto krótki wstęp, czy też raczej dedykację matki Krysi Hrabarówny²³, pojawiła się natomiast przedmowa autorstwa jezuita ks. Józefa Boka. Podkreślone zostały w niej cnoty dziewczynki i zachęta dla czytelników, aby ją naśladować i „kształtować w sobie tak wielki świetlany charakter”. Wydanie powojenne uzupełniono relacjami różnych osób, które uzyskały łaski za wstawiennictwem Krysi. Ostatnia zmiana dotyczy liczby ilustracji zawartych w tekście. W wydaniu przedwojennym było ich sześć: „Krysia w roli drużki Zosi z *Pana Tadeusza*”, „Krysia w gronie rodziny”, „Krysia opiekunka braciszka”, „Krysia z Irenką w roli druzek z *Pana Tadeusza*”²⁴, „Krysia w czasie pierwszej komunii świętej” oraz „grobowiec śp. Krysi Hrabarówny”. W wydaniu drugim, trudno powiedzieć dlaczego, nie zamieszczono fotografii Krysi w gronie rodziny. Niewątpliwie książka o życiu dziewczynki to przykład poszukiwania „zwykłych”, bliskich dziecku, możliwych do naśladowania postaci.

Kolejnym „małym świętym” był Wit (Wicio) de Fontgalland. Ten francuski chłopiec żył zaledwie 12 lat (1913–1925) i umarł w opinii świętości. Również on miał być wzorem dla innych dzieci. Cechowało go wielkie umiłowanie Komunii św., którą przyjął w wieku 7 lat (1921 r.) po opublikowaniu dekretu Piusa X o dopuszczeniu dzieci do wcześniejszej Komunii św. Jego matka spisała szczegółowy życiorys syna, jego śmierć i cuda dziejące się po śmierci w książce pt. *Dusza dziecka*²⁵. Proces beatyfikacyjny Fontgallanda otwarty 15 listopada 1941 r. został wkrótce zawieszony (18 listopada 1947 r.). Promotorką jego życia w Polsce była Maria Pruszyńska, która już w 1931 r. opublikowała biografię pt. *Małeńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland. Promienne życie świętego chłopca*. Wydanie było sygnowane tylko inicjałami autorki „opowiedziała wiernie M.P.”, posiadało *imprimatur* z 14 września 1931 r. Edycja powojenna ukazała się w 1949 r. w krakowskim „Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuitów” w nakładzie 5100 egzemplarzy za zezwoleniem władzy duchownej. Nie różniła się od wydania pierwszego niczym, poza ujawnieniem autorstwa Pruszyńskiej i mniej wyraźną w stosunku do pierwodruku fotografią głównego bohatera. Prawdopodobnie Pruszyńska oparła swoją opowieść na wspomnianej relacji matki. Nigdzie jednak nie zaznaczono, że jest to tłumaczenie, a bez dostępu do oryginału trudno to jednoznacznie stwierdzić.

²² Ibidem, s. 96–97.

²³ „Krysi córeczce ukochanej niepospolitej Dziecinie, jasnemu Promykowi z Nieba, który przez chwilę na ziemi przytrzymany, życie rodziców swoich rozświetlił i niespodzianie, przedwcześnie, z przeogromnym i niepocieszonym ich żalem w zaświaty uleciał, wspomnienia te, sercem miłości pełnym i łzami boleści pisane poświęca Matka”, ibidem.

²⁴ Irena była starszą siostrą Krysi.

²⁵ Ta pozycja prawdopodobnie nie była tłumaczona na j. polski. Autorka polskiej biografii Wicia de Fontgallanda pisała, że do dn. 2 maja 1931 r. *Dusza dziecka* została przetłumaczona na 35 języków, stwierdzono też 200 cudownych uzdrowień za wstawiennictwem Wicia.

W treści książki uwagę czytelnika zwracają postanowienia chłopca zapisane po rekolekcjach odbytych przed Pierwszą Komunią św.: „1. odmawiać codziennie rano i wieczorem pacierz, 2. nie przeżyć ani jednego dnia bez poniesienia dla Pana Jezusa jakiejś ofiary, która dla mnie naprawdę będzie ciężką, 3. starać się zwalczać lenistwo i coraz więcej pracować, aby móc kiedyś zostać księdzem”²⁶. Warto zaznaczyć, że takie postanowienia zapisało siedmioletnie dziecko i był to bardzo konkretny plan na życie.

Interesującą publikacją jest książka Wincentego Lutosławskiego (1863–1954)²⁷ pt. *Młodzi święci współcześni* wydana w 1948 r. w Krakowie w Wydawnictwie Mariackim. Zawierała biografie ośmiu młodych mężczyzn żyjących na przełomie XIX i XX w. (ostatni z opisanych umiera w 1943 r.), dwóch Włochów, jednego Francuza i pięciu Polaków. W chwili śmierci najstarszy, Zygmunt Laskowski, miał 44 lata, najmłodszy – Dominik Savio – tylko 15 lat. Lutosławski przedstawił następujących bohaterów: Dominika Savio, Andree Beltramiego, Maurycego Retoura, Antoniego Scheura, franciszkanina ojca Wenantego (Józefa Katarzyńca), Zygmunta Laskowskiego, salwatorianina Mieczysława Chrapłę oraz redemptorystę Andrzeja Biedę. Dwaj pierwsi to uczniowie i członkowie salezjańskiego oratorium św. Jana Bosco. Dominik Savio został kanonizowany w 1954 r., a więc już po opublikowaniu przez Lutosławskiego książki, w stosunku do Beltramiego i Ojca Wenantego toczą się procesy beatyfikacyjne. Tylko trzech bohaterów to ludzie świeccy, w tym tylko jeden, Maurycy Retour wstąpił w związek małżeński. Dwóch było lotnikami (Antoni Scheur i Zygmunt Laskowski). W swoich relacjach autor korzystał z opracowań innych osób²⁸, w przypadku Antoniego Scheura cytował fragmenty jego pamiętników. Przywołanie wśród świętych dwóch pilotów wpisywało się w bogaty, jeszcze przedwojenny nurt prozy lotniczej przeznaczonej dla młodzieży²⁹.

Wszystkie wymienione osoby łączyło święte dzieciństwo, niechęć do grzechu, częsta spowiedź i komunie św., postanowienie zostania świętym, pozytywny wpływ na kolegów, upominanie ich, gdy nieodpowiednio się zachowywali. W relacjach ważne jest odczuwanie obecności Boga, nawracanie poprzez swoją postawę i modlitwę wątpiących i niewierzących. Wspólną cechą charakteryzującą wszystkich bohaterów książki jest praca nad sobą, opanowanie, pracowitość, sumienność. Ich życiorysy są barwne, łączą się ze sobą w wyraźny sposób, uzupełniają, zazębiają. Na ich przykładach Lutosławski pokazuje, jak być świętym w świecie, w życiu codziennym, jak dochowywać wierności wyznawanym wartościom.

²⁶ M. Pruszyńska, *Malenki młodość Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca*, Kraków, 1949, s. 54.

²⁷ Sam Lutosławski był bardzo barwną i nietuzinkową postacią. Profesor filozofii, publicysta, działacz narodowy. Krzewił ideę poczwórnej abstinencji od alkoholu, hazardu, tytoniu i rozpusty, był założycielem organizacji Eleusis, zwawcą Platona. To on ustalił chronologie *Dialogów* Platona.

²⁸ Życiorysy A. Scheura i Z. Laskowskiego Lutosławski opracował na podstawie książek ks. Stanisława Tworowskiego, *Podniebny lot. Życiorys, listy i pamiętnik polskiego lotnika*, Poznań 1933; *W błękitach. Dzieje życia lotnika Zygmunta Laskowskiego*, Warszawa 1939 oraz pamiętników samego Scheura *Pamiętnik pilota polskiego ś.p. Antoniego Scheur'a*, Warszawa 1921.

²⁹ M. Chrobak, *Proza o tematyce lotniczej dla młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym. Rekonesans, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 171: Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 12. Szkice o książce i prasie dla dzieci i młodzieży XX–XXI wieku*, red. K. Woźniakowski, M. Rogoż, Kraków 2014, s. 56–68.

Prawdopodobnie w 1947 r.³⁰ w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy opublikowano 18 tomik serii *Młodzi ulubieńcy Jezusa*³¹ zawierający życiorys Antoniego Żyndy (1912–1931)³². Tekst został ukończony przed samą wojną w lipcu 1939 r. i, jak można sądzić, prawdopodobnie nie zdążył się wówczas ukazać. Biografia Antoniego, czy też, jak pisze autor – Antosia Żyndy miała być wzorem do naśladowania dla członków Krucjaty Eucharystycznej. Sam bohater zmarł w wieku 18 lat jako członek zakonu jezuitów. Wcześniej należał do Apostolstwa Modlitwy i Sodalicji Mariańskiej. Wyróżniał się gorliwością w modlitwie, pilnością w nauce, dzielnym znoszeniem postępującej choroby, ogólnie siłą charakteru w znoszeniu różnych przeciwności.

Biografie świętych autorstwa Marii Kączkowskiej

Za „specjalistkę” od beletryzowanych biografii świętych, bądź też osób godnych naśladowania można uznać Marię Kączkowską. Kączkowska (1892–1993) była pedagogiem i katechetką w przedwojennej Warszawie, założycielką miesięcznika „Radość Życia” i autorką książek religijnych dla dzieci.

W 1947 r. w warszawskim wydawnictwie sióstr dominikanek misjonarek ukazała się maleńka książeczka Marii Kączkowskiej będąca zbeletryzowaną biografią św. Stanisława Kostki. W tekście nacisk położono na pobożność świętego, częstą modlitwę, Komunię św., zapal do nauki, oraz cechy takie, jak: posłuszeństwo, pracowitość, umiłowanie Matki Boskiej. Autorka opisała widzenie Matki Boskiej z Dzieciątkiem podczas choroby świętego w Wiedniu i jego cudowne uzdrowienie. Postać Stanisława została skontrastowana z osobą jego brata Pawła prowadzącego odmienny tryb życia. Opisana została ucieczka Stanisława do Rzymu i przepowiedziana mu śmierć, która nastąpiła 15 sierpnia w dniu Wniebowzięcia NMP. Czytelnika uderza świadomość chłopca, który mówi o sobie „ja do wyższych rzeczy jestem stworzony”³³. Autorka przytacza też oryginał listu ze zbiorów ojców jezuitów z Wiednia pisany przez Stanisława do przyjaciela Ernesta, który pomógł świętemu w ucieczce. Biografia została napisana w bardzo prosty, przystępny sposób ukazujący najważniejsze wydarzenia z życia św. Stanisława.

Kolejna biografia pokazywała przykład życia Irlandczyka jezuita, ojca Wiliama Doyle’a. W 1947 r. również w warszawskim wydawnictwie sióstr dominikanek misjonarek ukazało się drugie wydanie książki *Zwycięzca. Dziecięce lata o. Wiliama Doyle’a* (pierwsze wydanie w 1928 r.)³⁴. Akcja rozpoczyna się podczas pożaru przy kołyszce małego Wiliama, który „przechodzi przez ogień”. Kiedy ma 7 lat goli głowę jak ojciec, bawi się w wojnę przeciw Anglikom, chce mieć mundur i być irlandzkim żołnierzem. Kiedy sam zjada 12 kupionych przez siebie ciastek dostaje od matki

³⁰ Data na podstawie wpływu egzemplarza obowiązkowego.

³¹ Jest to bardzo interesująca seria. Jej początki sięgają okresu 20-lecia międzywojennego. Po wojnie ukazała się jedynie wzmiankowana biografia Żyndy. Główną autorką tych tomików była Wanda Kieszkowska.

³² J. Humeński, *Nad szary proch. Antoni Żynda 1912–1931*, Kraków [1947].

³³ M. Kączkowska, *Święty Stanisław Kostka*, Warszawa 1947, s. 21.

³⁴ Kączkowska w swoim opracowaniu wykorzystwała wcześniejsze publikacje. Z zamieszczonej informacji dowiadujemy się, że „wiadomości o życiu ojca Wiliama Doyle’a z Towarzystwa Jezusowego zaczerpnięte zostały z dzieła A. O’Rahilly pt. *Życie Ojca Wiliama Doyle’a* tł. francuskie wyd. w Paryżu w 1927 r., w j. polskim ukazała się książka pt. *Ukryty bohater*, Kraków 1926 r.”.

naukę, że musi walczyć z łakomstwem, że ma stać się żołnierzem króla miłości – Chrystusa. Pracując nad sobą, Wiliam się zmienia – pomaga innym, rozdaje biednym paczki z herbatą i tytoniem, „czyni miłosierdzie po prostu i radośnie”³⁵. Poza jego uczynkami miłosierdzia niewiele więcej wiemy o bohaterze, ani o tym, jaka była jego dalsza droga. Po wojnie nie wznowiono bowiem drugiej części życiorysu pt. *Ojciec Wiliam Doyle* z 1929 r. Niewątpliwie celem książki było pokazanie dzieciom, jak pracować zwłaszcza nad własnym charakterem, że warto i trzeba pomagać innym. W przeciwieństwie do życiorysu św. Stanisława mało uwagi poświęcono modlitwie, czy udziałowi bohatera we mszy św. Wiliama poznajemy przede wszystkim w działaniu.

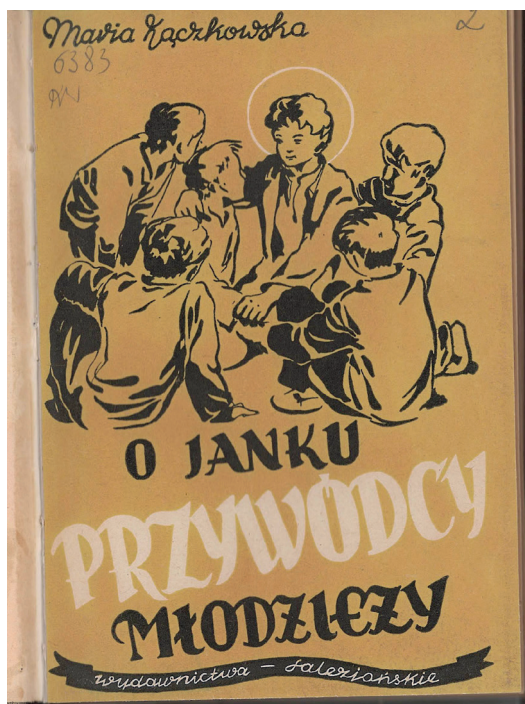
W tym samym roku i w tym samym wydawnictwie ukazało się, jak zaznaczono, trzecie wydanie książki *Mała Nelli. Pierwsza Komunia św.*³⁶ Było to krótkie opowiadanie, którego akcja toczy się w Irlandii. Matka głównej bohaterki umiera, gdy Nelli ma trzy lata, a ojciec umieszcza dziewczynkę w sierocińcu. Podczas chrztu, Bóg wstępuje do serca Nelli. Obdarzona cierpieniem dziewczynka kocha Go ze wszystkich sił. Nigdy się nie skarży, jest zadowolona z każdej wizyty w kaplicy, a gdy nie może już chodzić, cieszy się, że w jej pokoju stanęła figurka Matki Boskiej. W wieku 4–5 lat za zgodą biskupa przyjmuje Pierwszą Komunię, a wkrótce potem umiera. Krótkie opowiadanie ma na celu przybliżenie czytelnikowi wartości cierpienia i znaczenia Komunii św. w życiu każdego człowieka. Przykład małej Nelli powraca w innych utworach samej Kączkowskiej i innych autorów książek religijnych dla dzieci tamtego okresu.

Natomiast w 1948 r. w Wydawnictwie Salezjańskim w Warszawie ukazała się chyba najbardziej znana książka Kączkowskiej biografia św. Jana Bosko pt. *O Janku przywódcy młodzieży*, z utrzymanymi w niebieskiej tonacji ilustracjami Władysława Czarnieckiego. Książka, bardzo starannie wydana³⁷, prawdopodobnie była specjalnie napisana na zamówienie salezjanów. Samego bohatera poznajemy w chwili, gdy ma cztery lata. Wychowuje go matka Małgorzata, kobieta surowa, ale o gorącym, pełnym modlitwy sercu. To ona później będzie matką dla innych chłopców. Mały Janek chce się uczyć, chce być księdzem, ale dążenie do celu – jest biedny, kosztuje go bardzo wiele. Chłopiec nie boi się głodu, pracy, poniżenia, broni słabszych. Kluczowa scena w biografii to sen, w którym przedstawione jest zadanie stojące przed Jankiem – ma się opiekować chłopcami, ma stanąć na ich czele, ma zdobywać ich serca dobrocią i miłością. Bosko tworzy swój system wychowawczy. Dla kolegów organizuje „Towarzystwo wesołości”. Początek wielkiego dzieła salezjańskiego przypada na dzień 8 grudnia 1841 r., wówczas Jan Bosko gromadzi wokół siebie innych chłopców. W tekst wpleciona została postać innego salezjańskiego świętego Dominika Savio, który umarł w opinii świętości w 1857 r. W tekście, żywo i barwnie napisanym, brakuje dat życia i śmierci głównego bohatera.

³⁵ Ibidem, s. 32.

³⁶ Mała Nelli to Ellen Organ (1903–1908) pochodziła z Irlandii, zmarła w wieku 4,5 lat. To za jej strawą papież Pius X obniżył wiek dzieci przystępujących do pierwszej komunii św. z 12 na 7 lat. Zob. *Ellen Organ*, [w:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online], [dostęp 1 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: https://en.wikipedia.org/wiki/Ellen_Organ.

³⁷ Kolejne wydanie ukazało się dopiero w latach 80. XX w. pod tytułem *O Janku przyjacielu młodzieży*.

II. 3. Okładka książki Marii Kączkowskiej *O Janku przywódcy młodzieży*

Źródło: M. Kączkowska, *O Janku przywódcy młodzieży*, Warszawa 1948.

Podobna była inna, anonimowa biografia świętego Jana Bosko wydana już w 1946 r. również w Wydawnictwie Salezjańskim. Było to drugie wydanie w serii „Kłosa z Bożej Roli. Krótkie Żywoty Ilustrowane”. Pierwsze ukazało się w 1934 r.³⁸

Kączkowska opracowała również pozycję *Kwiaty mówią. Życiorys św. Teresy z Lisieux na podstawie „Dziejów Duszy”*. Tekst ukazał się w 1948 r. w Krakowie w Wydawnictwie Karmelitów Bosych i jest beletryzowaną biografią małej świętej. W 12 rozdziałach autorka ukazała kolejne etapy życia św. Teresy, która od 3 roku życia chciała być zakonnicej i jej starania o to, aby nią zostać. Autorka wielokrotnie cytuje *Dzieje Duszy*³⁹. Książka ma dość trudną treść, prawdopodobnie nie była przeznaczona dla dzieci, choć ilustracje, duży druk, okładka i sama bohaterka jako młoda dziewczyna wskazują na dziecięcego odbiorcę. Jednocześnie treść, elementy mistyczne, a od pewnego momentu brak akcji sprawiają, że w najlepszym razie jest to książka o podwójnym adresie czytelniczym.

Podsumowanie

Religijna książka biograficzna jest starannie, ładnie wydana, opatrzona ilustracjami. Jej autorki i ilustratorzy są w większości znani i uznani. Legendy i opowiadania

³⁸ Oba wydania dostępne on-line na www.polona.pl, zob. *Święty Jan Bosko [1815–1888]*, [w:] Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://polona.pl/item/swiety-jan-bosko-1815-1888,NzQyNTYyODU/0/#info:metadata> – wydanie 2 oraz *Św. Jan Bosko*, [w:] Polona [online], [dostęp 3 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://polona.pl/item/sw-jan-bosko,NjczMjQ2MjY/5/#info:metadata> – wydanie 1.

³⁹ Zob. św. Teresa od Dzieciątka Jezus, *Dzieje duszy*, Wydawnictwo karmelitów Bosych, Kraków 2016, s. 346.

pokazują obraz świętych wraz z tradycyjnie przypisanymi im atrybutami. Są oni bliscy ludziom, szczególnie dziecku, stanowią wzór do naśladowania. Natomiast życiorysy pokazują świętych w działaniu, kontakcie z Bogiem.

W omawianym, niełatwym z wielu względów okresie zarówno dla wydawców ogółem, jak i dla wydawców książek religijnych opublikowano 19 tomów poświęconych świętym, najwięcej, gdyż aż 9 w 1947 r., 5 w 1948 i 3 w 1949⁴⁰.

Książki ukazywały się w siedmiu miejscowościach, m.in. Katowicach, Niepokalanowie, Poznaniu, Kielcach, a przede wszystkim w dwóch dużych miastach – Warszawie i Krakowie, w 12 różnych oficynach wydawniczych – najwięcej w krakowskim WAM-ie (5) i w warszawskim Wydawnictwie Sióstr Dominikanek Misjonarek (3). Ponadto w Wydawnictwie Mariackim, w Wydawnictwie Salezjańskim, Wydawnictwie św. Wojciecha i Wydawnictwie Karmelitów Bosych. Legendy publikowały oficyny świeckie: Gebethnera i Wolffa, S. Arcta, Uniwersum, Wydawnictwo Mariackie. Osiem tytułów miało swoje przedwojenne wydania. Ujawniono nakład tylko czterech publikacji – w 3000 egzemplarzy ukazała się biografia św. Jana Berchmansa, w 5100 egzemplarzy biografia Vicia de Fontgallanda i legendy Pii Górskiej, jedynie *Boży roczek* Szelburg-Zarembiny opublikowany został w 10 000 egzemplarzy. Nie były to zatem duże nakłady.

Autorami legend były, o czym już wspomniano, znane pisarki dla dzieci, również biografie to też domena osób świeckich, a przede wszystkim Marii Kączkowskiej.

Inni święci byli prezentowani w legendach, inni w biografjach, w tych ostatnich opisywano życie dzieci niekanonizowanych przez Kościół, zmarłych w opinii świętości, „małych miłośników Jezusa”. W legendach dominują święci sprzed wielu wieków, najczęściej jest to św. Franciszek, Zofia, Grzegorz, z polskich św. Kinga. W gronie świętych jest 8 Polaków i 11 kobiet.

W powojennej edycji książki Pii Górskiej zabrakło opowiadania o męczenniku podlaskich unitów Jozafacie Spusiu.

Być może duża liczba utworów hagiograficznych była wynikiem zapisu w obowiązującym wówczas programie nauczania religii w szkołach podstawowych:

„Wskazane jest ożywanie nauki poprzez wprowadzenie barwnych opowiadań z życia Świętych, w szczególności polskich. W związku z tym należy zachęcać młodzież do lektury utworów beletrystycznych o treści religijnej, wiążącej się treściowo z materiałem nauczania”⁴¹. Pisarze i katecheci zaproponowali młodym bogaty i różnorodny materiał do naśladowania. W gronie prezentowanych świętych są Polacy i przedstawiciele innych narodowości, mężczyźni i kobiety, dorośli i dzieci. Wszyscy są przykładem silnej wiary, pobożności, zaufania, wierności Bogu, odwagi.

⁴⁰ Więcej o rynku książki religijnej dla dzieci 1945–1949 w Polsce zob. G. Lewandowicz-Nosal, *Rynek książki religijnej dla dzieci w Polsce w latach 1945–1949*, [w:] „Stare” i „Nowe” w literaturze dla dzieci i młodzieży – teksty religijne, red. B. Olszewska, O. Pajączkowski, Opole 2019, s. 53–64.

⁴¹ Załącznik do Zarządzenia Ministerstwa Oświaty z dnia 16 XI 1946 r. (Nr VI PG – 1857/46). Dz.U. Min. Ośw., nr 11, poz. 334.

Bibliografia przedmiotowa

Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli Młodzieży”. 1946. [Kraków: Drukarnia Związkowa.

Andrzejczak, Henryka. 2013. „Przerwana tradycja – piśmiennictwo religijne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1979.” W *Literatura dla dzieci i młodzieży (1945–1989)* 3, 38–69. Katowice: Wydawnictwo UŚ.

Białowąs, Michał, i Józef Dajczak. 1948. *Pan Jezus wśród dzieci: podręcznik do nauki religii katolickiej w 3 kl. szkół podstawowych*. Nowa Ruda: Państw. Szkoła Graf.

Chrobak, Małgorzata. 2014. „Proza o tematyce lotniczej dla młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym. Rekonesans”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* 171. *Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 12: 56–68.

Górska, Pia. 1919. *Sługi Boże. Opowiadania i legendy z życia świętych*. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Grefkowicz, Alina, i Kazimiera Janowska, oprac. 2005. *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1901–1917*. Warszawa: BP Biblioteka Główna.

Humeński, Julian. [1947]. *Nad szary proch: Antoni Żynda 1912–1931*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci.

Kączkowska, Maria. 1947. *Święty Stanisław Kostka*. Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek.

Krassowska, Bogumiła, i Alina Grefkowicz, oprac. 1995. *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*. Warszawa: BP Biblioteka Główna.

Lewandowicz-Nosal, Grażyna. 2016. „Zerwana nić. Religijne sztuki teatralne dla dzieci w latach 1945–1950. Na tropie cenzury.” *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia at Bibliothecarum Scientiam Pertinentia* 12: 86–102.

Lewandowicz-Nosal, Grażyna. 2019. „Rynek książki religijnej dla dzieci w Polsce w latach 1945–1949”. W „*Stare*” i „*Nowe*” w literaturze dla dzieci i młodzieży – teksty religijne, red. B. Olszewska, O. Pajęczkowski, 53–64. Opole: Uniwersytet Opolski.

Olejniczak, Magdalena. 2000. „Barbara Żulińska – zapomniana autorka.” W *Dzieciństwo i sacrum 2. Studia i szkice literackie*, red. J. Papuzińska, G. Leszczyński, 167–176. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Książki dla Młodych; Polska Sekcja IBBY.

Pruszyńska, Maria. 1949. *Maleńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci.

Szpetnar, Stanisław ks. 1937. *Anielska dusza*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.

Tylicka, Barbara, i Grzegorz Leszczyński, red. 2002. *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

Wierzejska, Halina. 1946. *Pogadanki religijne dla małych dzieci*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Wikipedia. 2020. „Arka Noego (zespół muzyczny).”

Dostęp Czerwiec 22, 2020. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_\(zesp%C3%B3%C5%82_muzyczny\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Arka_Noego_(zesp%C3%B3%C5%82_muzyczny)).

Wojtukiewicz, Józef. 1946. *Pan Jezus z nami. Katechizm i biblijka*. Częstochowa: Wydawnictwo Instytutu Katolickiego.

Żulińska, Barbara. 1948. *O świętym Franciszku z Asyżu. Opowiadania dla dzieci*. Niepokalanów: Wydawnictwo Milicji Niepokalanej.

Bibliografia podmiotowa

DOMAŃSKA, Antonina

Legendy z życia świętych / Antonina Domańska; z il. W. Ostrowskiej. – Katowice: Wydawnictwo Universum, [1946]. – 180, [1] s., [6] k. tabl.: il.; 20 cm

GÓRSKA, Pia

Sługi Boże: opowiadania i legendy z życia świętych / Pia Górską; il. Włodzimierz Bartoszewicz. – Wyd. 2. – Kielce: Verbum: Jedność, 1948. – 189, [1] s.: il.; 24 cm

HUMEŃSKI, Julian

Nad szary proch : Antoni Żynda 1912–1931 / J. H. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuici, [1947]. – 114, [2] s.; 14 cm. – (Młodzi Ulubieńcy Jezusa; t. 18)

KADZIŃSKA, Hanna

Święty roczek w przysłowiaach / Hanna Kadzińska, Wanda Kaczyńska; z il. Wandy Romeykówny. – Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta, 1947. – 39, [1] s.: il.; 21 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Kwiaty mówią / życiorys św. Teresy z Lisieux na podstawie „Dziejów Duszy” oprac. Maria Kączkowska; il. wykonała Jadwiga Ładolińska. – Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 1948. – 176 s.: il.; 21 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Mała Nelli: Pierwsza Komunia św. / Maria Kączkowska. – Wyd. 3. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 16 s.; 15 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

O Janku przywódcy młodzieży / Maria Kączkowska; [il., inicjały i ozdobniki Władysława Czarneckiego]. – Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1948. – 176 s.: il.; 20 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Święty Stanisław Kostka / Maria Kączkowska. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 35, [1] s.; 15 cm

KĄCZKOWSKA, Maria

Zwycięzca: dziecięce lata O. Wiliama Doyle / Maria Kączkowska; okł. projektowała Marta Kochowa. – Wyd. 2. – Warszawa: Wydawnictwo SS. Dominikanek Misjonarek, 1947. – 48, [2] s.; 14 cm

LUTOSŁAWSKI, Wincenty

Młodzi święci współcześni / Wincenty Lutosławski. – Kraków: Wydawnictwo Mariackie, 1948. – 310 s.; 17 cm

PORAZIŃSKA, Janina

Boża ścieżka królowej Kingi: (historia i legenda) / Janina Porazińska; [il. Michał Bylina] . – Wrocław: Wydawnictwo Dobra Książka, [1947]. – 58 s.: il.; 24 cm

PRUSZYŃSKA, MARIA

Maleńki miłośnik Jezusa Wit de Fontgalland: promienne życie świętego chłopca / Maria Pruszyńska. – Wyd. 2. – Kraków: Wydaw. Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci, [1949]. – 200 s.: 1 portr.; 17 cm

RECZEK, Eugeniusz

Święty Jan Berchmans, patron ministrantów / F. Filarowski; [przedm. J. Bok]. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci, [1947]. – 96 s.: il.; 15 cm. – (Biblioteczka Eucharystyczna; t. 3)

RECZEK, Eugeniusz

Święty Jan Berchmans, patron ministrantów / F. Filarowski; [przedm. J. Bok]. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księża Jezuci, dr. 1949. – 92 s.; 15 cm. – (Na s. tyt. pseud. aut., nazw. właśc.: Eugeniusz Reczek)

SZELBURG - ZAREMBINA, Ewa

Boży roczek / Ewa Zarembina; il. Edward Kuczyński. – Wyd. nowe. – Poznań: Albertinum Księgarnia św. Wojciecha, [1949]. – 104, [2] s.: il.; 21 cm

SZELBURG - ZAREMBINA, Ewa

Niedziela / Ewa Szelburg-Zarembina; [układ i il. M. Podoskiej-Kochowej]. – Warszawa: Gebethner i Wolff, dr. 1947. – [25] k.: il.; 24 cm

SZPETNAR, Stanisław, ks. dr

Anielska dusza: głębie serca małej Polki Krysi de Nągy Kówes Hrabarówny / podał do dr. ks. dr Stanisław Szpetnar. – Wyd. 2 uzupełn. – Kraków: Wydaw. Apostolstwa Modlitwy, [1947]. — 183 s.: il.; 17 cm

ŚWIĘTY

Święty Jan Bosko [1815–1888]. – Wyd. 2. – Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1946. – 31, [1] s.; 15 cm (Seria: Kłosa z Bożej Roli Krótkie Żywoty Ilustrowane).

ŻULIŃSKA, Barbara, s. C.R.

O Świętym Franciszku z Asyżu: opowiadania dla dzieci / s. Barbara Żulińska C.R. – Wyd. 2. – Niepokalanów: Wydawnictwo Milicji Niepokalanej, 1948. – 46, [1] s.: il.; 15 cm

Przysłany: 22 IV 2020

Zaakceptowany: 6 VIII 2020

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warsaw

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

Grażyna Lewandowicz-Nosal, PhD, is an employee of the National Library. Specialist in public libraries for children, literature for children and teenagers. Member of PS IBBY, the editorial board of "Gulliver. Magazines about a book for a child" and "Poradnik Bibliotekarza". Juror of the Polish nationwide Kornel Makuszyński literary award. The main publications include: *Adaptations of the Bible for children in Poland in the 20th century. Bibliography* (Warsaw 2003); *Public libraries for children. Yesterday and today. Guidebook* (Warsaw 2008); *Children, Youth – Internet – Library. IFLA Guidelines of the Libraries for Children and Youth Section* (Warsaw 2009); *Public libraries for children in Poland. Research report* (Warsaw 2013); *It's worth having in the library. Books for children 2010–2014. Catalogue* (Warsaw 2015), *Traces of the sacred in literature for children and youth* (Warsaw 2020).

Legends and lives of saints : Publications for children and youth in Poland in 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Keywords: saints; biographies; legends; children and youth; Poland; 1945–1949; history

Summary. **Thesis / Purpose:** The aim of the article is to analyze the legends and biographies of saints for children published in Poland in the years 1945–1949. There are 19 items in the attached bibliography.

Research method: The material was analyzed from autopsy on the basis of the copies preserved in the National Library (registered in the Polish bibliography of the Official Print List in *Przewodnik Bibliograficzny*).

Results / **Conclusions:** Most of the items were published in Cracow and Warsaw in the years 1947–1948. Their authors were mostly well-known and respected secular writers, among whom Maria Kączkowska deserves special attention. Some texts had their pre-war editions. In legends and biographies, more than 50 people recognized by the Catholic Church as saints or dead were presented. Biographies, especially those of "holy children", were to constitute a role model for the young reader.

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0002-4655-7053

Dr. Grażyna Lewandowicz-Nosal ist Mitarbeiterin der Nationalbibliothek, Spezialistin im Bereich der öffentlichen Bibliothek für Kinder, der Literatur für Kinder und Jugendliche; Mitglied der Polnischen Sektion des Internationalen Kuratoriums für das Jugendbuch (IBBY), des Redaktionskollegiums von „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka“ [Gulliver. Eine Zeitschrift über Kinderbücher] und „Poradnik Bibliotekarza“ [Ein Handbuch für Bibliothekare]; Jurorin des gesamtpolnischen Kornel-Makuszyński-Literaturpreises. Ihre wichtigsten Publikationen: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* [Die Kinderbibel in Polen im 20. Jahrhundert. Eine Bibliografie] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken. Gestern und heute. Ein Handbuch] (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* [Kinder, Jugendliche – Internet – Bibliothek. Die Richtlinien der IFLA-Sektion Kinder- und Jugendbibliotheken] (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Ein Forschungsbericht] (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* [Es lohnt sich, dies in der Bibliothek zu haben. Kinderbücher 2010–2014. Ein Katalog] (Warszawa 2015); *Ślady sacrum w literaturze dla dzieci i młodzieży* [Spuren von Sacrum in der Literatur für Kinder und Jugendliche] (Warszawa 2020).

Legenden und Heiligenleben. Publikationen für Kinder und Jugendliche in Polen in den Jahren 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.006>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Heilige; Biografien; Legende; Kinder und Jugendliche; Polen; 1945–1949; Geschichte

Z **usammenfassung. These/Ziel:** Das Ziel des Beitrags ist die Analyse von Legenden und Heiligenleben, die für Kinder bestimmt sind und in Polen in den Jahren 1945–1949 veröffentlicht wurden. In der beigefügten Bibliografie finden sich 19 Positionen.

F **orschungsmethode:** Das Material analysierte man eigenständig aufgrund von Exemplaren, die in der Nationalbibliothek aufbewahrt werden (aufgelistet in der polnischen Bibliografie,

dem Amtlichen Verzeichnis von Drucken, dem bibliografischen Führer „Przewodnik Bibliograficzny“).

E**rgebnisse/Schlussfolgerungen:** Die meisten Publikationen erschienen in den Jahren 1947–1948 in Krakau und Warschau. Ihre Autoren waren meistens bekannte und angesehene weltliche Schriftsteller. Hinzudeuten ist dabei auf Maria Kączkowska. Einige Texte wurden bereits vor dem Krieg herausgegeben. In den Legenden und Biografien schilderte man über 50 Personen, die von der katholischen Kirche für Heilige erkannt wurden bzw. im Ruf der Heiligkeit gestorben sind. Die Lebensläufe, vor allem jene der „heiligen Kinder“, sollten für den jungen Leser als Vorbild zur Nachahmung dienen.

K

Stanisława Kurek-Kokocińska

Uniwersytet Łódzki. Wydział Filologiczny

Stanislaw.kurekvelkokocinska@filologia.uni.lodz.pl

ORCID ID: 0000-0001-5456-1856

kształtowanie kultury e-booków, analiza przekazu internetowego firm funkcjonujących na rynku książki

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.007>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr hab. Stanisława Kurek-Kokocińska jest profesorem w Katedrze Informatologii i Bibliologii Uniwersytetu Łódzkiego. Zajmuje się problematyką nauki o informacji, w szczególności działalnością informacyjną w zakresie pośredniczenia w dostępie do wiedzy oraz teoretycznymi podstawami nauki o informacji. Autorka artykułów oraz książek autorskich: *System informacyjny dla dzieci i młodzieży o książkach, filmach i grach. Studium teoretyczne* (1999), *Komputeryzacja bibliotek samorządowych m. Łodzi do roku 2000. Opracowanie analityczno-syntetyczne* (2000), *Informacja. Zagadnienia teoretyczne i uwarunkowania prawne działalności informacyjnej* (2004), *Studia bibliotekoznawcze w Polsce – historia i ewolucja w latach 1945–2015 (ze szczególnym uwzględnieniem przykładu Uniwersytetu Łódzkiego)* (2016).

Słowa kluczowe: kształtowanie kultury e-booków; kultura cyfrowa; kultura e-booków; kultura książki cyfrowej; technologia e-booków

Streszczenie: Praca dotyczy części problemu, jakim jest kultura cyfrowa. Problem badawczy mieści się w obszarze kultury e-książki (bibliologia i informatologia). Przyjęto, że granice znaczeniowe kultury e-książki obejmują jednocześnie to, co się dokonało i zaowocowało przeobrażeniami samej książki (odnoszącymi się do książki) oraz obecnością cyfrowych form książki w społeczeństwie. Celem jest przedstawienie węższego zagadnienia – kultury e-booków – pod koniec drugiej dekady XXI w. na podstawie szeroko dostępnego przekazu internetowego.

Sięgnięto do serwisów firm i instytucji zajmujących się wprowadzaniem e-boków jako „formy produktowej książki” (określenie Biblioteki Narodowej) na rynek i do obiegu. Poszczególne uwzględnione serwisy prześledzono pod kątem zawartych w nich treści, które są rozproszone, a które na potrzeby badania nazwano Wiedzą o E-Bookach (dalej: WoE-B). Przyjęta metoda badania zawartości WoE-B pozwoliła ocenić ten materiał jako istotne źródło, które należy brać pod uwagę jako rodzaj wkładu w formowanie kultury książki cyfrowej w społeczeństwie.

Przeprowadzone analizy wykazały, że formą uczestniczenia sektora rynkowego w kształtowaniu kultury e-booków jest przekaz określonej wiedzy poświęconej tej formie książki (aspekty: adresat, wymagania, własności, właściwości, ważność/przewagi). Dokonano swoistej rekonstrukcji profilu odbiorcy e-booków. Ustalono trojaki kierunek kształtowania kultury e-booków: 1) zastosowania technologii e-book, 2) używanie produktów technologii e-book, 3) walory technologii e-book.

Termin kultura książki występuje w piśmiennictwie naukowym w znaczeniu szerszym i węższym. Kultura książki jako uznana kategoria badawcza w bibliologii odnosi się do ogółu zjawisk i procesów związanych z książką, które występują w społeczeństwie w danym czasie i miejscu¹. W tym rozumieniu badanie kultury książki dostarcza wiedzy dotyczącej twórców książki, pośredników w drodze książki do odbiorcy, właścicieli książek, ich użytkowników i czytelników. Pojęcie kultury książki umieszcza zatem książkę pośród innych zjawisk kultury².

W interpretacji badaczy czytelnictwa kultura książki zdefiniowana została jako „podzbiór praktyk składających się na kulturę pisma – takich, które po prostu wiążą się z książkami (a nie np. prasą czy korzystaniem z Internetu)”³.

Rozpatrywanie zjawiska kultury książki może uwzględniać sytuacje i uwarunkowania na styku książka – technologia (aspekt techniczny), książka – cyfryzacja (aspekt społeczny) zaistniałe w wyniku rewolucji cyfrowej. Przyjmujemy, że granice znaczeniowe wyrażenia kultura książki obejmują jednocześnie to, co się dokonało i zaowocowało przeobrażeniami samej książki (odnoszącymi się do książki) oraz obecnością jej form cyfrowych w społeczeństwie⁴. W tym rozumieniu jako kultura e-książki staje się ona także częścią problemu, jakim jest kultura cyfrowa.

W międzynarodowym systemie informacji o publikacjach znakiem rozpoznawczym książki jest jej jednostkowy identyfikator powszechnie stosowany w działalności wydawniczej, księgarskiej, bibliograficznej i bibliotecznej jako numer ISBN (International Standard Book Number). Do systemu, który jest tworzony od 1965 r.⁵, włączone zostały również publikacje elektroniczne. Obok audiobooków są to książki zawierające treść zapisaną w formacie .pdf oraz .epub. Obecnie występują one m.in. jako formy produktowe jednej książki⁶.

¹ K. Migoń, „Kultura książki” – wyrażenie potoczne, kategoria badawcza, czy specjalność naukowa, [w:] *Ludzie i książki*, red. E. Andrysiak, Łódź 2011, s. 47–57.

² Idem, *Program dla bibliologii i potrzeba dla studiów bibliotekoznawczych*, [w:] *Nauka o książce, bibliotece i informacji we współczesnym świecie*, red. M. Banacka, Warszawa 2003, s. 11–17.

³ Zob. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 r.*, Warszawa 2018, s. 5 [online], [dostęp 12 I 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://bn.org.pl/download/document/1535441771.pdf>.

⁴ W opisie ewolucji kultury książki S. Kotuła posłużył się terminem cyfrowa kultura książki, który to stan postrzega jako zwiastun schyłku samej kultury książki. Zob. S. Kotuła, *Ewolucja kultury książki*, [w:] *Czytelnicy – zasoby informacji i wiedzy. Tradycja i przemiany w czasach kultury cyfrowej*, red. A. Dymmel, S. Kotuła, Lublin 2017, s. 15–28.

⁵ Zob. *ISBN history*, [w:] *ISBN* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: https://www.isbn.org/ISBN_history; J. Sadowska, *Międzynarodowe systemy numeracji wydawnictw ciągłych i zwartych: polskie doświadczenia*, *Zagadnienia Informacji Naukowej* 2001, nr 1, s. 35–40.

⁶ Formy produktowe tej samej książki tworzą: książka drukowana w oprawie twardej, książka drukowana w oprawie broszurowej, książka drukowana w wersji albumowej, książka sprzedawana on-line w postaci .pdf, książka sprzedawana on-line w postaci .epub, audiobook na płycie CD-ROM (mp3), audiobook on-line (mp3). Zob. *Pytania o ISBN*, [w:] *E-ISBN* [online], [dostęp 9 X 2020]. Dostępny w World Wide Web: e-isbn.pl/IsbnWeb/start/poco.html.

Historia e-booków jest stosunkowo krótka⁷, lecz temat e-booków⁸ jako aktualny i społecznie ważny już zgromadził bogatą bibliografię. W polszczyźnie e-book to książka dostępna w formie elektronicznej oraz urządzenie, które umożliwia odczytanie tekstu zawartego w takiej książce⁹.

Jak czytamy na stronie Biblioteki Narodowej (dalej: BN), odpowiedzialnej za tworzenie narodowej bibliografii¹⁰: „Jeśli publikacje elektroniczne są udostępniane w różnych formatach (np. .mobi, .epub, .pdf, .html), zaleca się, żeby każdemu dostępnemu oddzielnie formatowi nadać odrębny ISBN. [...] jeśli produkt cyfrowy (w tym aplikacje) jest przeznaczony do dystrybucji przez pośredników i detalistów – należy zastosować numerację ISBN. Jeśli jest to produkt sprzedawany w jednym zamkniętym kanale dystrybucji, nie ma konieczności stosowania ISBN”¹¹.

W świetle powyższych zaleceń należy przyjąć, że część publikacji elektronicznych, o których tu mowa, zalicza się do grupy e-booków. Według BN e-booki wyróżnia zatem format (sposób zapisu cyfrowego), ukształtowanie zawartości (budowa) odpowiadające rozumieniu książki w systemie ewidencji wydawnictw¹² oraz forma dystrybucji. Jest niewątpliwie problemem naukowym wyczerpujące ustalenie cech e-booków, ale w niniejszym opracowaniu na wstępie chcemy jedynie wyznaczyć zakres znaczeniowy kluczowego pojęcia tego artykułu.

Podjęty problem kształtowania kultury e-booków mieści się w obszarze kultury e-książki, uwzględnia perspektywę kultury cyfrowej i humanistyki w okresie zmian. W futurologii książki, jak napisał Paul Duguid¹³, ścieżka techniki jest nieodwracalna i nie do zatrzymania, albowiem zagospodarowuje poszczególne obszary życia ludzi. Jednak w opinii Yuval Noah Harariego, nawet w dobie rozwoju sztucznej inteligencji, gdy władza przejdzie z ludzi na algorytmy, nie ma powodu, by zakładać że sztuczna inteligencja zyska świadomość¹⁴. Podzielamy pogląd, że obszar świadomości pozostaje przestrzenią ludzką, jako najwyższy poziom rozwoju psychicznego człowieka. Skądinąd wiadomo, że określony wpływ wywierają na nas poznane lektury.

Wobec istotnego pytania współczesności o przyszłość książki wydaje się ważne toczyć tę dyskusję i próbować rozpoznać temat kultury e-booków. W poniższym szkicu chodzi o zastanowienie się nad książką elektroniczną w formie e-booków od strony tych, którzy wprowadzają ją w obieg na etapie drogi od wy-

⁷ Za początek historii e-booków uważa się inicjatywę M. S. Harta z 1971 r. znaną jako Projekt Gutenberga. Zob. *The Second Gutenberg*, interview with Michael Hart, by S. Vaknin [online], [dostęp 1 V 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://samvak.tripod.com/busiweb29.html>. W Polsce jedną z pierwszych firm zajmujących się dystrybucją e-booków było Virtualo tworzone od 2008 r. Zob. *Virtualo podsumowuje rok 2010* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: www.ekszaki.org/virtualo-podsumowuje-rok-2010/#more-2070.

⁸ Zarówno definiowanie e-booków, jak i rynek e-booków, uwarunkowania prawne i podatkowe dotyczące tej formy książki, a także czytelnictwo e-booków należą do wiodących tematów w piśmiennictwie naukowym.

⁹ *E-book*, [w:] *Słownik języka polskiego* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/e-book.html>.

¹⁰ Na temat rejestracji e-booków oraz innych form książki elektronicznej w bibliografii narodowej zob. E. Herden, E. Jabłońska-Stefanowicz, *Zasoby informacyjne Biblioteki Narodowej jako źródła do badań rynku książki elektronicznej w Polsce*, *Roczniki Biblioteczne*, t. 60: 2016, s. 285–297.

¹¹ *Zob. e-ISBN...*

¹² Zob. D. Siwecka, *Międzynarodowe systemy numeracji i identyfikacji dokumentów i ich twórców*, [w:] eadem, *Światowy model informacji bibliograficznej*, Warszawa 2015.

¹³ P. Duguid, *Materia ma znaczenie: przeszłość i futurologia książki*, tłum. J. Rzepa, A. Szatkowska, [w:] *Przeszłość książki*, red. G. Nunberg, Warszawa 2013, s. 89–130.

¹⁴ Y. N. Harari, *21 lekcji na XXI wiek*, tłum. M. Romanek, Kraków 2018, s. 75–101.

dawcy do odbiorcy. Celem jest przedstawienie tematu kultury e-booków pod koniec drugiej dekady XXI w. na podstawie szeroko dostępnego przekazu, który płynie od podmiotów rynkowych do społeczeństwa.

Źródła do analizy kształtowania kultury e-booków

Firmy zajmujące się wprowadzeniem e-boków do obiegu rynkowego i społecznego oferują swoje działania i usługi za pośrednictwem sieci. Serwisy firm funkcjonujących w sektorze książki, zajmujących się m.in. sprzedażą i innymi formami udostępniania e-booków, należą do ważnych źródeł wykorzystywanych w badaniach tego obszaru współczesnej kultury.

Podmioty, które wprowadzają e-boki do obiegu rynkowego i zamieszczają część oferowanych tytułów w przestrzeni publicznej do nieodpłatnego użytkowania, określają same siebie i oferowane usługi mianami (mianami): e-księgarni, księgarni internetowej, księgarni e-bookowej, sklepu, sklepu internetowego, serwisu internetowego, platformy z e-bookami, czytnikami i inne. Często prócz e-booków oferują też audiobooki oraz książki drukowane, niektóre również e-prasę.

Pod względem architektury informacji elementem składowym serwisów jest zwykle wyszukiwarka oraz katalog e-booków i innych form produktowych książki stosujący działy i poddziały lub tzw. kategorie grupujące klasy obiektów charakteryzujących się wspólnymi właściwościami. Obie te metody są pomocne klientowi w przeglądaniu pozycji oferowanych do nabycia. Poszczególne pozycje prezentowane są na ogół graficznie (obraz okładki) oraz opisowo (dane identyfikacyjne, dane zakupu), często z uwzględnieniem fragmentów recenzji, innych opinii i uwag.

Z racji rodzaju oferty w serwisach zostały zamieszczone również informacje dotyczące już nie poszczególnych obiektów, ale ich formy rodzajowej (w zapisie: e-book, eBook, ebook). Ten element zawartości treściowej serwisów występuje w różnych jego miejscach, odpowiednio do przyjętej architektury całości (wypowiedzi typu: o nas, teksty-wstępy, teksty typu pytanie–odpowieź, teksty ujęte w formę przewodnika, bloga, inne). W niniejszym artykule staje się on przedmiotem zainteresowania naukowego jako przekaz nazwany na potrzeby tego badania *Wiedza o E-Bookach* (dalej: WoE-B).

Należy zaznaczyć, że w poszczególnych uwzględnionych w niniejszym opracowaniu serwisach teksty często nie były podpisane imiennie, w takich przypadkach przyjęto, że autor był zbiorowy (właściciele, twórcy i redaktorzy serwisów).

Prezentowana praca nie jest poświęcona rynkowi e-booków i dlatego nie wyczerpuje listy księgarni (platform) i ich serwisów internetowych. Dla celów niniejszego artykułu zdecydowano o uwzględnieniu wybranych egzemplifikacji polskich firm działających w obszarze obiegu komunikacyjnego książki elektronicznej.

Zakres *Wiedzy o E-Bookach*

Zawartość treściowa przekazu, który płynie do internautów na temat e-booków jest zróżnicowana, m.in. pod względem doboru poruszonych zagadnień

i szczegółowości ich przedstawienia. W tej różnorodności można dostrzec pewne treści poniekąd wspólne dla zakresu WoE-B. Zostaną one opisane w kilku punktach. Przywołane cytaty pełnią jedynie rolę ilustracyjną.

Adresat

Na podstawie analizowanego przekazu można pokusić się o dokonanie swoistej rekonstrukcji profilu odbiorcy e-booków. W szerokim widzeniu adresat tej formy książki powinien być w pewien sposób przygotowany do korzystania z technologii e-book oraz chętny do poszerzania swoich horyzontów za pośrednictwem lektury. Można wskazać kilka sugestii.

I tak potencjalny użytkownik e-booków powinien:

- móc korzystać z dostępnej infrastruktury i dysponować urządzeniem (urządzeniami) odbiorczym pozwalającym odczytać zapisaną cyfrowo treść, np. informowano następująco: „Znajdziesz nas wszędzie tam, gdzie masz dostęp do Internetu – niezależnie czy jesteś użytkownikiem laptopa czy robisz zakupy przez smartfona”¹⁵;
- być osobą zainteresowaną książkami w ogóle, co do pewnego stopnia zilustrowały przytoczone w serwisie dane badawcze, np.: „Przeprowadzone przez Woblink badania pokazały, że 78% ankietowanych klientów oprócz książek elektronicznych kupuje także książki drukowane. [...] badania Biblioteki Narodowej wykaz[ają – S.K.-K.], że przeszło połowa czytelników książki elektronicznej czyta również książki w tradycyjnej formie”¹⁶;
- być osobą gotową na lekturę książki w sposób niekonwencjonalny, podobny do korzystania z innych cyfrowych przekazów informacyjnych dostępnych za pośrednictwem mediów cyfrowych, internauta mógł przeczytać m.in.: „Celem działalności platformy jest zapewnienie czytelnikom możliwości nowoczesnego i komfortowego cyfrowego czytania [...] dostępnego na wielu systemach operacyjnych i urządzeniach”¹⁷;
- być osobą, która potrzebuje książki z racji jej rozlicznych funkcji i dla której czynność czytania nie wymaga niczego innego niżeli produkt zawierający treść: „[...] możesz mieć swoją wirtualną bibliotekę zawsze przy sobie i czytać gdziekolwiek jesteś”¹⁸;
- być osobą, dla której czytanie książek ma znaczenie z jakiegoś powodu, także w czasie wolnym – na co dzień i od święta – ponieważ: „[...] czytanie to najpiękniejsza zabawa, jaką sobie ludzkość wymyśliła”¹⁹;
- być osobą, która – jeśli nawet odbywa podróże czy prowadzi tryb życia wymagający przemieszczania się z różnych powodów, to i w tych sytuacjach – chce mieć kontakt z książką: „Jeśli chcesz mieć swoją bibliotekę

¹⁵ *Kim jesteśmy* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://Virtualo.pl/o-nas/>.

¹⁶ *Ebooki w formatach MOBI, Epub, Kindle, PDF – księgarnia internetowa Woblink* [online], [dostęp 11 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://woblink.com/>.

¹⁷ *O nas* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://woblink.com/pl/o-nas>.

¹⁸ *Ebooki w formatach MOBI...*

¹⁹ *Ebookpoint – księgarnia internetowa. Znajdź najlepsze ebooki, audiobooki i książki* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://ebookpoint.pl/#>.

zawsze pod ręką, często podróżujesz i chciałbyś zaoszczędzić miejsce w torbie, plecaku lub walizce – z pewnością dostrzeżesz zalety czytelnika i e-booków”²⁰;

- być osobą zdolną odczuwać dyskomfort spowodowany brakiem książki i dostępu do jej treści: „[...] jeśli dopadnie Cię głód czytelniczy, e-książki dostarczymy Ci w kilka chwil od zakupu”²¹.

Za grupę docelową adresatów e-booka uchodzą osoby kształcące się i intensywnie zdobywające wiedzę: „Szczególnie dla studentów lub osób zapracowanych polecane jest zakupienie e-książki chociaż na próbę, aby sprawdzić, jak w łatwy i przystępny sposób można z niej korzystać praktycznie wszędzie”²².

Swoisty profil adresata e-książki uzupełnić należy o dalsze spostrzeżenia. Z analizowanych źródeł płynie bowiem przekaz dotyczący również usług wydawniczych (edytorskich) w technologii e-book. W dobie cyfrowej przed autorami, np. dotąd nieznanymi czy debiutującymi, otworzyły się możliwości realizacji ich prac w formie e-booka i przedstawienia tych produktów szerszej publiczności. Informowano i zachęcano: „U nas możesz opublikować swój tekst, a my zajmiemy się jego dystrybucją. [...] Zyskujesz zatem kompleksowe opracowanie swojej książki”²³.

Odmiana działalności wydawniczej w technologii e-book określana jako *self-publishing* stała się szansą dla tzw. niezależnych autorów. Jak pisano, jeśli „Jesteś self-publisherem, my jedynie twoim dystrybutorem. [...] Nie ingerujemy w twój tekst w żaden sposób”²⁴. Ten rodzaj usługi oferowało więcej firm, które określiły swoje warunki, m.in. Ebookpoint.pl²⁵ czy Rozpisani.pl, „portal i oferta self publishingu [...] projekt Grupy PWN”²⁶.

W ramach usług wydawniczych osobom zainteresowanym przedstawiono ofertę bycia mecenasem edycji e-booka: „Mecenas książki to wydawca książki”²⁷. W portalu chmuraczytania.pl udostępniono również zrealizowane dzięki sponsorom tytuły²⁸.

Usługi wydawnicze wykonywane w technologii e-book okazały się także kanałem marketingowym skierowanym do firm i ich klientów. „Custom publishing to tworzenie publikacji (elektronicznych i drukowanych) dla partnera biznesowego [...]. W pojęciu tym mieszczą się zarówno publikacje trafiające na rynek elektroniczny i wydawniczy [...] jak i publikacje przygotowane specjalnie na potrzeby promocji produktów lub usług Twojego przedsiębiorstwa”²⁹.

²⁰ *Publio.pl – księgarnia internetowa* [online], [dostęp 19 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.publio.pl/index.html#>.

²¹ *Ebookpoint – księgarnia internetowa...*

²² *eBooki czyli książki elektroniczne* [online], [dostęp 13 II 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.taniak-siazka.pl/ebooki-c-10334.html>.

²³ K. Krzan, *Wydawnictwo* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.e-bookowo.pl/wydawnictwo.html>.

²⁴ *Dla autorów* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.e-bookowo.pl/dla-autorow.html>.

²⁵ *Regulamin świadczenia usług Self Publishingu dla Autorów indywidualnych* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://ebookpoint.pl/eps/regulamin>.

²⁶ *Kim jesteśmy* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: www.rozpisani.pl/#kim-jestesmy.

²⁷ *Zostań mecenasem*, <http://chmuraczytania.pl/about.php> [dostęp 13.03.2020].

²⁸ *Sponsorzy* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://chmuraczytania.pl/sponsors.php>.

²⁹ *Strefa biznesu: ebooki i audiobooki w Twojej firmie* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://ebookpoint.pl/strefa-biznesu.phtml>.

Dwa elementy systemu e-booków, mianowicie treść, która otrzymuje specjalną formę wydawniczą oraz urządzenie do odczytu treści cyfrowych zostały również zaprezentowane internautom pod innym kątem. Jako adresata e-booka wskazano bowiem także:

- osobę, która dokonuje podarunku: „Czytnik e-booków to również idealny prezent na Święta, urodziny lub inną okazję. Obdarowany z pewnością chętnie z niego skorzysta i sprawdzi, jak odnajduje się z najnowszą technologią”³⁰;
- firmę, która pośredniczy w podarunkach³¹.

W ten sposób oferta usługowa e-booka została niejako włączona do form (narzędzi) kreowania własnego wizerunku, nie licząc innych pożytków. „Wykonamy dedykowany Twojej firmie [...] ebook [...] w dowolnym formacie. [...] Pokaż swoim klientom, swoim przyjaciołom, swoim bliskim, że cenisz literaturę i cenisz tych, którzy lubią czytać”³².

Prócz powyższego technologia e-book okazała się propozycją dla osób wypożyczających książki. W modelu nawiązującym do usług bibliotecznych: „To biblioteki, instytucje lub firmy, a nie pojedynczy czytelnik opłacają dostęp do zasobów”³³. Kilka firm rozwinęło ofertę dla tej grupy klientów. Np. NASBI, czyli „[...] serwis działający na zasadach tradycyjnej biblioteki, przeniesionej do sieci”³⁴. W słowach skierowanych do użytkownika platformy IBUK Libra zawartych zostało kilka następujących informacji: „Twoja instytucja wykupiła dostęp do wybranego księgozbioru IBUK Libra. Sprawdź, który system logowania jest właściwy, zaloguj się i zacznij korzystać z wirtualnej czytelnicy”³⁵.

Z opisu oferty dla bibliotek firmy Legimi internauta mógł dowiedzieć się m.in.: „W ramach raz uiszczonej przez bibliotekę opłaty jej czytelnicy przez rok mogą czytać e-booki z oferty abonamentowej dla bibliotek udostępnionej przez wydawnictwa”³⁶.

Właściwości i własności

Pytanie o to, co to są e-booki, jak już wspomniano, ma charakter problemowy. Dla użytkownika serwisów, które tu analizujemy, przygotowano pewne wyjaśnienia. I tak dowiedział się on, że ebooki: „Są nazywane również e-książkami, publikacjami elektronicznymi czy książkami elektronicznymi”³⁷. Otrzymał też jednoznaczne (skrót-

³⁰ *eBooki czyli książki...*

³¹ *Nowy kanał marketingowy, O custom publishing* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://b2b.helion.pl/o-custom-publishing/>.

³² *Zostań mecenasem...*

³³ *NASBI a nowy model czytelnika?* [online], [dostęp 20 III 2010]. Dostępny w World Wide Web: <https://nasbi.pl/produkt>.

³⁴ *Czytaj, słuchaj, oglądaj, cyfrowa biblioteka internetowa* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostęp w World Wide Web: <https://nasbi.pl/>.

³⁵ *Pomoc libra.ibuk.pl* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostęp w World Wide Web: libra.ibuk.pl/#help.

³⁶ *Ebooki w abonamencie dla bibliotek* [online], [dostęp 18.03.2020]. Dostęp w World Wide Web: <http://biz.legimi.com/pl/dla-bibliotek/>.

³⁷ *Czym są ebooki?* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://woblink.com/katalog/ebooki/powiesc-obyczajowa-k80?tag=111>.

towe) i użyteczne wytłumaczenie, że „e-Book to elektroniczna wersja papierowej książki, którą można czytać na różnych platformach programowych i sprzętowych”³⁸.

W zwięzłym tekście bez wchodzenia w szczegóły niejako zestawiono ze sobą drukową i cyfrową formę książki: „E-booki to książki w formie elektronicznej. Zawierają tę samą treść co książki drukowana. Można je odczytać na specjalnie do tego przeznaczonych czytnikach”³⁹.

W innym opisie książki w formie e-booka sięgnięto do utrwalonej w kulturze formy kodeksu, zwracając w ten sposób uwagę odbiorcy cyfrowej edycji na obecność znanych elementów książki (cech morfologii książki): „Ebooki – książki do czytania, treść zapisana jest w postaci pliku komputerowego, przeznaczonego do odczytania na takich urządzeniach jak komputer, e-czytnik, tablet czy telefon komórkowy. Ebooki przypominają tradycyjne książki, ponieważ posiadają okładkę, spis treści czy akapity”⁴⁰.

W obszerniejszym opisie e-booka autor odniósł się m.in. do organizacji i prezentacji tekstu elektronicznego, poruszając również kwestię edycji powszechnie przyjmowanych za alternatywne: „Ebooki to elektroniczne odpowiedniki książek drukowanych. Ich treść jest najczęściej identyczna, a dodatkowo odpowiednio sformatowana, by jak najlepiej prezentowała się na różnych urządzeniach. Są przypadki, gdy wydawca nie dołącza np. wykresów lub ilustracji, ale wtedy taka adnotacja znajduje się w opisie ebooka, a w przypadku beletrystyki problem jest naprawdę marginalny”⁴¹, przecież tak naprawdę liczy się tekst”⁴².

Opracowany i udostępniony w sieci przekaz komunikuje użytkownikom, że e-booki weszły do zwykłej praktyki wydawniczej, obok książek tradycyjnie drukowanych. Oferta, z którą internauta może zapoznać się, korzystając choćby z katalogu e-booków (zob. s. 3), została również przedstawiona opisowo jako:

- różnorodna:
„Ogromny wybór: znajdziesz u nas publikacje czołowych polskich wydawców oraz wydawnictw niszowych (w ich ofercie można znaleźć prawdziwe literackie perełki). Każdego dnia w sklepie pojawiają się nowe tytuły”⁴³;
- popularna i elitarna, odpowiednia dla osób o różnych zainteresowaniach:
„[...] znajdziesz eBooki bestsellerowych powieści wszystkich gatunków, poradniki, podręczniki akademickie, książki specjalistyczne i wiele innych. [...] Szeroki wybór e-booków to szansa dla osób, zainteresowanych niszowymi pozycjami, które często są trudno dostępne stacjonarnie”⁴⁴.

Prócz tego, jak charakteryzowano, cyfrowa oferta mieści w sobie zarówno e-booki-treści, jak i e-booki-czytniki. Ewentualnym nabywcom i czytelnikom przed-

³⁸ *Informacje podstawowe* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: https://ebookpoint.pl/ebooki_przewodnik_podstawowe.shtml#podstawowe_1.

³⁹ *Ebooki* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/ebooki/>.

⁴⁰ *Ebooki i audiobooki – najważniejsze informacje* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: ksiegarnia.pwn.pl/publikacje-elektroniczne#oprogramowanie.

⁴¹ Z punktu widzenia bibliologa cytowaną wypowiedź uznać należy za niewłaściwe uproszczenie. Temat roli ilustracji w książce zob. m.in. J. Wiercińska, *Sztuka i książki*, Warszawa 1986.

⁴² A. Wasilewski, *Ebooki dla początkujących, czyli jak zacząć przygodę z elektronicznymi książkami* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.legimi.pl/blog/2019/12/ebooki-dla-poczatkujacych-czyli-jak-zaczac-przygode-z-elektronicznymi-ksiazkami/>.

⁴³ *Co nas wyróżnia* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/o-nas/>.

⁴⁴ *eBooki czyli książki...*

stawiono pewne propozycje, które mogłyby być pomocne w wyborze tytułu dla siebie lub dla innych, takie jak np. opinie czytelników, blogi czytelnicze, newsletter (zob. s. 144).

W treści analizowanego przekazu WoE-B znalazły się wiadomości dotyczące atrybutów produktu elektronicznego. Jak pisano, „Przy zakupie produktu elektronicznego ważnymi parametrami są format oraz sposób jego zabezpieczenia. Są one podane na karcie produktu”⁴⁵. Firmy zajmujące się sprzedażą i innymi sposobami rozpowszechniania e-booków poświęciły obu tym kwestiom – formatom i zabezpieczeniom – swoje uwagi, porady, zalecenia. Na uwagę zasługują aspekty dotyczące:

- rozpowszechnienia formatu (standardu), np. .PDF to format pliku stosowany powszechnie (firma Adobe), .Mobi – format pliku dla użytkowników e-czytnika Kindle (Mobipocket);
- postaci/ formy tekstu zapisanego w danym formacie w przyrównaniu do książki papierowej, np. książki w formacie .PDF naśladują książkę papierową, zachowują układ książki papierowej;
- zalet stosowania poszczególnych formatów, np. .PDF to format polecany dla użytkowników laptopów oraz komputerów stacjonarnych, .ePub – dla użytkowników e-czytnika, smartfona (czyli urządzeń o małych ekranach) jako format, który daje możliwość dopasowania wyświetlanego tekstu do preferencji odbiorcy.

W analizowanych serwisach internautom przekazano niezbędne wiadomości, ogólne i szczegółowe, odnoszące się do praktykowanych sposobów zabezpieczenia plików przed nielegalnym kopiowaniem. Wiadomości ogólne uwzględniły m.in.:

- rodzaje zabezpieczenia (z dalszym wyjaśnieniem), np. DRM to system służący do zabezpieczania plików elektronicznych stworzony przez firmę Adobe System; Waterman (znak wodny): zaszyfrowana informacja o użytkowniku, który zakupił produkt;
- wskazówki odnośnie do otwierania zabezpieczonych plików, np. w celu otwarcia plików zabezpieczonych Adobe DRM potrzeba zainstalować na komputerze użytkownika program Adobe Digital Editions, z kolei w celu otwarcia plików zabezpieczonych Watermarkiem nie jest potrzebne ani konto Adobe ID, ani autoryzacja urządzenia.

Szczegółowo informowano o własnych zabezpieczeniach plików cyfrowych, np. „[...] publikacje zabezpieczone są autorskim systemem polegającym na wdrutowaniu informacji o kupującym na każdej stronie zamówionego e-booka. [...]”⁴⁶. Podano także podstawowe informacje dotyczące tematu praw autorskich oraz wyjaśniono „politykę” firmy w danym względzie: np. „Produkty cyfrowe są zasadniczo chronione przed nielegalnym kopiowaniem i rozpowszechnianiem. Naruszając system zabezpieczeń, użytkownik dopuszcza się złamania Ustawy o prawie autorskim [...] W naszym serwisie e-publicacje zabezpieczane (oznaczane) są znakiem wodnym (watermarking transakcyjny). [...] Jest to rozwiązanie wygodne

⁴⁵ *Pierwszy raz z plikami elektronicznymi* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.taniaksiążka.pl/pierwszy-raz-z-plikami-elektronicznymi-a-130.html>.

⁴⁶ *Regulamin* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.e-bookowo.pl/regulamin.html>.

dla klientów i przez nich preferowane z uwagi na brak konieczności stosowania specjalnych programów do odczytywania zakupionych plików⁴⁷.

Wymogi

Korzystanie z e-booków wiąże się z pewnymi uwarunkowaniami. Istnieje grupa warunków o charakterze wymagań technologicznych, które są specyficzne dla produktów cyfrowych. Inna grupa czynników mająca wpływ na korzystanie z e-booków ściśle łączy się z kompetencjami współczesnego człowieka, które w piśmiennictwie nazywane są zbiorowym określeniem „medialnych, informacyjnych i cyfrowych”⁴⁸. Jeszcze inne warunki użytkowania e-booków wynikają z obowiązującego prawa. W analizowanych serwisach zasady przyjęte przez firmy zostały opisane w *Regulaminach* korzystania⁴⁹.

Jako warunek wstępny włączenia się osób do korzystania z e-booków potrzebne jest pewne zaawansowanie w kulturze cyfrowej jako takiej. Dotyczy to m.in. korzystania z usług poczty elektronicznej, a zwłaszcza bankowości elektronicznej (przelewy internetowe, karty kredytowe, karty płatnicze), gdyż transakcje zakupu i pobierania plików (treści) realizowane są wirtualnie. Prócz tego przyszły użytkownik e-booka jest obowiązany wykonać określone czynności, takie jak: założenie konta w serwisie (sklepie internetowym), logowanie do tego konta (gdyż nie może on kupić sobie książki bezimiennie), używanie w serwisie zakładek (zwykle jako „moja biblioteka”/ „półka”, gdyż zakupione treści cyfrowe są dostarczane wirtualnie): „E-książki (e-booki i audiobooki) zakupione u nas znajdują się na wirtualnej półce przypisanej do użytkownika. Można je pobrać (w wersji Epub i Mobi lub pdf) lub czytać i słuchać bezpośrednio z aplikacji Woblink dostępnej na urządzenia z systemem Android lub iOS”⁵⁰.

Powinno się dodać, że wprowadzony już został tryb możliwości zakupu e-booka bez konieczności posiadania konta: „Wystarczy, że w ścieżce zakupowej wybierzemy opcję «Nie mam konta i nie chcę się rejestrować» i w kolejnym kroku podamy swój adres e-mail (jest on niezbędny do wysłania linku do pobrania e-publicacji”⁵¹.

Internauta powinien przyjąć do wiadomości, że zakupione przez niego pliki będą przechowywane przez kogoś innego: „Zakupione książki przechowywane są na naszych serwerach. Zawsze masz do nich dostęp z Mojej Biblioteki – z każdego

⁴⁷ *Jak czytać pliki ebooków i e-prasy* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.publio.pl/pomoc.html>.

⁴⁸ Zob. np. *Katalog kompetencji medialnych informacyjnych i cyfrowych 2014*, Warszawa 2014 [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: katalog.edukacjamedialna.edu.pl/; zob. też *Model edukacji medialnej, informacyjnej i cyfrowej (MEMIC)*, red. A. Pacewicz, G. Ptaszek, Kraków–Warszawa, 2019 [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: academia.edu/40148350/.

⁴⁹ Np. *Warunki i zasady sprzedaży w sklepie internetowym Virtualo.pl* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: virtualo.pl/regulamin-zakupow/; *Regulamin świadczenia usług drogą elektroniczną – zasady korzystania z serwisu IBUK Libra w ramach dostępow zakupionych przez instytucję* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: libra.ibuk.pl/#terms; *Regulamin* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: e-bookowo.pl/regulamin.html.

⁵⁰ *Ebooki w formatach MOBI...*

⁵¹ *Jak kupować bez rejestracji* [online], [dostęp 1 V 2020]. Dostępny w World Wide Web: http://www.publio.pl/pomoc.html#Jak_kupowac_bez_rejestracji.

miejsca na świecie przez 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu”⁵². Powinien także godzić się na to, że płacąc za e-booka, kupuje w gruncie rzeczy dostęp: „W ofercie Księgarni Internetowej PWN w dziale Ebooki znajdują się również aplikacje i programy komputerowe, dostępne na stronach bądź serwerach wydawcy. Oznacza to, że Klient kupuje nie tyle konkretny produkt czy treść w wersji cyfrowej (jak w przypadku innych Ebooków), ale dostęp do aplikacji bądź programu”⁵³.

W przypadku chęci wypożyczenia e-booków powinno się umieć – przykładowo – powiązać kod PIN z kontem myIBUK lub dokonać synchronizacji: „Kod PIN wiąże konto indywidualne z zasobami wykupionymi przez instytucję”⁵⁴. „Synchronizacja pozwala na [...] czytanie pobranych w abonamencie i zakupionych książek na różnych urządzeniach. [...] ma również służyć sprawdzeniu stanu abonamentu”⁵⁵.

Dodatkowo należy dowiedzieć się, czy w modelu dostępu do treści przez bibliotekę lub inną instytucję pośredniczącą – można czy nie można – pobierać publikacje na swój dysk, można czy nie można drukować lub kopiować. Przydałoby się również zaznajomić z funkcjonalnościami dostępnymi po wykupieniu dostępu, czyli poza abonamentem.

Pomijając wymienione punkty, użytkownik e-booka nie powinien zapominać, że nieomal każde uprawnienie zostało zapisane w regulaminach poszczególnych firm, np. „Nabywca e-booka ma prawo do przechowywania go na twardym dysku swojego komputera oraz innych nośnikach [elektronicznych – S.K.-K.]. Nabywca może utwór wydrukować, ale tylko na własne potrzeby”⁵⁶.

Ponieważ korzystanie z książki w formie e-booka wymaga od odbiorcy użycia urządzenia do odczytu zapisanej cyfrowo treści, na zawartość WoE-B złożyły się również wiadomości z tego zakresu, np. „Na początek wystarczy smartfon lub tablet, czyli szczególnie w tym pierwszym przypadku urządzenie powszechnie stosowane, a do tego odpowiednia aplikacja do pobierania, czytania i zarządzania wirtualną biblioteką ebooków. [...] Oczywiście najlepszym urządzeniem do czytania ebooków są dedykowane czytniki [...]”⁵⁷.

Potencjalny czytelnik otrzymał od autorów serwisów pewien zasób informacji dotyczących popularności czytników, np. „Najpopularniejsze w Polsce czytniki to Kindle, PocketBook oraz KOBO”⁵⁸. Autorzy przedstawili też opinie o cechach wiodących czytników, np. „[...] do czytania e-booków świetnie sprawdzają się zarówno czytniki wyposażone w technologię e-ink (takie jak np. Kindle, PocketBook czy inkBook), jak i urządzenia mobilne: smartfony i tablety”⁵⁹.

Użytkownikom udostępniono praktyczną wiedzę w zakresie używania / obsługi e-booków, m.in. w odniesieniu do:

- otwierania i czytania e-booków w danym formacie:

⁵² *Co nas...*

⁵³ *Ebooki i audiobooki...*

⁵⁴ *Czy jest możliwy domowy dostęp do IBUK Libra?* [online], [dostęp 16 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: libra.ibuk.pl/#faq.

⁵⁵ *Na czym polega synchronizacja?* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001611878-Na-czym-polega-synchronizacja->.

⁵⁶ *Regulamin* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.e-bookowo.pl/regulamin.html>.

⁵⁷ A. Wasilewski, op. cit.

⁵⁸ *Publio.pl- księgarnia...*

⁵⁹ *Ebooki w formatach MOBI...*

np. „E-book w formacie Mobi można pobrać przede wszystkim na czytnik Kindle. Czytanie książek w formacie Mobi na innych urządzeniach elektronicznych [...] jest możliwe pod warunkiem, że zostaną one wyposażone w odpowiednie oprogramowanie, np. Kindle for PC, Mobi Pocket Reader, Calibre itp.”⁶⁰;

- otwierania i czytania e-booków na urządzeniach mobilnych (smartfonie, tablecie);
w tym celu, wyjaśniono, „[...] niezbędne jest zainstalowanie darmowej aplikacji: na system iOS: Publio, iBooks, Bluefire Reader, Google Książki; na system Android: Publio, Aldiko, Bluefire Reader, Google Książki”⁶¹;
- uruchomienia i obsługi plików udostępnionych w trybie abonamentu, np. „Aby korzystać z ebooków i audiobooków w ramach abonamentu należy zainstalować aplikację Legimi”⁶²; „Legimi na Kindle działa inaczej niż na innych urządzeniach. [...] aplikacj[ę] Legimi na Kindle [...] instalujemy na naszym komputerze z Windows lub Mac OS”⁶³;
- dalszych ułatwień dla nabywcy e-booka, np. „Istnieje [...] możliwość zakupienia książek w Legimi poza abonamentem. Wówczas książki nie są już wypożyczane, tylko kupowane tak jak w każdej księgarni. Jeśli książka została zakupiona, to możemy przesłać ją na swój czytnik za pomocą usługi SEND-TO-KINDLE”⁶⁴.

Związły przekaz mógł stawać się przystępny dla tych, którzy obcują z technologią przynajmniej w granicach korzystania i posługiwania się urządzeniami różnego typu.

W świetle tego, co napisano powyżej, należy powrócić do wątku kompetencji adresata e-booków, tj. nabywcy i czytelnika. W takim przypadku jako użytkownik usług sieci Internet, powinien on również umieć korzystać z programów i aplikacji (pobierać, instalować), zapoznać się z wiedzą dotyczącą licencji i praw autorskich (dowiedzieć się m.in. tego, ile razy może być pobierany zakupiony plik, na ilu urządzeniach odtwarzany). W treści WoE-B znalazły się niezbędne wyjaśnienia kilku kwestii, np.:

- na temat korzystania z plików zabezpieczonych Adobe DRM:
„Pamiętaj. Jeden czytnik może być przypisany do jednego konta Adobe ID, a jedno konto może posiadać przypisanych 6 czytników (+1 za każdy rok posiadania Adobe ID)”⁶⁵.

⁶⁰ *Formaty e-publikacji* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.publio.pl/pomoc.html>.

⁶¹ *Jak czytać pliki ebooków i e-prasy (zabezpieczone znakiem wodnym)?* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.publio.pl/pomoc.html>.

⁶² *Na jakich urządzeniach i systemach operacyjnych działa abonament Legimi?* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001608938-Na-jakich-urzadzeniach-i-systemach-operacyjnych-dziala-abonament-Legimi->.

⁶³ *Jak korzystać z abonamentu Legimi na czytniku Kindle?* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001585078-Jak-korzystac-z-abonamentu-Legimi-na-czytniku-Kindle->.

⁶⁴ *Czy z Legimi mogę korzystać na Kindle?* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001586178-Czy-z-Legimi-moge-korzystac-na-Kindle->.

⁶⁵ *FAQ – najczęściej zadawane pytania* [online], [dostęp 13 II 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.taniaksiążka.pl/faq-najczesciej-zadawane-pytania-a-131.html>.

- „Pliki zabezpieczone DRM – można pobrać dowolną liczbę razy [...] Należy pamiętać o rejestracji każdego kolejnego urządzenia”⁶⁶;
- na temat korzystania z plików zabezpieczonych znakiem wodnym: „Pliki zabezpieczone Watermarkiem – można otworzyć na dowolnej liczbie urządzeń, ale można je pobrać tylko 10 razy”⁶⁷;
- na temat innych plików: „Pliki niezabezpieczone – można je pobrać tylko 10 razy. Za to można swobodnie przenosić je na inne nośniki, bez obaw o koniec licencji. Dodatkowo zakupiony produkt nie jest ograniczony do aplikacji Adobe Digital Editions (PDF można otworzyć np. w Adobe Reader, a EPUB w Calibri)”⁶⁸.

Sformułowano również rodzaj normy odpowiedzialnego zachowania się użytkownika e-booka: „Pamiętaj, że kupując u nas, wspierasz legalne czytelnictwo, autorów i wydawców [...]. Razem dbajmy o literaturę, wspólnie tworząc rynek książki”⁶⁹; „Czytając legalnie, wspierasz autorów i doceniasz ich pracę”⁷⁰.

Wyższość (przewagi)

Nadawca informacji zauważył niezupełną akceptację cyfrowej formy książki przez odbiorców: „Książka elektroniczna z pewnością może nie przypaść do gustu każdemu [...]”⁷¹. Dlatego też badając zakres wiedzy o e-bookach rozpowszechnionej w serwisach www, zwracamy specjalną uwagę na przekaz, w którym pokazano pewne przewagi e-booków nad książką tradycyjną (kodeksową, drukową).

Jak już wspomniano, e-book był przedstawiony (oswojony) jako alternatywna forma książki. Odniesienie do tradycyjnej postaci książki posłużyło m.in. do zaznaczenia wyższości edycji w technologii e-book: „Tradycjoniści, którzy uwielbiają zapach wersji papierowej, muszą jednak przyznać, że e-book posiada wiele cennych zalet”⁷².

Z treści WoE-B wynika, że e-booki uzyskują przewagę nad książkami drukowanymi pod kilkoma względami. Wskazuje się na zalety rodzajowe formy e-booka, jak choćby to, że są poręczne, lekkie, przenośne, „są wiecznie zadbane” w sensie braku obaw np. o zabrudzenie⁷³, są też odporne na działanie warunków atmosferycznych w tym znaczeniu, że: „Słońce nie odbija się na ich ekranie, który został zaprojektowany w specjalny sposób tak, aby podczas czytania nawet najbardziej wymagające oczy nie męczyły się”⁷⁴.

Kilka dalszych spostrzeżeń zwiększyło listę zalet systemu e-booka jako produktu mobilnego i praktycznego w użyciu: „Aby w pełni wykorzystać wszystkie

⁶⁶ *Ebooki i Audiobooki...*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ebookpoint – księgarnia internetowa. Znajdź najlepsze ebooki, audiobooki i książki* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://ebookpoint.pl/#>.

⁷⁰ *Nie chomikuj, czytaj legalnie!* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/>.

⁷¹ *eBooki czyli książki...*

⁷² *Ibidem.*

⁷³ Zob. obszerny tekst *Co to jest ebook* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/blog/co-jest-ebook-zalety-i-wady-ksiazek-elektronicznych-w142/>.

⁷⁴ *eBooki czyli książki...*

zalety ebooków, najlepiej czytać je na czytniku z technologią EInk. Jego ekran wygląda jak kartka papieru i nie męczy oczu. Waży niewiele, a czas działania na baterii to średnio 6–8 tygodni⁷⁵.

Zaakcentowano komfort cyfrowego czytania: „Jeśli cenisz sobie wygodę czytania, chcesz mieć możliwość powiększenia lub zmiany czcionki, z pewnością nie będziesz zawiedziony⁷⁶”.

Przewagi e-booków uwzględniły też odniesienie do ceny książki, jak bowiem zauważono: „[...] eBooki są z reguły tańsze od papierowych wydań [...]”⁷⁷.

Zalety korzystania z e-booków pod względem ekonomicznym przedstawiono jego adresatom na kilka sposobów. Np. deklarując niską cenę⁷⁸, sprzedaż promocyjną („zarówno znanych bestsellerowych tytułów, jak i nowości”), abonamentową („płaci się raz na miesiąc i korzysta tyle, ile dusza zapragnie⁷⁹; pakiety z limitem stron), a ponadto oferując kody i kupony rabatowe⁸⁰ czy „promocję dnia”, czyli e-book w określonej cenie⁸¹. Cena usługi wykonania e-booka przedstawiona została opisowo i porównawczo, jak czytamy: „Zapłacisz mniej niż za link sponsorowany w Google i mniej niż za jakąkolwiek inną formę reklamy⁸²”.

Praktyką stało się udostępnienie fragmentów e-booków do przeczytania nieodpłatnie. „Darmowy e-book” stał się wręcz propozycją do stopniowego wchodzenia nabywcy w świat cyfrowej książki.

Należy zauważyć, że przekaz dotyczący e-booków, jaki płynie do internauty z analizowanych stron www, wpisuje się w model współczesnego życia, w którym kultura cyfrowa zajęła już swoje miejsce (zob. s. 144). Według woli wydawcy: „Nie wydajemy książek w tradycyjnej formie, ponieważ wierzymy w przyszłość Internetu i nowych mediów⁸³. Internauci dowiedzieli się, że czytelnicy e-booków tworzą „największ[a] społeczność e-czytelników na Facebooku⁸⁴. Prócz tego powiedziano im, że nowoczesnością nacechowany jest nie tylko produkt główny, czyli e-book, ale także punkt / miejsce sprzedaży, czyli – w rzeczy samej – „nowoczesna księgarnia internetowa⁸⁵”.

W parze z cechą nowoczesności wystąpił komunikat o profesjonalizmie i specjalizacji, czyli odpowiednio wysokim stopniu znawstwa redaktorów i sprzedawców działających wirtualnie. Jak napisano: użytkownikom oferuje się „profesjonalnie przygotowane e-booki⁸⁶”. W opisie usługi handlu e-bookami atutem do wykorzystania stała się szybkość realizacji zlecenia. Prócz tego jeszcze personalizacja

⁷⁵ *Publio.pl – księgarnia...*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *eBooki czyli książki...*

⁷⁸ *Kupuj najtaniej, wybieraj spośród szerokiej oferty* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/>.

⁷⁹ A. Wasilewski, op. cit.

⁸⁰ *Kody rabatowe na eBooki i Audiobooki* [online], [dostęp 9 IV 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://woblink.com/pl/kody/>; *W Woblinku każda dycha wraca jak bumerang*, <https://woblink.com/pl/bumerang> [dostęp 9.04.2020].

⁸¹ *Ebookpoint – księgarnia internetowa. Znajdź najlepsze ebooki, audiobooki i książki* [online], [dostęp 20 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://ebookpoint.pl/#>.

⁸² *Zostań...*

⁸³ K. Krzan, op. cit.

⁸⁴ *O nas...*

⁸⁵ *Księgarnia Virtualo.pl – czytaj nowocześnie!* [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://virtualo.pl/>.

⁸⁶ *Co nas...*

usługi w reakcji na indywidualne potrzeby: „Usłyszałeś gdzieś o ciekawej książce? Przeczytałeś właśnie zachęcającą recenzję? Księgarnie są już pozamykane, a Ty pilnie potrzebujesz danej publikacji? W każdej z tych sytuacji, ebook znajdzie się błyskawicznie na Twoim komputerze (tablecie lub komórce). Nie tracąc czasu, możesz od razu przystąpić do lektury”⁸⁷.

Dla grupy adresatów zainteresowanych publikacją własnego e-booka (dla autorów e-booków) mocną stroną może być rozległość rozpowszechnienia informacji o e-książce i jej samej, czyli zasięg odbioru, oddziaływania, popularności. Edytor napisał: „Wydadź się w formie elektronicznej, zyskując nieograniczone możliwości zbytu Twojej publikacji”⁸⁸.

Pewne przewagi e-booków przedstawione zostały w kontekście ekologii jako aktualnego trendu współczesnego świata w podejściu do naturalnego środowiska człowieka: „Książki elektroniczne nie posiadają tradycyjnych nośników (papier, CD, DVD itp.). Czytając ebooki, dbasz o środowisko”⁸⁹.

Podsumowanie

Teksty obecne w serwisach wyspecjalizowanych w rozpowszechnianiu e-książki złożyły się na *Wiedzę o e-Bookach* (według stanu z pierwszego kwartału 2020 r.). Przyjęta metoda badania zawartości WoE-B pozwoliła ocenić ten materiał jako istotne źródło, które niewątpliwie należy brać pod uwagę jako rodzaj wkładu w formowanie kultury książki cyfrowej w społeczeństwie.

Z przeprowadzonego badania wynika, że celowy przekaz uwzględnił określone treści merytoryczne oraz informacje praktyczne opisujące sposób pozyskania i korzystania z e-booków. Należy dostrzec trojakie ukierunkowanie kształtowania kultury e-booków: 1) zastosowania technologii e-book, 2) używanie produktów technologii e-book, 3) walory technologii e-book.

Analizowana zawartość wskazanych źródeł omawia e-booki w następujących odmianach / zastosowaniach: 1) produkt gotowy – jako forma książki zrealizowana jedynie cyfrowo lub jako bliźniacza forma cyfrowa książki drukowanej – włączony do dystrybucji (sprzedaż, wypożyczenie, dostęp nieodpłatny), 2) produkt, który jest sporządzany celowo z własnej inicjatywy autora treści na jego użytek prywatny lub przeznaczony również do włączenia takiego e-booka do dystrybucji, 3) produkt realizowany na zamówienie zlecniodawcy jako rodzaj usługi z palety dostępnych usług cyfrowych.

W kontekście wysokiej jakości czytania cyfrowego do zakresu kultury e-booków włączony został również specyficzny zespół („dwójka”), mianowicie specjalistyczne urządzenie i jego użytkownik posiadający umiejętności w zakresie korzystania z funkcji, w które urządzenie zostało wyposażone.

Na podstawie treści poświęconych e-bookom w przeanalizowanych serwisach internetowych można zobaczyć obraz kultury dostępnej i osiągalnej, która

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ *Dla autorów* [online], [dostęp 18 III 2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.e-bookowo.pl/dla-autorow.html>.

⁸⁹ *Co nas...*

jest adresowana do każdego, kto: 1) ma określone doświadczenie czytelnika, 2) jest otwarty na aktualne wytwory/ narzędzia technologii, 3) chce uczestniczyć w kulturze cyfrowej zgodnie z duchem czasu. Równocześnie istnieje pewna liczba warunków wstępnych nieznanymi wcześniej, które należy spełnić celem włączenia się do tej kultury.

W świetle przekazu internetowego firm funkcjonujących na rynku książki kultura e-booka włącza osoby w węższy krąg, a przede wszystkim tych, którzy odnajdują się w jakimś stopniu w kulturze cyfrowej.

Fakt, że w 2019 r. nośnikiem badanego przekazu stało się medium dostępne w Polsce na poziomie nieco poniżej 90 procent (infrastruktura, mobilny Internet)⁹⁰ oraz że regularnie (co najmniej raz w tygodniu) korzystało z Internetu blisko 80% osób w wieku 16–74 lata⁹¹ i nieomal 100% uczniów i studentów – unaocznia jak rozległe jest środowisko uczestników kultury cyfrowej, które odkrywa dla siebie kulturę e-booków⁹².

Bibliografia

„Co nas wyróżnia.” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://virtualo.pl/o-nas/>.

„Co to jest ebook.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://virtualo.pl/blog/co-jest-ebook-zalety-i-wady-ksiazek-elektronicznych-w142/>.

„Czy jest możliwy domowy dostęp do IBUK Libra?” Dostęp Marzec 16, 2020. libra.ibuk.pl/#faq.

„Czy z Legimi mogę korzystać na Kindle?” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001586178-Czy-z-Legimi-mogę-korzystać-na-Kindle->.

„Czym są ebooki?” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://woblink.com/katalog/ebooki/powiesc-obyczajowa-k80?tag=111>.

„Czytaj, słucha, oglądaj, cyfrowa biblioteka internetowa.” Dostęp Marzec 20, 2020. <https://nasbi.pl/>.

„Dla autorów.” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://www.e-bookowo.pl/dla-autorow.html>.

Duguid, Paul. 2013. „Materia ma znaczenie: przeszłość i futurologia książki.” W *Przyszłość książki*, red. G. Nunberg, tłum. J. Rzepa, A. Szatkowska, 89–130. Warszawa: Biblioteka Analiz.

NN. b.d. „E-book.” W *Słownik języka polskiego*. Dostęp Marzec 18, 2020. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/e-book.html>.

„eBooki czyli książki elektroniczne.” Dostęp Luty 13, 2020. <https://www.taniaksiazka.pl/ebooki-c-10334.html>.

„Ebooki i Audiobooki – najważniejsze informacje.” Dostęp Marzec 16, 2020. ksiegarnia.pwn.pl/publikacje-elektroniczne#oprogramowanie.

⁹⁰ W 2019 r. dostęp do Internetu w domu miało 86,7% gospodarstw domowych, dostęp szerokopasmowy 83,3%. Zob. *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2015–2019*, Warszawa–Szczecin 2019, s. 150–154 [online], [dostęp 13 III 2020]. Dostępny w World Wide Web <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/>.

⁹¹ Odpowiednio: 78,3% (osoby w wieku 16–74) i 99,6% (uczniowie i studenci). Ibidem, s. 158–160.

⁹² W świetle raportu Biblioteki Narodowej „e-booki czytało w 2017 roku 6% respondentów, a odsetek ten waha się w granicach błędu statystycznego od 2012 roku [...]”. Zob. *Stan czytelnictwa...*, s. 24.

„Ebooki w abonamencie dla bibliotek.” Dostęp Marzec 18, 2020. <http://biz.legimi.com/pl/dla-bibliotek/>.

„Ebooki w formatach MOBI, Epub, Kindle, PDF – księgarnia internetowa Woblink.” Dostęp Marzec 11, 2020. <https://woblink.com/>.

„Ebooki.” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://virtualo.pl/ebooki/>.

„Ebookpoint – księgarnia internetowa. Znajdź najlepsze ebooki, audiobooki i książki.” Dostęp Marzec 20, 2020. <https://ebookpoint.pl/#>.

„FAQ – najczęściej zadawane pytania.” Dostęp Luty 13, 2020. <https://www.taniaksiążka.pl/faq-najczesciej-zadawane-pytania-a-131.html>.

„Formaty e-publikacji.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <http://www.publio.pl/pomoc.html>.

Harari, Yuval Noah. 2018. *21 lekcji na XXI wiek*, tłum. M. Romanek. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Herden, Elżbieta. Jabłońska-Stefanowicz, Ewa. 2016. „Zasoby informacyjne Biblioteki Narodowej jako źródła do badań rynku książki elektronicznej w Polsce.” *Roczniki Biblioteczne* 60: 285–297.

„Informacje podstawowe.” Dostęp Marzec 20, 2020. https://ebookpoint.pl/ebooki_przewodnik_podstawowe.shtml#podstawowe_1.

NN. 2020. „ISBN history.” W *ISBN*. Dostęp Marzec 16, 2020. https://www.isbn.org/ISBN_history.

„Jak czytać pliki ebooków i e-prasy (zabezpieczone znakiem wodnym)?” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <http://www.publio.pl/pomoc.html>.

„Jak korzystać z abonamentu Legimi na czytniku Kindle?” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001585078-Jak-korzystac-z-abonamentu-Legimi-na-czytniku-Kindle->.

„Jak kupować bez rejestracji.” Dostęp Maj 1, 2020. http://www.publio.pl/pomoc.html#Jak_kupowac_bez_rejestracji.

„Katalog kompetencji medialnych informacyjnych i cyfrowych 2014. Warszawa: Fundacja Nowoczesna Polska.” Dostęp 2020 Marzec 16, 2020. <http://katalog.edukacjamedialna.edu.pl/>.

„Katalog.” Dostęp Marzec 13, 2020. <http://chmuraczytania.pl/catalog.php>.

„Kim jesteśmy.” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://Virtualo.pl/-o-nas/>.

„Kim jesteśmy.” Dostęp Marzec 16, 2020. www.rozpisani.pl/#kim-jestesmy.

„Kody rabatowe na Ebooki i Audiobooki.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://woblink.com/pl/kody>.

Kotuła, Sebastian. 2017. „Ewolucja kultury książki.” W *Czytelnicy – zasoby informacji i wiedzy. Tradycja i przemiany w czasach kultury cyfrowej*, red. A. Dymmel, S. Kotuła, 15–28. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej.

Krzan Katarzyna. „Wydawnictwo.” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://www.e-bookowo.pl/wydawnictwo.html>.

„Księgarnia Virtualo.pl – czytaj nowocześnie!” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://virtualo.pl/>.

„Kupuj najtaniej, wybieraj spośród szerokiej oferty.” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://virtualo.pl/>.

Migoń, Krzysztof. 2003. „Program dla bibliologii i potrzeba dla studiów bibliotekoznawczych.” W *Nauka o książce, bibliotece i informacji we współczesnym świecie*, red. M. Banacka, 11–17. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

Migoń, Krzysztof. 2011. „«Kultura książki» – wyrażenie potoczne, kategoria badawcza, czy specjalność naukowa.” W *Ludzie i książki*, red. E. Andrysiak, 47–57. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

„Model edukacji medialnej, informacyjnej i cyfrowej (MEMIC).” Red. A. Paćwicz, G. Ptaszek. Kraków–Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej. Dostęp 2020 Marzec 16, 2020. <https://www.academia.edu/40148350/>.

„Na czym polega synchronizacja?” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001611878-Na-czym-polega-synchronizacja->.

„Na jakich urządzeniach i systemach operacyjnych działa abonament Legimi?” Dostęp Marzec 18, 2020. [https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001608938-Na-jakich-urządzeniach-i-systemach-operacyjnych-działa-abonament-Legimi-](https://support.legimi.com/hc/pl/articles/360001608938-Na-jakich-urzadzeniach-i-systemach-operacyjnych-dziala-abonament-Legimi-).

„NASBI a nowy model czytelnika?” Dostęp Marzec 20, 2020. <https://nasbi.pl/produkt>.

„Nie chomikuj, czytaj legalnie!” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://virtualo.pl/>.

„Nowy kanał marketingowy. O custom publishing.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <http://b2b.helion.pl/o-custom-publishing/>.

„O nas.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://woblink.com/pl/o-nas>.

„Pierwszy raz z plikami elektronicznymi.” Dostęp Marzec 20, 2020. <https://www.taniaksiążka.pl/pierwszy-raz-z-plikami-elektronicznymi-a-130.html>.

„Pomoc libra.ibuk.pl.” Dostęp Marzec 16, 2020. libra.ibuk.pl/#help.

„Przewodnik po ebookach.” Dostęp Marzec 20, 2020. https://ebookpoint.pl/ebooki_przewodnik.shtml.

„Publio.pl – księgarnia internetowa.” Dostęp Marzec 19, 2020. <http://www.publio.pl/index.html#>.

„Pytania o ISBN.” W *e-ISBN*. Dostęp Wrzesień 10, 2020. e-isbn.pl/IsbnWeb/start/poco.html.

„Regulamin świadczenia usług drogą elektroniczną – zasady korzystania z serwisu IBUK Libra w ramach dostępu zakupionych przez instytucję.” Dostęp Marzec 16, 2020. libra.ibuk.pl/#terms.

„Regulamin świadczenia usług Self Publishingu dla Autorów indywidualnych.” Dostęp Marzec 20, 2020. <https://ebookpoint.pl/eps/regulamin>.

„Regulamin.” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://www.e-bookowo.pl/regulamin.html>.

Sadowska, Jadwiga. 2001. „Międzynarodowe systemy numeracji wydawnictw ciągłych i zwartych: polskie doświadczenia.” *Zagadnienia Informacji Naukowej* 1: 35–40.

Siwecka, Dorota. 2015. *Światowy model informacji bibliograficznej*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.

„Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2015–2019.” Dostęp Marzec 13, 2020. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/>.

„Sponsorzy.” Dostęp Marzec 13, 2020. <http://chmuraczytania.pl/sponsors.php>.

Stan czytelnictwa w Polsce w 2017 r. 2018. Warszawa: Biblioteka Narodowa. Dostęp Styczeń 12, 2020. <https://bn.org.pl/download/document/1535441771.pdf>.

„Strefa biznesu: ebooki i audiobooki w Twojej firmie.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://ebookpoint.pl/strefa-biznesu.phtml>.

“The Second Gutenberg,” interview with Michael Hart, by S. Vaknin. Dostęp Maj 1, 2020. <http://samvak.tripod.com/busiweb29.html>.

„Virtualo podsumowuje rok 2010.” Dostęp Marzec 16, 2020. www.eksiazki.org/virtualo-podsumowuje-rok-2010/#more-2070.

„W Woblinku każda dycha wraca jak bumerang.” Dostęp Kwiecień 9, 2020. <https://woblink.com/pl/bumerang>.

„Warunki i zasady sprzedaży w sklepie internetowym Virtualo.pl.” Dostęp Marzec 13, 2020. virtualo.pl/regulamin-zakupow/.

Wasilewski A. 2020. „Ebooki dla początkujących, czyli jak zacząć przygodę z elektronicznymi książkami.” Dostęp Marzec 18, 2020. <https://www.legimi.pl/blog/2019/12/ebooki-dla-poczatkujacych-czyli-jak-zaczac-przygode-z-elektronicznymi-ksiazkami/>.

Wiercińska, Janina. 1986. *Sztuka i książki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

„Zostań mecenasem.” Dostęp Marzec 13, 2020. <http://chmuraczytania.pl/about.php>.

Przysłany: 7 V 2020

Zaakceptowany: 8 IX 2020

Stanisława Kurek-Kokocińska

Uniwersytet Łódzki. Wydział Filologiczny

Stanisława.kurekvelkokocinska@filologia.uni.lodz.pl

ORCID ID: 0000-0001-5456-1856

Dr hab. Stanisława Kurek-Kokocińska is a professor at the Department of Informatology and Book Studies at the University of Łódź. She deals with the issues related to information science, in particular information activities in the field of intermediation in access to knowledge and the theoretical foundations of information science. Author of articles and books: *Information system for children and adolescents about books, movies and games. Theoretical study* (1999), *Computerization of local government libraries in Łódź until 2000. Analytical and synthetic study* (2000), *Information. Theoretical issues and legal conditions of information activity* (2004), *Library studies in Poland - history and evolution in 1945–2015* (with particular emphasis on the example of the University of Łódź (2016).

Shaping e-book culture: analyzing the Internet message of companies operating on the book market

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.007>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Keywords: shaping e-book culture; digital culture; e-book culture; digital book culture; e-book technology

Summary: The work concerns part of the problem of digital culture. The research problem lies in the area of e-book culture (bibliology and information science). It was assumed that the semantic limits of e-book culture include both what has happened and resulted in the transformation of the book itself (relating to the book) and the presence of digital forms of books in society. The aim is to present a narrower issue – e-book culture – at the end of the second decade of the 21st century on the basis of the widely available internet content. The websites of companies and institutions dealing with the introduction of e-books as a “product form of a book” (the definition of the National Library) on the market and into circulation were used. The individual websites were tracked in terms of their content, which is dispersed, and which for the purposes of the study was called Knowledge of E-Books (hereinafter: WoE-B). The adopted method of researching the content of WoE-B allowed to evaluate this material as an important source that should be taken into account as a kind of contribution to the formation of digital book culture in society.

The conducted analyzes showed that the form of the participation of the market sector in shaping the culture of e-books constituted the transfer of specific knowledge devoted to this form of the book (aspects: addressee, requirements, ownership, properties, validity /

advantages). A specific reconstruction of the e-book recipient's profile was made. Three directions of shaping e-book culture were established: 1) the use of e-book technology, 2) the use of e-book technology products, 3) the advantages of e-book technology.

Stanisława Kurek-Kokocińska

Uniwersytet Łódzki. Wydział Filologiczny

Stanislawa.kurekvelkokocinska@filologia.uni.lodz.pl

ORCID ID: 0000-0001-5456-1856

Dr. habil. Stanisława Kurek-Kokocińska ist Professorin im Lehrstuhl für Informationswissenschaft und Bibliologie der Universität Lodz. Sie setzt sich mit den Fragen der Informationswissenschaft, insbesondere mit der Informationstätigkeit im Bereich der Vermittlung beim Zugang zum Wissen sowie mit den theoretischen Grundlagen der Informationswissenschaft auseinander. Sie ist Autorin von zahlreichen ausführlichen Publikationen, darunter von den Büchern: *System informacyjny dla dzieci i młodzieży o książkach, filmach i grach. Studium teoretyczne* [Das Informationssystem für Kinder und Jugendliche über die Bücher, Filme und Spiele. Eine theoretische Studie] (1999), *Komputeryzacja bibliotek samorządowych m. Łodzi do roku 2000. Opracowanie analityczno-syntetyczne* [Die Computerisierung der Selbstverwaltungsbibliotheken der Stadt Lodz bis 2000. Ein analytischer Überblick] (2000), *Informacja. Zagadnienia teoretyczne i uwarunkowania prawne działalności informacyjnej* [Information. Theoretische Fragen und Rechtsbedingungen der Informationstätigkeit] (2004), *Studia bibliotekoznawcze w Polsce – historia i ewolucja w latach 1945–2015 (ze szczególnym uwzględnieniem przykładu Uniwersytetu Łódzkiego)* [Bibliothekswissenschaftliche Studiengänge in Polen – Geschichte und Evolution in den Jahren 1945–2015 (mit besonderem Schwerpunkt auf die Universität Lodz)] (2016).

Die Gestaltung der E-Book-Kultur, die Analyse der Internetwebseiten von Firmen, die auf dem Buchmarkt tätig sind

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.007>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Gestaltung der E-Book-Kultur; digitale Kultur; E-Book-Kultur; digitale Buchkultur; E-Book-Technologie

Z **usammenfassung:** Die Arbeit bezieht sich auf die digitale Kultur. Die Forschungsfrage umfasst den Bereich der E-Book-Kultur (Bibliologie und Informationswissenschaft). Man nahm an, dass die Bedeutungsgrenzen der E-Book-Kultur gleichzeitig das einschließen, was bereits geschehen ist und zum Wandel im Bereich des Buchs (in Bezug auf das Buch) selbst sowie zur Anwesenheit von digitalen Buchformen in der Gesellschaft beigetragen hat. Das Ziel ist, eine engere Frage der E-Book-Kultur am Ende der 2010er Jahre aufgrund zugänglicher Internetdaten darzustellen. Man griff nach den Webseiten von Firmen und Institutionen, die die E-Books als „Produktform eines Buches“ (der Nationalbibliothek zufolge) auf den Markt einführen und in Umlauf setzen. Die einzelnen Webseiten analysierte

man aus der Sicht ihrer Inhalte, die verstreut sind und die man in dieser Untersuchung als „Wissen von den E-Books“ (weiter genannt als: WvE-B) bezeichnete. Die angenommene Untersuchungsmethode vom WvE-B erlaubte dieses Forschungsmaterial für eine relevante Quelle zu halten, die als ein gewisser Beitrag zur Herausbildung von der E-Book-Kultur in der Gesellschaft gilt. Die durchgeführten Analysen zeigten, dass der Markt an der Herausbildung der E-Book-Kultur durch den Transfer von Wissen von dieser Buchform beteiligt ist (Aspekte: Empfänger, Anforderungen, Eigentum, Eigenschaften, Gültigkeit/Überlegenheit). Zum Teil rekonstruierte man das Empfängerprofil der E-Books und legte die dreifache Richtung der herauszubildenden E-Book-Kultur fest: 1) Anwendung der E-Book-Technologie, 2) Nutzung von Produkten der E-Book-Technologie, 3) Vorteile der E-Book-Technologie.

Ngozi Perpetua Osuchukwu

Nnamdi Azikiwe University. Department of Library and Information Science.

Awka, Nigeria

e-mail: ngostary2k@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-6439-6196

Victor Wagwu

Ignatius Ajuru University of Education. Department of Library and Information Science. Rumuorlumeni, Port Harcourt, Rivers State, Nigeria

e-mail: vwagwu@gmail.com

ORCID ID: 000-0002-15348435

T

he Library and Information Science educator: nurturing for strategic learning experiences¹

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.008>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Masters Degree in Library and Information Science Ngozi P. Osuchukwu is a certified Librarian of Nigeria (CLN), and Lecturer in the Department of Library and Information Science, Nnamdi Azikiwe University, Awka, Anambra State, Nigeria. She has presented and published many articles, locally and internationally. She is currently doing her Ph.D in Department of Library and Information Science in Nnamdi Azikiwe University, Awka, Nigeria. Her research interests include community information and engagement, literacy, ICT and library development, women, children and social justice. She is a member of National Association of Library and Information Science Educators (NALISE) and Nigerian Library Association (NLA).

Masters Degree in Library and Information Science Victor Wagwu is a certified Librarian in Nigeria (CLN), and Lecturer in Ignatius Ajuru University of Education Rumuorlumeni, Port Harcourt, Rivers State, Nigeria. He is currently doing her Ph.D in the Department of Library and Information Science Nnamdi Azikiwe University Awka, Anambra State, Nigeria. Victor Wagwu has published several scholarly articles and presented papers, locally and internationally. His research areas are library professional development, Knowledge Organisation and Information Retrieval. He is a member of Nigerian Library Association (NLA).

¹ It is a changed version of the paper presented at the conference IFLA WLIC 2019 – Athens, Greece – Libraries: dialogue for change in Session 234 – Education and Training.

Keywords: education; learning experiences; library schools; Library and Information Science educator; strategy; training

Abstract/Aim: The aim of this article was to highlight the experiences of Library and Information Science (LIS) educators in integrating strategies in library schools, examine the outcome of the experiences, identify the lessons learnt and ascertain the implications of the findings.

Methods: This was a report of LIS Educators in Nigerian Library Schools. The activities were carried out in Madonna University, Nigeria and Ignatius Aguru University of Education, Rumuorlumeni, Port Harcourt, Rivers State, Nigeria. Fifteen LIS educators were involved in the activity. The method used were dialogues, focal group discussion, talk shows and presentation. The strategies were implemented from 2017 to 2019.

Results: It was shown that LIS educators incorporated world book day, world literacy day, world language day, human rights anniversary, IFLA global vision, motivational and ICT trainings into the curriculum. The streaming and initiating of these activities stimulated interest in career charting of students as well as attracted more recognition and acknowledgement to LIS departments. The lessons learnt included craving from students and colleagues for more engaging programs, admiration from other departments and awareness creation for inclusive learning program.

Conclusion: There is need to re-strategize the trainings and curriculum in library schools in order to remain relevant with global trends in information service. Therefore, updating the trainings and LIS education are very important in building vibrant career ready professionals. LIS is a serious business and the educators must keep the motor of change moving with stimulating dialogue and practices. This will help to produce professionals who will fit into the information society with career readiness.

Introduction

Education adds value, imbues respect and dignity because it creates advantages for adoptable changes. The Library and Information Science (LIS) educators ensure the steering of sustainable strategies by making learning enriching in order to perpetuate the great discipline that has all the sense of worth in information dissemination. This is a competitive world where adaptability and re-branding influence on the environment². The notion makes it critical for LIS educators to continue to re-learn, strategize and innovate avenues of sustaining their students with exciting, stimulating methodologies. This profession, which has existed with all the beautiful principles, needs to keep standing and the people that must ensure this are: the LIS educators in the library schools, in their departments, in their different study platforms and in their community development. Hence the tenets of LIS education have become imperative for the survival and development of new information for students who need to be equipped with the necessary skills for support and all

² M. Lorenzo, *The i-School phenomenon: History and present situation*, *Revue de Librarianship*, vol. 25: 2014, pp. 58–82.

time quality service delivery³. It is on this view that the LIS educators must brace up in all frontiers. It is not just about the courses lined up in the curriculum but the delivery, the fire in the teaching, the souls being stirred and the mindsets being changed, right in the classroom. In other words, an enthusiastic LIS educator is a great asset for no other professional degree platform focuses on the combinations of information, people, needs, value, learning and technology⁴. This is LIS in its entirety and what the essential change advocates. Besides, the scenario in the global trend has made anyone who is not measuring up to be beaten and overtaken by the change. A good educator does not admit defeat; rather, he re-strategizes with enriching classes that assure total quality delivery. This line of thought must have made Alleyne to state “the correlation that for LIS schools to escape extinction, there must be a strategic plan to diversify”⁵.

In Nigeria, LIS education started in the 1960s. Today, it is offered in various tertiary institutions like Colleges of Education, Polytechnics and Universities. Many LIS educators have recommended invigorating curricula contents for the training facilities based on the needs and the prevailing conditions of the socio-cultural environment⁶ and for contemporary innovations⁷. It is a good thing that Nigerian Library Association (NLA), Librarian Registration Council of Nigeria (LRCN) and National Association of Library and Information Science Educators (NALISE) are making giant strides in restructuring and shaping the stories of LIS schools in Nigeria⁸. The need to add contemporary innovations in the LIS profession is imperative to enable graduates to be globally competitive. The onus lies on the LIS educators to be proactive professionals who are taking actions in nurturing the students into smart, well informed future librarians. This paper highlighted the experiences of LIS educators in the context of nurturing students for strategic learning.

Objectives of the study

The main objective of this study was to highlight the experiences of LIS educators in the context of nurturing students for strategic learning. Specifically it:

- 1) harnessed the experiences of LIS educators in integrating strategies in library schools

³ N. P. Osuchukwu, *Growth and survival: Leveraging on professional development and personal enhancement in library and information science*, Library and Information Science Digest, vol. 9: 2016, Nr. 1, pp. 46–51; J. M. Alleyne, *Adopting a sustainability framework in re-visioning Library and Information Science Education*, Journal of Bermuda College, vol. 3: 2017, pp. 24–29.

⁴ J. C. Bertot, L. C. Sarin, *The value of American Library Association accredited Master's Programs in Library and Information Studies: Serving our communities through professional workforce* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: http://www.ala.org/educationcareers/sites/ala.org.educationcareers/files/content/ALAWWhitePaper_01September2016.pdf.

⁵ J. M. Alleyne, op. cit.

⁶ L. I. Diso, I. F. Njoku, *Library and information science education in Nigeria: Curricula contents versus cultural realities*, International Information & Library Review, vol. 39: 2007, Nr. 2, pp. 121–133.

⁷ N. E. Akwang, *Approaches to innovation and transformation in Library and Information Science Education (LISE) in Nigeria*, International Journal of Library Science, vol. 6: 2017, Nr. 3, pp. 58–67; O. G. Salubi, *Library and Information Science education and training curriculum at institutions of higher education in Nigeria: A content analysis*, Journal of Social Sciences, vol. 51: 2017, Nr. 1–3, pp. 79–86.

⁸ T. A. Akinde, A. E. Adetimirin, *Administrative and infrastructural factors affecting library and information science educators' actual use of educational support systems for teaching in Nigerian Universities*, Journal of Librarianship and Information Science, vol. 51: 2018, Nr. 1, pp. 180–195.

- 2) examined the outcomes of the experiences
- 3) identified the lessons learnt
- 4) pointed out the implication of the study.

Statement of the problem

The survival of any entity is paramount which makes it imperative to adopt new strategies for sustainability. LIS is not different from other disciplines that want to meet the ever changing needs of the society. The world recognizes fast thinkers, pro-activists and hard-core professionals who make things happen. Whatever made this profession look like they churn out docile, soft, timid professionals? The teaching from the comfort zone has to stop to give way to proactive professionals who are willing to step out and take action on what trends, what is new, who has it, where it happens and how it can be grabbed? The best place to change this disturbing inclination is the library school with the LIS educators. The library schools need to reform, rebirth and rebrand students into viable career professionals. The LIS educators have the power to turn the library schools not only as places of learning what are in the curriculum but welcoming spaces to bridge the digital divide where every student can create and experiment⁹. Hence, the educators need to project strategic learning for wholesome professionalism. This study looked into the strategic experiences of LIS educators in nurturing students for competitive advantage.

Literature review

Educators are important not just in LIS but in every human discipline. The National Academy of Sciences stated that “nearly everyone now accepts the premise that teachers make a difference in the lives of their students”¹⁰. Based on this, the LIS educators adopt strategies, mix and navigate methods that ensure quality educational system¹¹. As the teachers update their knowledge, they also turn the classroom to exciting platforms where students who will be professionals derive satisfaction in their learning. It requires commitment, determination and sheer dexterity to match the needs of the students and come out tops as champions. The acquisition of multidisciplinary knowledge places greater emphasis on training and fully articulated learning programs to meet the requisite of the professionals.¹² Perhaps, this made International Society for Technology in Education (ISTE)¹³ to set up the goal on the standards of educators to be learner, leader, citizen, collaborator, designer, facilitator and analyst. These are who LIS educators meant to be.

⁹ J. C. Bertot, L. C. Sarin, op. cit.

¹⁰ *The critical importance of well-prepared teachers for student learning and achievement*, [in:] *Educating Teachers of Science, Mathematics, and Technology: New Practices for the New Millennium*, Washington, DC, pp. 44–65. <https://doi.org/10.17226/9832>.

¹¹ T. A. Akinde, A. E. Adetimirin, op. cit.

¹² C. Okello-Obura, I. M. N. Kigongo-Bukenya, *Library and Information Science education and training in Uganda: Trends, challenges, and the way forward*, Education Research International, 2011, pp. 1–9.

¹³ *ISTE standards for educators* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.iste.org/standards/for-educators>.

Therefore, the LIS educator brings to the table the values of the profession and understanding information in everyday life, focusing on multiple literacies, learning and collaborating spaces, meeting technology needs, competencies and facilitating open data¹⁴. What he needs in large doses are education and training to impart knowledge on maker spaces, Google, smartphones proliferation and all activities on and outside the web to keep the trail blazing¹⁵. As “libraries do not have the monopoly of providing access to information anymore, there is need for LIS educators to emphasize their values as providers of unique (digitized) content and as service providers, rather than as providers of published information that can be found elsewhere”¹⁶.

Studies have shown that many LIS educators and Library Schools are taking action and driving the change in initiating dialogues for all time LIS education. For instance, science and society, merger with other departments¹⁷, curriculum restructuring¹⁸ partnership¹⁹ diversity and inclusion have been adjudged as strategies for future LIS education and training²⁰. Diversity is truly needed in blending the desired change for survival. Similarly, “DLIS experiences in the Caribbean have been responsive to international trends in library education and manpower requirement, upgrading and restructuring programs to meet demands”²¹. Indeed, “LIS education is reaching out to a wide variety of faculty specializations”²². The indication is that the educators recognize, students would no longer be taught that, it is enough to stand behind a desk waiting to serve but to create enriching services and taking them to where they are needed.

Perhaps, the best qualities an LIS educator can have are willingness and readiness to try new teaching strategies. Kampen stated that “he constantly renews himself as a professional on his quest to provide students with the highest quality of education possible. This teacher has no fear of learning new teaching strategies or incorporating new technologies into lessons”²³. This sums up the initiative to add to the existing learning with topical global dialogues for participation from the classroom. The new analyses, integration of scientific and social standpoint with growth

¹⁴ J. C. Bertot, L. C. Sarin, op. cit.

¹⁵ *The future of LIS education* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://ischool.illinois.edu/news-events/news/2016/01/future-lis-education>.

¹⁶ A. K. S. Yadav. *Trends, challenges and opportunities for LIS education: An interview with Carol Tenopir* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://libraryconnect.elsevier.com/articles/trends-challenges-and-opportunities-lis-education-interview-carol-tenopir>.

¹⁷ J. Miksch. *New school of computing and information will address emerging trends in computing and information* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <http://www.news.pitt.edu/news/new-school-computing-and-information-will-address-emerging-trends-computing-and-infor>.

¹⁸ P. Hider, M. A. Kennan, L. Hay, S. McCausland, A. Qayyum. *Moving from IS+L: Curriculum renewal at Charles Sturt University*. *The Australian Library Journal*, vol. 60: 2011, Nr. 3, pp. 205–217.

¹⁹ D. Shumaker, *The embedded librarian: innovative strategies for taking knowledge where it's needed*, Medford, N.J. 2012.

²⁰ J. M. Alleyne, op. cit.; R. Tang, D. Adkins, J. Ceja, N. Cooke, R. F. Kurz, C. Salvatore, L. Saunders. *Diversity in LIS Education resources*. *Journal of Education for Library and Information Science*, vol. 58: 2017, Nr. 4, pp. 241–244.

²¹ M. Shane-Scale, *Blending in Department of Library and Information Studies (DLIS), University of the West Indies* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.slideshare.net/mscale/blending-indis-revised>.

²² A. K. S. Yadav, op. cit.

²³ M. Kampen, *The ultimate list of teaching strategies* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.prodigygame.com/blog/teaching-strategies/>.

mindset are what library schools need in nurturing strong willed professionals²⁴. Lankes, et al strongly pointed out that “librarians can be radical positive change agents in their communities, dedicated to learning and making a difference”²⁵. This learning must start with the educators to emphasize that professionals participate actively in the new trends and dialogues for change.

Clearly, change in library education is the key. This explained the reason libraries have been at the centre of social justice, change, and innovation, offering services that engage, educate, and empower their users²⁶. This description presupposes that LIS educators widen their scope to integrate real activities and global trends in the classroom as part of curriculum. Whatever happens to fifth Law of Library Science – Library is a growing organism? The growing organism happens in the classrooms as well. It does not reside in the libraries alone. Thus, the educators must bring in activity of international days, IFLA global vision, National Library activity, open government, civic engagement, human rights, democratic values and ideal²⁷. They students need to improve on what they learnt in the library school not learning them as fresh ideas on-the-job. Non-integration of real life activities and global trends as part of the curriculum might have made LIS profession to be so boring without initiatives to infuse interesting activities.

Methodology

The activities for this report was carried out in Madonna University, Nigeria and Ignatius Aguru University of Education, Rumuorlumeni, Port Harcourt, Rivers State. The LIS educators from these universities participated in the learning strategies in their library schools, respectively.

There were fifteen Faculty members made up of Professors, PhD holders and Master’s Degree from LIS. Methods used were dialogues, focal group discussion, talk shows and presentation. The FGD took place at the library schools, respectively consisting of nine participants at Ignatius Aguru University of Education, Rumuorlumeni, Port Harcourt, Rivers State and 6 participants from Madonna University, Nigeria. The initiatives started from 2017 to date and have become annual events in both universities. There were series of dialogues and talk shows with the students at every session. The events used were motivational sessions, International Day of Mother Tongue, World Book Day, Global Hand Washing Day, World Literacy Day, Human Rights Day, IFLA Global Vision, SDGs and Nigerian Library Week. All the activities were integrated in the curriculum and executed in the LIS departments with students’ full participation. The results of the learning experiences were presented in logical framework and tables

²⁴ C. Dweck, *Developing a growth mindset* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.edweek.org/ew/articles>.

²⁵ R. D. Lankes, S. Kowalski, B. Tench, C. Gould, K. Silk, W. Newman, L. Britton, *The New Librarianship Field Guide*, London 2016.

²⁶ J. C. Bertot, L. C. Sarin, op. cit.

²⁷ *Our vision our future* [online], [available 8 VII 2020]. Available on the World Wide Web: <https://www.ifla.org/node/36891>.

Results

Table 1. Characteristics of the participants

S/N	Sex	LIS Educators	Number
	F	Professor	1
	F	P.hD	3
	M	P.hD	5
	F	MLIS	3
	M	MLIS	3
Total			15

The table shows that fifteen LIS Educators were involved in the experiences of nurturing and building future librarians with strategic innovations. The different categories of LIS Educators showed 1 Professor, 8 Ph.D holders and 6 MLIS holders. They all have the same goal – to stimulate learning in library schools.

Table 2. Experiences and the outcomes

Strategies Integrated	Reasons for the engagement	When conducted	Target participants
World book day: Simulation of reading aloud and essentials of reading	To stimulate learning and nurture ideas for future practices	April 23 from 2017–2019	Lecturers, staff and students from other departments, Librarians
World literacy day: Talk show and dialogue on roles and achievements of literacy	To impart skills on speaking and inclusive participation of host communities	September 8 from 2017–2019	LIS educators and students
Mother tongue day: Space creation for all participants to address audience in their local languages	To create ideas on team building and collaboration with other groups on indigenous knowledge	February 21 2018–2019	Lecturers, staff and students from other departments, Librarians
Global hand washing day: Awareness and simulation of practices for hand washing	To impart ideas and enjoy human face in social services	October 15 2017–2019	University community and host communities, schools and park

<p>IFLA global trend: Participation on global vision, dialogue, learning and sharing on IFLA global advocacy document,</p> <p>Libraries for human rights: Knowledge on rights, talk shows and sharing</p>	<p>To share and inculcate participation and contribution to professional information</p> <p>To showcase versatility of LIS education and libraries on social justices and impart ideas for service delivery</p>	<p>September, 2018 and 2019</p> <p>December 10, 2018 and 2019</p>	<p>LIS educators and students</p> <p>Lecturers, staff and students from other departments, Librarians</p>
<p>National Library Week and policy and information</p> <p>LIS students participation on Library Association conferences</p>	<p>To create awareness on the essence of library profession and innovative practices</p> <p>To incorporate the students in identifying with the professional associations for learning, mentoring and striving for success</p>	<p>October from 2017–2019</p> <p>July and December 2017–2019</p>	<p>Lecturers, staff and students from other departments, Librarians</p>
<p>Motivational day: Talk show, dialogue, capacity building, questions and answers</p>	<p>To enlighten, enrich, stimulate, empower as well as make LIS students feel loved and cherished</p>	<p>Every quarter</p>	<p>LIS educators, students and invited guests</p>
<p>SDG and AU 2063: Talk shows, dialogues, learning and sharing</p>	<p>To share global knowledge and empower LIS students to facilitate to groups and communities</p>	<p>Every semester</p>	<p>LIS educators and students</p>

Results showed that the LIS educators incorporated world book day, world literacy day, world language day, human rights anniversary, IFLA global vision, SDG and AU 2063, motivational day and library week. These events were executed in LIS Departments in both universities.

Outcome of the LIS strategic activities

During the activities and focus group discussion, the following results were recorded:

- Active participation of LIS educators and students
- Successful streaming and initiating of the activities as parts of LIS education and training to stimulate interest in career charting
- Recognition and acknowledgement of LIS department as well as space creation for effective coaching and mentoring

- Improved respects and regards to LIS Educators and the students
- Interests to submit and present papers at the State Chapter of Nigerian Library Association Conference by LIS students
- Improved self-confidence in LIS students
- Desire for capacity building and readiness to innovate more programs for LIS education

Lessons learnt

From the discussion, the lessons learnt included:

- Students desire for more social and real life activities within LIS practices
- LIS educators have innate ideas which opened up when they are challenged
- LIS education has wide scopes and contents to stimulate learning and sharing
- LIS students simply need a push to display intelligence and technical know how
- The processes of education and training for LIS are more practical with human face and social services
- LIS educators became more daring while students became more knowledgeable and proud of LIS

Discussion

The characteristics of the LIS educators (Table 1) show the active participation of mentors and coaches in driving the change in library schools. It relates to IFLA recommendation “to create strong and united library field powering literate, informed and participative societies”²⁸. The indication is that it brought everyone to the table to display assertive mind set and sharing of ideas in enhancing the library schools.

The display of LIS educators’ experiences in their universities indicates the stimulation of interest, stepping out and taking action. These are the theories of change that discard the seemingly docile nature of some LIS professionals. It implies that the LIS educators can transform literacy, facilitate access to information and training which buttress the goals of the standard of educator which ISTE stated to be “learner, leader, citizen, collaborator, designer, facilitator and analyst”²⁹. Just think about all the trends recommended by IFLA, the international days to be remembered and all the activities from world acclaimed organizations and agencies. All these are learning strategies to be packaged and incorporated in the classrooms.

It is clear from the outcomes that things are turning around for LIS educators, students and the library profession. The fear of the unknown can be demystified by the actions of the educators. With that, the students can easily rise up to the tempo and take up their spaces among their peers on the relevance of their profession.

²⁸ *Our vision...*

²⁹ *ISTE standards...*

Again, if the educators could attain this level of acknowledgement and recommendation on campuses, the students can achieve and facilitate access to information in whichever sector they get into.

Great lessons are appreciated when learning actually takes place. That fact that the students' desire more social and real-life activities with the ideas of the LIS educators shows radical positive change that can happen in the library schools which can be taken beyond the classroom learning³⁰. In other words, the lessons learnt indicate analysis of strong willed professionals dedicated to learning and making the difference for LIS will never be a bore when proper ideas keep the motor running.

Implication of the study

Library and information science has existed for years in many countries and in different tertiary institutions. But there seems to be something about the profession and education that makes people waive LIS away without much regard. The findings have highlighted the aspects of integrating global trends and international days to project human face and stimulate programs in the curriculum. If LIS educators pretend that everything is good with their teaching and students, their departments may continue to lose students to other seemingly viable departments. Since most people want to identify with success, this is a good time to become more proactive with LIS and show the good prospects of action filled library schools in order to gain what might have been lost.

Conclusion and recommendation

The world is changing, and the human disciplines are tailored to match the dynamic transformations. LIS education cannot remove itself from the global revolutions. The 21st century education commands training, learning and sharing. It demands, dissipating the tradition of "hush hush" with vocal ideologies. Therefore, strong identification with global trends and participation on dialogues on topical issues are needed in LIS training to produce the career ready professionals for the services, the world desires. The training must start from the library schools to the workstation for effective nurturing of champions in information services. Based on the findings of the study, the recommendations were:

- 1) The LIS educators must be poised to trail the blaze with learning experiences and make it happen in their library schools with their students.
- 2) Trainings, learning and re-learning must be regular tools for LIS educators in sharing ideas and building their capacities to delist timidity and fear of public reactions on facilitation of access to information.
- 3) The time has come for LIS educators to go all out and initiate programs that make the students feel good and proud of their departments.
- 4) LIS educators can collaborate with colleagues and groups in strategizing programs that enrich the curriculum for learning.

³⁰ R. D. Lankes, S. Kowalski, B. Tench, C. Gould, K. Silk, W. Newman, L. Britton, op. cit.

- 5) The educators must never lose sight of assessing their curriculum and navigating the global trend for best practices.
- 6) As teachers, leaders, mentors and coaches, the educators should continue to push for prowess in order to support students' empowerment and success in making them the ready professionals.

References

Akinde, Taiwo Adetoun, and Airen E. Adetimirin. 2019. "Administrative and Infrastructural Factors Affecting Library and Information Science Educators' Actual Use of Educational Support Systems for Teaching in Nigerian Universities." *Journal of Librarianship and Information Science* 51(1): 180–95. <https://doi.org/10.1177/0961000618773140>.

Akwang, Nse Emmanuel. 2017. "Approaches to innovation and transformation in Library and Information Science Education (LISE) in Nigeria." *International Journal of Library Science* 6(3): 58-67. <https://doi.org/doi:10.5923/j.library.20170603.03>.

Alleyne, Jiselle Maria. 2017. "Adopting a sustainability framework in re-visioning Library and Information Science Education." *Journal of Bermuda College* 3 (August): 24-29.

Bertot, John Carlo, and Lindsay C. Sarin. 2016. "The value of American Library Association accredited Master's Programs in Library and Information Studies: Serving our communities through professional workforce." Accessed July 8, 2020. http://www.ala.org/educationcareers/sites/ala.org.educationcareers/files/content/ALAWWhitePaper_01September2016.pdf.

Diso, Lukman. I., and Ifeanyi Njoku Njoku. 2007. "Library and information science education in Nigeria: Curricula contents versus cultural realities." *International Information & Library Review* 39(2): 121-133. <https://doi.org/10.1016/j.iilr.2007.02.009>.

Dweck, Carol. 2015. "Developing a growth mindset." Accessed <https://www.edweek.org/ew/articles>.

Hider, Philip, Mary Anne Kennan, Lyn Hay, Sigrid McCausland, and Asim Qayyum. 2011. "Moving from LIS to IS+L: curriculum renewal at Charles Sturt University." *The Australian Library Journal* 60(3): 205-217. <https://doi.org/10.1080/00049670.2011.10722617>.

IFLA. 2018. "Our vision our future." Accessed July 8, 2020. <https://www.ifla.org/node/36891>.

International Society for Technology in Education (ISTE). 2018. "ISTE standards for educators." Accessed July 8, 2020. <https://www.iste.org/standards/for-educators>.

iSchool of Information Science. 2016. "The future of LIS education." Accessed July 8, 2020. <https://ischool.illinois.edu/news-events/news/2016/01/future-lis-education>.

Kampen, Maria. 2019. "The ultimate list of teaching strategies." Accessed <https://www.prodigygame.com/blog/teaching-strategies/>.

Lankes, David R., Sue Kowalski, Beck Tench, Cheryl Gould, Kimberly Silk, Wendy Newman, and Lauren Britton. 2016. *The New Librarianship Field Guide*. London: MIT Press.

Lorenz, Michal. 2014. "The i-School phenomenon: History and present situation." *Revue of Librarianship* 25(2): 58-82.

Miksch, Joe. 2016. "New school of computing and information will address emerging trends in computing and information." Last modified October 28, 2016. <http://www.news.pitt.edu/news/new-school-computing-and-information-will-address-emerging-trends-computing-and-infor>.

National Academy of Sciences. 2001. "*The critical importance of well-prepared teachers for student learning and achievement.*" In *Educating Teachers of Science, Mathematics, and Technology: New Practices for the New Millennium*, 44-65. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/9832>.

Okello-Obura, Constant, and Isaac Kigongo-Bukenya. N. 2011. "Library and Information Science education and training in Uganda: Trends, challenges, and the way forward." *Education Research International* 1: 1-9.

Osuchukwu, Ngozi P. 2016. "Growth and survival: Leveraging on professional development and personal enhancement in library and information science." *Library and Information Science Digest* 9 (January): 46-51.

Salubi, Gabriel Salubi. 2017. "Library and Information Science education and training curriculum at institutions of higher education in Nigeria: A content analysis." *Journal of Social Sciences* 51(1-3): 79-86.

Shane-Scale, Mark. 2009. "Blending in Department of Library and Information Studies (DLIS), University of the West Indies." Accessed July 8, 2020. <https://www.slideshare.net/mscale/blending-indlis-revised>.

Shumaker, David. 2012. *The embedded librarian: innovative strategies for taking knowledge where it's needed*. Medford, N.J.: Information Today, Inc.

Tang, Rong, Denice Adkins, Janet Ceja, Nicole Cooke, Robin Fogle Kurz, Cecilia. Salvatore, and Laura Saunders. 2017. "Diversity in LIS Education resources." *Journal of Education for Library and Information Science* 58(4): 241-244.

Yadav, Akhilesh K. S. 2018. "Trends, challenges and opportunities for LIS education: An interview with Carol Tenopir." *Library Connect*, March 23, 2018. <https://libraryconnect.elsevier.com/articles/trends-challenges-and-opportunities-lis-education-interview-carol-tenopir>.

Received: 4 VII 2020

Accepted: 16 IX 2020

Ngozi Perpetua Osuchukwu

Uniwersytet Nnamdi Azikiwe w Awka (Nigeria). Wydział Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
e-mail: ngostary2k@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-6439-6196

Victor Wagwu

Uniwersytet Edukacyjny im. Ignacego Ajuru Rumuorlumeni w Port Harcourt (Nigeria). Wydział Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
e-mail: vwagwu@gmail.com
ORCID ID: 000-0002-15348435

Mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Ngozi P. Osuchukwu jest certyfikowanym bibliotekarzem w Nigerii oraz wykładowcą na Uniwersytecie Nnamdi Azikiwe w Awka (Nigeria, stan Anambra). Przedstawiła i opublikowała wiele artykułów, zarówno w kraju, jak i za granicą. Obecnie przygotowuje doktorat na Wydziale Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Nnamdi Azikiwe Uniwersytetu Nnamdi Azikiwe w Awka. Jej zainteresowania badawcze obejmują informacje i zaangażowanie społeczne, umiejętność czytania i pisanie, technologie informacyjno-komunikacyjne i rozwój bibliotek, kobiety, dzieci i sprawiedliwość społeczną. Jest członkiem Stowarzyszenia Nauczycieli Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej oraz Nigeryjskiego Stowarzyszenia Bibliotek (Sekcja stanu Anambra).

Mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej Victor Wagwu jest certyfikowanym bibliotekarzem w Nigerii i wykładowcą na Uniwersytecie Edukacyjnym im. Ignacego Ajuru Rumuorlumeni w Port Harcourt (Nigeria, stan Rivers). Obecnie przygotowuje doktorat na Wydziale Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Nnamdi Azikiwe w Awka (Nigeria, stan Anambra). Opublikował kilka artykułów naukowych i przedstawił referaty w kraju i za granicą. Jego obszary badawcze to rozwój zawodowy bibliotek, organizacja wiedzy i wyszukiwanie informacji. Jest członkiem Nigeryjskiego Stowarzyszenia Bibliotek (Sekcja stanu Anambra).

Nauczyciele bibliotekoznawstwa i informacji naukowej: dbanie o strategiczne doświadczenia edukacyjne

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.008>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

S

łowa kluczowe: edukacja; doświadczenia edukacyjne; szkoły biblioteczne; nauczyciel bibliotekoznawstwa i informacji naukowej; strategia; trening

S

Streszczenie. Cel: Celem tego artykułu było podkreślenie doświadczeń nauczycieli bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w zakresie integracji strategii w szkołach bibliotecznych, zbadanie wyników doświadczeń, określenie wyciągniętych wniosków i ustalenie implikacji wyników.

M

Metody badawcze: To był raport nauczycieli bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w nigeryjskich szkołach bibliotecznych. Działania zostały przeprowadzone na Uniwersytecie Madonny w Nigerii oraz na Uniwersytecie Edukacji Igancego Aguru Rumuorlumeni w Port Harcourt w Nigerii. W działania zaangażowanych było piętnastu pedagogów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Zastosowaną metodą były dialogi, dyskusje w grupach, talk show i prezentacje. Strategie zostały realizowane w latach 2017–2019.

W

Wyniki: Wykazano, że nauczyciele bibliotekoznawstwa i informacji naukowej włączyli do programu nauczania: światowy dzień książki, światowy dzień czytania i pisania, światowy dzień języka, rocznicę praw człowieka, globalną wizję IFLA, szkolenia z zakresu motywacji i technologii informacyjno-komunikacyjnych. Podział studentów na grupy i inicjowanie wspomnianych działań pobudziło zainteresowanych karierą studentów, a także zyskało większe uznanie na wydziałach bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Wyciągnięte wnioski obejmowały chęć ze strony studentów i współpracowników do tego, aby bardziej zaangażować się w programy, podziw ze strony innych wydziałów oraz budowanie świadomości dla aktywizującego programu nauczania.

W

Wnioski: Istnieje potrzeba zmiany strategii szkoleń i programu nauczania w szkołach bibliotecznych, aby zachować zgodność z globalnymi trendami w usługach informacyjnych. Dlatego aktualizacja szkoleń i edukacji bibliotekoznawstwa i informacji naukowej jest bardzo ważna w budowaniu dynamicznych profesjonalistów gotowych do kariery. Bibliotekoznawstwo i informacja naukowa to poważna sprawa, a nauczyciele muszą utrzymywać siłę napędową zmian poprzez stymulowanie dialogu i praktyk. Pomoże to w stworzeniu profesjonalistów, którzy będą pasować do społeczeństwa informacyjnego z gotowością zawodową.

Ngozi Perpetua Osuchukwu

Nnamdi-Azikiwe-Universität in Awka (Nigeria). Fakultät für
Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information
e-mail: ngostary2k@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0001-6439-6196

Victor Wagwu

Pädagogische Ignatius-Ajuru-Universität in Port Harcourt (Nigeria). Fakultät für
Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information
e-mail: vwagwu@gmail.com
ORCID ID: 000-0002-15348435

Mag. Ngozi P. Osuchukwu, Bibliothekswissenschaftlerin, Diplombibliothekarin in Nigeria und Lehrerin an der Fakultät für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information Nnamdi-Azikiwe-Universität in Awka (Nigeria, Bundesstaat Anambra). Sie veröffentlichte zahlreiche Artikel im In- und Ausland. Zurzeit bereitet sie ihre Dissertation an der Fakultät für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der Nnamdi-Azikiwe-Universität in Awka vor. Ihr Forschungsinteresse umfasst die Information und das gesellschaftliche Engagement, die Lese- und Schreibfertigkeit, die Informations- und Kommunikationstechnologien und die Entwicklung von Bibliotheken, die Frauen, Kinder und die soziale Gerechtigkeit. Sie ist Mitglied des Verbands der Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information und des Nigerianischen Bibliotheksverbands (Sektion des Bundesstaates Anambra).

Mag. Victor Wagwu, Bibliothekswissenschaftler, Diplombibliothekar in Nigeria und Lehrer an der Pädagogische Ignatius-Ajuru-Universität in Port Harcourt (Nigeria, Bundesstaat Rivers). Zurzeit bereitet er seine Dissertation an der Fakultät für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information der Nnamdi-Azikiwe-Universität in Awka (Nigeria, Bundesstaat Anambra) vor. Er veröffentlichte einige wissenschaftliche Artikel und hielt Vorträge im In- und Ausland. Sein Forschungsinteresse bezieht sich auf die Berufsentwicklung von Bibliotheken, die Wissensorganisation und die Informationssuche. Er ist Mitglied des Nigerianischen Bibliotheksverbands (Sektion des Bundesstaates Anambra).

Lehrer/innen im Fach

Bibliothekswissenschaft und

Wissenschaftliche Information: die Bemühung um die strategischen Bildungserfahrungen

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.008>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** Bildung; Bildungserfahrungen; Bibliotheksschulen; Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information; Strategie; Training

Z **usammenfassung. Ziel:** Das Ziel dieses Beitrags ist, die Erfahrungen der Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information in Bezug auf die Strategieintegration in den Bibliotheksschulen hervorzuheben, die Ergebnisse der Erfahrungen zu untersuchen, die Schlussfolgerungen zu bestimmen und die Implikationen der Ergebnisse festzulegen.

F **orschungsmethode:** Es geht um einen Bericht der Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information in den nigerianischen Bibliotheksschulen. Die Untersuchung wurde an der Madonna-Universität in Nigeria sowie an der Pädagogische Ignatius-Ajuru-Universität in Port Harcourt in Nigeria durchgeführt. Daran waren fünfzehn Pädagogen, d.i. Bibliotheks- und Informationswissenschaftler/innen, beteiligt. Zur angewandten Methode gehörten die Gespräche, Diskussionen in Gruppen, Talkshows und Präsentationen. Die Strategien realisierte man in den Jahren 2017–2019.

E **rgebnisse:** Man stellte fest, dass die Lehrer/innen im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information die folgenden Elemente in ihr Lehrprogramm einbezogen: den Welttag des Buches, den Welttag des Lesens und Schreibens, den Welttag der Sprache, den Jahrestag der Menschenrechte, die globale Vorstellung der IFLA, die Schulungen aus dem Bereich der Motivierung und der Informations- und Kommunikationstechnologien. Die Einteilung der Studenten in Gruppen und das Initiieren von den besagten Aufgaben motivierten die an der Karriere interessierten Studenten und gewannen Ansehen der Mitarbeiter der Fakultäten für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information. Die Schlussfolgerungen bestätigten die Bereitschaft der Studenten und der Mitarbeiter dazu, an Programmen häufiger teilzunehmen, die Bewunderung vonseiten anderer Fakultäten und die Bewusstseinsbildung zu aktivierenden Lehrprogrammen.

S **chlussfolgerungen:** Man nimmt die Notwendigkeit wahr, die Strategie der Schulungen und des Lehrprogramms in den Bibliotheksschulen zu ändern, damit sie mit den globalen Trends in den Informationsdiensten übereinstimmen. Aus diesem Grund ist die Aktualisierung von Schulungen und der Bildung im Fach Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information so wichtig, und zwar wegen der Ausbildung von dynamischen und auf Karriere eingestellten Profis. Die Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftliche Information sind von Bedeutung, und die Lehrer/innen müssen die treibende Kraft des Wandels durch das Stimulieren vom Dialog und von Praktiken beibehalten. Dies ermöglicht, neue Profis auszubilden, die in die Informationsgesellschaft mit ihrer Berufsbereitschaft gehören werden.

Julia Możdżeń

Uniwersytet Gdański. Wydział Historyczny

e-mail: julia.mozdzen@ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0003-4932-5546

S

Stare druki i rękopisy weterynaryjne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Katalog

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.009>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Dr Julia Możdżeń jest absolwentką historii i etnologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu; do 2019 r. pracowała w Oddziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, w Gabinetce Starych Druków. Obecnie zatrudniona w Instytucie Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Zainteresowania badawcze: piśmiennosc w miastach w XV i XVI w. oraz wyobrażenia mieszkańców dawnych ziem pruskich. Zajmuje się także edytorstwem źródeł dla historii Gdańska i Torunia w pierwszej połowie XVI w. Obecnie kieruje grantem NCN pt. „Normowanie społecznej rzeczywistości w średniowiecznym i wczesnonowożytnym Toruniu” realizowanym przy Towarzystwie Naukowym w Toruniu.

S

Słowa kluczowe: stare druki XVI–XVIII w.; weterynaria; hodowla zwierząt; Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu; zbiory zabezpieczone

S

Streszczenie: Artykuł jest pokłosiem prac związanych z przygotowaniem wystawy okolicznościowej związanej z otwarciem Centrum Weterynarii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w roku akademickim 2018/2019. Zaprezentowano wówczas m.in. bogatą kolekcję starych druków o tematyce weterynaryjnej, które stały się podstawą do powstania prezentowanego katalogu. Autorka zbiera w nim nie tylko tytuły dotyczące *stricto* problematyki lecznictwa zwierząt, lecz także ich hodowli i pielęgnacji. Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (dalej: BU UMK) okazały się bardzo liczne. Zwłaszcza oświeceniowe piśmiennictwo weterynaryjne prezentuje wysoki poziom naukowy tego okresu, zasobny w dzieła założycieli i profesorów słynnych francuskich, niemieckich i polskich szkół weterynaryjnych XVIII w., np. Claude’a Bourgelata, Johanna Christiana Polycarpa Erxleben, Jakuba Gottlieba Wolsteina czy Krzysztofa Kluka. Część wstępna artykułu omawia cenniejsze pod względem naukowym i proveniencyjnym egzemplarze. Autorka prezentuje ponadto odnalezione w BU UMK zbiory hippatryczne pochodzące z biblioteki książąt von Hohenlohe-Ingelfingen z pałacu w Koszęcinie. Proweniencja ta była jak dotąd nieznana, podobnie jak fragmenty biblioteki rodu Potulickich oraz greclisty Karla Ottona Rehdantz.

Wprowadzenie

Prezentowany katalog jest pokłosiem wystawy okolicznościowej zorganizowanej z okazji otwarcia Centrum Weterynarii UMK w Toruniu w roku akademickim 2018/2019. Wystawa pt. „*Koń jaki jest każdy widzi*”. *Wystawa okolicznościowa poświęcona dziejom weterynarii na Pomorzu i w tradycji szkoły wileńskiej*, została zorganizowana przez autorkę w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu (dalej: BU UMK) w styczniu 2019 r. we współpracy z pracownikami Oddziału Zbiorów Specjalnych BU UMK i dr Jarosławem Sobolewskim z Centrum Weterynarii UMK¹. Wykonana wówczas kwerenda w zasobach starych druków BU UMK stała się podstawą do powstania niniejszego artykułu².

Powstanie kolekcji starych druków i rękopisów BU UMK wiąże się z założeniem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1945 r. i utworzeniem biblioteki. Dzieje tego księgozbioru mają już swoją bogatą literaturę, której nie ma potrzeby tu przytaczać³. Obecnie (stan na grudzień 2019 r.) zbiory starodruczne BU UMK liczą 57 451 tytułów w 44 097 woluminach, a dzięki wprowadzaniu do inwentarza dawnych tzw. dubletów⁴, ich liczba stale rośnie. W księgozbiornie przeważają zbiory poniemieckie i literatura w tym języku. Wśród nich można znaleźć ponad 100 tytułów dotyczących szeroko rozumianych nauk rolniczo-gospodarczych odnoszących się do chorób zwierząt oraz nowożytną literaturę weterynaryjną kierowaną do różnych warstw społecznych. Są to zarówno proste zielniki, poradniki dla gospodarzy i hodowców, a także prace anatomiczne, farmaceutyczne i medyczne. Najdonioślejsze zabytki piśmiennictwa weterynaryjnego na ziemiach polskich zostały omówione w 1936 r. przez historyka weterynarii Aleksandra Perenca⁵, dlatego też w tym miejscu ograniczę się jedynie do krótkiego przeglądu cenniejszych i ciekawszych pod względem proveniencyjnym obiektów. Zaczęną od nielicznych w zbiorach BU UMK wydań polskojęzycznych.

Wśród tłumaczeń dzieł poświęconych hodowli i lecznictwu zwierząt gospodarskich wyróżnia się XVI-wieczne *Ruralium commodorum libri XII* żyjącego w latach 1233–1320 włoskiego autora Piotra Crescentyna⁶. Był to pierwszy wydany w języku polskim poradnik gospodarczy. Obejmuje wiedzę z zakresu rolnictwa, ogrodnictwa, hodowli zwierząt (w tym obszerny rozdział o hodowli ptactwa), myślistwa, pszczelarstwa, a także higieny oraz sztuki lekarskiej i weterynarii. Dzieło to oparte na wiedzy starożytnych autorów oraz na własnym doświadczeniu autora miało ok. 16 wydań

¹ J. Mozdzeń, E. Hudzik, *Cenne zbiory weterynaryjne*, Głos Uczelni, 2019, nr 1–2, s. 25–26.

² Prezentowany wstęp jest zmienioną formą wystąpienia konferencyjnego wygłoszonego podczas XXXVII Konferencji Problemowej Bibliotek Medycznych pt.: „Piśmiennicze dziedzictwo medycyny”, 16–18 września r., Bydgoszcz–Pelplin–Toruń, zorganizowanej przez Bibliotekę Medyczną Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy oraz Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu (dalej: BU UMK).

³ A. Mycio, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, Folia Torunensia, t. 9–10: 2009–2010, s. 45–55; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu – przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999; eadem, *Badania proveniencyjne starych druków w Bibliotece UMK w Toruniu*, Folia Torunensia, t. 11: 2011, s. 53–60.

⁴ Dublety gromadzono z myślą o wymianie z innymi instytucjami, wraz z rozwojem badań proveniencyjnych zaprzestano tej praktyki i włącza się te egzemplarze do księgozbioru głównego.

⁵ W. Skrzypek, *Pierwsze wydanie „Historii lecznictwa zwierząt w Polsce...” sukcesem autorskim Aleksandra Perenca*, *Medycyna Weterynaryjna*, t. 47: 1991, s. 44–45.

⁶ A. Perenc, *Historia lecznictwa zwierząt w Polsce*, oprac. K. Millak, Wrocław–Warszawa 1958, s. 39–47; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, *Historia weterynarii i deontologia*, Warszawa 2012, s. 214–215.

w języku łacińskim, 14 we włoskim, 5 we francuskim, 3 w niemieckim i 2 w języku polskim (pierwsze z 1549 r.). W zbiorach BU UMK znajduje się drugie wydanie tychże *Ksiąg o gospodarstwie* (Pol.6.III.1). Z 1603 r. pochodzi natomiast pierwsze wydanie *Hippiki* Krzysztofa Monwida Dorohostajskiego (Pol.7.III.30)⁷, dzieło poświęcone w całości sprawie chowu, leczeniu i ujeżdżaniu koni, ozdobione pięknymi drzeworytami. Egzemplarz ten należał do biblioteki dworskiej rodu Kunheimów z Judyt (Kunheim Judittensche Bibliothek) w pow. bartoszyckim⁸.

W języku polskim w 1613 r. ukazało się także pierwsze wydanie *Zielnika* Szymona Syreniusza (Syreńskiego) (Pol.7.III.946), kładącego podwaliny pod polską botanikę. Jako student Akademii Krakowskiej w latach 1560–1569, zdobywał doświadczenie badawcze w wielu niemieckich ogrodach botanicznych, w 1577 r. uzyskał doktorat medycyny w Padwie, a od 1588 r. został profesorem botaniki na krakowskim uniwersytecie. Jego dzieło zawierające liczne recepty na schorzenia zwierząt gospodarskich, poparte własnymi badaniami na roślinach, zostało wydane pośmiertnie sumptem królowej Anny Jagiellonki⁹.

Nieco więcej należy powiedzieć o ciekawym egzemplarzu trzeciego wydania *Oekonomiki ziemiańskiej* Jakuba Kazimierza Haura z 1679 r. (Pol.7.III.76)¹⁰. Należał on do rodu Szyrynow z Hermanowic na obszarze dzisiejszej Białorusi. Książka ta nosi ślady intensywnego użytkowania, na wyklejkach gęsto zapisano odręcznie w języku polskim wiele recept na schorzenia końskie. Stan ówczesnej wiedzy sprawił, że wiele z nich to zaklęcia przeciw czarownicom zabierającym krowom mleko i wyrządzającym inne szkody w obejściu. Być może także informacje podane przez Haura w tym dziele poświęcone szkodliwej magii zainspirowały właściciela tego egzemplarza do zapisania remediów przeciw niej.

Naukowe polskojęzyczne piśmiennictwo weterynaryjne reprezentują przede wszystkim dzieła słynnego przyrodnika, pochodzącego z Podlasia, Krzysztofa Kluka¹¹ – kapelana rodziny Ossolińskich, doktora nauk wyzwolonych i fizjologii Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. W zbiorach BU UMK znajdziemy przypisywane mu czasopismo *Zoologia czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych* (Pol.8.II.3016); *Botanikę dla szkół narodowych* (1785; Pol.8.I.87); trzytomowy *Dykcjonarz roślinny* (1786–1788; Pol.8.II.3806; Pol.8.II.3807); trzy tomy *Roślin potrzebnych, pożytecznych ... utrzymanie i zażycie* (1777–1788; Pol.8.II.4614; Pol.8.II.3039; Pol.8.II.4390); i bodaj najważniejsze czterotomowe dzieło *Zwierząt domowych i dzikich... początki i gospodarstwo 1779–1780*; Pol.8.II.4615; Pol.8.II.2423; Pol.8.II.4833; Pol.8.II.2848). Nie można pominąć oczywiście dziewięciotomowego *Dykcjonarza powszechnego medyki, chirurgii i sztuki hodowania bydła* przełożonego z j. francuskiego przez Walentego Kłossowskiego (1788–1793; Pol.8.II.1777/1–9)¹². Była to prawdziwa w rozumieniu tego słowa encyklopedia wiedzy medyczno-rolniczej, którą opracowali członkowie Towarzystwa Lekarzy we

⁷ A. Perenc, op. cit., s. 55–62; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 215–216.

⁸ M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 41.

⁹ A. Perenc, op. cit., s. 69–71; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 219–220.

¹⁰ A. Perenc, op. cit., s. 75–79; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 220–221.

¹¹ Szerokie omówienie dzieł Kluka – A. Perenc, op. cit., s. 88–103; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 225–226.

¹² A. Perenc, op. cit., s. 118–120.

Francji – Pierre François Nicolas (1743–1816), Pierre de La Servolle (1747–1826) oraz Jacques de Marque. Treść ułożono alfabetycznie w systemie haseł. Zawiera wiele informacji i recept z dziedziny lecznictwa i hodowli zwierząt gospodarskich, do których zaliczono konie, owce, bydło, kozy, osły, muły i psy. Autorzy wykorzystali najnowsze prace francuskich pionierów lecznictwa koni m.in. Claude’a Bourgelata (1712–1779)¹³, Philippe’a Etienne’a Lafosse’a (1739–1820)¹⁴ i Georges-Louisa Le Clerc de Buffona (1707–1788)¹⁵. Komplet *Dykcjonarza* posiada pieczęcie własnościowe Biblioteki Potulickich h. Grzymała gromadzonej w Potulicach k. Nakła (Bibliotheka Potuliciana). Zbiór ten zastąpił jako księgozbiór polskojęzyczny tworzony przez hrabinę Anielę Potulicką (1861–1932) w celu walki z kulturkampem¹⁶.

Znacznie liczniejsze są jednak druki w języku niemieckim. Jednym z pierwszych na świecie opublikowanym poradnikiem poświęconym lecznictwu zwierząt było niemieckojęzyczne tłumaczenie dzieła mistrza Albrechta drukowane w Norymberdze w 1519 r. (Ob.6.II.2225). Dziełko o jednoznacznym tytule: *Dieß puchleyn saget wie man pferdt ertzneyen und ein yetzlich pferdt erkennen soll*, zostało napisane w XIII w. na dworze cesarza Fryderyka II i zawiera listę przepisów na 36 różnych chorób koni. Jego autor znany jest pod różnymi formami imienia jako: Albrant, często Mistrz Albrant, ale czasem także nazywany Alebrant, Hildebrant, Abram lub Albertin. Pochodził z Niemiec, ale pracował we Włoszech: w najstarszych rękopisach swojego *Rossarzneibucha* jest określany jako kowal i cesarski mistrz stajenny na dworze w Neapolu. Dzieło to wielokrotnie przedrukowywano, ma swoją odrębną fachową literaturę¹⁷.

Tematyce hodowli koni poświęcone jest dzieło mistrza jeździectwa i lekarza koni Georga Simona Wintera von Adlersflügel (1629–1701) pt. *De Re Equaria Tractatio nova* (sygn.: 280064) pochodzącego z biblioteki rodu Sczanieckich z Nawry¹⁸. Tematyka owego kosztownego wydania zawierającego przebogate

¹³ G. W. Schrader, *Tierärztliches Biographisch-literarisches Lexikon*, hrsg. von E. Hering, Stuttgart 1863 (przedruk: Leipzig 1967), s. 53–54.

¹⁴ Ibidem, s. 234–238; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 360.

¹⁵ Ibidem, s. 64.

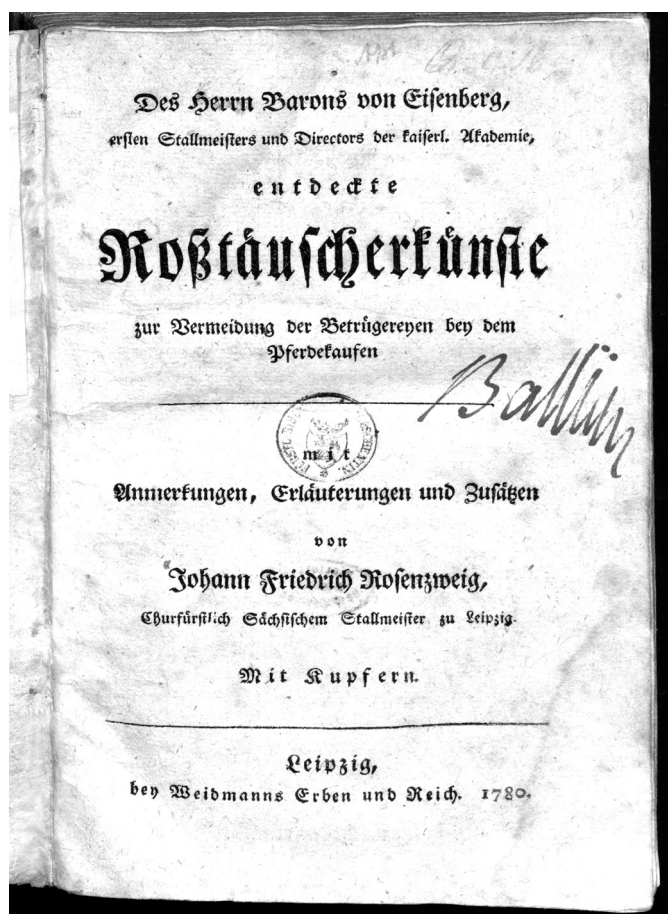
¹⁶ Publikacje M. Strutyńskiej o niej nie wspominają, nie wiadomo ile jeszcze starych druków „potulickich” znajduje się w zbiorach BU UMK, nie jest też jasne, jak trafiły do Torunia. Biblioteka rodowa Potulickich była w rękach rodziny od XVI w. do 1932 r., a po I wojnie światowej została rozproszona. Identyfikacja możliwa dzięki: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 8, *Zbiór indeksu proveniencyjny*, red. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Warszawa 2018, s. 51. Część zbiorów Aniela Potulicka przekazała ok. 1922 r. do dzisiejszej Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki w Bydgoszczy. Większą część biblioteki wraz z majątkiem w drodze spadku zapisała przed II wojną światową Katolickiemu Uniwersytetowi w Lublinie. Podczas działań wojennych zbiory zostały rozproszone – A. Chlewicka, *Aniela Potulicka, działaczka społeczna, patriotka i bibliofila*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, Bydgoszcz 2000, s. 340–341. Zob. także K. Grysińska, *Ziemia i nauka. Fundacje na rzecz nauki polskiej tworzone przez wielkich posiadaczy ziemskich na przykładzie Fundacji Potulickiej i Fundacji Smoguleckiej*, [w:] *Kujawsko-Pomorskie rodowody wybitnych uczonych*, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2007, s. 136.

¹⁷ G. Eis, *Meister Albrants Roßarzneibuch: Verzeichnis der Handschriften. Text der ältesten Fassung. Literaturverzeichnis*, Konstanz 1960; idem, *Meister Albrants Roßarzneibuch im deutschen Osten. Mit einem Nachwort zur Neuauflage*, Hildesheim i in. 1985; idem, *Mittelalterliche Fachliteratur*, Stuttgart 1967, s. 31–32; idem, *Medizinische Fachprosa des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Amsterdam 1982 (Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur, Bd. 48.), s. 159; O. Pfefferkorn, *Die Textsorte Rossarzneibuch in frühneuhochochdeutschen Handschriften und Drucken*, [w:] *Frühneuhochochdeutsch – Aufgaben und Probleme seiner linguistischen Beschreibung*, hrsg. von A. Lobenstein-Reichmann, O. Reichmann, (Germanistische Linguistik 213–215), Hildesheim 2011, s. 583–610. Zob. także A. Perenc, *Pierwsze druki weterynaryjne w Polsce*, Lublin 1955, s. 2–3.

¹⁸ Jest to egzemplarz pochodzący z depozytu Jana Sczanieckiego z Chełmży, który trafił do Torunia w 1946 r. – M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 42–43. Szerzej J. Przybyłowa, *Z dziejów Biblioteki Sczanieckich w Nawrze*, Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne, t. 29: 1968, Nauka o książce, z. 5, s. 69–89.

miedzioryty związane z tematyką hodowli i pielęgnacji koni w pełni odpowiadała zainteresowaniom szlacheckim.

W zbiorach BU UMK wyodrębnić można także kolekcje poświęcone tematyce weterynaryjnej. Takim przykładem są druki XVIII-wieczne pochodzące z dawnej Biblioteki Książęcej w Koszęcinie na Górnym Śląsku, które jak dotąd pozostały niezauważoną proweniencją w zbiorze toruńskim. W latach 1804–1943 r. zamek Koschentin należał do rodu książęcego zu Hohenlohe-Ingelfingen ze Sławięcic¹⁹. Jego przedstawiciele, książę Friedrich Ludwik (1746–1818) oraz jego syn Adolf, słynęli z zamiłowań wojskowych. Majątek obejmował kilkanaście wsi, i jak podają księgi inwentarzowe, żywy inwentarz liczył m.in. 3200 owiec, 69 koni, 100 wołów i 70 krów. Konie, ich leczenie i tresura, są główną problematyką kilkunastu starych druków, które pochodzą z koszęcińskiego zamku²⁰.

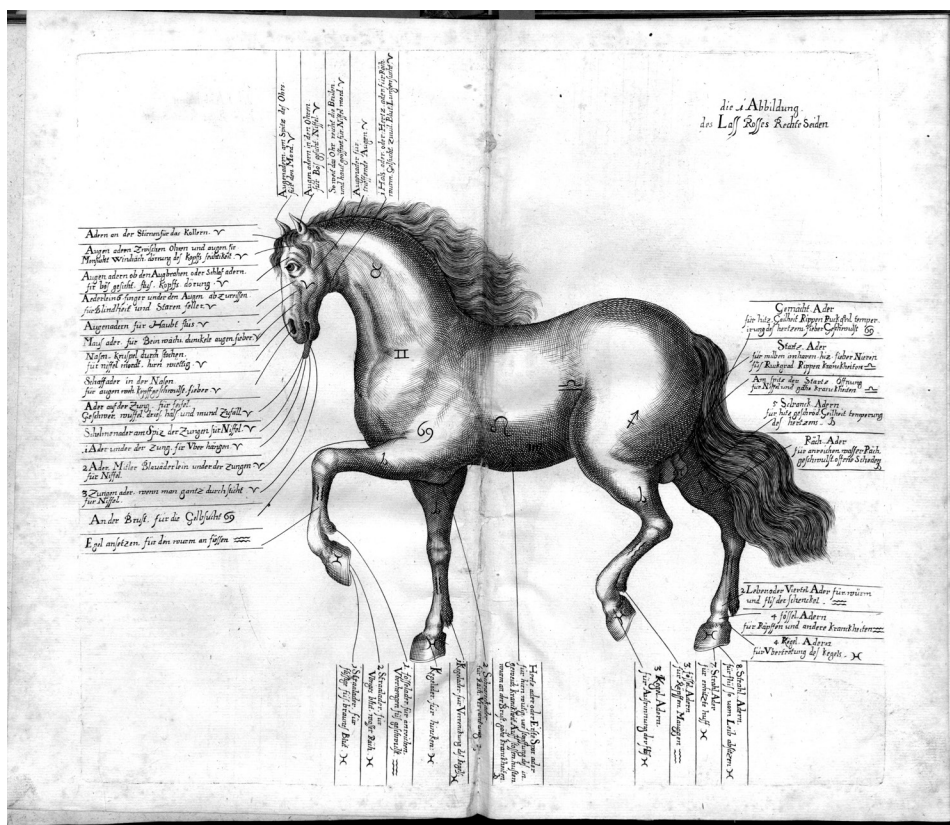

Il. 1. Strona tytułowa ze znakami własnościowymi biblioteki książęcej w Koszęcinie
Źródło: BU UMK, sygn. 265607. Fot. Marta Waliszewska.

¹⁹ Szerzej na temat rodu: S. Wraclawek, *Kancelaria i archiwum książąt Hohenlohe-Ingelfingen z Koszęcina*, Szkice Archiwalno-Historeczne, 1998, nr 1, s. 137–146; S. Krupa, *Dzieje rodziny Hohenlohe-Ingelfingen z Koszęcina w świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Katowicach*, Szkice Archiwalno-Historeczne, 2007, nr 3, s. 67–88.

²⁰ E. Goszczyk, *Panowie na Koszęcinie. Od dziejów najdawniejszych po Zespół „Śląsk”*, Koszęcin 2008, s. 18–19.

Wśród koszęcińskiej kolekcji znajdziemy druki XVIII-wieczne opracowane zarówno przez koniuszych zatrudnionych w służbie książąt niemieckich i polskich, jak i pierwsze publikacje lekarzy weterynarii z Francji, Niemiec, Austrii i Anglii. Najstarsze z kolekcji księgi tytułowane jako *Stall-meister* (tj. mistrz stajenny) lub *Roß-Arzt* (tj. lekarz koni) wydawane w pierwszej połowie XVIII w. utrzymane są w formie pytań i odpowiedzi na najbardziej nurtujące hodowców pytania. Zawierają rzeczowe indeksy, za pomocą których wyszukać można części ciała, których schorzenie dotyczyło i odpowiednie leki. Przykładem może być *Neues und Wohl-ingerichtetes Roß- und Artzney-Buch* Johanna Galla Lucana²¹, wydane w Lipsku w 1728 r. (sygn. 281459) oraz dzieło bliżej nieznanego włoskiego koniuszego Acrezzy²² z 1754 r. (sygn. 273052). O autorach obu tych wczesnych dzieł niewiele wiadomo. Wydania tego typu dzieł z lat 50. XVIII w. zawierają rozkładane tablice z opisanymi częściami ciała konia, przy których opisano ich schorzenia.

Il. 2. Schemat budowy konia z przypisanymi chorobami

Źródło: J. Ch. Pinter von der Au, *Vollkommener ergänztter Pferdts-Schatz*, 1664. BU UMK, Ob.7.IV.277, Fot. Marta Waliszewska.

²¹ G. W. Schrader, op. cit., s. 259.

²² Ibidem, s. 3.

Takie rozwiązanie zastosował już XVII-wieczny autor atlasu anatomicznego koni Johann Christoph Pinter von der Au²³ (*Vollkommener ergänzter Pferd-Schatz*, Frankfurt am Main 1664; Ob.7.IV.277). Schematy te stosowano powszechnie w podręcznikach hippatrycznych jeszcze na początku XX w. Od XVIII w. opisywano je także numerami stron, które odsyłały czytelnika do właściwego miejsca w książce, znajdujemy je np. w drugim wydaniu dzieła angielskiego koniuszego Matthew Hodsona z 1749 r. (sygn. 281460), a także w dziele lekarza koni wojskowych książąt wirtemberskich, Dionizego Robertsona (zm. post 1764)²⁴. Jego *Pferd-Arzneykunst* wydana w 1764 r. we Frankfurcie i Lipsku została ułożona już wedle kategorii chorób końskich – opisuje przyczyny i środki zaradcze przeciw nim. Osobny rozdział zawiera także gotowe recepty na końskie dolegliwości (sygn. 270489). Same recepty zawiera natomiast wyżej wspomniane dzieło włoskiego koniuszego Acrezzy wydane w Cöthen (Sachsen-Anhalt) w 1754 r. o tytule *Roß-Artzeney- Mittel* (sygn. 273052).

Pierwsze dzieła pisane przez lekarzy weterynarii, rozumianych jako wyspecjalizowani fachowcy specjalizujący się w medycynie zwierząt, pojawiły się dopiero z drugiej poł. XVIII w. W kolekcji koszęcińskiej reprezentują je dzieła wydane w latach 80. i 90. XVIII w. Napisane zostały przez lekarzy weterynarii piastujących funkcje profesorów lub dyrektorów niemieckich szkół weterynaryjnych. Są to m.in. pierwsze wiedeńskie wydania prac Ślązaka Jakuba Gottlieba Wolsteina (1738–1820)²⁵ organizatora i kierownika Szkoły Weterynaryjnej w Wiedniu (1777–1795)²⁶. Jego dzieła poświęcone są lecznictwu koni – *Unterricht für Fahnenschmide*, Wien 1779 (sygn. 265844); *Das Buch von innerlichen Krankheiten der Füllen, der Kriegs- und Bürgerpferde*, Wien 1789 (sygn. 271439). Wolstein był autorem popularnych dzieł z zakresu epidemiologii oraz leczenia zwierząt gospodarskich, kierowanych do różnych grup społecznych – lekarzy wojskowych, hodowców, chłopów i mieszczan. Jego dzieła przetłumaczono na prawie wszystkie języki europejskie, w tym na j. polski (wydań polskich niestety w BU UMK brak). Przyczyn szerzenia się epidemii upatrywał w czynnikach atmosferycznych, zwalczał zatem wybijanie sztuk chorych w celu zapobieżenia rozprzestrzeniania się choroby. Przeciwny był także szczepieniu. Mimo to jego metody leczenia zyskały dużą popularność, a dzieła były wielokrotnie przedrukowywane²⁷.

W kolekcji koszęcińskiej znajdziemy także dzieła poświęcone chorobom i lekom dla koni autorstwa profesora medycyny z Uniwersytetu w Tybindze, Wilhelma Gotfryda Ploqueta (1744–1814)²⁸ (*Vollständiger Roßarzt*, Tübingen 1781, 271092); a także Johanna Georga Naumanna (1754–1836), profesora szkoły w Berlinie i Alforcie²⁹ (*Charakteristik und Geschichte der vorzüglichsten Hengste und Zuchtstuten*, Berlin 1796). Ponadto w tym cennym zbiorze odnajdujemy kieszonkowe tłumaczenia dzieł francuskich pionierów weterynarii, np. praca Philippe’a Etienne’a Lafosse’a (1739–

²³ Ibidem, s. 323–324.

²⁴ Ibidem, s. 354–355.

²⁵ Ibidem, s. 476–477.

²⁶ M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 227, 360–361.

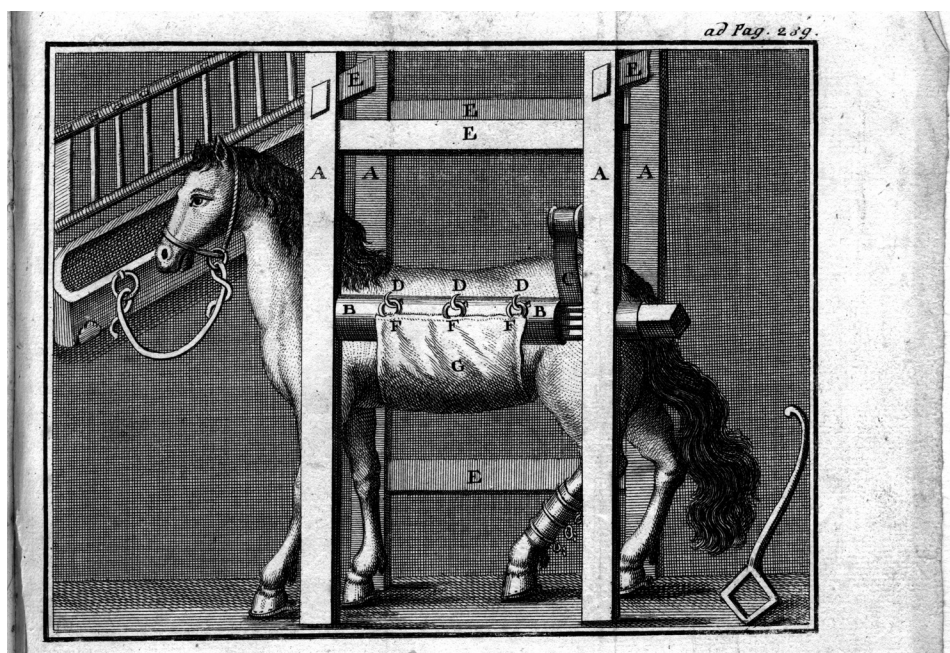
²⁷ Omawia je: A. Perenc, op. cit., s. 106–107.

²⁸ G. W. Schrader, op. cit., s. 325–326.

²⁹ Ibidem, s. 294–296.

1820) (sygn. 273623) zawierająca tablicę ze schematem pozwalającym klasyfikować końskie dolegliwości na podstawie analizy wydzielin z nosa. Dzieło ucznia Lafosse'a – Philippa Chaberta (1737–1814)³⁰ dyrektora paryskiej Szkoły Leczenia Koni (*Anweisung den Rotz der Pferde zu erkennen, zu verhüthen und zu heilen*, Lipsk 1796, sygn. 271179) czy dwutomowe kompendium wiedzy dla lekarzy zwierząt i ekonomów napisane przez wychowanka Wolsteina – Johanna Theodora Gottloba Frenzela (1743–1807), a wydane w Lipsku w 1794 r. (*Praktisches Handbuch für Thierärzte und Oekonomen*, Lipsk, sygn. 267417) i wiele innych. Stwierdzić należy zatem, że kolekcja koszęcińska reprezentowała wyspecjalizowany typ księgozbioru utworzony najprawdopodobniej z pobudek praktycznych, do zastosowania przy utrzymaniu ogromnej liczby koni wojskowych w księżącym majątku.

Pozostając przy tematyce lecznictwa koni, nie można nie wspomnieć także o innych dziełach francuskich i niemieckich pionierów weterynarii, które nie pochodzą z Koszęcina. Wspomnieć należy chociażby tzw. Hippatrikę Claude'a Bourgelata. Założył on w 1762 r. w rodzinnym Lyonie pierwszą szkołę kształcącą weterynarzy. Jego sukces przyniósł mu w 1764 r. ważną funkcję generalnego inspektora szkół weterynaryjnych we Francji. Kolejną szkołę C. Bourgelat otworzył w 1766 r. w Alfortcie pod Paryżem. *Eléments d'hippiatrique* to najważniejsza rozprawa Bourgelata poświęconą hippologii³¹. Koncentrował się w tym dziele na morfologii i anatomii konia, ze szczególnym wykorzystaniem ich znajomości przy leczeniu, odrzucając wierzenia i przesady ludowe.

Il. 3. Koń w stelażu ortopedycznym

Źródło: J. B. von Sind, *Der im Feld und auf der Reise geschwind heilende Pferdearzt*, 1766. BU UMK, sygn. 269199. Fot. Piotr Kurek.

³⁰ Ibidem, s. 77.

³¹ M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 358–360.

W zbiorach BU UMK wyróżnić można także grupę starych druków, których tematyka oscyluje wokół praktycznych poradników dla rolników związanych z hodowlą bydła, koni i owiec. Pochodzą one ze zbiorów Wyższej Szkoły Rolniczej Greifswald-Eldena oraz Biblioteki Uniwersytetu w Greifswaldzie (Gryfii), przywiezione do składnicy toruńskiej z miejscowości Pęczino k. Stargardu Szczecińskiego w 1945 r.³² Ciekawy jest zwłaszcza klocek introligatorski³³ zawierający sześć druków poświęconych różnym metodom szczepienia bydła. Opatrzone są one ilustracjami pokazującymi stosowane narzędzia oraz miejsca wkłucia na ciele byka. Autorami tych rozpraw i dyskusji są urzędnicy, członkowie towarzystw rolnych, profesorowie farmacji i hodowcy z terenów niemieckojęzycznych wydawane w latach 1749–1793. W zbiorach greifswaldzkich znajdziemy liczne broszurki związane ze zwalczaniem epidemii bydła znanych lekarzy medycyny weterynaryjnej wykładających w szkołach niemieckich, np. C.F.H. Weissa (1816–post 1863), profesora ze szkoły weterynaryjnej w Stuttgarcie (1783, sygn. 97396 i 97150) czy Andreasa Westphala (1720–1788) – profesora na Wydziale Medycznym w Greifswaldzie (1746, 96497). Pięknymi miedziorytniczymi ilustracjami przedstawiającymi czynności w pielęgnacji i leczeniu owiec wyróżnia się *Katechismus der Schaafzucht* (Leipzig–Dresden 1784, sygn. 270963), autorstwa Louisa Jean Marie Daubentona (1729–1799)³⁴ i Christiana Augusta Wichmanna (1735–1807)³⁵.

Wiele druków pochodzi z bibliotek Kurlandzkiego Towarzystwa Literackiego w Mitawie oraz Muzeum Kurlandzkiego. Do Torunia wypłynęły w 1946 r. za pośrednictwem Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z tzw. Kulturgutsammelstelle der Baltendeutschen, gdyż bardziej odpowiadały profilowi zainteresowań uniwersytetu toruńskiego niż poznańskiego³⁶. Wśród nich są dzieła Johanna Christiana Polycarpa Erxlebena (1744–1777)³⁷ (*Anfangsgründe der Naturlehre*, Göttingen-Gotha 1773, 272727) – profesora i założyciela Instytutu Weterynaryjnego Uniwersytetu Georga Augusta w Getyndze, który był pierwszym i najstarszym ośrodkiem kształcenia weterynarzy w Niemczech. Poradniki dla chłopów dotyczące zwalczania epidemii u bydła autorstwa Jakuba Gottlieba Wolsteina, (*Das Buch von Viehseuchen für Bauern*, Wien 1783, sygn. 265205), Leopolda Freyherrn von Hartmanna (1734–1791)³⁸ – wiedeńczyka, który w latach 70. XVIII w. znany był z książeczek praktycznych porad dotyczących chorób zwierząt hodowlanych (*Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedener Krankheiten der Pferde und Schaaf...*, 2. Aufl. Nürnberg 1785,

³² J. Milewska-Kozłowska, *Kolekcja proveniencji greifswaldzkiej w zbiorach Biblioteki UMK w Toruniu*, Rocznik Toruński, t. 4: 2004, s. 95–102; eadem, *Collections of Greifswald provenance at the NCU Library in Toruń*, Toruń 2004 [online], [dostęp 4 IX 2019]. Dostępne w World Wide Web: <http://kpbk.ukw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=2468&from=publication>; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 17–24.

³³ Jedną z pierwszych publikacji metodycznie omawiająca kolejne kroki związane z przygotowaniem bydła do szczepienia. Autor, którego dzieła w tej tematyce określa się dziś jako „przełomowe”, na podstawie własnych doświadczeń krok po kroku opisuje przygotowanie zwierzęcia do zabiegu, a także środki ostrożności – np. w zakresie ubioru – jakie powinien podjąć weterynarz. Prezentowany druk jest jednym z sześciu dotyczących tej tematyki, zawartych w tym woluminie (sygn. 273981–273987).

³⁴ G. W. Schrader, op. cit., s. 96.

³⁵ Ibidem, s. 468.

³⁶ Szerzej: A. Mycio, *Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten. Zu Archivalien in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń)*, Zeitschrift für Ostforschung, Bd. 30: 2011, H. 3, s. 425; A. Mycio, *Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, Folia Toruniensia, t. 9–10: 2009–2010, s. 49; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 24–26.

³⁷ G. W. Schrader, op. cit., s. 121–122; M. Janeczek, A. Chrószcz, T. Ożóg, N. Pospieszny, op. cit., s. 362.

³⁸ G. W. Schrader, op. cit., s. 181.

Il. 4. Weterynarz przy pracy

Źródło: L. J. M. Daubenton, Ch. A. Wichmann, *Katechismus der Schaafzucht*, 1784. BU UMK, 270963. Fot. Marta Waliszewska.

sygn. 276691). Inną pozycją poświęconą wyłącznie leczeniu bydła, jest *Lehrbuch der Vieharzneykunde*, wydana w 1785 r. w dwóch tomach (sygn. 265250). Jej autor Johann Heinrich Jung (1740–1817)³⁹ był fizjologiem i patologiem oraz profesorem na Uniwersytecie w Heidelbergu. Dzieło to zawiera m.in. obszerny rozdział dotyczący chirurgii zwierząt.

³⁹ Ibidem, s. 219.

Z punktu widzenia rozwoju pomorskich zarządzeń policyjnych dotyczących epidemii zwierząt świetnym materiałem do badań jest klocek introligatorski (Ob.8.III.36–123) składający się ze zszytych chronologicznie 87 plakatów i owieszceń przeciw epidemiom, wydawanych na terenie ówczesnego państwa pruskiego w latach 1598–1781. Powstał on w XIX w. Generalnej Dyrekcji Ziemstwa Kredytowego w Szczecinie na użytek urzędowy. Druki w nim zawarte drukowano głównie w Szczecinie, Królewcu i Berlinie. Nie jest do końca jasne, jak zbiór ten trafił do Torunia. Zdaniem Andrzeja Mycio najprawdopodobniej zbiory Generalnej Dyrekcji ewakuowano na zamek w Pęzinie albo też zabezpieczono je w Szczecinie i dopiero stamtąd po wojnie przekazano do Torunia⁴⁰.

Ciekawym materiałem do badań są dwa rękopisy, spisane w j. niemieckim, poświęcone lecznictwu koni. Pierwszy z nich, datowany na 1594 r., nosi tytuł *Rosz oder Pferd – Arzeneibuch* i liczy 159 kart (Rps 197/I) zawierających wiele recept na różne końskie schorzenia. Do końca II wojny światowej rękopis XVI-wieczny należał do rodu von Eulenburg w Galinach k. Bartoszyc. Kolekcja ta została przywieziona do Torunia bezpośrednio z Galin⁴¹. Drugi z rękopisów, spisany ok. 1780 r., nosi tytuł *Von den innerlichen Krankheiten der Pferde* (Rps 350/I). Stanowił on część zbiorów bibliotecznych i archiwalnych przechowywanych na zamku w Pszczynie na Górnym Śląsku⁴², który należał do rodziny Hochberg von Pless⁴³. Oba rękopisy są prawdopodobnie wypisami z dzieł drukowanych. Czekają na swego badacza. Stare druki proveniencji śląskich (m.in. z Opola, Wrocławia, Nysy, Gliwic, Bytomia, Rogowa, Bielska, Jeleniej Góry i Gubina) trafiły do Torunia za pośrednictwem Zbiornicy Państwowej w Katowicach na początku lat 50. XX w.⁴⁴ Są najslabiej rozpoznaną grupą proveniencyjną w zbiorach BU UMK, nadal nie wszystkie pieczęcie zostały zidentyfikowane.

Na koniec warto wspomnieć także o zielnikach zawierających przepisy na leki dla zwierząt. Na uwagę zasługuje zwłaszcza kilka wydań popularnego (Argentorati 1552 – Ob.6.II.2261; Strassburg 1556 – Ob.6.III.89 i 1577 – Ob.6.IV.16) botanicznego dzieła Hieronima Bocka (Tragusa; 1498–1554) z XVI w. Dzieło to było cenione zwłaszcza ze względu na bogactwo drzeworytów przedstawiających lecznicze zioła. Łacińskojęzyczna wersja zielnika H. Bocka w formacie quarto, wydana w Królewcu

⁴⁰ Na temat tej proveniencji szerzej – A. Mycio, *Znaczenie kodeksu rękopiśmiennego w XVIII-wiecznej Europie na przykładzie biblioteki historyka Pomorza Ludwiga Wilhelma Brüggemanna*, [w:] *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślik, Bydgoszcz 2013, s. 55–56; idem, *Struktura proveniencyjna*, s. 49; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 31.

⁴¹ A. Mycio, *Struktura proveniencyjna*, s. 51; Ł. Żywulski, *Stan badań nad kolekcją druków pochodzących z biblioteki kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyc*, [w:] *Studia z dziejów książki i prasy – przegląd badań za lata 2007–2010. Praca zbiorowa*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak, Bydgoszcz 2010, s. 159–175; idem, *Odkryta na nowo biblioteka kościoła parafialnego w Galinach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 2009, nr 4, s. 587–591.

⁴² A. Mycio, *Nowożytnie rękopisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, *Czasy Nowożytne*, t. 25: 2012, s. 193–208.

⁴³ Za udostępnienie danych o rękopisach dziękuję kierownikowi Oddziału Zbiorów Specjalnych BU UMK, dr. Andrzejowi Mycio.

⁴⁴ M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 52–55.

w 1552 r., pochodzi z byłej Biblioteki Uniwersyteckiej w Królewcu⁴⁵. To największa proveniencyjnie grupa starodruków zgromadzona w BU UMK, mająca swoją ogromną literaturę⁴⁶. Jednakże w interesującym nas temacie reprezentowana jest zaledwie przez tę jedną pozycję. W monumentalnym wydaniu strasburskim *Kräuterbucha* in folio z 1577 r. H. Bock zamieścił odrębny indeks pozwalający wyszukiwać choroby ludzkie i zwierzęce oraz odpowiadające im rośliny lecznicze. Wydanie to pochodzi z Królewskiego Gimnazjum Miejskiego w Koszalinie (Königl[iche] und Stadt Gymnasium zu Coeslin), którego część zbiorów przywieziono z tego miasta do Torunia w 1946 r.⁴⁷ Tą samą proveniencją ma jedno z wydań kompendium piśmiennictwa weterynaryjnego z tekstami starożytnych medyków *Scriptores rei rusticae veteres Latini*. To wielotomowe wydanie miało wiele przedruków i służyło jako enyklopedyczne wydanie dzieł ojców przyszłej medycyny weterynaryjnej (m.in. Kolumelli, Katona czy Warrona). W zbiorach BU UMK niektóre egzemplarze *Scriptores rei rustice* mają proveniencję śląską z gimnazjum w Głubczycach (Leobschütz)⁴⁸ oraz dotąd nierozpoznaną, a pochodzącą z prywatnej kolekcji filologa klasycznego Karla Alberta Ottona Rehdantz (1818–1879)⁴⁹ tzw. Biblioteka Rehdantziana z gimnazjum książęcego w Rudolfstadt w Turynji⁵⁰.

KATALOG

Skróty:

opr. – oprawa

prow. – proveniencja

s.a. – *sine anno*

s.l. – *sine loco*

s.n. – *sine nomine*

sygn. – sygnatura kolekcji Zbiorów Specjalnych BU UMK

zb. zab. – zbiory zabezpieczone

⁴⁵ Zwłaszcza szczegółowe studia: J. Tondel, *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001; idem, *Biblioteka Zamkowa (1529–1568) księcia Albrechta Pruskiego w Królewcu*, Toruń 1992; idem, *Nova bibliotheca w Królewcu w latach rządów księcia Albrechta Pruskiego: jej charakter i znaczenie*, *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, t. 3: 1992, s. 7–15; idem, *Źródła zaopatrywania Nowej Biblioteki w Królewcu w okresie rządów księcia Albrechta Pruskiego*, *Z badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, t. 13: 1992, s. 41–79, o późniejszych losach biblioteki zob. A.E. Walter, *Die Königsberger Universitätsbibliothek in der Frühen Neuzeit. Grundzüge ihrer Geschichte, bibliotheksgeschichtliche Quellen, Perspektiven der Forschung*, [w:] *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, hg. v. H. Marti, M. Komorowski, Köln–Weimar–Wien 2008, s. 264–305. Tam starsza literatura.

⁴⁶ Księgozbiór królewiecki zabezpieczono w Karwinach, Słobitach i Pasłęku w 1947 r. – A. Mycio, *Struktura proveniencyjna*, s. 47; M. Komorowski, *Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, *Bibliothek Forschung und Praxis*, 1980, Nr. 4, s. 145; M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 11.

⁴⁷ Księgozbiory te zwożono ze Zbiornicy Państwowej w Koszalinie, z Muzeum Miejskiego oraz zabezpieczano w opuszczonych mieszkaniach. A. Mycio, *Struktura proveniencyjna*, s. 26–29.

⁴⁸ Do Torunia trafiły zapewne drogą wymiany z Państwową Zbiornicą w Katowicach. M. Strutyńska, *Struktura proveniencyjna*, s. 52–53.

⁴⁹ R. Hoche, *Rehdantz, Karl Otto Albert*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 27: 1888, s. 587–588 [Online-Version]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd104366710.html#adbcontent>.

⁵⁰ Identyfikacja możliwa dzięki: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, s. 379. M. Strutyńska opisuje ją jako niezidentyfikowaną. Zob. eadem, *Struktura proveniencyjna*, s. 41–42.

Rękopisy

1. Rps 197/I

Język niem. 1594 r. Papier. 19 × 15,5 cm. 159 k. wol. opr.

K. 1r-159v. *Rosz oder Pferd – Arzeneibuch*

Karty czyste: 112v, 159r.

Pismo kancelaryjne i kursywa.

prow.: zbiory pruskiego rodu von Eulenburg (Galiny, k. Bartoszyce)

opr.: papier, pergamin, ślepe tłoczenia, zdobienia geometryczne i florystyczne, pozostałości wiązań (płócienne tasiemki). Na oprawie wytłoczona data: 1594 oraz inicjały – prawdopodobnie pierwotnego posiadacza kodeksu – H. I.

2. Rps 350/I

Język niem. Ok. 1780 r. Papier. 19 × 16 cm. 68 k. Wol. opr.

K. 1–44r. *Von den innerlichen Krankheiten der Pferde*

Karty czyste: 44v–68v

prow: Archiv des Fürsten von Pless – piecz. archiwum rodu Hochberg von Pless z Pszczyny

opr.: karton, grzbiet płócienny, na opr. rkp. zapis daty: 1932

Stare druki

1. *Abhandlung über das Entstehen, die Ursachen und die Heilungsart der Hundeswuth*, hrsg. v. Peter Friedrich Roserus.

2. vermehrte und verbesserte Auflage

Stettin: Leich, 1797; 79 s.; 8°

sygn.: 86862

prow.: Ex Bibl[iotheca] Reg[ia] Vniversit[atis] Gryphiswald[iae] – piecz.

opr.: karton, wyklejki marmurkowe, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

2. [Acrezza]

Herrn Acrezza eines berühmten Italiänischen Stallmeisters, Hinterlassene und bewährt befundene Ross= Artzeneÿ= Mittel, worinnen durch gewisse u[nd] bishero geheim gehaltene Recepte männiglichen und sonderlich dem Landmanne zum Nutz, viele vortreffliche Curen vor die meisten Kranckheiten derer Pferdte in aller Kürtze und Fleiß ertheilet werden. Nebst einem Anhang Von sichern Mitteln gegen die Horn= Vieh= Seuche und Vertreibung der Kornwürmer.

Cöthen: Cörneriche Buchhandlung, 1754; s. 96, [3] – 39; 8°

sygn.: 273052; współopr. z 273053

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: skóra brązowa, wyklejki marmurkowe, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

3. *Ad Relationem de 11mo Febr. 1754. Recept wieder den Grind, oder Räude der Schaafe.* [...]

Actum Halle, den 4ten, 20ten Nov[ember], 14ten Dec[ember] 1754.

[s.l.]: [1754], [8] s.; 2°

sygn.: Ob.8.III.103; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow.: Königlich Preussisch Pom[mersche] General- Landschafts- Direktion (Stettin) – piecz.

opr.: karton, grzbiet płócienny, XIX w.

4. *Additamentum. Nöthige Praecautiones, welchen denen vorstehenden Edicten und Verordnungen bey jetziger grassirenden Vieh= Seuche beyzufügen, höchst nöthig geachtet worden. Stettin, den 18. Oct. 1746.*

[Stettin: s.n., 1746]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.87; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Ob.8.III.95; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. c

sygn.: Ob.8.IV.96

prow.: zb. zab.

opr.: brak

5. [Albrecht]

Dieß puchleyn saget wie man pferdt ertzneyen und ein yetzlich pferdt erkennen soll.

[Nürnberg: Jobst Gutknecht, 1519]; [28] s.; 4°

sygn.: Ob.6.II.2225; współopr. z Ob.6.II.2200–2225

prow.: Ex Bibliotheca Academica – exlibris Biblioteki Uniwersyteckiej w Greifswaldzie

opr.: półskórek na desce, na grzbiecie skóra biała, tłoczenia ślepe, zerwane zapinki, XVI w.

6. *Anweisung, wie das Stein= Saltz bey den Vieh= Ständen zu gebrauchen, und sie Lecken davon anzulegen sind.*

[s.l., XVIII w.]; [2] s.; 2°

sygn.: Ob.8.III.9; współopr. z Ob.8.III.1–35

prow.: Königlich Preussisch Pom[mersche] General- Landschafts- Direktion (Stettin) – piecz.

opr.: karton, grzbiet płócienny, XIX w.

7. *Arth und Weise, wie und welchergestalt bey dieser Vieh-Seuche curative und praeservative zu verfahren, und solchem genau nachzuleben sey. Stettin, 17. Maji 1747. Königl. Preussis. Pommersches Collegium Sanitatis.*

Stettin: Joh. Fried. Spiegel, 1747; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.1498

prow.: zb. zab.

opr.: brak

egz. b

sygn.: Ob.8.III.88; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. c

sygn.: Ob.8.III.95a; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

8. Avertissement.

[Inc.] *So sehr auch ein jeder wünschet, dass die [...] grassirte Seuche unter dem Horn=Viehe endlich einmahl auf hören [...].* Stettin, den 17. Sept. 1766.

[Stettin: s.n., 1766]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.109; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Ob.8.III.112; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

9. Avertissement, um die in auswärtigen Landen grassirende Vieh=Seuche, von hiesigen Grentzen abzuhalten, und daß vor der Hand aus den Holsteinschen und Mecklenburgischen Landen kein Horn=Viehe noch rohe Häute eingelassen werden sollen. *De Dato Stettin, den 10. Junii 1746.*

Stettin: Johann Friedrich Spiegel, 1746; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.94; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

10. Avertissement wegen Einbringung des fremden Horn=Viehes und der rohen Häute und Felle.

[Inc.:] *Nachdem bekandter massen, so wohl im Holsteinischen, als auch andern damit gräntztenden Landen [...] Berlin, den 16. Julii 1745. Königl. Preussl. Collegium Sanitatis.*

[Berlin, s.n.: 1745]; [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.93; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

11. Bader, Karl Friedrich

Versuch einer neuen Theorie der Wasserscheu. Ein Beitrag zur Geschichte derselben.

Frankfurt: bei F.L. Pfähler, 1792; 208 s.; 8°

sygn.: 96503; współopr. z 96502–96506

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

12. Bergen, Johann Christian; Thaer, Albrecht

Anleitung zur Viehzucht oder vielmehr zum Futtergewächsbau und zur Stallfütterung des Rindviehes mit Anmerkungen, Berichtigungen und Zusätzen, neu herausgegeben von Albrecht Thaer.

Berlin: in der Realschulbuchhandlung, 1800; [8], LXVI, [2], 624, [4] s.; 3 tabl.; 8°

egz. a

sygn.: 270586

prow.: „Buxhoveden Coelljall” – zap. rps. na wew. str. górn. okł.

„F. Bunhveoden 1835” – zap. rps. na k. tyt.

opr.: karton, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, XIX w.

egz. b

sygn.: 86782

prow.: zb. zab.

opr.: karton, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

13. Bergius, Peter Jonas

Bedenklichkeiten bey der Einimpfung der Viehseuche

in:

Sandifort, Eduard

Beschreibung der Viehseuche in Holland 1765.

Leipzig: [s.n.], 1772; s. 27–32; 8°

sygn.: 273983; współopr. z 273981–273987

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.; Bibl[iotheca]

D. Acad[emia] Eldena – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

14. *Beytrag zur Geschichte der Rindviehseuche im Hannöverischen. Nebst zween Briefen über die Lentinischen Pulver.*

Altenburg: in der Richterischen Buchhandlung, 1776; 68 s., tabl.; 8°

sygn.: 273987; współopr. z 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

15. [Bezel]

D. Bezels Schreiben an einen Landwirth darin die Ursachen der Vieh-Seuche untersucht und näher bestimmt werden

in:

Platen, H.D. von

Eigene und aus andern Nachrichten gesam[m]elte Anmerkungen und Auszüge über die jetzt grassirende Viehseuche auf Befehl der Königl. Hochpreislichen Regierung zum Gebrauch der Landes-Einwohner und damit Andere zu gleicher nützlichen Beschäftigung aufgemuntert werden mögen.

Stralsund: Hieronymus Johann Struck, 1763; 28 s.; 4°

sygn.: 277794

prow.: Ex Bibl[iotheca] Reg[ia] Vniversit[at]is Gryphiswald[ia]e] – piecz.

opr.: karton, grzbiet płócienny, XIX w.

16. Bock, Hieronymus; Kyberius, David

Hieronymi Tragi De stirpium, maxime earum, quae in Germania nostra nascentur [...]. Commentariorum libri tres, Germanica primum lingua conscripti, nunc in latinam conversi, interprete Davide Kybero [...], adiectus est Benedicti Textonis Segusiani de stripium differentiis, ex Dioscoride secundum locos communes libellus.

Argentorati ad Wendelinus: Rihelius, 1552; [34] k., 1200 s., [32] k.; 4°

sygn.: Ob.6.II.2261

prow.: Bibliotheca Academica – piecz. Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu

opr.: skóra biała na desce, tłoczenia ślepe, ślady po zapinkach, XVI w.

17. Bock, Hieronymus

Kreuter Buch, darinn Unterscheidt, Namen unnd Würckung der Kreutter, Stauden, Hecken unnd Beumen, sampt jhren Früchten, so inn deütschen Landen wachsen, auch der selbigen eigentlicher unnd wolgegründter Gebrauch inn der Artzney, fleissig dargeben, und jetzund von newem fleissig übersehen, gebessert und gemehret [...].

Straßburg: durch Josiam Rihel, 1556; [20], 424, 8 k.; 2°

sygn.: Ob.6.III.89

def.: brak k. tyt.

prow.: biblioteka kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyc

opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, brak grzbietu, resztki zapinek, na grzbiecie papierowa nalepka z rkp. zapisem "Tit."; XVI w.

18. Bock, Hieronymus; Sebizius Melchior

Kreüterbuch, darin unterscheidt Nammen und Wurckung der Kreütter, Staitden, Hecken unnd Beumen, sampt ihren Früchten, so inn Teutschen Landen wachsen, auch der selben eigentlicher unnd wolgegründter Gebrauch inn der Artzney, fleissig und tröstlich, beuorab dem Gemeinen und Einfaltigen Mann. Item von den vier Elementen, zamen und wilden Thieren, auch Vögeln und Fischen, Milch, Käß, Butter, Honig, Wachß, Zucker, Saltz, [...]. Auch wie alle Speiß und Dranck, Gesunden und Krancken, dargereicht werden sollen. [...] Jetzund auffß new mit allem fleiß übersehen [...], gebessert und gemehret. [...] Durch den [...] Melchioem Sebizivm Silesium, der Artzney Doctorn zu Straßburg.

Strassburg: Johann Rihel, [1577]; [30], 450, [23] k.; 2°.

sygn.: Ob.6.IV.16

prow.: Königl[iche] und Stadt Gymnasium zu Coeslin – piecz.

opr.: skóra biała na desce, tłoczenia ślepe, brak jednej zapinki, XVI w.

19. Bourgelat, Claude

Éléments d'hippiatrique, ou nouveaux principes sur la connoissance et sur la medecine des chevaux.

T. 1. *Contenant la connoissance du cheval considéré extérieurement, & un traité abrégé théorique & pratique sur la ferrure*

Lyon: Chez H. Declaustre, Fr. Duplain 1750; [2], XXX, [4], 515, XLIV s.; 1 il.; 8°

sygn.: 271262/1

prow.: zb. zab.

opr.: skóra brązowa; na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

T. 2. Part 1. *Contenant un abrégé hypposteologique, myologique & angeiologique*

Lyon: Chez H. Declaustre, Fr. Duplain 1751; [2], LVI, 409, XLIX,[4] s.; 1 il.; 8°

sygn.: 271262/2

prow.: zb. zab.

opr.: skóra brązowa; na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

T. 2. Part 2. *Contenant un précis anatomique de la t'ete & de la poitrine du cheval*

Lyon: Chez H. Declaustre, Fr. Duplain 1753; VII, 573, XCIII s.; 8°

sygn.: 271262/3

prow.: zb. zab.

opr.: skóra brązowa; na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

20. [Bracken, Heinrich]

D. Heinrich Brackens verbesserte Roßarztneykunst: worinnen die Natur und Beschaffenheit eines Pferdes, seine Krankheiten und Zufälle, wie auch die Weise solchen abzuhelpfen hinlänglich gezeigt wird, wobey zugleich verschiedene Anweisungen gegeben werden [...] nebst verschiedenen Bemerkungen welche die Wahl und Wartung der Pferde anbetreffen. Nach der siebenden Auflage aus dem Englischen übersetzt.

Altenburg: in der Richterischen Buchhandlung, 1758; [16], 376, [40] s.; 8°

sygn.: 269417

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

21. Camper, Petrus

Ueber das Anstecken der Viehseuche die wahre und eigenthümliche Ursache derselben und die eigentlichen Vorbauungsmittel darwieder. Zwey von der Berlinischen Gesellschaft Naturforschender Freunde gekrönte Preisschriften.

Greifswald: bey Anton Ferdinand Röse, 1783; 122 s.; 8°

egz. a

sygn.: 97396; współopr. z 97395–97396

prow.: Bibliothek der Staats- und landwirtschaftlichen Akademie Eldena – exlibris;
Ex Bibl[iotheca] Reg[ia] Vniversit[atis] Gryphiswald[iae] – piecz.

opr.: karton, marmurek, grzbiet płócienny, tłoczenia złote, XIX w.

egz. b

sygn.: 97150

prow.: Ex Bibliotheca Academica – exlibris Biblioteki Uniwersyteckiej w Greifswaldzie

opr.: karton, marmurek, obcięta kart czerwone, XVIII/XIX w.

22. Chabert, Philipp

Anweisung den Rotz der Pferde zu erkennen, zu verhüthen und zu heilen. Nach der dritten auf Befehl des provisorischen ausübenden Raths gedruckten Ausgabe aus dem französischen übersetzt.

Leipzig: bey Salomon Lincke, 1796; 52 s.; 8°

sygn.: 271179

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

23. *Charakteristik und Geschichte der vorzüglichsten Hengste und Zuchtstuten der Königl. Preussis. Hauptgestüte. Nebst ihrer Abbildung nach dem Leben als Beytrag zur Gestütkunde*, hrsg. v. F.M. Helmbrecht, I.G. Naumann.

H. 1

Berlin: in Commision bey Öhmigke dem Jüngern; Gottfried Hayn, 1796; 80 s.; 8°

sygn.: 267167

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

24. Christ, Jochan Ludwig

Anweisung zur nützlichsten und angenehmsten Bienezucht für alle Gegenden bey welcher in einem mittelmäßig guten Bienenjahr von 25 Bienenstöcken 100 fl. und in einem recht guten Bienenjahr 200 fl. gewonnen werden können, und dennoch jeder Stock in gutem Stand bleibt, geprüft, und zum gemeinen Nutzen und Vergnügen herausgegeben [...].

Frankfurt und Leipzig: in der Fleischerischen Buchhandlung, 1780; XXXVI, 286 s.; 5 tabl.; 8°

sygn.: 271444

prow.: "Lange, Kantor in Neudorf, Kreis Ost. Sternberg" – zap. rps.

opr.: karton, XVIII w.

25. [Colerus, Johannes]

M. Johannis Coleri, [...] Calendarium Perpetuum Et Sex Libri Oeconomici De Re Familiari, Hortensi, Rustica, Pecuaria, Venatoria, & Medicamentaria. Das ist Ein stetswerender Calender, Auch Sechs Nothwendige und gantz nützliche Haussbücher. Vor allerley Kauff und Handelsleute, Als Haussväter, Gärtner, Ackerleute, Viehendler, Jeger, Fischer, Vogler. Item Apotecker [...].

Th. 1–6.

Wittenberg: Helwig, 1613; [4] k., 1187 s., [25] k.; 2°

sygn.: Ob.7.IV.331; współopr. z Ob.7.IV.332

prow.: zb. zab.

opr.: skóra biała na desce, tłoczenia ślepe, XVII w.

26. *Contractmässiger Handlungs=Pass für den Kesselführer. [...] Se. Königl. Majestät von Preussen, verstaten dem Kesselführer [...] nach dem zehnten Anschnitt des [...] Hausier-Edicts vom 17ten Nov. 1747. [...] 2ten Febr. 1753 [...].*

[Berlin: post 2 Febr. 1753]; [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.13; współopr. z Ob.8.III.1–35

prow. i opr. zob. nr 6

27. Crescenzi, Petro de

O pomnożeniu y rozkrzewieniu wszelakich Pożytkow Ksiąg Dwoienaście Ludziom Stanu każdego ktorzyby się uczciwym gospodarstwem bawili wielce potrzebne a pożyteczne. Teraz na wielu miescach z niemą pilnością poprawione, a rozszerzone, y znowu drukowane.

tłum.: Andrzej Glaber

Kraków: u Stanisława Szarffenberga, 1571; [10] k., 695 s.; 2°

sygn.: Pol.6.III.1

prow.: Alexandrowicz, Jan, [XVI/XVII w. ?]

depozyt hrabiego Czesława Lasockiego

opr.: oryginalnej brak, tektura, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, obcięcia kart różowe, XX w.

def.: brak oryg. k. tyt. (zamiast tego ksero); register źle zamieszczony; w rejestrze brak. szp. 29–44, 669–692, 697–700

28. [Königl. Preußische zum Collegio Sanitatis verordnete Praesident und Rätthe] [Inc.] *Auf Ihre Königl. Majestät allergnädigsten Befehl habe ich nachstehende Anmerkungen [...] bey der Vieh=Seuche gemacht habe [...]. Extract aus des Collegii Sanitatis gutachten wegen der nach des Hoffrath Cothenius Vorschlag bey der Vieh=Seuche [...]. Berlin, den 6ten November 1751.*

[s.l.: 1752], [3] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.101; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

29. Daubenton, Louis Jean Marie; Wichmann, Christian August
Katechismus der Schaafzucht, zum Unterrichte für Schäfer und Schäferey-Herren.
Leipzig und Dessau: Buchhandlung der Gelehrten, 1784; XXXVIII, 618 s.; 8°
sygn.: 270963

prow.: zb. zab.

opr.: półskórek, tektura, grzbiet i brzegi skóra brązowa, na grzbiecie tłoczenia złote, ozdobne wyklejki z motywem florystycznym, XVIII w.

30. [Delcampe]

La Connoissance Parfaite Des Chevaux, Contenant La Maniere De Les Gouverner, nourrir & entretenir en bon corps, & de les conserver en santé dans les voyages. Avec un détail general de toutes leurs maladies, des signes & des causes d'où elles proviennent [...]. Et L'Art De Monter A Cheval Et De Dresser Les Chevaux De Manege. Tiré non feulement des meilleurs Auteurs qui en ont écrit, mais encore des Memoires manuscrits de feu Monsieur Delcampes.

Livre Premier.

Paris: Pierre Ribou, 1730; [16], 546, [10] s.; 8°

sygn.: 96593

prow.: zb. zab.

opr.: skóra brązowa, wyklejki marmurkowe, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

31. *Die nach englischen Grundsätzen verbesserte Pferdezeit in Amerika zur Nachahmung anderer Länder. Nebst einer Nachricht von den Sächsischen Stuttereien. Ein Lehrbuch für Pferdliebhaber und Oekonomen.*

Leipzig: in Commission der Müllerschen Buchhandlung, 1797; XIV, [2], 63 s.; 8°

sygn.: 273228; współopr. z 273224–273227

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

32. Dörner, Johann Adam

Kurze Abhandlung von der allgemeinen Hornvieh-Seuche

in:

Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaaf, wie auch der allgemeinen Hornvieh-Seuche nebst dagegen dienlichen Fürsorge- und Heilmitteln.

Nürnberg: Johann Adam Stein, 1785; s. 211–252; 8°

2. sehr vermehrte Auflage

sygn.: 276691

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

33. Dorohostajski, Krzysztof Mikołaj

Hippica to jest o Koniach Xięgi.

Kraków: Aud. Piotrkowczyk, 1603; [72] k.; 2°

sygn.: Pol.7.III.30
 prow.: „Kunheim Judittensche Bibliothek” – exlibris
 opr.: pergamin barwiony zielono, XVII w.

34. [Ehrenfels, Johann Marcus]
Erdmann Hülfreichs Unterricht für Bauersleute von den Krankheiten der Pferde, des Hornviehs, der Schaafe und Schweine.
 Königsberg: bey Friedrich Riesvins, 1790; 150, [2] s., 1 tabl.; 8°
 sygn.: 272318
 prow.: zb. zab.
 opr.: karton, XVIII w.

35. Eisenberg, Friedrich Wilhelm von; Rosenzweig, Johann Friedrich
Rosstäuscherkünste zur Vermeidung der Betrügereyen bey dem Pferdekaufen. Mit Anmerkungen, Erläuterungen und Zusätzen von Johann Friedrich Rosenzweig.
 Leipzig: Weidmanns Erben und Reich, 1780; 184 s., XIII k., 13 tabl.; 2°.
 sygn.: 265607
 prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.
 opr.: karton, XVIII w.

36. Ellisen, Georg
Kurzer Unterricht von Viehseuchen und der nöthigen Fürsorge bey denselben. Nebst einer Beschreibung der jetzt in Lief- Ehst- und Finnland herrschenden oft tödtlichen Krankheiten unter Pferden und Kühen.
 Mitau: bey Johann Friedrich Steffenhagen, 1798; 32 s., 8°
 sygn.: 270731
 prow.: zb. zab.
 opr.: karton, pólskórek, XVIII/XIX w.

37. *Entwurf einiger Hülfss=Mittel bey diesem hin und wieder sich äussernden Umbfall des Horn=Viehes zu beobachten und zu gebrauchen, die von verständigen Haus= und Land= Wirthen gut befunden worden.*
 [s.l., s.a., XVIII w.]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.38; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Ob.8.III.38a; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

38. Erxleben, Johann Christian Polycarp
Anfangsgründe der Naturgeschichte.

2.vermehrte und verbesserte Auflage

Göttingen-Gotha: bey J. Chr. Dieterich, 1773; 592 s., [6] k., 6 tabl.; 8°

sygn.: 272727

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: półskórek, karton, na grzbiecie i brzegach skóra jasnobrązowa, na górnej okładzinie superexlibris Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis];
wyklejki marmurkowe

39. Erxleben, Johann Christian Polycarp

Anfangsgründe der Naturlehre.

2.vermehrte und verbesserte Auflage

Göttingen-Gotha: bey J. Chr. Dieterich, 1777; [32], 632 s., 8 tabl.; 8°

sygn.: 271143

prow.: zb. zab.

opr.: destrukta, zachowana okładzina górna i fragm. grzbietu, półskórek, skóra
brązowa, karton, XVIII w.

40. Erxleben, Johann Christian Polycarp; Lichtenberg, Georg Christoph

Anfangsgründe der Naturlehre, [...] mit Zusätzen v. G. C. Lichtenberg.

3. Auflage

Göttingen-Gotha: bey J. Chr. Dieterich, 1784; XLVIII, 727 s., 8 tabl.; 8°

egz. a

sygn.: 271546

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Lit[erariae] Curon[enseis] – piecz.

opr.: półskórek, karton, grzbiet i brzegi ze skóry brązowej, obcięcia kart czerwone,
wyklejki marmurkowe, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

egz. b

sygn. 270566

prow.: zb. zab.

opr.: karton, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

41. Erxleben, Johann Christian Polycarp; Lichtenberg, Georg Christoph

Anfangsgründe der Naturlehre, [...] mit Zusätzen v. G. C. Lichtenberg.

4. Auflage

Göttingen-Gotha: bey J. Chr. Dieterich, 1787; LVI, 710 s., [19] k., 8 tabl.; 8°

egz. a

sygn.: 270426

prow.: Państwowe Gimnazjum z jęz[ykiem] wykł[adu] niem[ieckim] w Bielsku, Bi-
blioteka Nauczycielska – piecz.

opr.: półskórek, grzbiet i brzegi skóra biała, obcięcia kart czerwone, na grzbiecie
tłoczenia złote, XVIII w.

egz. b

sygn.: 272736

prow.: Tugend Bibliothek des Gymnasiums Nässe (Nysa) – piecz.

opr.: karton, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

42. Erxleben, Johann Christian Polycarp; Lichtenberg, Georg Christoph
Anfangsgründe der Naturlehre, [...] mit Zusätzen v. G. C. Lichtenberg.

Göttingen-Gotha: bey J. Chr. Dieterich, 1791; LIX, [3], 755 s., [15] k., 9 tabl.; 8°

5. Auflage

sygn.: 269721

prow.: zb. zab.

opr.: tektura, marmurek, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

43. Ewald, Johann Ludwig

Hand- und Hausbuch für Bürger und Landleute, welches lehret, wie sie Alles um sich her kennen lernen, sich gesund erhalten, sich in Krankheit helfen, wie sie ihr Land auf die vortheilhafteste Art bauen, ihre Gärten bestellen, sich gutes Obst ziehen, Bienen mit Nutzen halten und wie Hausfrauen ihre Wirthschaft ordentlich führen sollen, nebst vielerlei guten Ratschlägen, aus vielen Schriften und Aufsätzen geschickter Landwirte [...].

Lemgo und Duisburg und Rhein: im Verlage im Meyerschen Buchhandlung, 1793; 374 s.; 8° [błędna numeracja od s. 372–374, jako 172–174]

sygn.: 270964; współopr. z 270965

prow.: zb. zab.

opr.: karton, marmurek, XVIII w.

44. *Extract aus denen Vorschlägen, welche das Berlinische Collegium Sanitatis wider die tollen Hunde recommandiret, und cum Rescripto vom 30. Aug. 1726 ann die Pommerische Kriegs- und Domainen-Cammer remittiret, auch was hierauf ferner von dem Pommerschen Collegio Medico unterm 20. Sept. d.a. angerathen worden.*

[Berlin: s.n., 1726]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.82; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Pol.8.III.1410; współopr. z Pol.8.III.1365–1432

prow.: Königlich Preussisch Pom[mersche] General- Landschafts- Direktion (Stettin) – piecz.

opr.: karton, grzbiet płócienny, XIX w.

45. [Fermin, Philippe]

Philipp Fermin's der Arztneygelahrtheit Doktors Höchstnöthiger Unterricht an das Landvolk von der thierischen Haushaltung enthaltend eine allgemeine Beschreibung aller Theile des menschlichen Leibes, ihrem künstlichen Bau und den verschiednen Krankheiten, denen sie ausgesetzt sind; nebst den hierwider dienenden besten Arzneymitteln, als eine Fortsetzung von des Herrn Tissot's Unterricht für das Landvolk in Absicht seiner Gesundheit. Aus dem Französischen übersetzt, mit einigen Anmerkungen erläutert von D. M. F. A.

Th. 1: *Von dem gesunden Zustand der Menschen*

Th. 2: *Von Heilung der Krankheiten*

Frankfurt u. Leipzig: bey Christian Gottlieb Herteln, 1773; XIV, 194, [6], 255 s.; 8°
sygn.: 270399/1–2

pro.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

46. Ferriar, John

Neue Bemerkungen über Wassersucht, Wahnsinn, Wasserscheu, ansteckende und andere Krankheiten, nebst Erläuterungen durch Fälle und Angabe der besten Heilarten. Aus dem Englischen übersetzt.

Leipzig: Johann Friedrich Junius, 1795; [12], 131 s., 1 tabl.; 8°

sygn.: 267951

pro.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

47. Fenzel, Johann Theodor Gottlob

Praktisches Handbuch für Thierärzte u. Oekonomen, nach alphabetischer Ordnung, in zwei Theilen nebst einem vollständigen Register.

Th. 1

Leipzig: im Schwickertschen Verlage, 1794; VIII, 960, s., tabl. 1; 8°

sygn.: 267417

pro.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

48. Flandrin, Pierre

Mémoire sur la possibilité d'améliorer les chevaux en France, et plan d'association ayant cette amélioration pour objet. Ouvrage approuvé par la Société Royale d'Agriculture.

Paris: de L'Imprimerie Royale, 1790; 66 s.; 8°

sygn.: 266031

pro.: zb. zab.

opr.: papier, XVIII w.

49. [Fryderyk I, król pruski]

[Inc.:] *Nachdem Se. Königliche Majestät in Preussen [...] Dero Landes Väterliche Sorgfalt seyn lassen, dass do wohl woritzo denen Contagiösen Seuchenm so noch hin und wieder unter den Vieh grassiren [...] verfügen, dass von nun an und allezeit die Gruben, wo das gefallene Vieh pflegt abgedeckt zu werden [...] entfernt [...]. Signatum Cölln an der Spree, den 10. Januarii 1713.*

[s.l.: 1713]; [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.66; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

50. [Fryderyk II, król pruski]

Edict, wornach die Besitzer und Inhaber derer Schäfereyen, in Ansehung der sich an verschiedenen Orten geäusserten Räude unter dem Schaf=Vieh, auf das genauerte zu achten haben. De Dato Berlin, den 25sten Januarii, 1764.

Stettin: Herman Gottfried Effenbart, 1764; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.105; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

51. [Fryderyk II, król pruski]

Erneuetes Edict, wie es wegen der so wohl ausserhalb als in Königlich Preußischen Landen an verschiedenen Orten eingerissenen Vieh=Seuche, und der deshalb vorzukehrenden Praecautiionen zu halten. De Dato Berlin, den 28ten December, 1746.

Stettin: Hermann Gottfried Effenbart, 1765; [4] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.96; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

52. [Fryderyk II, król pruski]

Erneuerte Instruction, wie bey dem nachgelassenen Abledern des verreckten Viehes, zur Zeit des Vieh=Sterbens zu verfahren. De Dato Berlin, den 5ten December 1765.

Stettin: Herman Gottfried Effenbart, 1765; [4] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.107; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

53. [Fryderyk II, król pruski]

Extract eines von dem Amte Haus=Reindorff unterm 24sten Januarii 1764 erstatteten Berichts, das daselbst sich geäusserte Vieh=Sterben betreffend, und die dagegen angewandte Cur.

[Berlin, 1764]; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.106; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

54. [Fryderyk II, król pruski]

Instruction was bey einem entstehenden Vieh=sterben zu beobachten ist.

[Inc.:] *Nachdem Sr. Königl. Majestät. in Preussen [...] durch die, unterm 20. October 1716 und 24. December 1729 [...] emanirte Edicta, Anweisung thun lassen, was bey einem entstehenden Vieh=sterben für Praecautiones, und Anstalten zu nehmen [...]. Berlin, den 13ten August 1749.*

[s.l.: 1749], [4] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.97; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

55. [Fryderyk II, król pruski]

Instruction, wie bey dem Viehsterben verfahren werden soll. Signatum Berlin, den 13ten April, 1769.

[Acced.] *Erneuerte Instruction, wie bey dem nachgelassenen Abletern des verreckten Viehes [...] zu verfahren. Sign. Berlin 5. December 1765.*

Stettin: Herman Gottfried Effenbart, 1770; s. 9–63; 4°

sygn.: Ob.8.III.108; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

56. [Fryderyk II, król pruski]

Instruction, wie bey dem nachgelassenen Abletern des verreckten Viehes zur Zeit des Vieh=sterbens zu verfahren. Berlin, den 30. Sept. 1750.

[s.l.: s.n., 1750], [4] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.100; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

57. [Fryderyk II, król pruski]

[Instruktion was bey einem entstehenden Vieh=sterben zu beobachten ist]

[Berlin: s.n. 1749]; [4] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.1499

prow.: zb. zab.

opr.: brak

egz. b

sygn.: Ob.8.III.97; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

58. [Fryderyk II, król pruski]

[Inc.:] *Von Gottes Gnaden, Friderich, König zu Preussen [...]. Wir können nicht bergen, wie uns höchst=mißfällig hinterbracht worden, daß an den meisten mit Vieh=Seuche inficirten Orten, [...]. [Expl.] Signatum Stettin, den 22. Septembr. 1749. Königl. Preußische Pommersche Krieger= und Domainen-Cammer].*

[Stettin: 1749]; [1] k.; 2°
 sygn.: Ob.8.III.98; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

59. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]
Erneuertes Edict, bey jetzigen hier und da von neuen eingerissener Vieh-Seuche, und was vor Praecautiones und Anstalten dagegen in Er. Koenigl. Majestaet Ko-enigreich, Provintzien und Landen zu machen und zu verfügen. Sub Dato Berlin, den 24ten Decembr. 1729.

Alten Stettin: Johann Friedrich Spiegeln, [1729]; [6] k., 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.IV.92
 prow.: zb. zab.
 opr.: brak

egz. b

sygn.: Ob.8.IV.93
 prow.: zb. zab.
 opr. brak

egz. c

sygn.: Ob.8.III.83; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

60. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]
Declaration, des vormahligen Edicts, wegen Brennung des Horn=Viehes, so bey noch continuirender Vieh=Seuche zum Verkauff getrieben wird, welche nicht von denen Dörffern, sondern auf denen nechst belegenden Zoll= und anderen Städten, zu Verhütung Unterschleiffs, geschehen soll. De Dato Berlin, den 28. Augusti 1730.
 Stettin: Johann Friedrich Spiegeln, [1730]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.IV.94
 prow.: zb. zab.
 opr.: brak

egz. b

sygn.: Ob.8.III.85; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

61. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]
Declarirtes Edict, wegen der Vieh=Seuche und wie man sich in Er. Königl Majest. Lande. wenn ein und andere Oerter samit inficiret werden solten, zu Abwendung der

daraus zu besorgenden weitem Eindringung, sowol bey der anhaltenden Seuche, als auch, wenn selbige aufgehöret, und in Ansehen des zu schlachtenden Viehes zu verhalten habe. Sub Dato Berlin den 13. Martii 1722.

Berlin: Gotthardt Schlechtiger, 1722; [2] k.; 2°
sygn.: Ob.8.III.79; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

62. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

Renovatio edicti, wegen Ansagung des Sterbe-Viehes. Sub Dato Berlin, den 30. Junii 1721.

Stargard: Johann Nicolaus Ernsten Wittwe, 1721; [6] k.; 2°
sygn.: Pol.8.III.1367; współopr. z Pol.8.III.1365–1432
prow.: Königlich Preussisch Pom. General- Landschafts- Direktion (Stettin); piecz.
opr.: karton, grzbiet płócienny, XIX w.

63. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

Verordnung wegen der zu nehmenden Praecautio bey Haltung der Vieh=Märckte in Pommern. Sub Dato Berlin, den 14ten Septembr. Anno 1730.

Alten Stettin: Johann Friedrich Spiegel, 1730; [2] k., 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.IV.95
prow.: zb. zab.
opr.: brak

egz. b

sygn.: Pol.8.III.1430; współopr. z Pol.8.III.1365–1432
prow. i opr. zob. nr 52

egz. c

sygn.: Ob.8.III.84; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

64. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

Erneuertes Edict, wegen der Vieh=Seuche, wobey zugleich die Nachrichten wegen der in Franckreich, dem Elsass und denen Niederlanden überhandnehmenden Seuche unter denen Pferden und dem Horn=Vieh nebst denen darwider vorzukehrenden Hülfss-Mitteln befindlich. De Dato Berlin, den 26. Martii 1732.

Berlin: Dan. Andr. Rüdiger, [1732]; [8] k.; 2°
sygn.: Ob.8.III.86; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

65. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

[Inc.:] *Wir Friderich Wilhelm [...] thun kund und fügen hiermit zu wissen, [...] was gestalt des Viehe=Sterben [...] von neuem verspühren lasse [...] vom 7. Dec. 1711 und 14. Feb. 1714 emanirte Edicte zu erneuern und zu schärffen. Geben Berlin, den 25. Augusti 1716.*

Berlin, 1716; [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.70; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

66. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

[Inc.:] *Wir Friderich Wilhelm [...] thun kund und fügen hiermit zu wissen: Nachdem das Sterben unter dem Horn=Viehe sich [...] immer mehr und mehr ausbreitet [...] setzen demnach [...]. Geben Berlin, den 20. Octobr. 1716.*

[Berlin: s.n., 1716]; [2] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.71; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b (wariant)

sygn.: Ob.8.III.72; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

67. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

Erneueres Edict, wegen blocquirung der mit der Vieh-Seuche Behaffteten Dörffer, auch wie die Land= Rätthe in dergleichen Fällen, so Gott verhüten wolle, so wol in Ansehen der Postirung, als sonst wehrender Seuche auch nach Auffhörung derselben sich zu verhalten haben. De dato Berlin, den 28ten Februarii 1724.

Alten Stettin: Johann Friedrich Spiegel, 1724; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.81; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

68. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

General-Verordnung, dass Weiln die Seuche unter dem Horn=Viehe überall cessiret, die beschworne Attestate und Pässe auch nicht mehr erfordert werden sollen. Gegeben Berlin, den 11. Septembr. 1717.

Berlin: Christoph Süßmilch, [1717]; [4] k.; 4°

sygn.: Ob.8.III.75; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

69. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

[Inc.:] *Nachdem Seiner Königlichen Majestät in Preussen, [...] vorgetragen woren, wasgestalt die Seuche [...] grassiret hat [...] als haben dieselbe [...] resolviret und [...] emanirte Edicte, insonderheit das vom 20. Oct. 1716 [...] und bey der darinn*

*gesetzten Leib= und Lebens= Straffe [...] genaue Aufsicht darauf zu haben [...].
Geben Berlin, den 21. Junii 1717.*

[Berlin: s.n., 1717]; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.74; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

70. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

Königliche Preussische allgemeine Verordnung vom II. Octob. 1717. Die Seuche unter dem Horn=Vieh betreffend.

Stargart: bey seel. J.N. Ernesten Wittwe, [1717]; [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.76; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

71. [Fryderyk Wilhelm I, król pruski]

[Inc.:] *Nachdem Seiner Königlichen Majestät in Preussen [...] vorgetragen worden, was massen die Seuche, so leyder! eine Zeithero unter dem Horn=Vieh grassiret hat [...], an denen Orten, wo sich keine Seuche auch nicht in deren Nähe findet, die Abdeckereyen [...] getrieben werden mögen [...]. Gegeben Berlin, den 30. Martii 1718.*

[Berlin: s.n., 1718], [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.77; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

72. Gardiner, John

Observations on the animal oeconomy, and on the causes an cure of diseases.

Edinburgh: printed for William Creech; and sold in London by T. Longman, J. Johnson, and J. Murray, [1784]; XXX, 458 s.; 8°

sygn.: 265758

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

73. [Gebhard, Franz Karl Anton]

Dissertatio Inauguralis Medica De Rabie Canina: Qvam una cum annexis positionibvs medicis. In Universitate Friburgo-Brisgoica Sub Regimine Academico [...] Franc. Gebhard, Medicinae utrisusque Doctoris, Et Artis Obstetriciae Magistri, Nec Non Anatomiae Professoris Publici Ordinarii [...].

Friburgi Brisgoviae: Jo. And. Satron, 1783; 51 s.; 8°

sygn.: 276902; współopr. z 276899–276908

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

74. Giesecke, Johann Christian

Hausvieh Arzeneybuch für Viehärzte, aber auch zugleich aben so lehrreich für den Bürger und Landmann, um die Haustiere vor Krankheiten zu bewahren und

in Krankheiten ihnen auf die bewährteste Art zu helfen, sorgfältig aus kostbaren Werken zusammen getragen und dadurch allgemein brauchbar gemacht [...].

Magdeburg: Verlagshandlung des Verfassers; 8°

Th. 1: 1792; [14], 452, [8] s.

Th. 2: 1793; 381 s.

sygn.: 272094

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

75. Gleditsch, Johann Gottlieb

Betrachtung über die Beschaffenheit des Bienenstandes in der Mark Brandenburg nebst einem Verzeichnisse von Gewächsen aus welchem die Bienen ihren Stoff zum Honig und Wachse einsammlen Betrachtung über die Beschaffenheit des Bienenstandes in der Mark Brandenburg. Nebst einem Verzeichnisse von Gewächsen aus welchem die Bienen ihren Stoff zum Honig und Wachse einsammlen.

Riga und Mietau: Johann Friedrich Hartknoch, 1769; [36], 344, [32] s.; 8°

sygn.: 266766

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

76. Graßmann, Gottfried Ludewig

Abhandlungen über die allgemeine Stallfütterung des Viehes, und die Abschaffung oder Beybehaltung der Brache [...].

Berlin: bey Andreas Johann Kunze, 1788; [2], 133, s.; 8°

sygn.: 265683

prow.: zb. zab.

opr.: brak

77. Hartmann Leopold

Abhandlung von den Unfällen und Krankheiten der Schaafe von deren Ursache und Urquellen

in:

Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaafe, wie auch der allgemeinen Hornvieh=Seuche nebst dagegen dienlichen Fürsehungs= und Heilungsmitteln.

Nürnberg: Johann Adam Stein, 1785; s. 211–252; 8°

2. sehr vermehrte Auflage

sygn.: 276691

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

78. Hartmann, Leopold

Abhandlung von einigen allgemeinen Krankheiten der Pferde

in:

Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaafe, wie auch der allgemeinen Hornvieh=Seuche nebeste dagegen dienlichen Fürsehungs= und Heilungsmitteln.

Nürnberg: Johann Adam Stein, 1785; s. 3–48; 8°

sygn.: 276691

prow. i opr. zob. nr 77

79. Hastfer, Friedrich Wilhelm

Goldgrube eines Landes in der Verbesserung der Schaafszucht: nebst einem zuverlässigen Mittel und Rath gegen die Schaafspocken. Aus dem Dänischen übersetzt.

Kopenhagen: Mumme, 1756; 72 s., [2] k.; 8°.

sygn.: 96788

prow.: E Mvseo Cvron[ensis] – piecz.

opr.: papier, XVIII w.

80. Haur, Jakub Kazimierz

Ziemiaska generalna oekonomika obszerniejszym od przeszley edycyey stylem svpplementowana, i we wszystkich punktach znacznie poprawiona [...].

Cracoviae: Typis Universitatis, 1679; 233 s.; 2°.

sygn.: Pol.7.III.76

prow.: z księgozbioru rodu Szyrynow w Hermanowicach – zap. rps.

opr.: karton, XVIII w.

81. *Hippographia, das ist: deutliche und vollständige Beschreibunge. Pferdes, nach seiner Schönheit, Tugenden u. Mängeln, wie auch ihm zustossenden Krankheiten u. dafür bewährt erfundene Mittel. Von einem englischen Rossarzt beschrieben und überstetzt.*

Leipzig: [s.n.] 1766; s. 100; 8°

sygn.: 269200; współopr. z 269199

prow.: Ehrenberg – zap. rps. na wew. str. gór. okł.

opr.: karton, obcięcia kart niebieskie, XVIII w.

82. Hodson, Matthew

Der Englische Stall-Meister und bewährte Ross-Artzt, welcher von den Eigenschaften, Ursachen und Curen aller und jeder Kranckheiten, die bey Pferden vorkommen, Unterricht giebet, Nebst einer Anweisung, alle Arten Pferde, sowohl zum gemeinen und ordentlichen Gebrauch, als auch zum Jagen und Wett-Rennen aufzuziehen, abzurichten, zu kauffen, zu warten, und sonst zu tractiren; mit vielen andern Curiositäten, aus langer Übung und Erfahrung, nicht ohne sonderbare Mühe und Sorgfalt gesammelt von dem Ritter J. H. u. Matthew Hodson. Aus dem Englischen übersetzt.

2. Auflage

Leipzig: bey Johann Michael Teubner, 1749; [12], 341, [10]; 1 tabl.; 8°

sygn.: 281460; współopr. z 281459

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

83. *Instruction, was bey dem Viehsterben zu beobachten. 4. Nov. 1760.*

[s.l.; post 4.XI.1760], [2] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.102; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

84. *Instruction für diejenigen, welche bey der gegenwärtig grassirenden Viehseuche ihre Heerden durch die inoculation in Sicherheit setzen wollen. De Dato Berlin, den 11ten April 1781.*

Stettin: H.G. Effenbart, [1781], 8 s.; 4°

sygn.: Ob.8.III.122; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

85. Jung, Johann Heinrich

Lehrbuch der Vieharzneykunde.

Heidelberg: Gebrüder Pfähler; 8°

Theil 1: *die Physiologie und Pathologie*, 1785; [4], 272 s.

Theil 2: *die medizinische Materie und Klinik*, 1787; [2], 292, 18 s.

sygn.: 265150

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

86. Keller, Max Karl

Etwas über die Hornviehseuche in unsrer Nachbarschaft

in:

Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaaf, wie auch der allgemeinen Hornvieh=Seuche nebst dagegen dienlichen Fürsehungs= und Heilmitteln.

Nürnberg: Johann Adam Stein, 1785; s. 253–282; 8°

2. sehr vermehrte Auflage

sygn.: 276691

prow. i opr. zob. nr 77

87. Kersting, Johann Adam; Sothen Otto

Nachgelassene Manuscripte über die Pferdearzneiwissenschaft. Herausgegeben und mit einem Anhang versehen von Otto Sothen.

Berlin: bey Friedrich Vieweg, 1789; [46], 594 s.; 1 tabl.; 8°

sygn.: 269726

prow.: zb. zab.

opr.: brak

88. Kersting, Johann Adam; Sothen Otto
Johann Adam Kerstings nachgelassene Manuscripte über die Pferdearzneiwissenschaft. Mit einem Anhange versehen von Otto Sothen [...] und von neuen herausgegeben von Otto von Sothen.

2., mit Anm[erkungen] u[nd] Zusätzen verm[ehrte] Auflage

Berlin: bei Friedrich Vieweg, 1792; [12], 460 s.; 2 tabl.; 8°

sygn.: 269256

prow.: Exlibris von Grünberg

opr.: karton, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

89. Kluk, Krzysztof

Zoologia czyli zwierzętopismo, dla szkół narodowych pierwszy raz wydane.

Warszawa: w Drukarni Nadwornej J. K. Mci. i P. Kom. E. N., 1789; 420 s., 5 k. tabl.: il.; 8°

sygn.: Pol.8.II.3016

opr.: półskórek, karton, marmurkowe wyklejki, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

90. Kluk, Krzysztof

Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie krajowych historii naturalney początki i gospodarstwo. Potrzebnych i pożytecznych domowych chowanie, rozmnozenie, chorob leczenie, dzikich łowienie, oswoienie, zażycie; szkodliwych zaś wygubienie.

Warszawa: w Drukarni J. K. Mości i Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum, Piarów, 8°

T. 2: *O ptastwie*, 1779; [4] k., 411 s., 3 tabl.

egz. a

sygn.: Pol.8.II.2423/2; współopr. z Pol.8.II.2423/3

prow.: kupno

opr.: półskórek, grzbiet i brzegi oprawy skóra brązowa, obcięcia kart czerwone, karton, XVIII w.

egz. b

sygn.: Pol.8.II.2848/1

prow.: dublet Biblioteki Jagiellońskiej – piecz.; wymiana

opr.: karton, XVIII w.

T. 3: *O gadzie i rybach*, 1780; [4] k., 308 s., 3 tabl.

egz. a

sygn.: Pol.8.II.2423/3; współopr. z Pol.8.II.2423/2

prow. i opr. zob. t. 2a

egz. b

sygn.: Pol.8.II.4833/3

prow.: Karol Piaskowski; Kazimierz Sand z Torunia; kupno

opr.: karton, XVIII w.

T. 4: *O owadzie i robakach*, 1780; [4], 500 s., 9 tabl.**egz. a**

sygn.: Pol.8.II.2423/4

prow.: kupno

opr.: karton, skóra brązowa, XVIII w.

egz. b

sygn.: Pol.8.II.2848/2

prow.: kupno

opr.: papier, XX w.

def. brak k. tyt., brak s. 479–500, brak 9 tabl.

91. Krünitz, Johann Georg

Das Wesentlichste der Bienen-Geschichte und Bienen-Zucht.

Berlin: bei Joachim Pauli, 1774; [5] k., 400 s., [2] k., 18. tabl.; 8°

sygn.: 271738

prow.: Regierungs Bibliothek zu Oppeln (Opole) – piecz.

opr.: karton, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

92. La Fosse, Philippe Etienne

Handbuch zum Gebrauch für Pferde-Aerzte bey den Regimenten.

Hannover: in den Helvingschen Hofbuchhandlung, 1785; 188 s.; 1 tabl.; 8°

sygn.: 273623

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

93. Lucan, Johann Gall

Neues und Wohl-eingerichtetes Roß- und Artzney-Buch: Darinnen Nicht allein die Natur, Alter und verschiedene Arten der Pferde, Nebst Guten und bösen Eigenschafften [...] zu finden; Sondern auch wie allen so wohl gegenwärtigen Als bevorstehenden Kranckheiten der Pferde innerlich und äusserlich Mit allerhand stattlichen Wissenschaften und Artzneyen vorzukommen, gezeiget worden; Nebst einer Vorrede und Register; Mit sonderbahrem Fleiß zusammen getragen und in Druck verfertigt [...].

Leipzig: bey Hieronymus Philipp Ritscheln, 1728; 284, [2] s.; 8°

sygn.: 281459; współopr. z 281460

prow. i opr. zob. nr 82

94. [Marque, Jacques de; Nicolas, Pierre François; La Servolle, Pierre de]; Kłowski, Walenty

Dykcyonarz powszechny medyki, chirurgii i sztuki hodowania bydła, czyli lekarz wiejski zawierający Rozciągte wiadomości sztyckich części sztuki Lekarskiej, dokładnie i najszczegulnieysze opisuy zażywania roślin, sposoby ratowania zdrowia ludzkiego, i leczenia chorob bydłęcych; [...] Na j. polski przełożone i wielu ważnemi dodatkami powiękzone, przez W[alentego] K[łosowskiego] [...].

W Warszawie: u P. Dufour, Konsyliarza Nadwor: J.K.M. Dyrektora Drukarni Prześwietney Szkoły Rycerskiej; 8°

prow.: biblioteka rodu Potulickich, Bibliotheca Potuliciana – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

Tom I: 1788; 724, [4] s.

sygn.: Pol.8.II.1777/1

Tom II: 1788; 758, [2] s.

sygn.: Pol.8.II.1777/2

Tom III: 1788; 759 s.

sygn.: Pol.8.II.1777/3

Tom IV: 1789; 576, [4] s.

sygn.: Pol.8.II.1777/4

Tom V: 1790; 771 s.

sygn.: Pol.8.II.1777/5

Tom VI: 1791; [4] s., 415, 315 s.

sygn.: Pol.8.II.1777/6

Tom VII: 1792; 772 s.

sygn.: Pol.8.II.1777/7

Tom VIII: 1792; 483, [2] s.

sygn.: Pol.8.II.1777/8

95. [Marque, Jacques de; Nicolas, Pierre François; La Servolle, Pierre de]; Kłowski, Walenty

Suplement Dykcyonarza medyki, chirurgii y sztuki hodowania bydła.

T. IX

W Warszawie: u P. Dufour, 1793; 316 s., [4] s.; 8°

sygn.: Pol.8.II.1777/9

prow.: biblioteka rodu Potulickich, Bibliotheca Potuliciana – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

96. Mauchart, David

Auszug aus zween zu Tübingen unter dem Praesidio des [...] 1745 gehaltenen Dissertationen von der dortigen Viehseuche

in:

Platen, H.D.

Eigene und aus andern Nachrichten gesamlete Anmerkungen und Auszüge über die jetzt graßirende Viehseuche auf Befehl der Königl. Hochpreislichen Regierung zum Gebrauch der Landes-Einwohner und damit Andere zu gleicher nützlichen Beschäftigung aufgemuntert werden mögen.

Stralsund: Hier. Joh. Struck, 1763; s. 13–32; 4°

sygn.: 277794

prow. i opr. zob. nr 15

97. [Inc.] *Nachdem bishero so wohl Nachrichten eingelauffen [...] I. Diese Kranckheit des Viehes bestehe [...] II. Mit was vor Hülffs=Mitteln sie zu praeservieren, und III. endlich auch zu curiren. Halberstadt, den. 6. Dec. 1723.*

[Halberstadt: s.n., 1723], [6] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.80; wspólopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

98. *Neustes Noth- und Hülf- Viehbuch zum Nuzzen der Landleute, Hauswirthe und Oekonomen*, hrsg. v. einem erfahrenen Hausvater.

Frankfurt und Leipzig: [s.n.], 1793; [4], 186 s., 8°

sygn.: 270965, wspólopr. z 270964

prow. i opr. zob. nr 43

99. Nigrisoli, Francesco Maria

Gedancken von der Vieh-Seuche und vornemlich des Horn-Viehes [...] aus dem Italiänischen ins Deutsche übersetzt und [...] Vorrede versehen von Johann Adolph Provansal.

Leipzig: bey Fried. Lanckischens Erben, 1749; 64 s.; 8°

sygn.: 273986; wspólopr. z 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

100. Oebchelwitz, L. W. von

Der Holländische Stallmeister, oder kurze, jedoch gründliche Unterweisung, was zum Kennen, Zäumen, Satteln, Beschlagen und Unterhalten der Pferde gehört, wie auch zu der Reutkunst, oder Art und Weise, wie die Pferde dreßiret und zu allerley Gebrauch abgerichtet werden müssen. Mit beygefügtten Anmerkungen über das Pferdereuten der Frauenzimmer, über das Wettrennen der Engländer, und das starke Traben der Holländer; desgleichen auch, was vor die Krankheiten und Gebrechen der Pferde erfordert wird, und wie sie zu curiren sind; und endlich eine kurzgefaßte Abhandlung von der Stutherey, Füllen- und Pferdezucht. Alles mit nöthigen Kupfertafeln versehen.

Leipzig: in der Heinsiußischen; Gröningen: in Jacob Bolts Buchhandlungen, 1766;
[24], 344 s.; 8°
sygn.: 267121
prow.: "baron von Eulenburg, Pr. d. 10 May, 1776" – zap. rps. na k. tyt.
opr.: karton, wydarte wyklejki, XVIII w.
def.: brak 6 tabl.

101. Pinter von der Au, Johann Christoph
*Vollkommener ergänzter Pferd-Schatz. Auß reiffer Erwegung der Natur, Vernunft
und oftmahligen Erfahrung entstanden [...].*
Franckfurt am Mayn: 1664; [4] k., 205 s., [6] k.; 2°
sygn.: Ob.7.IV.277
prow.: zb. zab.
opr.: karton, XVIII w.

102. *Die Pferd lust, ein Beytrag zur Unterhaltung für junge und ältere Pferdliebhaber.*
Nürnberg: Rawisch, 1792; 208 s., il. ręcznie barwione; 8°.
sygn.: Pol.8.II.3014
prow.: kupno
opr.: karton, XVIII w.

103. Platen, H. D. von
*Eigene und aus andern Nachrichten gesamlete Anmerkungen und Auszüge über
die jetzt graßirende Viehseuche auf Befehl der Königl. Hochpreislichen Regierung
zum Gebrauch der Landes-Einwohner und damit Andere zu gleicher nützlichen
Beschäftigung aufgemuntert werden mögen.*
Stralsund: Hieronymus Johann Struck, 1763; 32 s.; 4°
sygn.: 277794
prow. i opr. zob. nr 15

104. Ploucquet, Wilhelm Gottfried
*Vollständiger Roßarzt oder Unterricht die Krankheiten der Pferde zu erkennen und
zu curiren, mit angehängtem Recept-Buch.*
Tübingen: Jacob Friedrich Heerbrand, 1781; [12], 384 s.; 8°
sygn.: 271092
prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.
opr.: karton, XVIII w.

105. *Praeservativ für Horn=Vieh.*
[Inc.:] *Ein viertel Pfund Kalck, ein halb Ess=Löffel gereinigten Salpeter auf einmah
in Wasser, mit 1 Pfund Haaber=Mehl den ersten Tag zu trincken gegeben [...].*
[Expl.:] [...] *für Kühe das Weibliche, hilft gleich wunderbarlich.*
[s.l.; s.a., XVIII w.], [1] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.III.37; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Ob.8.III.37a; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. c

sygn.: Ob.8.III.104; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. d

sygn.: Ob.8.III. 104a; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. e

sygn.: Ob.8.III.110; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

egz. f

sygn.: Ob.8.III.110a; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

106. [*Praeservativ für das Horn-Vieh bey der jetzigen umhergehenden ansteckenden Seuche*].

[Inc.] *Demnach bey der an einen und andern Orte hiesiger Provintzien verspürten Seuche unter dem Horn=Vieh, man auf gute Praeservativ-Mittel bedacht zu seyn [...]. Gegeben zu Berlin, den 9. Januar 1717.*

[Berlin: s.n., 1717]; [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.73; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

107. *Praktische Anweisung für den Bürger und Landmann, alle Krankheiten der Menschen und Thiere in kurzer Zeit und ohne jemand's Hülfe aus dem Grunde zu heilen. Nebst einer Anleitung wie Menschen, die durch eine plötzliche Art umgekommen, wieder zum leben zu bringen sind.*

Neuwied: auf Kosten des Herausg. und in Commission bey J.L. Gehra, 1791; 157, [2] s.; 8°

sygn.: 275019; współopr. z 275015–275018

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

Штемрель Рижской Ценсуры – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

108. [Inc.:] *P.S. Ryssel, den 31. Maji 1745. Ad Relationem humullimam de eodem dato [...] Visitation der Kühe [...]. [Expl.] Paris, den 18. Maji 1745. Signiret Boyer.* [Paris: 1745]; [2] k.; 2°
sygn.: Ob.8.III.92; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

109. Raversner, Afanazej
Von der Abartung der Thiere.
Leipzig: [s.n.], 1775; 24 s.; 8°
sygn.: 97299; współopr. z 97285–97299
prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.
opr.: karton, XVIII w.

110. *Recepte gegen die Vieh=Seuche.*
[Stettin: s.n., 1750]; [1] k.; 2°

egz. a

sygn.: Ob.8.IV.40
prow.: zb. zab.
opr.: brak

egz. b

sygn.: Ob.8.III.99; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

egz. c

sygn.: Ob.8.III.99a; współopr. z Ob.8.III.36–123
prow. i opr. zob. nr 3

111. Reinder, Gerhard
Beobachtungen und Versucht meistens durchs Einimpfen an dem Rindvieh gemacht [...]. Nebst [...] Unterricht, auf welche Art diess Einimpfen mit der wenigsten Gefahr [...]. Aus dem Holländischen verdeutscht.
Wesel: Fr. Jak. Röder, [1777]; [14], 56 s.; 8°
sygn.: 273985; współopr. z 273981–273987
prow.: i opr. zob. nr 13

112. Riem, Johann
Des Amts-Rathes und Oberbienen-Inspektors Johann Riem's der russischkaiserlichen freyen ökonomischen Gesellschaft, der königlich-preußisch-schlesischen patriotischen, [...] Gesellschafften Mitgledes, zweyte bekörnte Preisschrift über die Bienen und deren Pflege in verbesserten Klotzbeuten, Kästen und Körben.
Dresden: Johann Samuel Gerlach, 1786; [4], 51 s.; 8°
sygn.: Pol.8.II.2011; współopr. z Pol.8.II.2003–2010

prow.: Aus der Bibliothek des Prof. Dr. Rudolf Reicke 1906 – piecz.; Stadt-Bibliothek Königsberg Pr[eußen] – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

113. Robertson, Dionysius

Pferd-Arzneykunst oder Gründlicher Unterricht, die äusserliche und innerliche Gebrechen der Pferde aus dem Grund zu heilen. Benebst einer Abhandlung, wie die Fohlen und Jagd=Pferde zu tractiren.

Frankfurt und Leipzig: in der Eßlingerischen Buchhandlung, 1764; [8], 332, [16] s.; 8°
 sygn.: 270489

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

114. *Sammlung praktischer Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaafe, wie auch der allgemeinen Hornvieh=Seuche nebst dagegen dienlichen Fürsehung= und Heilungsmitteln.*

Nürnberg: Johann Adam Stein, 1785; [2], 304, [14] s.; 8°

2. sehr vermehrte Auflage

sygn.: 276691

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, obcięcia kart czerwone, XVIII w.

115. Sagar, Johann Baptista Michael

Abhandlung von den wahren Kennzeichen der Hoenviehseuche und derselben sowohl Heil- als Verwahrungskunde; dem Landmanne ein höchst nützlich Werkchen.

Wien: bey Joh. Paul Krauss, 1782; [8], 72 s.; 8°

sygn.: 273984; współopr. z 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

116. Salchow, Ulrich Christoph

Ulrich Christoph Salchow [...] erlautert und bestätigt mit noch mehreren Beyspielen, Gründen und Beobachtungen seine erfundene und bekanntgemachte untrügliche Durchseuchungscur und zeigt zugleich die Richtschnur, nach welcher die Tilgung und gänzliche Ausrottung der Rindviehseuche bewirket werden könne.

Bremen: bey Georg Ludewig Förster, 1780; 199 s.; 8°

sygn.: 97395; współopr. z 97396

prow. i opr. zob. nr 18

117. *Sammlung einiger Abhandlungen von verschiedenen Krankheiten der Pferde und Schaafe, wie auch der allgemeinen Hornvieh Seuche nebst den dagegen dienlichen Fürsehung und Heilungsmitteln.*

Nürnberg: Wolfgang Schwarzkopf, 1779; [2], 229, [5] s., 8°

sygn.: 273972

prow.: "unser Buch gehört der Neu-Schwaneburgschen S[chloß]" – zap. rkp. na wew. str. doln. okł.

opr.: pólskórek, karton, skóra na grzbiecie i brzegach brązowa, marmurek, XVIII w.

118. Saunier, Jean de

La parfaite Connoissance des chevaux, leur anatomie, leurs bonnes et mauvaises qualitez, leurs maladies et les remèdes qui y conviennent. Par J. de Saunier [...] continuée et donnée au public par son fils, Gaspard de Saunier.

La Haye: Adrien Moetjens, 1734; [8], 256, [8] s.; 61 tabl.; 2°

sygn.: 281115

prow.: zb. zab.

opr.: brak

def.: brak niektórych tabl.

119. Schmundt, C. G.

Preisschrift, eine Beantwortung einer von der freyen ökonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg aufgegebenen Frage, betreffend die Fütterung und Pflege der milchenden Kühe.

Berlin: bey Christian Friedrich Himbürg, 1787; 112 s.; 8°

sygn.: 269915

prow.: E Mvseo Cvron[ensis] – piecz.

opr.: karton, marmurek, XVIII w.

120. Schumacher, Christian Wilhelm Christlieb

Die gehobene Gefahr bey dem Eintritte der Rindviehseuche. Aus Erfahrungen und Urkunden bestätigt.

Berlin und Stettin: bey Joachim Pauli, 1779; 126, [2] s., tabl. 1; 8°

sygn.: 273982; współopr. z 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

121. Schumacher, Christian Wilhelm Christlieb

Die sichersten Mittel wider die Gefahr bey dem Eintritte der Rindviehseuche, aus Erfahrungen und Urkunden bestätigt und gesammelt.

Berlin: bey Wilhelm Oehningke dem Jünger, 1793; XVI, 128 s., tabl. 1; 8°

sygn.: 273981; współopr. z współopr. z 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

122. Sind, Johann Baptist von der

Der im Feld und auf der Reise geschwind heilende Pferdearzt, welcher einen gründlichen Unterricht von den gewöhnlichen Krankheiten der Pferde im Feld und auf der Reise wie auch einen auserlesenen Vorrath der nützlichsten und durch Erfahrung bewährtesten Heilungsmitteln eröffnet.

Frankfurt und Leipzig: bey Heinrich Ludwig Brönnner, 1766; [18], 260, [2] s.; 8°

sygn.: 269199; współopr. z 269200

prow. i opr. zob. nr 81

123. *Recept, so probiret und sehr gut befunden in der grassirenden Seuche und Kranckheiten, so das Horn=Vieh, als Kühe und Ochsen, jetzo plaget.*

[s.l., s.a.; XVIII w.], [1] k.; 2°

sygn.: Ob.8.III.41; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

124. *Recept, vor das krancke Rind=Vieh.*

[Inc.:] *Man nimbt vor jedes Stück Rind=Vieh das Kranck ist 1 Pfund Honig [...].*

[Expl.:] [...] *die graue Ruhre unter die Menschen.*

[s.l., s.a.; XVIII w.], [1] k., 2°

egz. a (wariant)

sygn.: Ob.8.III.111; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b (wariant)

sygn.: Ob.8.III.111a; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. c

sygn.: Ob.8.III.123; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. d

sygn.: Ob.8.III.123a; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

125. *Recepte gegen die Vieh=Seuche.*

[Inc.:] *Auf jedes Stück Vieh 2. oder 3. Quartier Rocken=Kley [...]. Stettin, den 2. Januarii, 1750. Königl. Preussis. Collegium Sanitatis*

[s.l.]: [s.n.] 1750; [1] k., 2°

sygn.: Ob.8.III.99; współopr. z Ob.8.III.36–123

egz. a

sygn.: Ob.8.III.99a; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

egz. b

sygn.: Ob.8.III.99b; współopr. z Ob.8.III.36–123

prow. i opr. zob. nr 3

126. Sandifort, Eduard; Bergius, Peter Jonas
Beschreibung der Viehseuche in Holland 1769 [...]. Bedenklichkeiten bey der Viehseuche aus des [...] Kästners Übersetzung der Abhandlungen der Kön. schw. Akad. der Wiss. 1769 besonders abgedr[uckt].

Leipzig: bey Herm. Heinr. Holle, 1772; 32 s.; 8°

sygn.: 273983; współopr. z: 273981–273987

prow. i opr. zob. nr 13

127. *Scriptores rei rusticae veteres Latini: Cato, Varro, Columella, Palladius quibus nunc accedit Vegetius de mulo-medicina et Gargilii Martiatii fragmentum [...]. Adiectae notae virorum clariss. integrae tum editae, tum ineditae et lexicon rei rusticae. Curante Jo[hann] Matthia Gesnero.*

Lipsiae: Caspari Fritsch, 1735, 4°.

T. 1: [5] k., LVI, 130 s., [2] k., s. 131–384, [4] k., s. 385–824, 2 tabl.

T. 2: [1] k., s. 825–858, [4] k., s. 859–1316, 2 tabl.

sygn.: 280249

prow.: Kön[igliche] Regier[ungs] Bibliothek z[u] Stettin – piecz.

opr.: karton, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII w.

128. *Scriptores rei rusticae veteres Latini: Cato, Varro, Columella, Palladius quibus nunc accedit Vegetius de mulo-medicina et Gargilii Martiatii fragmentum [...]. Adiectae notae virorum clariss. integrae tum editae, tum ineditae et lexicon rei rusticae. Curante Jo[hann] Matthia Gesnero.*

Editio 2.

Lipsiae: Caspar Fritsch, 4°

T. 1: 1773; [4] k., s. LVIII, 936, 5 tabl.

T. 2: 1774; [2] k., s. 448, 163, 2 tabl.

sygn.: 280253

prow.: Königl[iche] und Stadt Gymnasium zu Coeslin – piecz.

opr.: karton, skóra brązowa, na grzbiecie tłoczenia złote, obcięcia kart czerwone, wyklejki marmurkowe, XVIII w.

129. *Scriptores rei rusticae veteres Latini: Cato, Varro, Columella, Palladius quibus nunc accedit Vegetius de mulo-medicina et Gargilii Martiatii fragmentum [...]. Adiectae notae virorum clariss. integrae tum editae, tum ineditae et lexicon rei rusticae. E recensione Jo[hann] Matthi[as] Gesneri cum eiusdem praetatione et lexico rustico.*

Biponti: Ex Typographia Societatis, 8°

Vol. 1: 1787; [1] k., s. CLVI, 248

sygn.: 266945

prow.: Koenigl[iche] und Stadt Gymnasium zu Coeslin – piecz.

opr.: karton, marmurek, XVIII w.

Vol. 2: 1787; [1] k., s. 566

egz. a

sygn.: 266945

prow. i opr. zob. vol. 1

egz. b

sygn.: Ob.8.II.1150/2

prow.: biblioteka Karla Ottona Rehdantz z Rudolfstadt, Bibliotheca Rehdantiana – piecz.

opr.: karton, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, XVIII/XIX w.

egz. c

sygn.: Ob.8.II.1159

prow.: zb. zab.

opr.: karton, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, XIX w.

Vol. 3: 1787; [1] k., s. 510

sygn.: 266945

prow. i opr. zob. vol. 1

Vol. 4: 1788; [233] k.

egz. a

sygn.: 266945

prow. i opr. zob. vol. 1

egz. b

sygn.: Ob.8.II.1150/4

prow.: Gymnasial Bibliothek Leobschütz (Głubczyce) – piecz.

opr.: półskórek, karton, grzbiet i brzegi skóra brązowa, marmurek, na grzbiecie tłoczenia złote, obcęcia kart żółte, XVIII w.

130. Syreniusz, Szymon

Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią. To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew, Krzewin y korzenia ich, Kwiātu, Owocow, Sokow Miasg, Zywic y korzenia do potraw zaprawowania. Tak Trunkow, Syropow, Wodek, Likworzow, Konfitor, Win rozmaitych, Prochow, Soli z zioł czynioney; Maści, Plastrow. Przytym o Ziomach y Glinkach różnych: o Kruscach Perłach y drogich Kamieniach. Tez o zwierzetach czworonogich, czółgających Ptastwie, Rybach y tych wszystkich rzeczach ktore od nich pochodzą [...], a y używania ku zatrzymaniu zdrowia tak ludzkiego iako bydlecego y chorob przypadłych odpedzenia, z wielkiem uważaniem y rozsądkiem Polskiem ięzykiem zebrany y na osmiero ksiąg rozłożony.

Cracoviae: Bazyli Skalski, 1613; [11] k., 1540 s., [12] k.; 2°.
 sygn.: Pol.7.III.946
 prow.: kupno
 opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, zapinki, obcięcia kart czerwone, XVI w.

131. Taplin, Wilhelm
Stallmeister oder neuere Roßarzneykunde.

Th. 2

Leipzig: bei Gerhard Fleischer dem Jüngern, 1798; 304 s.; 8°
 sygn.: 270406
 prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.
 opr.: karton, XVIII w.

132. Thym, Johann Friedrich

Die Practic des Seidenbaues: bestehend in drey Theilen, als 1) Die Wartung der Maulbeer-Bäume. 2) Die Wartung der Seiden-Würmer. 3) Die Zubereitung der Seiden, [...].

Berlin: bey Georg Jacob Decker, 1774; 160 s.; 8°
 sygn.: 272540
 prow.: zb. zab.
 opr.: karton, XVIII w.

133. *Unterricht, wornach eines jeden Orts Obrigkeit bey Gefährlichen Pest-Zeiten, die von der Contagion inficirte Häuser zu reinigen veranstalten kan.*

Alten Stettin: Gabriel Dahlen, [s.a., XVII w.], [4] k.; 4°
 sygn.: Ob.8.III.39; współopr. z Ob.8.III.36–123
 prow. i opr. zob. nr 3

134. *Vollständige Anweisung für Herrschafts- Stadt- Lohn- und Landkutscher, Stall- und Reitknechte: wie auch für Herren, welche Equipage unterhalten, und eine vollständige Kenntniß von der Natur, Wachsthum und Beschaffenheit, ihrer Pferde zu erlangen suchen. Nebst einem Unterrichte für Reitliebhaber [...].*

Leipzig und Wien: Mathias Ludwig, 1793; 182, [10] s., 8°
 sygn.: 270428
 prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.
 opr.: karton, XVIII w.

135. Webster, Charles

Thatsachen um die Verbindung des Magens mitleben, Krankheit und Genesung zu zeigen. Aus dem Englischen übersetzt mit Anmerkungen einiger deutschen Aerzte.

Frankfurt a. Main: in der Hermannischen Buchhandlung, 1796; 102 s.; 8°
 sygn.: 272524; współopr. z: 272521–272523
 prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.
 opr.: karton, XVIII w.

136. Westphal, Andreas

Mittel wider die Seuche unter dem Rind=Vieh.

Greifswald: bey Hieronymus Johann Struck, 1746; 28 s.; 8°

sygn.: 96497

prow.: Ex Bibl[iotheca] Reg[ia] Vniversit[atis] Gryphiswald[iae] – piecz.

opr. karton, marmurek, grzbiet płócienny, XIX w.

137. Wichmann, Christian August

Ueber die natürlichsten Mittel, dem Landmanne die Stallfütterung zu erleichtern Ein Non-Accessit über eine Preisfrage der Leipziger Oekonomischen Societät.

Leipzig: in der Joh. Gottfried Müllerschen Buchhandlung, 1784

sygn.: 273501; wspólopr. z 273502

prow.: Regierungs- Bibliothek zu Oppeln (Opole) – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

138. Winter von Adlersflügel, Georg Simon

Georgii Simonis Winteri de Adlersflügel Tractatio Nova Et Auctior De Re Equaria Tractatio nova et auctior de re equaria Complectens partes tres. Quarum Prima Agit de Rei Equariæ commodis & utilitate [...]. Secunda, De Natione, Defectibus, Forma, Coloribus, Signis, & ætate Admisarii & Equæ [...]. Tertia, De Persona & Officio Perorigæ, Hippocomi [...]. Clauditur Volumen Descriptione Pharmacothecæ Equariæ Georg Simon Winters von Adlersflügel Neuer und vermehrter Tractat von der Stuterey oder Fohlen-Zucht Stuterey, das ist neue wolbestellte Fohlen-Zucht in drey haupt-Theile unterschieden. [...]

Nürnberg: Wolfgang Moritz Endters, 1703; [21], 223 s., 1–3, 26–33 tabl.; 2°

sygn.: 280064

prow.: Sczanieccy z Nawry – piecz.

opr.: karton, biały pergamin, XVIII w.

def.: brak tabl. 4–25

139. Wolstein, Johann Gottlieb

Das Buch von den Seuchen und Krankheiten des Hornviehes, der Schaafe und der Schweine für die Einwohner auf dem Lande. Auf Verordnung einer hohen Landesregierung verfasst [...].

Wien: bei Georg Trummers Wittwe, 1791; 116, [4] s.; 8°

sygn.: 271094

prow.: zb. zab.

opr.: karton, XVIII w.

140. Wolstein, Johann Gottlieb

Das Buch von innerlichen Krankheiten der Füllen, der Kriegs- und Bürgerpferde.

Wien: bey Rud. Gräffer, 1787; 359 s.; 8°

sygn.: 271439

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: karton, XVIII w.

141. Wolstein, Johann Gottlieb

Das Buch von Viehseuchen für Bauern.

Wien: Joseph Edlen von Kurzbeck, 1783; 24, [72] s.; 8°

sygn.: 265205

prow.: Ex Biblioth[eca] Soc[ietatis] Liter[arum] Curon[ensis] – piecz.

opr.: karton, brak dolnej okładziny, XVIII w.

142. Wolstein, Johann Gottlieb

Die Bücher der Wundarzney der Thiere.

2. verm. u. verb. Auflage

Wien: Franz Seizer, 1793; 316, [4] s.; 8°

sygn.: 265697

prow.: zb. zab.

opr.: brak, obcięta kart czerwone

143. Wolstein, Johann Gottlieb

Unterricht für Fahenschmide, über die Verletzungen, die den Pferden durch Waffen zugefügt werden.

Wien: Joseph Edlen von Kurzböck, 1779; 204 s., [4] s.; 8°.

sygn.: 265844

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: brak

144. Wolstein, Johann Gottlieb

Unterricht für Fahenschmide, über die Verletzungen, die den Pferden durch Waffen zugefügt werden.

Neue Auflage

Wien: bey Joseph Comesina & Comp.: 1796; 145, [3] s.; 8°

sygn.: 265695

prow.: Fürstliche Bibliothek Koschentin – piecz.

opr.: brak, obcięta kart czerwone

145. Zehentner, J. C.

Kurzer und gründlicher Unterricht von der Pferdezucht wie auch die Art und Weise, wie die Gestüte in bessere Verfassung zu bringen das der Landesherr sowol, als die Einwohner, grossen Nutzen davon haben können, aus eigener Erfahrung angewiesen wird.

Berlin: Christian Friedrich Voß, 1754; [32], 176 s.; 8°

sygn.: 273053; współopr. z 273052

prow. i opr. zob. nr 2

Bibliografia

Chlewicka, Aldona. 2000. „Aniela Potulicka, działaczka społeczna, patriotka i bibliofilka,” W *Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, red. K. Jakubiak, 335–347. Bydgoszcz: Wydawnictwa Uczelniane WSP.

Eis, Gerhard. 1960. *Meister Albrants Roßarzneibuch: Verzeichnis der Handschriften. Text der ältesten Fassung. Literaturverzeichnis*. Konstanz: Terra-Verlag.

Eis, Gerhard. 1985. *Meister Albrants Roßarzneibuch im deutschen Osten. Mit einem Nachwort zur Neuauflage*. Hildesheim: Olms.

Eis, Gerhard. 1967. *Mittelalterliche Fachliteratur*. Stuttgart: Metzler.

Eis, Gerhard. 1982. *Medizinische Fachprosa des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Amsterdam: Rodopi.

Goszczyk, Edward. 2008. *Panowie na Koszęcinie: od dziejów najdawniejszych po Zespół „Śląsk”*, Koszęcin: Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny – Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej.

Grysińska, Katarzyna. 2007. „Ziemianie a nauka. Fundacje na rzecz nauki polskiej tworzone przez wielkich posiadaczy ziemskich na przykładzie Fundacji Potulickiej i Fundacji Smoguleckiej,” W *Kujawsko-Pomorskie rodowody wybitnych uczonych*, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, 107–137. Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.

Hoche, Richard. 1888. Rehdantz, *Karl Otto Albert*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 27. 587–588 [Online-Version]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd104366710.html#adbcontent>.

Janeczek, Maciej, Aleksander Chrószcz, Tomasz Ożóg i Norbert Pospieszny. 2012. *Historia weterynarii i deontologia*. Warszawa: Powszechne Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. 2018. T. 8, *Zbiorczy indeks proveniencyjny*, red. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Komorowski, Manfred. 1980. „Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg.” *Bibliothek Forschung und Praxis* 4: 145.

Krupa, Sławomira. 2007. „Dzieje rodziny Hohenlohe-Ingelfingen z Koszęcina w świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Katowicach.” *Szkice Archiwalno-Historyczne* 3: 67–88.

Milewska-Kozłowska, Joanna. 2004. „Kolekcja proveniencji greifswaldzkiej w zbiorach Biblioteki UMK w Toruniu.” *Rocznik Toruński* 4: 95–102.

Milewska-Kozłowska, Joanna, Maria Strutyńska, i Bożena Bednarek-Michalska. 2004. *Collections of Greifswald provenance at the NCU Library in Toruń*. Toruń: Nicolaus Copernicus University Library. <https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/publication/2076/edition/2468/content>.

Możdżeń, Julia, Elżbieta Hudzik. 2019. „Cenne zbiory weterynaryjne.” *Głos Uczelni* 1–2: 25–26.

Mycio, Andrzej. 2011. „Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten. Zu Archivalien in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń).” *Zeitschrift für Ostforschung* 30 (3): 418–429.

Mycio, Andrzej. 2012. „Nowożytny rękopisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.” *Czasy Nowożytne* 25: 193–208.

Mycio, Andrzej. 2009–2010. „Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.” *Folia Toruniensia* 9–10: 45–55.

Mycio, Andrzej. 2013. „Znaczenie kodeksu rękopiśmiennego w XVIII-wiecznej Europie na przykładzie biblioteki historyka Pomorza Ludwiga Wilhelma Brüggemanna”. W *Książka i prasa w kulturze*, red. K. Domańska, B. Iwańska-Cieślak, 52–67. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Mycio, Andrzej. 2009–2010. „Struktura proveniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu”, *Folia Torunensia* 9–10: 45–55.

Perenc, Aleksander. 1958. *Historia lecznictwa zwierząt w Polsce*, wyd. 2, oprac. i uzupełn. K. Millak. Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Perenc, Aleksander. 1955. *Pierwsze druki weterynaryjne w Polsce*. Lublin: nakładem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Pfefferkorn, Oliver. 2011. „Die Textsorte Rossarzneibuch in frühneuhochdeutschen Handschriften und Drucken”. W *Frühneuhochdeutsch – Aufgaben und Probleme seiner linguistischen Beschreibung*, hrsg. v. A. Lobenstein-Reichmann, O. Reichmann, 583–610. Hildesheim: Olms.

Przybyłowa, Janina. 1968. „Z dziejów Biblioteki Sczanieckich w Nawrze.” *Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne* 29, *Nauka o książce* 5: 69–89.

Schrader, Georg Wilhelm. 1967. *Biographisch-literarisches Lexicon der Thierärzte aller Zeiten und Länder: sowie der Naturforscher, Aerzte, Landwirthe, Stallmeister u.s.w., welche sich um die Thierheilkunde verdient gemacht haben*, gesammelt v. G. W. Schrader, vervollständigt und hrsg. v. E. Hering, Nachdr. d. Orig.-Ausg. 1863. Leipzig: Zentral-Antiquariat der Deutschen Demokratischen Republik.

Skrzypek, W. 1991. „Pierwsze wydanie «Historii lecznictwa zwierząt w Polsce...» sukcesem autorskim Aleksandra Perenca”, *Medycyna Weterynaryjna* 47: 44–45.

Strutyńska, Maria. 2011. „Badania proveniencyjne starych druków w Bibliotece UMK w Toruniu”, *Folia Torunensia* 11: 53–60.

Strutyńska, Maria. 1999. *Struktura proveniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Przewodnik po zespołach. Problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń: Wydawnictwo UMK.

Tondel, Janusz. 1992. *Biblioteka Zamkowa (1529–1568) księcia Albrechta Pruskiego w Królewcu*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.

Tondel, Janusz. 2001. *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.

Tondel, Janusz. 1992. „Nova bibliotheca w Królewcu w latach rządów księcia Albrechta Pruskiego: jej charakter i znaczenie.” *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich* 3: 7–15.

Tondel, Janusz. 1992. „Źródła zaopatrywania Nowej Biblioteki w Królewcu w okresie rządów księcia Albrechta Pruskiego.” *Z badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi* 13: 41–79,

Walter, Alex. 2008. “Die Königsberger Universitätsbibliothek in der Frühen Neuzeit. Grundzüge ihrer Geschichte, bibliotheksgeschichtliche Quellen, Perspektiven der Forschung.” W *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. H. Marti, M. Komorowski, 264–305. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag.

Wrąclawek, Sławomira. 1998. „Kancelaria i archiwum książąt Hohenlohe-Ingelfingen z Koszęcina”, *Szkice Archiwalno-Historyczne* 1: 137–146.

Żywulski, Łukasz. 2010. „Stan badań nad kolekcją druków pochodzących z biblioteki kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyca” W *Studia z dziejów książki i prasy – przegląd badań za lata 2007–2010. Praca zbiorowa*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak, 159–175. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Żywulski, Łukasz. 2009. „Odkryta na nowo biblioteka kościoła parafialnego w Galinach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.” *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4: 587–591.

Przystłany: 30 I 2020

Zaakceptowany: 27 VIII 2020

Julia Możdżeń

University of Gdańsk. Faculty of History

e-mail: julia.mozdzen@ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0003-4932-5546

Julia Możdżeń, PhD, is a graduate of history and ethnology of Nicolaus Copernicus University in Toruń; until 2019 she worked at the Special Collections Department of the University Library in Toruń, in the Old Print Room. Currently employed at the Institute of History at the University of Gdańsk. Research interests: literacy in cities in the 15th and 16th centuries and the perceptions of the inhabitants of the former Prussian lands. She also deals with the editing of sources for the history of Gdańsk and Toruń in the first half of the 16th century. Currently, she manages the NCN grant entitled „Normalizing social reality in medieval and early modern Toruń”, carried out at the Scientific Society in Toruń.

Old prints and veterinary manuscripts in the collections of the University Library in Toruń. Catalogue

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.009>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

K

eywords: old prints from the 16th to the 18th centuries; veterinary medicine, animal breeding; University Library in Toruń; secured files

S

ummary: The article is the result of the work connected with the preparation of an occasional exhibition related to the opening of the Veterinary Center at Nicolaus Copernicus University in Toruń in the 2018–2019 academic year. At that time, a rich collection of old prints on veterinary issues, which became the basis for the creation of the presented catalogue, was exhibited. The author collects not only titles strictly related to the treatment of animals, but also their breeding and care. The collections of the University Library in Toruń turned out to be quite numerous. Especially the Enlightenment veterinary literature presents a high scientific level, rich in the works of the founders and professors of famous French, German and Polish veterinary schools of the 18th century, e.g. Claude Bourgelat, Johann Christian Polycarp Erxleben, Jakub Gottlieb Wolstein or Krzysztof Kluk. The introductory part of the article discusses the copies that are most valuable in terms of science and provenance. The author also presents hippatrical collections from the library of the von Hohenlohe-Ingelfingen princes from the palace in Koszęcin. This provenance along with the fragments of the library of the Potulicki family and Greek-language scholar Karl Otto Rehdantz have been so far unknown.

Julia Mozdzeń

University of Gdańsk. Faculty of History

e-mail: julia.mozdzen@ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0003-4932-5546

Dr. Julia Mozdzeń absolvierte die Studiengänge Geschichte und Ethnologie an der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn, bis 2019 arbeitete sie in der Rara-Abteilung der Universitätsbibliothek in Thorn, im Kabinett der Alten Drucke. Zurzeit arbeitet sie im Institut für Geschichte der Universität Danzig. Forschungsinteresse: die Schreibfähigkeit in den Städten im 15. und 16. Jh. sowie die Weltvorstellungen der Einwohner der alten preußischen Gebiete. Sie befasst sich auch mit dem Editionswesen der historischen Quellen aus Danzig und Thorn aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Derzeit leitet sie das Projekt des Nationalen Wissenschaftszentrums „Normowanie społecznej rzeczywistości w średniowiecznym i wczesnonowożytnym Toruniu“ [Die Normierung der sozialen Wirklichkeit im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Thorn], realisiert in der Wissenschaftsgesellschaft zu Thorn.

Die alten Drucke und Handschriften zur Tiermedizin in den Beständen der Universitätsbibliothek in Thorn. Ein Katalog

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.009>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S **tichworte:** alte Drucke 16.–18. Jh.; Tiermedizin; Tierzucht; Universitätsbibliothek in Thorn; gesicherte Bestände

Z **usammenfassung:** Der Artikel geht auf die Vorbereitung einer Gelegenheitsausstellung und die Eröffnung des Zentrums für Tiermedizin an der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn im akademischen Jahr 2018/2019 zurück. Man zeigte damals u.a. eine reiche Sammlung von alten Drucken aus dem Bereich der Tiermedizin, die als Grundlage des im Beitrag dargestellten Katalogs dienten. Die Autorin zeigt darin einige Exemplare, die sich nicht nur auf die Problematik der Tiermedizin, sondern auch auf die der Tierzucht und -haltung beziehen. Die Bestände der Universitätsbibliothek in Thorn sind zahlreich. Insbesondere das Aufklärungsschrifttum zur Tiermedizin weist ein hohes wissenschaftliches Niveau dieser Zeit nach und ist reich an Werken der Begründer und Professoren von berühmten französischen, deutschen und polnischen Tiermedizinerschulen aus dem 18. Jahrhundert, wie etwa Claude Bourgelat, Johann Christian Polycarp Erleben, Jakob Gottlieb Wolstein oder Krzysztof Kluk. Der Ausgangsteil des Artikels schildert die aus der wissenschaftlichen Sicht und wegen der Herkunft wertvollsten Exemplare. Die Autorin präsentiert darüber hinaus die in der Universitätsbibliothek in Thorn entdeckten Bestände zur Pferdehaltung aus der Bibliothek der Fürsten von Hohenlohe-Ingelfingen aus dem Palast in Koszęcin. Diese Provenienz war bisher unbekannt, ähnlich wie die Fragmente der Bibliothek der Familie Potulicki sowie des Griechenland-Kenners Karl Otton Rehdantz.

Hanna Gawęł

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

Z

arządzanie Informacją. Seria: Nauka –

Dydaktyka – Praktyka, red. W. Babik,

Wydawnictwo SBP, Warszawa 2019, ss. 668,

ISBN 978-83-65741-47-9

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.010>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Mgr Hanna Gawęł jest absolwentką kierunku zarządzanie informacją na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (dalej: UJ). Obecnie uczestniczka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych UJ w programie doktorskim w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na zarządzaniu informacją i wiedzą, dyfuzji wiedzy i informacji, informacji dla zmiany społecznej i klimatycznej, Otwartych Innowacji (Open Innovations), bibliometrii, wizualizacji informacji oraz transferu wiedzy w Zjednoczonych Emirach Arabskich, EU i w Polsce. Publikowała m.in. na łamach „Universitas Gedanensis”, „Toruńskich Studiów Bibliologicznych” oraz „Między Regałami”.

S

łowa kluczowe: recenzja; zarządzanie informacją; monografia; informacja; nauki o komunikacji i mediach

S

treszczenie: Autorka omawia monografię *Zarządzanie informacją* pod redakcją Wiesława Babika. Recenzentka podkreśla znaczenie publikacji prezentującej kompleksowo zagadnienie zarządzania informacją. Ponadto wskazuje zalety monografii opartej na interdyscyplinarnej współpracy badaczy z zakresu nauk o komunikacji i mediach. Autorka zwraca także uwagę na aktualne w obecnych czasach rozważania o zarządzaniu informacją we współczesnej dobie cyfryzacji globalizacji procesów komunikacji i przekazu informacji.

Tytułowa publikacja została wydana w sposób podobny do wcześniej obecnych na rynku wydawniczym pozycji SBP – mam tu na myśli *Zarządzanie biblioteką* czy też *Naukę o informacji*. Jest to bardzo dobry zabieg, ponieważ recenzowana pozycja stanowi brakujący element, uzupełniający biblioteczkę czytelnika serii „Nauka – Dydaktyka – Praktyka” Wydawnictwa SBP. Monografia napisana jest w sposób bardzo przejrzysty, przez co czytanie jej jest przyjemnością. Dorobek naukowy autorów rozdziałów jest drugim czynnikiem skłaniającym do przeczytania tej monografii, ponieważ połączenie praktyki autorów rozdziałów zarządzania informacją z dyskursem teoretycznym sprawia, że recenzowana publikacja staje się cenna zarówno dla czynnych zawodowo specjalistów informacji – praktyków, jak i dla przedstawicieli nauki o komunikacji i mediach. Warto wspomnieć, że wcześniej w polskiej literaturze naukowej ukazało się drukiem niewiele pozycji, które w sposób całościowy omawiały zarządzanie informacją, jednocześnie nie ujmowały one tematu w sposób interdyscyplinarny. Autorzy *Zarządzania informacją* podjęli wyzwanie napisania wspólnymi siłami pracy, która będzie wzorcowym podręcznikiem z zarządzania informacją. O wysokich walorach recenzowanej monografii stanowią głównie: aktualność i ranga podjętej problematyki, skład zespołu autorskiego, poziom naukowy wszystkich zaprezentowanych w książce referatów oraz wpływ profesjonalnej redakcji naukowej na spójność książki, która mimo bycia interdyscyplinarną pracą zbiorową jest też zwartą publikacją.

Monografia składa się z trzech części obejmujących łącznie 26 rozdziałów. Część pierwsza ma za zadanie zaprezentowanie podstaw teoretycznych, po niej następuje część druga opisująca narzędzia zarządzania informacją, wreszcie trzecia poświęcona zagadnieniom szczegółowym. Są one poprzedzone wstępem od redaktora naukowego, który przyjmuje formę wprowadzenia do podejmowanej tematyki, a także krótkiego streszczenia pozycji z prezentacją zakresu poszczególnych części pracy. Redaktor naukowy określił w nim cel i przedmiot monografii, podkreślona jest także rola publikacji na polskim rynku wydawniczym, gdzie pełni rolę prezentacji problemu i praktyki zarządzania informacją w ramach nauk o komunikacji społecznej i mediach.

Pierwsza część, zarezerwowana w celu przedstawienia podstaw teoretycznych zarządzania informacją, zawiera siedem rozdziałów. Część tę otwiera „Zarządzanie informacją – ważne wyzwanie współczesności” autorstwa Wiesława Babika, mający (co zaznacza jego autor) charakter podręcznikowy, definiuje problem zarządzania informacją oraz określa, czym ono w rzeczywistości jest. Kolejny rozdział to „Zarządzanie i wiedza w świetle transformacji cyfrowej” autorstwa Rafała Maciąga. Rozdział ten prezentuje temat zarządzania informacją i wiedzą w kontekście transformacji cyfrowej oraz czwartej rewolucji przemysłowej. Autor tego rozdziału zwraca uwagę na zwiążanie wiedzy z procesem zarządzania, omawiając poprawkę relatywistyczną Marka Burgina, mówiącą o pozyskiwaniu wiedzy przede wszystkim przez poznanie. Burgin podkreśla jednak, że nie tyczy się to jedynie człowieka. Nabywać wiedzy poprzez poznanie może również komputer czy też sztuczna inteligencja. Oznacza to, że w odniesieniu do tematu omawianego w rozdziale zagadnienia, zarządzać informacją może nie tylko człowiek, lecz także inteligentny system techniczny – co

świadczy o tym, że to, co do tej pory było uznawane w świecie nauk o informacji za wyłączną domenę człowieka, rozszerza się na inne systemy kognitywne lub epistemiczne. Trzeci rozdział pierwszej części napisany został przez Bogusława Nierenberga – jest to „Teoria zarządzania informacją – ujęcie medialne”. Autor podejmuje się zdefiniowania „zarządzania” w odniesieniu do zarządzania informacją. Następnie przechodzi on do objaśnienia informacji rozumianej jako zasób i dobro medialne, popierając ten pogląd przykładami z mediów, m.in. wirusa komputerowego Stuxnet i jego wpływu na postrzeganie informacji. Autor zdecydował się również na omówienie w rozdziale zjawiska wykluczenia informacyjnego w odniesieniu do mediów oraz sposobów przeciwdziałania mu. Czwarty rozdział autorstwa Eweliny Twardoch-Raś, czyli „Zarządzanie informacją w perspektywie medioznawczej” jest omówieniem problemu zarządzania informacją w ramach najważniejszych koncepcji medioznawczych (McLuhan, Manovich, teorie skupione wokół aktorów nieludzkich). Autorka rozdziału omawia w dalszej części rozdziału organizację i percepcję informacji w kontekście procesów mediatyzacyjnych oraz strategię bionadzoru w ramach nurtu nowych mediów. Rozdział piąty autorstwa Diany Pietruch-Reizes przedstawia podstawy prawne w zarządzaniu informacją w kontekście ochrony własności intelektualnej. Autorka tego rozdziału w sposób kompleksowy omawia znaczenie poszczególnych terminów i definicji występujących w prawodawstwie, a związanych z zarządzaniem informacją. „Indywidualne zarządzanie informacją” autorstwa Remigiusza Sapy stanowi szósty rozdział pierwszej części monografii i poświęcony jest problematyce PIM (ang. *personal information management*) – jest to przeglądowe ukazanie obszaru badań nad indywidualnym zarządzaniem informacją i związanych z nim wyzwań. Ostatni rozdział autorstwa Marzeny Świgoń stanowi kontrast dla rozdziału szóstego, ponieważ omawia zarządzanie informacją w grupie, zespole oraz organizacji. Autorka tego rozdziału podjęła się zadania zaprezentowania złożonej problematyki zarządzania informacją i wiedzą w zespołach, grupach zadaniowych oraz w organizacjach. Dzięki temu Czytelnik ma możliwość zapoznania się z najbardziej popularnymi modelami zarządzania informacją w grupie oraz dowiedzenia się, w jaki sposób można zmierzyć efektywność grupowego zarządzania informacją. Rozdział ten zamyka część pierwszą monografii, płynnie przechodząc do części drugiej pracy.

Część druga recenzowanej monografii została poświęcona szerokiemu wachlarzowi narzędzi pozwalających na zarządzanie informacją. Z założenia autorów pracy, po zapoznaniu się z teoretycznymi aspektami problematyki, czytelnik zostaje wprowadzony w świat narzędzi, które wykorzystane w odpowiedni sposób mogą wspomagać zarządzanie informacją i wiedzą. Omawiana część składa się łącznie z czterech rozdziałów. W pierwszym rozdziale drugiej części Wanda Krystyna Roman opisuje narzędzia zarządzania informacją w organizacji. Autorka w sposób przejrzysty podejmuje się próby klasyfikacji tychże narzędzi. „Architektura informacji w praktyce zarządzania zasobami informacyjnymi” autorstwa Stanisława Skórki jest drugim rozdziałem drugiej części monografii. Badacz w pierwszej kolejności udziela odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób architektura informacji wspiera zarządzanie informacją. Następnie analizuje metody wykorzystywane

przez architektów informacji w celu ułatwienia procesów zarządzania informacją. Tym samym unaocznia czytelnikowi, że architektura informacji stanowi pewnego rodzaju „mapę” zarządzania informacją. Trzeci rozdział tej części przedstawia teorię zachowań informacyjnych na przykładzie wykorzystania cytowania do zarządzania informacją. Autor tego rozdziału, czyli Łukasz Opaliński, poprzez analizę cytowań i ich teorię objaśnia czytelnikowi, jakie znaczenie mają teorie zachowań w zakresie cytowań w odniesieniu do zarządzania informacją. Ostatni rozdział drugiej części napisał Grzegorz Gmiterek na temat aplikacji mobilnych i ich wykorzystaniu w celu zarządzania informacją osobistą. Autor omawia proces zarządzania informacją osobistą, przez co czytelnik ma możliwość zapoznania się z wynikami badania, które pokazują, że większość znanych mu na co dzień aplikacji mobilnych może być z powodzeniem wykorzystana do zarządzania informacją.

Część trzecia składa się łącznie z 15 rozdziałów poświęconych omówieniu zagadnień szczegółowych, związanych z tematem monografii, a opisujących szeroko problematykę poczynwszy od sposobów zarządzania informacją w komunikacji naukowej (Marek Nahotko), aż po zarządzanie systemami organizacji wiedzy (Marcin Roszkowski). Część ta stanowi odpowiedź na nasuwające się pytania czytelnika podczas zapoznawania się z treścią pierwszej i drugiej części monografii. Pierwszy rozdział trzeciej części przedstawia proces zarządzania informacją w komunikacji naukowej. Rozdział drugipióra Moniki Krakowskiej został poświęcony efektywnemu indywidualnemu zarządzaniu informacją. W trzecim rozdziale pt. „Zarządzanie informacją online na przykładzie baniek informacyjnych” autorka, Magdalena Szpunar, omawia popularne w dzisiejszych czasach zjawisko bańki informacyjnej i jej wykorzystania w zarządzaniu informacją przez użytkowników. Kolejny rozdział zatytułowany „Zarządzanie informacją o polskich czasopismach otwartych” prezentuje Natalia Pamuła-Cieślak. Autorka omawia w sposób wieloaspektowy zarządzanie informacją o czasopismach otwartych, zaznaczając, że ze względu na udoskonalane praktyki w tym zakresie temat rozdziału nie został wyczerpany. „Rola percepcji wizualnej w zarządzaniu i projektowaniu struktur informacji” stała się tematem dwójga badaczy Grzegorza Osińskiego i Veslavy Osińskiej, którzy ujęli problematykę projektowania struktur informacyjnych w kontekście roli percepcji. Autorzy rozdziału postulują, że wizualizacja przygotowana w sposób estetyczny oraz zawierająca się w klasycznych kanonach piękna nie tylko jest piękna, ale również poprawia odczyt i zrozumienie informacji. Kolejny rozdział trzeciej części, autorstwa Małgorzaty Kowalskiej-Chrzanowskiej, Bożeny Bednarek-Michalskiej, Piotra Malaka oraz Veslavy Osińskiej, ukazuje problem różnego rodzaju jakości metadanych i ich wpływu na zarządzanie informacją w polskich bibliotekach i repozytoriach cyfrowych. Hanna Batorowska jest autorką kolejnego rozdziału tej części monografii, czyli „Zarządzania bezpieczeństwem informacji”. Czytelnik tego rozdziału ma możliwość zapoznania się z kompleksowym omówieniem kultury bezpieczeństwa informacyjnego, walki informacyjnej oraz coraz częściej widocznego zjawiska manipulacji informacją. Ze względu na fakt, że zarządzanie informacją stanowi przedmiot dociekań teoretycznych i badań interdyscyplinarnych, warto pochylić się nad zagadnieniem o charakterze uniwersalnym, jakim jest bezpieczeń-

stwo informacji. Do tego tematu nawiązuje kolejny rozdział Adama Czerwińskiego, czyli „Zarządzanie jakością informacji w Internecie”. Zaraz po nim następuje artykuł Józefa Oleńskiego, który podjął się omówienia problematyki „Instytucjonalnych determinantów zarządzania jakością informacji”. Autor tego rozdziału omawia zjawisko społecznego tworzenia środowiska informacyjnego w ujęciu kompleksowym; czytelnik ma zatem możliwość zapoznania się z instytucjonalnym zarządzaniem jakością informacji i związanymi z tym aspektami. Ostatnich pięć rozdziałów trzeciej części omawia dokumentacyjną wartość bibliometrii (Anna Osiewalska), zarządzanie informacją w systemach zarządzania treścią (Mariusz Jarocki), zarządzanie bezpieczeństwem infrastruktury informacyjnej w globalnej cyberprzestrzeni (Józef Oleński), osobiste archiwa cyfrowe (Aneta Januszko-Szakiel, Paloma Korycińska) oraz zarządzanie systemami organizacji wiedzy (Marcin Roszkowski).

Rozdziały monografii ujęte są zwięźle, fragmenty stanowią wyczerpującą, lecz krótką całość, co powoduje, że książkę czyta się bez znużenia. Podział na segmenty umożliwia zastanowienie się nad znaczeniem poszczególnych części oraz w wielu przypadkach przetestowanie ich w odniesieniu do własnych doświadczeń z zarządzaniem informacją. Praca ta stanowi bardzo szeroki przegląd pojęć, teorii i definicji, które pozwalają czytelnikowi zaznajomić się niemal z całą światową literaturą przedmiotu, ujętego w kontekście nauki o informacji oraz z perspektywy nauk o komunikacji i mediach. Wydaje się, że nie było dotychczas na polskim rynku wydawniczej monografii tak szeroko traktującej problematykę zarządzania informacją. Dodatkowo atutem książki jest odmiennność, duża samodzielność w formułowaniu śmiałych i nowatorskich wniosków. Podsumowując, można powiedzieć, że *Zarządzanie informacją* jest cenną pozycją, oferującą czytelnikowi aktualne i obszerne przedstawienie stanu wiedzy nauk o informacji.

Przystany: 1 VI 2020

Zaakceptowany: 27 VIII 2020

Hanna Gawel

Jagiellonian University in Cracow. Faculty of Management and Social

Communication Poland

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

Hanna Gawel, MA, is a graduate of information management at the Jagiellonian University in Cracow. Currently a participant of the Doctoral School of Social Sciences of the Jagiellonian University in the doctoral program in the field of social communication and media science. Her research interests focus on information and knowledge management, knowledge and information diffusion, information for social and climate change, Open Innovations, bibliometrics, information visualization and knowledge transfer in the United Arab Emirates, the EU and Poland. She published i.e. in "Universitas Gedanensis", "Toruńskie Studia Bibliologiczne" and "Między Regałami".

Information management. Series: Science – Didactics – Practice, ed. W. Babik, Warsaw SBP Publishing House, Warsaw 2019, pp. 668, ISBN 978-83-65741-47-9

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.010>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

K

Keywords: review; information management; monograph; information; communication and media studies

A

Abstract: The author discusses the monograph *Information Management* edited by Wiesław Babik. The reviewer emphasizes the importance of the publication presenting the comprehensive issue of information management. In addition, she indicates the advantages of the monograph based on the interdisciplinary cooperation of researchers in the field of communication and media science. The author also draws attention to current considerations about information management in the modern era of digitization, globalization of communication and information transfer processes.

Hanna Gawel

Jagiellonen-Universität in Krakau. Fakultät für Management und soziale Kommunikation

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

Mag. Hanna Gawel absolvierte den Studiengang Informationsverwaltung an der Jagiellonen-Universität in Krakau. Zurzeit ist sie Teilnehmerin der Doktorandenschule der Sozialwissenschaften derselben Universität im Doktorandenprogramm im Bereich der Wissenschaft über die Sozialkommunikation und Medien. Ihr Forschungsinteresse bezieht sich auf die Informations- und Wissensverwaltung, die Diffusion von Wissen und Information, die Information zur sozialen und klimatischen Änderung, die offene Innovation (Open Innovations), die Bibliometrie, die Visualisierung von Informationen und den Wissenstransfer in den Vereinigten Arabischen Emiraten, der EU und in Polen. Sie veröffentlichte Beiträge u.a. in den Zeitschriften „Universitas Gedanensis“, „Toruńskie Studia Bibliologiczne“ und „Między Regalami“.

Zarządzanie Informacją

[Informationsverwaltung]. Die Reihe: Nauka

– Dydaktyka – Praktyka [Wissenschaft

– Didaktik – Praxis], hrsg. v. W. Babik,

Warszawa Wydawnictwo SBP, Warszawa

2019, SS. 668, ISBN 978-83-65741-47-9

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.010>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S

tichworte: Rezension; Informationsverwaltung; Monografie; Information; Kommunikations- und Medienwissenschaften

Z

usammenfassung: Die Autorin bespricht die Monografie *Zarządzanie informacją* [Informationsverwaltung], hrsg. v. Wiesław Babik. Die Rezensentin hebt die Bedeutung der Veröffentlichung hervor, die die Frage der Informationsverwaltung ausführlich schildert, zeigt zudem die Vorteile der Monografie, die sich auf die interdisziplinäre Zusammenarbeit der Forscher aus dem Fach Kommunikations- und Medienwissenschaften stützt. Die Autorin bemerkt auch die heute aktuellen Erwägungen über die Informationsverwaltung in der modernen digitalen Globalisierungszeit der Kommunikationsprozesse und der Informationsvermittlung.

Hanna Gawęł

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

M

międzynarodowa Konferencja Naukowa w Katowicach: “Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań”

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.011>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Mgr Hanna Gawęł jest absolwentką kierunku zarządzanie informacją na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (dalej: UJ). Obecnie uczestniczka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych UJ w programie doktorskim w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na zarządzaniu informacją i wiedzą, dyfuzji wiedzy i informacji, informacji dla zmiany społecznej i klimatycznej, Otwartych Innowacji (Open Innovations), bibliometrii, wizualizacji informacji oraz transferu wiedzy w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, EU i w Polsce. Publikowała m.in. na łamach „Universitas Gedanensis”, „Toruńskich Studiów Bibliologicznych” oraz „Między Regałami”.

Słowa kluczowe: prawo; konferencja; szkolnictwo wyższe; prawo w nauce; komunikacja naukowa

S**treszczenie:** Na przełomie stycznia i lutego w Katowicach na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań”. Pierwszy dzień konferencji był wypełniony wystąpieniami prelegentów z Katowic, Krakowa i Warszawy, które dotyczyły tematyki autorstwa utworów naukowych w naukach społecznych i humanistycznych oraz atrybucji autorstwa utworów w obszarze nauk ścisłych. W trakcie wykładów i wystąpień uczestnicy mieli okazję zastanowić się nad tym, jaką wartość mają (i mogą mieć w przyszłości) prawa autorskie dla naukowców.

Czy prawo autorskie rzeczywiście służy twórcy czy nie? Dyskutowano o zależności między rozwojem na świecie a liczbą patentów i poziomem ochrony prawa autorskiego w różnych krajach (także pojawiającej się w tym kontekście różnicy między krajami bardziej i mniej rozwiniętymi). Drugi dzień konferencji poświęcony został kwestiom oceny jakości badań, w kontekście reformy szkolnictwa wyższego. Goście z Danii, Norwegii, Francji, Holandii i Stanów Zjednoczonych – podczas swoich wystąpień, a następnie w trakcie moderowanej dyskusji – dzielili się doświadczeniem swoich krajów w zakresie komercjalizacji nauki, organizacji badań oraz oddziaływania polityki punktacji prac naukowych na rozwój nauk społecznych i humanistycznych.

W dniach od 31 stycznia do 1 lutego br. odbyła się na Wydziale Prawa i Administracji w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (dalej: UŚ) Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań”. Jej organizatorem byli: UŚ, Fundacja Wydziału Prawa i Administracji UŚ *Facultas Iuridica* oraz Fulbright Poland. Jest to pierwsze tego typu wydarzenie, odpowiadające na postulowane przez środowisko naukowe potrzeby związane z badaniami naukowymi i prawem. Na tę dwudniową konferencję w Katowicach zostało przygotowanych 15 wystąpień. Tematy konferencji zostały podzielone przez organizatorów na trzy panele. Pierwszy panel zatytułowany był „Między inspiracją a plagiatem. Jak ustalać wkład autora w badania naukowe”. W pierwszym panelu prelegenci odnieśli się do kwestii współautorstwa, plagiatu i właściwego cytowania prac naukowych, aby wprowadzić uczestników w problematykę autorstwa w nauce. Drugi panel poświęcony został atrybucji autorstwa utworów naukowych z obszaru nauk ścisłych w świetle prawa autorskiego, zasad etyki i zwyczajów. Przyjęło się na przykład w naukach ścisłych, że badania często prowadzone są w dużych, interdyscyplinarnych zespołach badawczych. Rola odgrywana przez konkretnego badacza w ramach zespołu, a także jego wkład w końcowy wynik badań nie muszą być równe roli i wkładowi innych członków. Swoją wkład w prace badawcze mają również członkowie personelu technicznego. Prelegenci panelu drugiego w sposób przystępny objaśnili, że prawo autorskie wystarczająco chroni działania podejmowane w naukach społecznych i humanistycznych, ale niestety nie w naukach ścisłych. Słuchacze dowiedzieli się, że ocena badań prac prowadzonych przez poszczególnych specjalistów powinna być dokonywana nie tylko na gruncie prawa autorskiego, lecz także w kontekście standardów etycznych.

Trzeci i zarazem ostatni panel w drugim dniu konferencji omawiał: umiędzynarodowienie i ewaluację nauk społecznych i humanistycznych. Zwieńczenie konferencji stanowiła dyskusja moderowana na temat oddziaływania polityki punktacji prac naukowych na rozwój nauk społecznych i humanistycznych.

Obrady otworzyły wykłady wprowadzające dr hab. prof. UŚ Katarzyny Grzybczyk – „Wyzwania dla prawa autorskiego w dobie cyfryzacji” oraz „Polityka naukowa versus kultura akademicka prof. dr. hab. Jana Hartmana z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (dalej: UJ).

Po części oficjalnej rozpoczęły się obrady zapoczątkowane przez pierwszy panel. Autorką pierwszego wystąpienia z nich, pt.: „Plagiat naukowy – naruszenie prawa do autorstwa utworu”, była dr Sybilla Stanisławska-Kloc, reprezentująca UJ. Słuchacze mieli możliwość poznania wpływu pełnego spektrum konsekwencji związanych z popełnieniem plagiatu. Słuchacze mogli dowiedzieć się, że z obowiązujących w Polsce ustaw żadna nie zawiera definicji plagiatu. W trakcie wystąpienia autorka wskazała, jak dokładnie rozumieć plagiat naukowy, jakie praktyki oznaczania autorstwa należy promować w swojej pracy naukowej, a jakie otwarcie negocjać i eliminować. Wreszcie, jak na etapie tworzenia treści naukowych, kreowania dorobku nauki zadbać o rzetelność i uczciwość w zakresie wykorzystywania tak własnych, jak i cudzych rezultatów pracy naukowej. Drugie wystąpienie w panelu pierwszym należało do dr. Michała Markiewicza z UJ. Wystąpienie o krótkim i prostym tytule, czyli „Utwory współautorskie” w kompleksowy sposób omówiło zagadnienie współtwórczości, w tym współtwórczości w nauce. Trzecie wystąpienie kończące panel pierwszy należało do dr. hab. Wojciecha Machała z Uniwersytetu Warszawskiego (dalej: UW). Reprezentant UW omówił w swoim wystąpieniu pod tytułem „Cytat w utworach naukowych” kwestię prawa autorskiego w pracy naukowej, poprzez relację pomiędzy cytowanym fragmentem a własnymi ustaleniami naukowymi.

Panel drugi składał się łącznie z wystąpień czterech prelegentów-specjalistów w swojej dziedzinie. Pierwsze wystąpienie należało do dr hab. Anny Chorążewskiej z UŚ. Referat: „Twórczość naukowa jako wartość konstytucyjnie chroniona a rzetelna atrybucja autorstwa utworów naukowych na przykładzie badań z obszaru nauk ścisłych” został poświęcony omówieniu stanu prawnego dotyczącego prawa autorskiego, a obecnej sytuacji w nauce, związanej z postępowaniem technologicznym i zmianą metod oraz technik badawczych czy też struktur zespołów badawczych i ich polityki wydawniczej. Autorka starała się tym wystąpieniem udzielić odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście twórczość naukowa jest wartością konstytucyjnie chronioną. Drugie wystąpienie tego panelu, autorstwa prof. dr. hab. Adama Pronia z Politechniki Warszawskiej, dotyczyło atrybucji autorstwa w publikacjach chemicznych. Autor omówił praktyczne zasady atrybucji autorstwa z perspektywy naukowca publikującego od ponad 45 lat. Profesor pokazał, co robić, gdy liczba autorów publikacji przekracza liczbę 100, 500, a nawet 1000 osób; słuchacze mogli się również dowiedzieć, w jaki sposób od strony prawnej przygotować się do prowadzenia badań w zespole naukowym, tak, aby każdy członek był potraktowany w sposób sprawiedliwy, na podstawie wkładu pracy włożonej w pracę w zespole. Trzecie wystąpienie, czyli „Rola kierownika (mentora) grupy badawczej oraz przebieg atrybucji autorstwa utworów naukowych na przykładzie nauk ścisłych teoretycznych i eksperymentalnych” zostało zaprezentowane przez prof. dr. hab. Roberta Hołysta z Polskiej Akademii Nauk. Autor na przykładzie rywalizacji dwóch badaczy, Jamesa Dewara i Heike Kamerlingha Onnesa, zaprezentował sposób uprawiania nauki, której wyniki można podsumować we współautorskiej publikacji o charakterze naukowym. Czwarty referat wygłosił dr Karol Fijałkowski z UW, który omówił problematykę ochrony twórczości naukowej w kontekście transferu technologii. Słuchacze mieli możliwość dowiedzenia się, jak błędne rozumienie

autorstwa utworu naukowego a autorstwa wynalazku może wpłynąć na ewaluację dorobku naukowego, co zostało zobrazowane przykładami realizacji omawianych przepisów prawa własności przemysłowej i prawa autorskiego w Polsce.

Drugi dzień konferencji zapoczątkował panel trzeci: „Umiejdzynarodowienie i ewaluacja nauk społecznych i humanistycznych”, w skład którego weszło sześć wystąpień. Pierwsze z nich autorstwa prof. Petera van den Besselaar z Vrije Universiteit Amsterdam omawiało całość procesu organizacji, realizacji i oceny badań naukowych. Kolejny referat, wygłoszony przez prof. Gunnar Sivertsen z Nordic Institute for Studies in Innovation, Research and Education: „Umiejdzynarodowienie, oddziaływanie społeczne i ocena badań naukowych w naukach społecznych i humanistycznych”, poruszał kwestie znaczenia internacjonalizacji badań w naukach społecznych i humanistycznych. Trzeci z referatów w tej sesji został wygłoszony przez prof. Davida Budtz Pedersena z Aalborg University Copenhagen. Zaprezentowana przez badacza „Ocena doniosłości i jakości badań wykraczająca poza bibliometrię” ukazała blaski i cienie popularnej obecnie bibliometrii w nauce. Słuchacze mogli dowiedzieć się, że nie należy zawierzać jedynie bibliometrii jako jedynej właściwej metodzie pomiaru dorobku naukowego. Wizja potrzeby wprowadzenia zmian w zwiększaniu liczby badań i publikacji interdyscyplinarnych została zaprezentowana przez prof. Theresy Biener z UA Little Rock William H. Bowen School of Law w: „Rola publikacji i badań interdyscyplinarnych na rynku publikacji międzynarodowych i krajowych w USA”. Kolejne wystąpienie, przygotowane przez przedstawiciela Leiden University, prof. Ismaela Rafols, przybliżyło problematykę kontekstualizacji danych metrycznych związanych z osiągnięciami naukowymi, co łączyło się z wystąpieniem poprzedniej z tej sesji. Sesję zamknęło wystąpienie prof. Johana Jacquemina z Tours University, który omówił ewaluację badań naukowych z punktu widzenia redaktora czasopisma naukowego.

Po trzecim panelu podjęto dyskusję na temat: „Oddziaływanie polityki punktacji prac naukowych na rozwój nauk społecznych i humanistycznych”. Moderatorem dyskusji był dr hab. Jacek Zrałek z UŚ. Ostatnie zmiany w systemach szkolnictwa wyższego na całym świecie mają tendencję do promowania dyscyplin, które są natychmiast skuteczne i opłacalne w globalnej gospodarce. Zgodnie z panującymi trendami edukacja powinna być zorientowana na biznes, a nauka powinna rozpoznawać wymagania rynków i podmiotów gospodarczych. Opisany trend stwarza oczekiwania, których nie spełnia wiele specjalizacji z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Ponieważ nauki techniczne i przyrodnicze mają oczywistą przewagę w badaniach, to wykazują one tendencję wypierania i dominacji nauk społecznych i humanistycznych. Istnieją tylko określone dziedziny nauk społecznych i humanistycznych, które są promowane jako przydatne i skuteczne wśród opinii publicznej. Na dłuższą metę taka polityka okazuje się dewastująca dla społeczeństwa i demokracji. Dyskutanci skonfrontowali doświadczenia zaobserwowane w swoich jednostkach z tym, z czym spotykają się na co dzień. Dyskusja bogata w argumenty pokazała skalę problemu jak również wiele różnego rodzaju korzystnych rozwiązań może być zaproponowanych przez naukowców.

Podsumowując całą konferencję, należy pochwalić organizatorów za podjęty trud w przygotowanie drugiej edycji. Słuchacze (w liczbie 130 osób) zyskali możliwość wysłuchania ciekawych wystąpień. Wielowymiarowe referaty zapoczątkowały ożywioną dyskusję na temat roli i znaczenia prawa w świecie nauki. Prezentacja tematów przez praktyków w zakresie prawa zapewniła wysoki poziom konferencji. Konferencje takie jak ta są istotne z punktu widzenia wszystkich przedstawicieli środowiska naukowego. Uważam, że każdy badacz bez względu na wiek czy doświadczenie naukowe powinien przynajmniej raz wybrać się na tego typu konferencję, aby być na bieżąco z zagadnieniami prawnymi.

Przysłany: 1 VI 2020

Zaakceptowany: 27 VIII 2020

Hanna Gawel

Jagiellonian University in Cracow. Faculty of Management and Social Communication Poland

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

Hanna Gawel, MA, is a graduate of information management at the Jagiellonian University in Cracow. Currently a participant of the Doctoral School of Social Sciences of the Jagiellonian University in the doctoral program in the field of social communication and media science. Her research interests focus on information and knowledge management, knowledge and information diffusion, information for social and climate change, Open Innovations, bibliometrics, information visualization and knowledge transfer in the United Arab Emirates, the EU and Poland. She published i.e. in "Universitas Gedanensis", "Toruńskie Studia Bibliologiczne" and "Między Regałami".

International Scientific Conference in Katowice: "The future of research in the light of copyright, ethical codes of scientists and research quality assessment criteria"

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.011>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Keywords: law; conference; higher education; law in science; scientific communication

Summary: At the turn of January and February, an international scientific conference was held in Katowice at the Faculty of Law and Administration of the University of Silesia. It was entitled "The future of research in the light of copyright, ethical codes of scientists and research quality assessment criteria." The first day of the conference abounded in papers presented by speakers from Katowice, Cracow and Warsaw, devoted to the authorship of scientific works in the social sciences and humanities and the attribution of the authorship of works in the field of sciences. During the lectures and presentations, the participants had the opportunity to reflect on the value of copyright for scientists. Does copyright really serve the creator or not? The relationship between development in the world and the number of patents and the level of copyright protection in different countries (also the difference between more and less developed countries that appears in this context) was discussed. The second day of the conference was devoted to the issues of research quality assessment in the context of the reform of higher education. Guests from Denmark, Norway, France, the Netherlands and the United States - during their speeches and then during a moderated

discussion - shared their countries' experience in the field of the commercialization of science, the organization of research and the impact of the policy of scoring scientific works on the development of social sciences and humanities.

Hanna Gawel

Jagiellonen-Universität in Krakau. Fakultät für Management und soziale Kommunikation

e-mail: gawehanna@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5714-0459

Mag. Hanna Gawel absolvierte den Studiengang Informationsverwaltung an der Jagiellonen-Universität in Krakau. Zurzeit ist sie Teilnehmerin der Doktorandenschule der Sozialwissenschaften derselben Universität im Doktorandenprogramm im Bereich der Wissenschaft über die Sozialkommunikation und Medien. Ihr Forschungsinteresse bezieht sich auf die Informations- und Wissensverwaltung, die Diffusion von Wissen und Information, die Information zur sozialen und klimatischen Änderung, die offene Innovation (Open Innovations), die Bibliometrie, die Visualisierung von Informationen und den Wissenstransfer in den Vereinigten Arabischen Emiraten, der EU und in Polen. Sie veröffentlichte Beiträge u.a. in den Zeitschriften „Universitas Gedanensis“, „Toruńskie Studia Bibliologiczne“ und „Między Regalami“.

Internationale Wissenschaftliche Tagung in Katowice: „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań“ [Die Zukunft der wissenschaftlichen Untersuchungen angesichts des Urheberrechts, der ethischen Kodizes der Wissenschaftler sowie der Kriterien zur Bewertung von der Forschungsqualität]

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2020.011>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitungen 4.0 International (CC BY-ND 4.0) veröffentlicht.

S

S **tichworte:** Recht; Tagung; Hochschulwesen; Recht in der Wissenschaft; wissenschaftliche Kommunikation

Z

Z **usammenfassung:** An der Wende Januar / Februar fand in Katowitz an der Fakultät für Recht und Verwaltung der Schlesischen Universität eine Internationale Wissenschaftliche Tagung „Przyszłość badań naukowych w świetle prawa autorskiego, kodeksów etycznych naukowców oraz kryteriów ocen jakości badań“ [Die Zukunft der wissenschaftlichen Untersuchungen angesichts des Urheberrechts, der ethischen Kodizes der Wissenschaftler sowie der Kriterien zur Bewertung von der Forschungsqualität]. Am ersten Tagungstag berichteten die Referenten aus Katowitz, Krakau und Warschau über die Fragen der Autorschaft von wissenschaftlichen Werken in den Sozial- und Geisteswissenschaften sowie über die Autor-Attribution von Werken im Bereich der Naturwissenschaften. Während der Vorträge hatten die Teilnehmer die Möglichkeit, darüber nachzudenken, was für einen Wert die Urheberrechte für die Wissenschaftler jetzt und in Zukunft haben. Dient das Urheberrecht dem Autor tatsächlich oder gar nicht? Man diskutierte über die Wechselbeziehung zwischen der Entwicklung in der Welt und der Anzahl von Patenten und dem Schutzniveau des Urheberrechts in verschiedenen Ländern (auch dem in diesem Zusammenhang vorkommenden Unterschied zwischen den mehr und weniger entwickelten Ländern). Am zweiten Tagungstag konzentrierte man sich auf die Fragen der Bewertung von der Forschungsqualität im Zusammenhang mit der Reform des Hochschulwesens. Die Gäste aus Dänemark, Norwegen, Frankreich, den Niederlanden und den USA erzählten während ihrer Vorträge und nachher in einer moderierten Diskussion von den Erfahrungen ihrer Länder im Bereich der Kommerzialisierung der Wissenschaft, der Organisation der Forschung und der Einflussnahme der Beurteilungspolitik wissenschaftlicher Publikationsleistungen auf die Entwicklung der Sozial- und Geisteswissenschaften.

